ALEXANDRU GRAUR LUCIA WALD

SCURTĂ ISTORIE A LINGVISTICII

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ
BUCUREŞTI — 1977

AL. GRAUR

LUCIA WALD

SCURTĂ ISTORIE A LINGVISTICII

Ediția a III-a revăzută și adăugită

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI — 1977

CUVÎNT ÎNAINTE

Pentru orice știință care are o îndelungată dezvoltare, se impune periodic o privire retrospectivă, pentru a se examina calea pe care a mers, meritele și lipsurile diverselor curente, și pentru a se scoate în relief concepțiile care au adus rezultate apreciabile. Este și cazul lingvisticii, mai cu seamă astăzi, cînd diverse școli încearcă să-i dea orientări diferite. Trebuie precizat ce preluăm de la înaintași și, recunoscîndu-le meritele, dar și limitele, să stabilim ce trebuie să facem pentru a le depăși.

Lingvistica are aspecte tehnice foarte importante: cunoașterea practică a limbilor, cercetarea istoriei lor, dialectologia etc. Dar studiul limbii nu trebuie să se limiteze la aspectele tehnice. Limba este legată în mod indisolubil de gîndire, ea există numai întrucît servește la comunicarea gîndurilor.

Limba apare în societate, ea evoluează odată cu societatea. De aceea nici cercetările tehnice nu pot ajunge la concluzii valabile fără o orientare justă asupra istoriei societății.

Prezenta lucrare cuprinde numai o cercetare istorică a atitudinii lingviștilor față de problemele teoretice ale specialității, ceea ce ne va ajuta să desprindem învățăminte esențiale. Istoria curentelor este legată de istoria filozofiei și iată de ce, la fiecare școală sau curent în parte, vom avea de analizat în ce măsură reprezentanții lor s-au situat pe poziții filozofice înaintate, vom cerceta ce este valabil în rezultatele obținute de ei.

Urmează din cele arătate că în lucrarea de față nu se vor discuta toate problemele lingvisticii, nu vor fi amintiți toți specialiștii și nici măcar toate centrele de cercetări. Numai în măsura în care și-au creat o directivă aparte, în măsura în care au inițiat curente tinzînd să dea cercetărilor orientări originale, ele vor fi prezentate de noi, cu aprecierile critice necesare.

În lingvistica noastră mai veche s-au făcut destul de rar considerații teoretice. Pînă la 1900, putem spune, cu o ușoară exagerare, că numai L. Șăineanu și-a pus problema de a defini concepțiile curente. Numai în pasaje răzlețe și fără a se insista asupra subiectului, apar unele indicații la alți autori, și aproape aceeași este situația în prima jumătate a secolului al XX-lea, cu excepția INTRODUCERII ÎN STUDIUL LIMBILOR ROMANICE *a acad. Iorgu Iordan.*

După 1950, înțelegîndu-se necesitatea unei istorii a disciplinelor, în învățămîntul nostru superior s-a introdus, pentru studenții facultăților de filologie, mai întîi în anul al IV-lea, apoi în anul al V-lea, un curs de istorie a lingvisticii. La Universitatea din București, într-un număr redus de lecții, acest curs a fost ținut la început de primul semnatar al prezentei lucrări, și în această formă a fost litografiat în anul 1958. În anii următori, cursul a fost reluat de cel de-al doilea semnatar și extins la un întreg semestru. (În continuare, prin dezvoltarea învățămîntului, cursul s-a scindat și a fost ținut la diverse facultăți de ambii semnatari și de alți membri ai catedrei de lingvistică generală.)

Punînd în comun cele două experiențe și lărgind considerabil cadrul inițial al preocupărilor noastre, am redactat lucrarea de față, care apare acum în a treia ediție, sporită și, credem, adîncită. Sîntem însă conștienți că mai rămîne loc pentru îmbunătățiri ulterioare.

Autorii

I. LINGVISTICA ÎN ANTICHITATE

Ca știință de sine stătătoare, cu metode specifice, *lingvistica* se constituie în primul sfert al secolului al XIX-lea, odată cu studiul istoric și comparativ al limbilor. Dar încă din antichitate se fac observații asupra limbii, se alcătuiesc lucrări de gramatică și dicționare, se pun bazele filozofiei limbajului. În toate țările în care cultura atinge un nivel înalt, în care se constituie o literatură scrisă, problemele limbii își fac loc în cadrul preocupărilor de filozofie și filologie.

INDIA

Cele mai vechi lucrări cu privire la limbă au fost alcătuite în INDIA, țară în care de timpuriu înflorise o literatură bogată. Sînt cunoscute astfel *Vedele*, o colecție de imnuri religioase, compuse în epoci diferite, dintre care cele mai vechi, *Rig Veda*, au fost create în nord-vestul Indiei, începînd cu secolul al XVIII-lea î.e.n. Ele conțin formule și construcții care presupun o dezvoltare literară anterioară și o tradiție fixată [1]. *Vedele* au fost transmise în decurs de secole pe cale orală, iar atunci cînd au fost fixate în scris li s-a păstrat forma arhaică, ca la orice text sacru. Alături de limba *Vedelor* (vedică), s-a format, pe altă bază dialectală și la o dată mai recentă, sanscrita, limba marilor epopei *Rāmāyana* și *Mahābharata* și a multor altor lucrări. Sanscrita a rămas timp de secole limba literară în India. În epoca fixării în scris a textelor vedice, la distanță de un mileniu de la compunerea lor, limbile indiene vorbite suferiseră numeroase modificări și prezentau diferențe serioase atît față de limba vedică, cît și față de sanscrită. Pentru a fi înțelese și pronunțate corect, textele vedice necesitau, alături de alte explicații, și comentarii lingvistice. De aceea, încă din prima jumătate a mileniului I î.e.n. se alcătuiesc lucrări de comentare a *Vedelor*, numite *Vedanga*, în care un loc important ocupă observațiile ortoepice, metrice, semantice și gramaticale. Asemenea lucrări, care pleacă de la comentarea textelor și al căror scop era păstrarea limbii rituale în forma ei tradițională, au fost numite *gramatici filologice* (în sensul larg pe care îl avea termenul „gramatică" în antichitate).

Gramatici filologice

Treptat, studiul gramaticii se desprinde de analiza filologică și se alcătuiesc și lucrări privitoare la limba sanscrită. Învățarea limbii era prima materie în școli; cu timpul s-au alcătuit școli de gramatică.

Gramatica lui PĀṆINI

Cea mai veche lucrare de gramatică din vechea Indie care ni s-a transmis este cea a lui Pāṇini (sec. IV î.e.n.). În ea se fac referiri la numeroși autori, ale căror lucrări în mare parte s-au pierdut, precum și

[1] v. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, VIII-ème édition, Paris, 1934, p. 59.

la două şcoli de gramatică cu orientări diferite. Astfel, gramatica lui Pāṇini reprezintă varianta finală, cea mai evoluată, a multor lucrări de acelaşi gen; cercetătorii ulteriori au comentat-o şi au aplicat principiile ei la analiza limbilor indiene vorbite (pracrit). Ea este alcătuită din opt cărţi (de aici numele sub care s-a păstrat *Aṣṭadhyāyī*), fiecare împărţită în paragrafe, alcătuite dintr-o sumă de reguli (*sutra*). În total, gramatica are 3996 de reguli, foarte concentrate, exprimate simbolic în genul unor formule algebrice. Ele expun, într-o ordine riguroasă, componenţa fonetică şi morfologică a limbii sanscrite (cu unele referiri la vedică), indică tipurile de sunete şi diferitele lor combinări în morfeme, construcţia cuvîntului din morfeme şi a propoziţiei din cuvinte. Potrivit tradiţiei gramaticale din vechea Indie, accentul cade pe analiză (cf. skr. *vyākarana* „analiză", „gramatică").

Fonetica

Pentru înţelegerea normelor ortoepice şi ortografice, Pāṇini dă o clasificare a tipurilor de sunete în 14 clase reprezentînd tot atîtea grupuri de litere: 1—2 vocale, 3—4 diftongi, 5—6 semivocale, 7 nazale, 8—12 consoane oclusive, 13 sibilante, 14 aspirata *h*. În clase reunite sînt prezentate grupuri paradigmatice de sunete (aflate în alternanţă) şi grupuri sintagmatice.

Ca şi alţi gramatici indieni, Pāṇini descrie modificările sunetelor în cursul vorbirii. Pentru a le explica, el face o analiză detaliată a trăsăturilor lor articulatorii şi le clasifică; după locul de articulare deosebeşte glotale, palatale, cacuminale, dentale, labiale; după participarea cavităţii bucale distinge sunete cu formă externă şi cu formă internă; primele se grupează binar în sunete pronunţate cu deschiderea/închiderea cavităţii glotale, laterale/rezonatoare, vocalizate/nevocalizate, aspirate/neaspirate, nazalizate/nenazalizate; ultimele se grupează, după treptele de contact ale limbii cu organele pasive ale gurii, în sunete cu contact total, cu contact uşor, închise, semiînchise şi deschise, iar după forma contactului aceleaşi sunete se împart în oclusive, semivocale, spirante şi vocale [2]. Clasificarea sunetelor dată de Pāṇini este foarte precisă şi detaliată. Ea include într-un sistem unitar vocalele şi consoanele, prezentate pe baza aceloraşi trăsături distinctive, într-o grupare graduală, după locul articulării (de la posterior spre anterior) şi după gradul de deschidere. În latura sonoră a cuvintelor, sînt luate în considerare trăsături de junctură şi unele trăsături prozodice. Sînt descrise în detaliu aspectele cuvîntului fonetic. Analiza precisă a celor trei tonuri din limba sanscrită (*ūdātta* „înalt", *anudātta* „jos" şi *svarita* „coborîtor"), dispărute din limbile indiene la începutul e.n., a oferit date preţioase pentru înţelegerea tonului în limba indo-europeană.

În legătură cu procesele de asimilare produse în cursul coarticulării, se face distincţie între sunete identice (rezultate din asimilări totale), notate cu acelaşi semn grafic, şi sunete asemănătoare (rezultate din asimilări parţiale), aflate în aceeaşi serie.

Morfologia

Capitolele de gramatică reprezintă o continuare directă a celor de fonetică; spre deosebire de gramaticile antice europene, care descriu mai întîi categoriile generale şi apoi tipurile de flexiune, în gramatica lui Pāṇini se pleacă de la sunete, urmărindu-se substituţiile şi alternan-

---

[2] v. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski *Očerki po istorii lingvistiki*, Moscova, 1975, p. 81.

țele lor în flexiune în diverse contexte și alcătuindu-se, pe această bază, clase morfonologice. Sînt trei asemenea clase, prezentate de Pāṇini ca tot atîtea trepte de deschidere a vocalelor:

inițială	ø	i	u	seriile orizontale reprezintă foneme, iar cele verticale — morfoneme
guna	a	e	o	
vṛddhi	ā	ai	au	

Clasificarea dovedește că autorul a înțeles foarte clar mecanismul flexiunii interne, caracteristic limbilor indo-europene vechi. În analiza sa, Pāṇini stabilește astfel o legătură funcțională între fonetică și morfologie. Gramaticii din vechea Indie au descompus, pe bază de analize empirice, cuvîntul în morfeme, au deosebit rădăcină, sufixe și desinență. Punctul de vedere funcțional i-a condus și la noțiunea de afix și desinență zero, descrise ca avînd existență virtuală. În gramatica veche indiană, rădăcinile sînt considerate ca fiind toate verbale, întrucît toate pot selecta sufixe temporale și personale. Pāṇini a stabilit inventarul rădăcinilor grupate după raportul lor cu sufixele. Cu excepția unei clase (care formează teme nominale cu sufix zero), celelalte se îmbină cu sufixe nominale formînd diverse tipuri de substantive, adjective, participii. Sînt expuse reguli de formare a grupurilor de cuvinte și a propozițiilor. Asemeni orientărilor moderne, gramatica lui Pāṇini prezintă cuvîntul, sintagma și propoziția ca succesiune liniară de morfeme, a căror îmbinare e guvernată de reguli de alternanță fonetică și de modificări fonetice la limita lor (sandhi).

În ansamblu deci, lucrarea lui Pāṇini conține inventarul unităților fundamentale și regulile lor de combinare, pentru construirea de enunțuri corecte. Procedeul descrierii limbii la Pāṇini a fost comparat cu acela din gramaticile generativ-transformaționale. Ca și în acestea, regulile se succedă într-o ordine strictă, de la simplu la complex, cu evitarea repetițiilor. Organizarea materialului pe cărți, paragrafe și reguli, a căror succesiune urmărește memorarea unor scheme abstracte de construire a enunțurilor, amintește de normele compoziționale ale poeticii vechi indiene. Obiectul analizei este limba sanscrită, dar în diverse pasaje ale lucrării, în special în morfologie, Pāṇini face referire și la limba vedică (în circa 200 sutre), semnalînd diferențele dintre cele două limbi, pe care le interpretează ca abateri ale limbii vedice de la norma limbii sanscrite, întrucît nu cunoștea relația istorică dintre ele. Din analiză reiese că sanscrita s-a constituit ca limbă literară normată prin înlăturarea elementelor dialectale din vedică (caracteristici ale vechilor limbi tribale în care au fost compuse diversele cînturi ale *Rig Vedei*).

VARARUCI

În secolul al III-lea î.e.n., V a r a r u c i a scris în limba sanscrită, sub formă de sutre, o lucrare privitoare la fonetica și morfologia limbilor indiene medii din epoca sa, pe care încearcă să le explice pornind de la sanscrită, și nu de la baza lor dialectală. Lucrarea a fost apreciată ca avînd elemente de gramatică istorică și comparativ-istorică [3].

Probleme de semantică și sintaxă

Cercetarea lingvistică din vechea Indie s-a concentrat asupra foneticii și morfologiei, dar ea conține și observații interesante în domeniul semanticii și al sintaxei. În lucrările unor gramatici indieni s-au con-

[3] v. A. P. B a r a n n i k o v, *Elementy sravnitel'no istoričeskogo metoda v indologičeskoj tradicii*, în: „Voprosy jazykoznanija", 2, 1952, p. 50.

semnat variabilitatea semantică a cuvîntului în context, restricțiile de sens în anumite îmbinări, raportul dintre ceea ce se considera sens primar și sensurile metaforice din limba vorbită și din operele literare. Asemeni filozofilor europeni de mai tîrziu, ei și-au pus întrebarea dacă cuvintele au desemnat la origine lucruri particulare, clase de lucruri sau noțiuni universale, și dacă sensul unui cuvînt are rolul de a identifica pozitiv obiectul drept ceea ce este, sau negativ, prin diferențierea lui de celelalte obiecte.

Printre problemele aflate și azi în dezbatere, întîlnim în lingvistica veche indiană și pe aceea a raportului dintre sensul propoziției și sensurile cuvintelor care o compun. Unii cercetători considerau sensul propoziției ca sumă a sensurilor elementelor componente, în timp ce alții, de exemplu Bhartṛhari (secolul al VII-lea), considerau propoziția un enunț indivizibil, cu sens unitar, sensurile cuvintelor fiind deduse din ea — poziție care, în formele extreme, neagă realitatea psihică a cuvîntului [4].

În legătură cu construirea enunțurilor corecte s-au formulat unele reguli restrictive referitoare la termenii care o compun: să facă parte din anumite clase gramaticale, să fie compatibili sub aspect semantic — reguli care apar și în unele gramatici medievale și, în mod frecvent, în gramaticile generative.

Filozofia limbajului

În lingvistica veche indiană, problemele de filozofie a limbajului au fost mai puțin aprofundate. În cercetare s-a pus accentul asupra raportului dintre limbă și realitate. În gîndirea veche indiană s-a afirmat rolul gnoseologic, „instrumentalist" al cuvîntului, capacitatea lui de a mijloci cunoașterea lumii. În secolul al II-lea î.e.n., Patañdjali afirma că atît obiectele și însușirile lor, cît și noțiunile au existență obiectivă, iar cunoașterea lor se realizează prin cuvînt.

În filozofia brahmană din secolul al V-lea e.n. s-au formulat două teorii opuse cu privire la relația dintre cuvinte și obiecte.

Școala Mimāmsa afirma că între cuvînt și obiect există o corespondență clară, numele fiind create pentru a exprima în mod natural și pentru veșnicie lucrul; școala Nyāya susținea că numele sînt rezultatul unei convenții [5]. Puncte de vedere similare se întîlnesc la gramaticii vechi indieni: unii văd o conexiune necesară și naturală între latura sonoră și sensul cuvîntului, iar alții o legătură convențională. Disputa aceasta, după cum vom vedea, se întîlnește, în epoci diferite, și în alte țări.

Concluzii

În concluzie, se poate observa că gramaticii din vechea Indie au dovedit un remarcabil simț al analizei, au folosit metode foarte precise de descriere, care au fost luate ca model de chinezi și arabi, iar de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și de europeni. Lingvistica modernă a relevat în această analiză unele aspecte care o apropie de structuralism: analiza sincronică și funcțională, definiții distribuționale, legătura între analiza fonetică și cea morfologică prin notarea morfonemelor, și a analizei morfologice cu cea sintactică, specificarea funcțiilor formelor morfologice. Pāṇini notează opozițiile fonologice binare și funcția lor diferențiatoare de sens, tipuri de relații între cuvinte (întreg

[4] v. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, London, 1976, p. 139.

[5] v. Madeleine Biardeau, *Théories indiennes du langage*, in vol.: *Le langage, Actes du XIII-e Congrès des Sociétés de philosophie de langue française*, Neuchâtel, 1966, p. 116–123.

și părți, substanță și calitate, cauză și efect). După cum s-a observat [6], lingvistica vechilor indieni poartă pecetea gîndirii lor filozofice și religioase; astfel, opoziției dintre bogăția unei realități esențiale abstracte (concepută ca sumă a manifestărilor posibile) și sărăcia realizării ei fenomenale, îi corespunde în limbă opoziția dintre schemele abstracte, imaginare, în planul posibilului, la care raportează manifestările reale. Totodată este exprimată în lucrările asupra limbii din vechea Indie și relația dintre enunțurile percepute (vorbite sau scrise) ale unei limbi și limba însăși privită ca sistem abstract de elemente, categorii și reguli — opoziție corespunzînd aceleia dintre limbă ca sistem de invariante, și vorbire, manifestarea lor concretă. Astfel, potrivit acestei concepții, orice element lingvistic (propoziție, cuvînt sau sunet) se prezintă sub două aspecte: ca entitate permanentă și abstractă *(sphota)* și ca realizare, actualizare a ei prin fiecare act de vorbire *(dhvani)* [7]. Actul de limbaj e interpretat prin prisma ritualului simbolic; astfel, de exemplu, funcțiile numelui aflat în relație cu un verb: obiect, agent, instrument, atribuire, înlăturare, localizare, își găsesc corespondent în factorii care compun actul de sacrificiu. Acest tip de analiză, construit pe alte baze metodologice, își găsește expresia în lingvistica modernă, în așa-numita gramatică a cazurilor, unde, în structura de adîncime, conținutul propoziției este reprezentat prin verb și o serie de elemente nominale cu diverse funcții (cazuri): agentiv, dativ, obiectiv, locativ, instrumental etc. În sfîrșit, mai trebuie menționat și faptul că la Pāṇini și la comentatorii lui se întîlnește, formulată în mod clar, dubla ipostază a existenței unui cuvînt: ca element al vorbirii, denumind ceva din afara ei, și ca element supus analizei, denumit prin termeni lingvistici. Această diferență dintre uzul obișnuit al cuvintelor și citarea lor într-o definiție sau un exemplu corespunde diferenței de situație pe care o au cuvintele în limbă și în metalimbă.

Se afirmă adesea că cea mai veche mărturie a reflexiei asupra limbii o constituie scrierea. Ea reprezintă manifestarea conștiinței descompunerii vorbirii în prima articulare (în scrierile ideografice) și în a doua articulare (în scrierile alfabetice). În CHINA antică, scrierea a apărut pe la jumătatea mileniului al III-lea î.e.n. Înmulțirea continuă a semnelor grafice, necesitatea unificării și simplificării lor, stabilirea unor criterii de sistematizare au constituit punctul de plecare pentru unele direcții de analiză a limbii. În același timp, ca și în alte părți, studiile lingvistice s-au creat și aici nemijlocit din analiza filologică a textelor vechi, religioase și filozofice. Unele texte din secolele VI — II î.e.n. amintesc de existența a numeroase școli, în care locul principal se acorda disciplinelor umaniste.

CHINA

Dicționare și glosare

În perioada dinastiei Han (206 î.e.n. — 220 e.n.), pe primul plan s-a aflat critica filologică a textelor vechi: se adună și se restabilesc textele filozofice confucianiste, se fac comentarii la textele clasicilor. Aceasta e perioada în care se pun bazele filologiei chineze, în etapa de unificare și standardizare a scrierii, în legătură cu analiza și clasificarea ideogramelor, cu explicarea formelor dialectale, cu restabilirea și comentarea textelor canonice. Din această vreme s-a păstrat

[6] v. S. Al. George, *L'Inde antique et les origines du structuralisme*, în: *Actes du X-e Congrès international des linguistes*, II, Bucarest, 1970, p. 235—240.
[7] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 140.

versiunea unei lucrări mai vechi *Er Ya*, dicţionar de hieroglife şi totodată enciclopedic, alcătuit pe principiul onomasiologic. Lucrarea, creată în scopul interpretării semantice a textelor canonice, e împărţită în 19 capitole tematice şi cuprinde serii sinonimice a căror succesiune reflectă succesiunea creării obiectelor din realitate; primele trei capitole se referă şi la probleme de limbă, desemnate de titlul lor: denumire, vorbire, interpretare.

Între secolele I î.e.n. — I e.n., filologul Yang Siung a compus lucrarea *Fang Ien* (Vorbiri locale), care reprezintă o culegere de sinonime din dialecte şi din vorbirea populară, intrate în limba literară, cu indicarea teritoriului şi a situaţiilor în care sînt folosite. Autorul consideră cuvintele ca produse ale uzului local, creaţii — uneori accidentale — ale oamenilor.

Cea mai importantă lucrare a lingvisticii chineze antice e considerat dicţionarul de ideograme al lui Siu Şăn intitulat *Şuo Wen Dzie Dzî* (Descrierea semnelor simple şi explicarea celor compuse), de pe la anul 100 e.n., care constituie baza teoriei scrierii ideografice chineze. Aici semnele sînt clasificate nu după sensul lor, ci formal, după trăsături grafice. Analiza comparativă a ideogramelor i-a permis autorului să desprindă inventarul trăsăturilor grafice şi al regulilor lor de combinare. Pe această cale, 9353 de ideograme sînt prezentate ca diverse combinări a 540 de semne sau porţiuni de semne simple, grupate după trăsături grafice comune în ordinea crescîndă a complexităţii lor. Siu Şăn a stabilit şase categorii de semne, clasificare care a stat la baza sistematizărilor ulterioare şi a încadrării în categorii a noilor ideograme.

În perioada Han s-a desfăşurat o bogată activitate lexicografică. Contactul cu budismul şi cu filologia veche indiană a avut ca rezultat şi construirea unor dicţionare în care cuvintele sînt grupate după un criteriu fonetic. Pentru uşurarea versificării şi pentru înţelegerea şi clasificarea construcţiilor poetice s-au alcătuit dicţionare de rime, iar pentru înţelegerea „realiilor" din operele literare s-au compus dicţionare enciclopedice. În secolul al II-lea e.n., Liu Si a compus lucrarea *Şî Ming* (Explicarea numelor), care reia clasificarea tematică din *Er Ya*, dar cu accent asupra explicării etimologice a termenilor, cercetaţi nu prin semnul ideografic, ci prin relaţia dintre complexul sonor şi sens. Ca şi în antichitatea clasică europeană, şi aici în mod frecvent un cuvînt este explicat ca provenind din altul cu formă asemănătoare, găsindu-se tot felul de justificări — de cele mai multe ori fanteziste — ale modificării sensului. După secolul al IV-lea e.n. s-au elaborat mai multe lucrări de fonetică, în care se explică structura fonetică a cuvintelor, însuşirile lor tonale. Din secolul al VII-lea apar scrieri care studiază fonetica limbii din perioada medie şi lucrări de stilistică.

Filozofia limbajului

În China antică s-au formulat şi unele păreri asupra *originii* şi *evoluţiei limbii*. Se considera că limba este un produs natural, sunetele ei fiind, în esenţă, de acelaşi tip cu sunetele din natură sau cu cele produse de animale. Impulsul spre producerea vorbirii vine din exterior; neprovocat, omul ar rămîne mut, ca obiectele sau plantele. În cadrul sunetelor naturale, vorbirea umană se află pe treapta cea mai înaltă, iar între formele vorbirii stilul (reunirea artistică a cuvintelor) e forma cea mai elaborată şi perfecţionată. La început, capacitatea vorbirii era limitată, iar limbajul era imperfect şi rudimentar. El s-a perfecţionat în cursul istoriei. Nu se cunoaşte creatorul acestei teorii, dezvoltate şi propagate de învăţatul Han Wen-Kun (secolele VIII—IX).

Ea conţine elemente ale *teoriei interjecţiilor* (crearea limbii ca răspuns la o impresie externă) şi ale *teoriei onomatopeice* asupra originii limbii, îmbinate într-un mod propriu. În general, învăţaţii chinezi au adoptat teoria corespondenţei naturale între obiect şi numele lui. În filozofia confucianistă se discută despre relaţia dintre nume şi lucruri, arătîndu-se că denumirile trebuie să corespundă esenţei obiectului, să fie aplicate şi folosite în mod corect, să justifice însuşirile şi comportarea lucrului sau fiinţei la care se referă. Filozofia antică chineză a pus problema rolului gnoseologic al cuvîntului, considerîndu-l început al „raţiunii universale", care permite cunoaşterea lumii, acţiunea asupra obiectelor şi constituirea societăţii. Cu referire la oameni, se considera că numele lor trebuie să reflecte caracterul, profesiunea, poziţia lor în societate; se cerea astfel antroponimelor (ca şi numelor în general) să aibă caracter descriptiv şi motivat, în genul poreclelor sau al titlurilor. Sensul *teoriei denumirii* este acela de a stabili prin cuvinte ordinea şi armonia în natură şi societate. După cum se vede, această teorie se apropie de unele din tezele formulate în antichitatea greacă cu privire la crearea denumirilor în concordanţă cu natura obiectelor. În ceea ce priveşte evidenţierea rolului limbii ca factor ordonator al lumii şi mijlocitor al acţiunii, ca factor de influenţare a realităţii, ea reprezintă aici — ca şi în alte părţi — persistenţa unor reprezentări mitologice ale lumii, care postulează un logos creator.

Mai trebuie semnalat că alături de teoria originii „naturale" a numelor, din secolul al III-lea î.e.n., se formulează şi părerea că lucrurile au fost denumite pe baza unui acord, că numele — convenţionale — s-au impus prin uz şi că forma fonetică nu e în mod necesar corespunzătoare obiectului [8].

GRECIA

În G r e c i a antică, teoria limbii a fost, vreme îndelungată, o parte componentă a filozofiei. În perioada de început ea este, însă, tributară, sub unele aspecte, gîndirii mitologice; limba nu era concepută ca un întreg, ci ca un inventar de nume, legate indisolubil de obiecte, astfel încît orice operaţie asupra numelui ar fi avut consecinţe asupra obiectului (teză pe care se bazează magia, descîntecul, formele de tabu lingvistic). Ulterior, teza a fost reelaborată în sensul că numele e înţeles ca instrument de interpretare sau înţelegere a lucrului (de la Homer personajele sînt definite prin semantica numelor lor), punct de plecare pentru stabilirea etimologiei ca explicare a apartenenţei cuvîntului la un anumit obiect; în sfîrşit, potrivit concepţiilor mitologice, în care orice proces e gîndit analog procesului muncii, originea limbii în forma constituirii denumirilor e privită ca acţiune conştientă a unui creator [9].

Problema denumirii

Principala problemă a teoriei limbii care a preocupat pe filozofii greci a fost aceea a raportului dintre gîndire şi realitate, discutată mai ales din punctul de vedere al relaţiei dintre obiecte şi numele lor. La dezbaterea ei au participat, cu soluţii diferite, filozofii pitagorei, Heraclit şi Democrit, eleaţii şi sofiştii, Platon şi Aristotel, stoicii şi epicureii. Unii au fost adepţi ai teoriei φύσει („de la natură"), înţelegînd prin aceasta fie că numele este impus de natura obiectului, este o oglindă

---

[8] v. G. M o u n i n, *Histoire de la linguistique des origines au XX-e siècle*, Paris, 1967, p. 61.

[9] v. I. M. T r o n s k i, *Problemy jazyka v antičnoj nauke*, în vol.: *Antičnye teorii jazyka i stilja*, Moscova—Leningrad, 1936, p. 8—9.

sau o imagine naturală a lucrului, fie că numele este dat în conformitate cu natura obiectului, este o imagine picturală a lui; ceilalţi au adoptat teoria θέσει („prin convenţie"), înţelegînd prin aceasta fie că numele au fost date în mod arbitrar, fie că s-au creat accidental şi s-au impus prin uz, fie că au fost stabilite prin acord după anumite reguli.

Disputa φύσει — θέσει, care se constituie deplin în secolul al V-lea î.e.n., era mai largă, ea se referea şi la aspecte ale conştiinţei sociale considerate de reprezentanţii aristocraţiei drept însuşiri inalienabile ale fenomenelor sau produse divine care nu pot fi transformate, în opoziţie cu ideologii democraţiei sclavagiste, care vedeau în ele rezultatul unor păreri, al unei convenţii între oameni, avînd deci caracter istoric. Pitagoreii (sec. VI—V) au fost adepţi ai teoriei originii naturale a limbajului; pentru ei, cuvintele sînt cópii ale numerelor şi oglindesc aspectele exterioare ale lucrurilor. Pentru eleaţi, numele — ca şi lucrurile — nu sînt reale, ci substanţe iluzorii; obiectele lumii sînt create prin nume, în acest proces ia naştere părerea (δόξα). În concepţia lui Parmenide, limba şi elementele ei nu corespund gîndirii raţionale (νόημα), ci părerii (δόξα), ele sînt semne ale lucrurilor sensibile şi pieritoare [10]. În şcoala lui Heraclit (540—480) se afirma că există o unitate indestructibilă între lucrul real (ἔργον) şi limba (ἔπος), reunite prin λόγος, esenţa şi raţiunea lor. Întrucît limba este un ἀνάλογον al realităţii, cuvintele, create în mod natural, sînt toate corecte, dar aspectul lor sonor poate să nu corespundă sau chiar să fie în contradicţie cu sensul exprimat [11].

PITAGOREII ŞI ELEAŢII

HERACLIT

DEMOCRIT

Democrit (460—370), aşa cum atestă lista lucrărilor sale [12], s-a interesat de variate probleme ale limbii. Limba reprezenta pentru el un model *sui generis* al Universului: ca şi literele, din a căror combinaţie se naşte textul, mulţimea atomilor creează prin variate îmbinări întreaga lume materială. În comentariul la *Kratylos*, Proclus reproduce argumentele lui Democrit împotriva teoriei legăturii „naturale" şi a corespondenţei univoce dintre nume şi obiecte: existenţa omonimelor, a sinonimelor, înlocuirea numelui şi lipsa de simetrie în derivare (deci existenţa unor noţiuni fără nume).

Problema „justeţei" denumirilor a preocupat şi pe sofişti în special pe Protagoras (484—414). Ea a fost pe larg dezbătută de Platon (427—348) în dialogul *Kratylos*, singura lucrare de filozofie a limbajului din antichitate ajunsă pînă la noi. Sînt confruntate aici argumentele adepţilor celor două teorii. Kratylos, discipol al lui Heraclit, susţinea că lucrurile au în mod natural (φύσει) o denumire justă, indiferent în ce limbă sînt date. În opoziţie cu el, Hermogene, adept al şcolii lui Protagoras, considera că justeţea (ὀρθότης) numelui se datoreşte numai convenţiei (συνθήκη) şi acordului (ὁμολογία), că orice denumire e corectă prin uz şi tradiţie. Acelaşi obiect are nume diferite de la un popor la altul şi în epoci diferite în aceeaşi colectivi-

PLATON

---

[10] v. D. M. Pippidi, *Fragmentele eleaţilor*, Bucureşti, 1947, p. 104.

[11] Cf. E. Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*, Teil I, 1969, Tübingen, p. 23.

[12] cf. *Despre Homer sau despre proprietatea cuvintelor şi despre cuvinte dialectale, Despre cuvinte, Vocabular, Despre eufonia şi cacofonia literelor* apud Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor*, traducere în limba română de C. I. Balmuş, Bucureşti, 1963, p. 439.

tate. Poziția lui Platon, exprimată prin argumentele lui Socrate, este de conciliere a celor două puncte de vedere. Demonstrația sa este, în esență, următoarea: dincolo de varietatea lor fenomenală, lucrurile au o esență stabilă, obiectivă. Acțiunile asupra obiectelor se fac de către toți în același fel și cu aceleași instrumente. A vorbi este o acțiune, a da nume este un aspect al acțiunii vorbirii; instrumentele acestei acțiuni cu obiectele sînt numele. Rolul lor este de a instrui și a distinge între ele lucrurile. Cel care dă nume — individ sau colectivitate — trebuie, ca orice creator, să formeze nume în conformitate cu natura obiectului, cu modelul tip al cuvintelor și cu caracteristicile materialului sonor cu care operează. Din aceste afirmații rezultă că Platon (așa cum afirmă și în *Sofistul* 262 D) înțelegea că materialul lingvistic al fiecărei limbi impune anumite limitări și restricții, că în fiecare limbă există reguli de îmbinare a sunetelor și de construire a cuvintelor.

Principiul modelării

Introducerea în discuție a principiului modelării are în vedere explicarea caracterului ordonat al limbii, în sensul existenței unor clase de cuvinte cu trăsături similare pentru clase de obiecte; de vreme ce modelul reflectă esența lucrului, și nu obiectul concret, se poate înțelege de ce sînt posibile sinonimele. Procedeele modelării variază după colectivitate și epocă, după formația culturală și arta creatorului [13]. Din materialul sonor (sunete, silabe), creatorul de nume, legiuitorul (ὀνοματουργός, νομοθέτης) făurește nume potrivite cu obiectele avînd în minte modelul, numele în sine. În diferite locuri și timpuri, pentru aceleași obiecte se creează din materiale sonore diferite nume diferite. Pentru Platon, φύσει înseamnă că numele aparțin în mod natural lucrurilor, fiind create după anumite reguli. Justețea denumirilor este discutată mai întîi prin raportare la planul conținutului. Sînt astfel interpretate numele proprii compuse, cu formă internă, considerate ca definiții, de tipul Ἀστυάναξ „care domnește asupra cetății" (ἄστυ „cetate" + ἄναξ „șef"), dar și numele simple; astfel Πέλοψ e analizat în πέλας „alături" și ὄψις „vedere", cu interpretarea „cel care vede ce e aproape"; alte nume sînt considerate a fi prescurtarea unei sintagme, de tipul ἄνθρωπος < ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε „care cercetează ce a văzut". Sînt descompuse în mod arbitrar teme simple, se fac tot felul de apropieri pe baza unor vagi asemănări fonetice; în mod frecvent revine imaginea heracliteană a curgerii: ἀρετή „virtute" < ἀεὶ ῥέον „care curge într-una", θεοί „zei" < θεῖν „a fugi", ἥλιος „soare" < ἀεὶ εἱλεῖν „care se rostogolește veșnic" etc. Se consideră că din cuvinte existente s-au creat altele noi prin adăugiri sau reduceri de sunete. Acolo unde un cuvînt nu poate fi explicat ca provenind dintr-un cuvînt grecesc, se postulează împrumutul din limbi străine. Teza constituirii unor nume pe baza celor existente presupune istoricitatea limbajului și prezența unui fond lexical mai vechi. Acesta e constituit din cuvinte primare (ὀνόματα στοιχεῖα); după afirmația lui Socrate, ele au fost create pentru a corespunde esenței obiectului, prin apel la reprezentarea sau imitarea trăsăturilor esențiale cu ajutorul aparatului articulator. Nu e vorba de o reproducere acustică, ci de o descriere, prin gesturi vocale, a unor însușiri ale obiectelor denumite. Se dă astfel,

Valoarea imitativă a sunetelor

[13] v. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski, *lucr. cit.*, p. 47.

în *Kratylos*, o caracterizare a valorii icastice sau sugestive a articulării diverselor sunete: articularea lui *r* sugerează mişcare (de aici ῥεῖν „a curge", ῥοή „rîu", τρόμος „tremurare", θραύειν „a măcina", θρύπτειν „a sfărîma), cea a lui *l* — lunecarea (de aici λεῖος „neted", κολλώδης „cleios"), prin *o* se imită ceva rotund, prin *i* ceva mic, şi pătrunzător, prin *d* sau *t* o piedică (cf. δεσμός „lanţ", στάσις „oprire" etc.) [14]. Imitarea nu e absolută din mai multe motive: limitele organelor articulatorii, lipsa unei perceperi exacte, schimbarea obiectelor. Sînt cuvinte la care forma sonoră nu corespunde trăsăturilor obiectelor, ele devin simboluri acceptate prin uz şi convenţie (ἔθος, συνθήκη), care contribuie la exprimarea a ceea ce concepem în minte. Convenţia explică îndeosebi formarea complexului sonor pentru acţiuni abstracte (de exemplu la numerale).

Concluzia lui Socrate este că în modul de alcătuire a numelor se reflectă nu direct natura obiectelor, ci părerea despre obiecte a creatorului de nume. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că unele nume pot fi alcătuite în mod corect, altele nu (acest lucru îl apreciază dialecticianul); pe de altă parte, că numele nu pot constitui instrumente ale cunoaşterii obiectelor, şi că, deci, cercetarea numelor nu ajută gîndirea să ajungă la esenţa eternă. Asemănarea dintre obiecte şi nume e superficială, numele au valoare prin convenţie, ele sînt mai departe de esenţa eternă decît obiectul cunoscut perceptual, căci ideea se poate întruchipa în obiect, dar nu poate fi reprodusă prin sunete [15]. Ulterior, în scrisoarea a VII-a, Platon se declară ferm de acord cu teoria convenţiei şi consideră cunoaşterea numelui ca cea mai de jos treaptă a cunoaşterii.

SOFIŞTII

Perioada sofiştilor (sec. V—IV) se caracterizează prin interes pentru limbă pe multiple planuri, datorită faptului că se dezvoltă retorica, se creează normele genurilor literare legate de anumite variante dialectale, se întăresc diferenţele sociale reflectate, cum se vede din comediile lui Aristofan, şi în vorbire. Astfel, Gorgias (483—375) a compus o culegere de cuvinte rare cu explicarea lor, Prodicos a fost preocupat de diferenţele între sinonime, iar sofistul Protagoras a deosebit patru varietăţi ale vorbirii, diferenţiate tonal şi morfologic: rugăminte, întrebare, răspuns şi ordin (corespunzînd modurilor optativ, conjunctiv, indicativ, imperativ), şi a clasificat substantivele greceşti după gen.

Etimologia

În sfîrşit, aşa cum reiese din *Kratylos*, o atenţie susţinută se acordă încercărilor de explicare a originii cuvintelor, limitată aproape exclusiv la nume. Interpretările erau aproape întotdeauna eronate din lipsa perspectivei istorice şi a tratării complexului sonor ca un întreg neanalizabil. În aceste condiţii, cuvintele erau înţelese, de regulă, ca sumă a altor cuvinte, modificate în urma unor procese fonetice. Procedeul reapare la începutul secolului al XIX-lea în teoria iniţiată de Bopp, care explică formarea morfemelor gramaticale prin aglutinarea de rădăcini lexicale [16].

---

[14] cf. Irene Warburton, *Plato's linguistic theory*, in: „Language Sciences", Bloomington, Indiana, 6, 1969, p. 1—4.

[15] O poziţie asemănătoare adoptase şi sofistul Gorgias, care considera că sunetul nu poate reda ceva de altă natură (de ex. culoarea) şi de aceea cunoaşterea — dacă există — nu se poate exprima prin cuvinte.

[16] Vezi cap. VI.

Fonetica

Analiza fonetică a avut mult timp caracter didactic şi s-a limitat la separarea cuvîntului fonetic în silabe şi a silabelor în sunete, fără conştiinţa clară a corespondenţei dintre literă şi sunet. Pe la sfîrşitul secolului al V-lea î.e.n. se elaborează o clasificare a sunetelor care are drept criterii rolul şi poziţia lor în cuvînt şi silabă; se disting astfel dominantele silabei (vocalele), sunete ce pot figura la sfîrşitul de cuvînt în greacă (sunete continue *l r m n s*) şi sunete ce pot figura la început de silabă (oclusive). Ulterior, cele trei grupe sînt caracterizate ca vocale, semivocale şi nevocale. Din secolul al V î.e.n. se studiază însuşirile articulatorii ale sunetelor. Problemele foneticii au fost cercetate îndeosebi în cadrul lucrărilor de metrică, poetică şi muzică.

ARISTOTEL

Într-o formulare sugestivă, E. Coseriu [17] arată că Aristotel (385—322) a mutat problematica limbii din domeniul cauzei în domeniul, specific uman, al scopului. El încearcă să explice limba prin rolul ei, se întreabă pentru ce s-au creat cuvintele şi cum corespund ele scopului propus.

Problema denumirii

În această viziune se consideră că numele a fost creat cu intenţie, că este semn (σῆμα) sau simbol (σύμβολον) care nu are nici o relaţie naturală (φύσει) cu obiectul. Sub raport cauzal toate numele sînt convenţionale, depind de voinţa oamenilor, chiar şi onomatopeele, care în mod intenţionat sînt astfel alcătuite încît să semene cu obiectul.

Spre deosebire de predecesorii săi, Aristotel distinge relaţia dintre cuvînt (sunete şi sens) şi realitate, relaţie necesară şi motivată istoric prin tradiţie, de relaţia dintre complexul sonor şi sens. Din punctul lui de vedere, latura materială a cuvintelor nu se referă direct la obiecte, ci la reflectarea lor în conştiinţă, şi acest raport dintre forma şi conţinutul cuvîntului nu e nici natural, nici convenţional. Numele sînt simboluri ale obiectelor extralingvistice; prin sensul lor, cuvintele corespund unei noţiuni, iar prin latura lor sonoră pot desemna orice exemplar al clasei de obiecte care formează noţiunea respectivă. Numele sînt date prin instituire, ele au caracter istoric, variind după colectiv şi epocă, toate denumirile sînt în egală măsură justificate.

Tipuri de enunţuri

Problema caracterului adevărat sau fals al limbii a fost pusă de Platon în *Sofistul*, unde se face diferenţa între cuvînt şi frază (λόγος), arătîndu-se (în opoziţie cu cele afirmate în *Kratylos*) că din adevărul/falsitatea frazei nu se poate deduce adevărul/falsitatea cuvintelor, că problema adevărului/falsităţii nu se poate pune la cuvinte izolate, ci numai la vorbirea minimală, alcătuită din subiect şi predicat. Aristotel merge mai departe cu analiza vorbirii (λόγος), stabilind trei tipuri: *vorbire expozitivă*, servind ca enunţ (λόγος ἀποφαντικός), *vorbire practică*, servind acţiunii (λόγος πραγματικός), şi *vorbire poetică* (λόγος ποιητικός). El arată că numai primul tip are caracter logic, deci numai aici se poate pune problema adevărului sau falsităţii. După cum observă E. Coseriu [18], în istoria lingvisticii au existat uneori încercări de a pune pe prim plan una din aceste variante prin atenţia exclusivă acordată funcţiei corespunzătoare. Astfel, reducerea vorbirii la aspectul ei enunţiativ e caracteristică orientărilor logiciste, care identifică limba cu raţiunea, categoriile gramaticale cu cele logice; cu o asemenea viziune, logica pozitivistă a secolului nostru (Russell, Carnap) critică caracterul

[17] E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 62.
[18] *Ibidem*, p. 86—89.

nelogic al limbilor naturale. Reducerea limbii la aspectul ei pragmatic e caracteristică empiriştilor englezi (Fr. Bacon, J. Locke, D. Hume), care, accentuînd caracterul ei social, o văd mai ales ca instrument al acţiunii. În sfîrşit, limba e redusă la aspectul ei poetic de cercetători cu orientare individualistă şi estetică (ca G. B. Vico, B. Croce).

Analiza vorbirii enunţiative şi a elementelor ei se găseşte la Aristotel tratată pe larg în lucrările Περὶ ἑρμηνείας (Despre interpretare) şi în *Poetica* (cap. XX). În lucrarea *Despre interpretare*, Aristotel analizează relaţiile dintre elementele componente ale procesului de comunicare: lucrurile, reflectarea lor în conştiinţă, cuvintele şi semnele lor scrise; primele două sînt aceleaşi peste tot, ele sînt constituite în mod natural, iar celelalte două sînt diferite după colectivităţi, sînt instituite convenţional. Gîndurile sînt imagini, reflectări ale obiectelor, în timp ce cuvintele sînt semne ale gîndurilor, iar cele scrise sînt semne ale cuvintelor.

Părţile de vorbire

Predominarea unui punct de vedere filozofic în cercetările lingvistice s-a reflectat şi în analiza părţilor vorbirii, deosebite iniţial ca elemente componente ale judecăţii. Astfel, Democrit distinge numai două elemente: ὄνομα (elementul cu funcţie de subiect) şi ῥῆμα (elementul cu funcţie de predicat); aceleaşi elemente sînt notate de Platon: ὄνομα este substantivul la nominativ, verbul la infinitiv sau participiu, iar ῥῆμα formează restul propoziţiei (judecăţii). În Περὶ ἑρμηνείας Aristotel reia problema părţilor de vorbire privită din punct de vedere logic şi lingvistic. El distinge astfel nume (ὄνομα) şi verb (ῥῆμα), definite drept complexe sonore semnificative (în opoziţie cu complexele sonore fără sens), date prin convenţie (în opoziţie cu sunetele naturale sau cuvintele infantile), ale căror elemente componente — silabe — n-au sens singure (spre deosebire de propoziţie). Diferenţa dintre nume şi verb o vede în faptul că al doilea adaugă semnificaţiei lexicale şi sensul temporal şi îndeplineşte funcţia de predicat. Pentru Stagirit, ὄνομα e numai forma de nominativ, iar ῥῆμα numai indicativul prezent — singurele forme ale subiectului şi predicatului judecăţii. Celelalte forme flexionare — cazuri ale numelui, forme derivate ale verbului, le include într-o categorie aparte πτῶσις (caz), cu justificarea că primele nu pot funcţiona ca subiecte ale judecăţii, iar celelalte nu exprimă, asemenea prezentului, o acţiune sau o stare determinată care califică subiectul.

În capitolul XX din *Poetica*, Aristotel, făcînd apel şi la criterii lingvistice, distinge mai multe elemente ale exprimării verbale (λέξις), monoplane şi biplane, cu sens lexical şi cu sens relaţional; le expune după criteriul foneticii sintactice, în cadrul căreia vorbirea e concepută ca o înlănţuire de sunete ce exprimă idei [19]. El enumeră astfel mai întîi unităţile fonetice fără sens: sunet (στοιχεῖον) şi silabă (συλλαβή), trece apoi la cuvîntul fonetic, unde distinge unităţi fără independenţă semantică servind ca elemente de legătură: σύνδεσμος (în care se cuprind particula, conjuncţia, prepoziţia) şi ἄρθρον (articol, adverb, prepoziţie, postpoziţie), nediferenţiat clar de σύνδεσμος şi de aceea considerat de unii ca interpolat, apoi cuvinte cu sens lexical noţional,

---

[19] v. Felicia Vanţ-Stef, *Probleme de limbă în opera lui Aristotel*, în: „Studii clasice", V, 1963, p. 93—110.

cu rol de subiect și predicat, reprezentate prin ὄνομα (nume la nominativ), ῥῆμα (verb la indicativ prezent) și πτῶσις (celelalte forme nominale și verbale); ultima categorie e enunțul (λόγος), propoziție sau frază.

Valoroase sînt, de asemenea, observațiile lui Aristotel asupra categoriilor logice și a reflectării lor în limbă.

EPICUREII

După Aristotel, problemele limbii au fost luate în discuție de filozofii epicurei și mai ales de stoici. La Diogenes Laertios (X, 75—76) se arată că Epicur (341—270) considera că, în etapa inițială, denumirile lucrurilor n-au fost stabilite prin convenție, ci oamenii au emis în mod natural sunete, ca expresie a afectelor și închipuirilor lor, și că aceste sunete, diferite de la o seminție la alta, cum diferită era și realitatea din jur, s-au fixat și au devenit cuvinte. În etapa ulterioară, în fiecare colectivitate, oamenii au stabilit în comun denumiri ale lucrurilor pentru a se putea înțelege între ei și a nu da loc la confuzii. Uneori, un cuvînt nou pentru un lucru nou a fost creat de un individ, iar ceilalți l-au acceptat în mod rațional și l-au asociat cu lucrul respectiv ca și cum între ele ar fi existat o legătură cauzală. Așadar, în concepția epicureică limbajul s-a creat treptat, la început ca reacție spontană a naturii umane în general (φύσει), ulterior prin convenție (θέσει), diferită de la neam la neam, ceea ce explică varietatea idiomurilor.

EPICUR

STOICII

Mai profund și sub multiple aspecte au fost discutate problemele de limbă în școala stoicilor (secolul III î.e.n.), în care s-au creat lucrări importante în domeniul logicii și al gramaticii. La baza concepției lor stă ideea că limba și gîndirea formează o unitate indisolubilă (λόγος), care își are sediul în rațiune. În problema atît de frecvent discutată a felului cum s-au creat denumirile obiectelor, stoicii considerau și ei că în formele lor cele mai vechi învelișurile sonore au fost astfel alcătuite încît să reproducă sau să sugereze prin sunete, prin impresie acustică, însușiri ale obiectelor; din aceste cuvinte primare au fost apoi derivate altele, prin modificări fonetice și transfer de la un obiect la altul prin asemănare, contiguitate sau opoziție; în felul acesta, legătura naturală se reduce treptat.

Teoria semnului lingvistic

Un loc important ocupă în filozofia stoică *teoria semnului lingvistic*, reluată și dezvoltată de Augustin. Stoicii disting în procesul comunicării trei elemente:

a) obiectul lumii reale (πράγμα, τυγχάνον), element material care există în mod obiectiv;
b) sunetul (φωνή), element material;
c) ceea ce se exprimă (λεκτόν), element imaterial, produs al rațiunii.

În cadrul comunicării, sunetul (φωνή) devine „semnificant" (σημαῖνον), iar exprimabilul (λεκτόν) devine „semnificat" (σημαινόμενον). Alcătuit din sunet și sens sau „semnificant" și „semnificat", cuvîntul, purtător al unei idei (λέξις σημαντική), semnifică ceva din afara lui.

Lexicologia și semantica

În antichitatea greacă, stoicii au mers cel mai departe în analiza semantică și sintactică a limbii. Au acordat atenție cercetărilor etimologice (termenul ἐτυμολογία e creat de ei) și au făcut o analiză sistematică a cuvintelor grecești pe domenii. Au deosebit enunțurile după conținutul lor semantic, în *enunț incomplet* (ἐλλιπές), reprezentat prin cuvînt (ὄνομα) sau o parte de propoziție (ῥῆμα), și *enunț*

2 — Scurtă istorie a lingvisticii — Cd. 1220

autonom, complet prin sine însuşi (αὐτοτελές); la acesta din urmă disting pe cel care corespunde judecăţii (ἀξίωμα) de celelalte enunţuri exprimînd un ordin (προστατικόν), o întrebare (ἐρώτημα), o ipoteză (ὑποθετικόν) etc. [20].

Părţile de vorbire

Au stabilit patru părţi de vorbire, corespunzător celor patru categorii ale logicii stoice: *nume* (calitate esenţială), *verb* (apartenenţă întîmplătoare), *articol* (substrat) şi *conjuncţie* (relaţie); ulterior, după criterii morfologice, separă *adverbul* (μεσότης). Au deosebit nume proprii şi comune, au restrîns noţiunea de caz (πτῶσις) la nume şi au elaborat denumirile cazurilor, iar la verb au diferenţiat diateza, timpul şi aspectul. Au clasificat verbele în categorii după tipul recţiunii. Au creat sintaxa propoziţiei prin distingerea părţilor de propoziţie. În ce priveşte fonetica, au arătat că prin literă (στοιχεῖον) se înţeleg trei lucruri: sunet, literă şi denumirea ei.

Anomaliile limbii

Stoicii sînt cei dintîi care remarcă lipsa paralelismului logico-gramatical şi care admit existenţa în limbă a *anomaliei*; ca rezultat al naturii diferite a conţinutului şi a expresiei, în limbă există cuvinte polisemantice, omonime şi sinonime, cuvinte cu sens negativ fără o marcă negativă, nepotrivire între genul natural şi cel gramatical, neconcordanţe între sens şi forma morfologică. Existenţa în limbă a anomaliei e în acord cu explicarea creării cuvintelor în mod natural, căci, potrivit logicii stoicilor, adevărate sînt numai cele materiale (lucru, sunet) în timp ce incorporalul (noţiune, sens) poate fi adevărat sau fals; pe lîngă aceasta, cuvintele îşi schimbă în cursul timpului forma sau sensul. Constatarea anomaliei i-a condus la ideea, pe care doar au schiţat-o, că analiza conţinutului se poate face independent de cea a expresiei.

Existenţa în limbă a polisemiei şi omonimiei i-a dus la formularea conceptului de ambiguitate (ἀμφιβολία), înţeleasă ca posibilitatea de interpretare semantică diferită a aceluiaşi complex sonor.

Filologia

În Grecia antică, studiul gramaticii s-a dezvoltat mai ales în legătură cu activitatea filologică. Ca şi *Vedele*, epopeile homerice *Iliada* şi *Odiseea* au circulat multă vreme în formă orală, iar după ce au fost fixate în scris (în secolul al VI-lea î.e.n.) au circulat în cópii care cuprindeau diverse variante. În epoca clasică existau numeroase ediţii ale epopeilor homerice. Era necesar, pe de o parte, să se reconstituie textul autentic al epopeilor, iar pe de altă parte, să se explice arhaismele şi elementele din diverse dialecte. Activitatea filologică a luat un mare avînt în e p o c a e l e n i s t i c ă, la Alexandria. În vestita bibliotecă alexandrină se adunaseră numeroase manuscrise ale poemelor homerice. Ele au fost confruntate, clasate, supuse unui examen lingvistic, metric şi estetic. Critica de text a fost însoţită de explicaţii fonetice, lexicale şi gramaticale. Gramatica, produs al analizei textelor, era concepută ca o cercetare a formelor şi construcţiilor folosite de scriitori.

În perioada elenistică, studiul limbii este stimulat şi de intensificarea contactului grecilor cu vorbitori de alte limbi, cărora vor să le facă cunoscut tezaurul lor cultural, precum şi de faptul că acum se manifestă mai clar diferenţa dintre limba comună (κοινή) şi limba operelor clasice. Paralel cu studiile dialectologice, se acordă atenţie limbii normate (ἑλληνιμός) sub aspect fonetic şi gramatical.

[20] v. E. C o s e r i u, *lucr. cit.*, p. 103.

Primul filolog alexandrin e Zenodot din Efes (m. 260 î.e.n.). Prin confruntarea manuscriselor homerice, el a stabilit textul autentic şi l-a însoţit de un glosar. Urmaşul său, Aristofan din Bizanţ (sec. II î.e.n.), care a dat prima ediţie critică a poemelor homerice, e considerat creatorul lexicografiei greceşti, datorită lucrării sale Λέξεις (cuvinte) sau Γλῶσσαι (expresii idiomatice), în care analiza, sub aspect semantic, termeni rari şi dialectali din textele literare. Cel mai de seamă filolog alexandrin a fost Aristarh, elev al lui Aristofan (secolul al II-lea î.e.n.), al cărui nume a devenit sinonim cu „critic de gust, erudit şi sever". Aristarh a compus numeroase comentarii la texte clasice, a dat o ediţie critică şi cu comentarii a textelor homerice, s-a ocupat cu probleme de ortografie, a ţinut cursuri de gramatică şi a format numeroşi elevi. El a inaugurat *disputa dintre analogie şi anomalie*, care reprezintă, în latura ei teoretică, o reluare pe plan lingvistic a vechii dispute φύσει — θέσει.

ZENODOT

ARISTOFAN

ARISTARH

Disputa dintre anomalişti şi analogişti

După cum s-a arătat, stoicii au semnalat existenţa în limbă a anomaliilor. Ei considerau că nu se poate vorbi de reguli în limbă, căci excepţiile sînt prea numeroase, că limba — fenomen natural — trebuie acceptată aşa cum e, oamenii neputînd interveni pentru a o modifica. Tezele stoicilor au fost însuşite de şcoala filologică din Pergam.

Analogiştii, reprezentaţi mai ales de filologi alexandrini, acceptau teza că limba a fost creată prin convenţie; de aceea ei căutau să descopere în limbă tipuri generale şi reguli, şi considerau că oamenii pot interveni pentru a o perfecţiona. Pentru analogişti, legea supremă e uzul.

Aşadar, în perioada elenistică, limba nu mai este privită ca inventar, ci ca structură. Analogiştii pun accentul pe dezvăluirea în limbă a simetriei, proporţiei, încearcă unificarea formelor, în timp ce anomaliştii evidenţiază variaţiile produse în cursul flexiunii, lipsa simetriei, formele defective. Aristofan s-a limitat la probleme de accentuare, încercînd o unificare după criterii semantice. Aristarh a introdus în stabilirea regulilor accentului şi criteriul asonanţei. În rezolvarea problemelor morfologice nu a făcut apel la sens. În sintaxă a comparat uzul homeric cu cel din epoca lui, stabilind drept norme ale corectitudinii exprimarea oamenilor culţi, simţul lingvistic şi logica. La discipolii lui Aristarh, analogia capătă şi o funcţie normativă, principiul armoniei e înlocuit de analogia gramaticală.

Adversarul lui Aristarh era Crates din Mallos, adept al lui Chrisip, filozof şi gramatic, cunoscut prin comentariile la operele lui Homer, Hesiod, Euripide şi Aristofan. El defineşte anomalia nu ca nepotrivire între limbă şi logică (ca la stoici), ci ca nepotrivire între cuvinte.

CRATES

În şcoala din Alexandria s-au pus bazele etimologiei şi dialectologiei, ale morfologiei şi sintaxei. Faptele de limbă aduse în discuţie pentru apărarea celor două puncte de vedere au servit la alcătuirea de gramatici sistematice, în care figurau atît paradigme şi reguli, care ilustrau tezele analogiştilor, cît şi excepţii, aduse ca argument de anomalişti.

Cel mai cunoscut gramatic grec din perioada elenistică a fost Dionysios Thrax (secolele II—I î.e.n.), elev al lui Aristarh. Lucrarea sa Τέχνη γραμματική (*Arta gramaticii*) cuprinde în 15 pagini (25 de capitole) o expunere sistematică a foneticii şi morfologiei limbii

DIONYSIOS THRAX

literare greceşti. Capitolele de fonetică conţin date despre accent şi intonaţie, sunet şi silabă; sunetele sînt clasificate după locul ocupat în silabă şi cuvînt. Cuvîntul (λέξις) e definit ca „cea mai mică parte a vorbirii legate". În centrul lucrării se află clasificarea cuvintelor în opt părţi de vorbire, după criterii morfologice şi semantice: ὄνομα (nume = substantiv, adjectiv, pronume nehotărît şi interogativ), ῥῆμα (verb la formele personale), μετοχή (participiu), ἄρθρον (articol, pronume relativ şi, probabil, demonstrativ), ἀντωνυμία (pronume personal şi posesiv), πρόθεσις (prepoziţie), ἐπίρρημα (adverb) şi σύνδεσμος (conjuncţie), clasificare păstrată timp de secole [21]. Sub numele de „accidente" (παρεπόμενα), Thrax descrie categoriile gramaticale ale numelui şi verbului, precum şi tipurile lor de derivare, iar sub numele de „suferinţe" (πάθη) — modificările fonetice produse în cadrul flexiunii şi al derivării. Propoziţia (λόγος) e definită ca reunire de cuvinte exprimînd o gîndire finită.

Lucrarea lui Thrax a fost tradusă în latină şi în alte limbi, comentată de gramaticii medievali şi folosită ca manual şcolar timp de sute de ani.

APOLLONIOS DYSKOLOS

Tot din şcoala alexandrină face parte Apollonios Dyskolos (secolul al II-lea e.n.). A scris mai multe cărţi privitoare la părţile de vorbire în limba greacă. Ni s-au păstrat acelea privitoare la conjuncţie, pronume şi adverb, precum şi un tratat de sintaxă. Apollonios a redefinit, pe baze semantice, cele opt părţi de vorbire stabilite de Thrax, a făcut distincţie între forma şi sensul cuvintelor, între cuvintele cu sens autonom şi cele care nu au sens singure (prepoziţie, conjuncţie, articol), care devin semne ale ideilor numai legate de primele. Diferenţa dintre ele o compară cu aceea dintre vocale, care pot forma singure o silabă, şi consoane, care nu pot fi pronunţate fără vocală. A specificat diferenţa dintre pronume (substitut al numelui) şi articol (însoţitor al numelui), precum şi asemănarea dintre pronumele relativ şi conjuncţie (ca elemente de relaţie între verbe). Se pare că e cel dintîi care a dat o teorie cuprinzătoare a sintaxei aplicată la limba greacă; tezele lui au fost preluate de gramaticii latini, în special de Priscian. A studiat unităţile sintactice pornind de la capacitatea de îmbinare a părţilor de vorbire şi a categoriilor gramaticale; în centrul analizei a pus relaţia dintre nume, verb şi celelalte clase de cuvinte.

Gramatica alexandrină a pus bazele descrierii sincronice sistematice a foneticii şi gramaticii şi a fixat o terminologie care, tradusă în latină, s-a transmis pînă în epoca modernă.

Concluzii

În comparaţie cu indienii, vechii greci au avut preocupări lingvistice mai variate şi o mai mare înclinare către dezbaterea problemelor de filozofie a limbajului. Lucrările lor de gramatică, însă, nu prezintă exactitatea şi rigoarea ştiinţifică a celor din vechea Indie. Nu au elaborat noţiunea de morfem, de aceea au tratat formele flexionare ca abateri de la forma de bază, nu au avut o viziune structurală a propoziţiei, pe care au considerat-o ca sumă a subiectului cu predicatul.

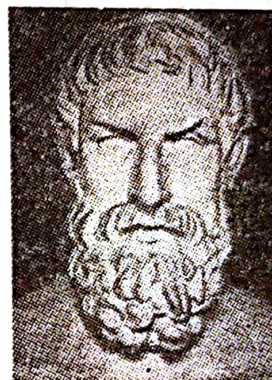
[21] cf. H. Steinthal, *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*, Berlin, part. a II-a, 1891, p. 211 şi urm.

Problemele de gramatică au fost tratate de ei mai ales sub aspect normativ, ca reguli ale limbii corecte (ἑλληνισμός), opusă dialectelor și vorbirii populare.

ROMA

Teoriile privitoare la limbă elaborate în Grecia antică au fost cunoscute la Roma. Ca și în alte domenii ale culturii, romanii s-au inspirat de la greci, au preluat, favorizați de asemănarea structurală între cele două limbi, categorii și termeni din greacă, dar au adus și multe contribuții originale.

Teoria epicureică asupra originii limbajului a fost expusă de Lucrețiu *(De rerum natura*, V, 1028—1090), care respinge ipoteza unui creator, considerînd că limbajul a apărut din necesitatea socială a comunicării, pe o cale naturală, prin notarea în mod diferit a obiectelor cu sunete diferite, potrivit cu impresiile resimțite. Caracterul natural al limbajului e demonstrat de Lucrețiu prin compararea lui cu limbajul animal, poetul latin accentuînd asemănările între cele două fenomene.

LUCREȚIU

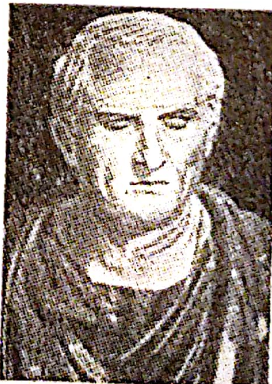
Un mare răsunet a avut și la Roma disputa dintre anomaliști și analogiști, ale cărei ecouri se întîlnesc pînă tîrziu. În perioada campaniei din Gallia, Caesar a scris tratatul *De analogia*, în două cărți, dedicat lui Cicero, și care e cunoscut numai prin numeroasele citate ale gramaticilor. Cartea I cuprindea principii generale și probleme de lexic, iar cartea a II-a trata probleme fonetice, ortografice și morfologice. Ca toți analogiștii, Caesar este purist, respinge cuvintele neobișnuite și neuzitate. Pentru el analogie înseamnă proporție și corespondență între formă și sens (diferențele de formă să corespundă unor diferențe de sens); căutarea cu orice preț a ordinii îl face să distingă în mod arbitrar sensurile formelor sinonime sau să impună forme etimologice (de tipul *memordi*, *pepugi*), deși uzul a făcut să prevaleze formele cu vocala asimilată *(momordi*, *pupugi)*. A reușit însă să impună formele cu *i* la superlativ *(minimus*, *optimus* etc.*)*.

CAESAR

Ghidat de criterii estetice și de preocuparea îmbogățirii lexicului latin Cicero nu acceptă principiile analogiei, cerînd mai multă libertate și variație în limbă, în limitele uzului. Dar principalul teoretician al disputei a fost la Roma scriitorul M. Terentius Varro (116—27 î.e.n.). Cercetător multilateral, Varro a scris mai multe lucrări privitoare la limbă[22]. Cea mai cuprinzătoare era *De lingua latina*, în 25 de cărți, din care s-au păstrat, cu mici lacune, cărțile V—X. Varro adoptă o poziție realistă, considerînd că în limbă își află aplicarea atît analogia cît și anomalia, atît reguli cît și excepții, simetrie și nesimetrie. Cartea a VIII-a, inspirată din principiile stoicilor, conține argumente împotriva tezei dominației absolute a simetriei și regulilor în limbă, cartea a IX-a, scrisă după izvoare alexandrine, aduce argumente în favoarea analogiei, iar cartea a X-a reprezintă sinteza lor și formularea unei poziții proprii. Pornind de la o înțelegere realistă a naturii și rolului limbii, Varro arată că ea este un fenomen complex, creat și dezvoltat din necesitățile comunicării și care nu poate fi explicat prin norme prestabilite sau prin simpla convenție între oameni. Limba se bazează pe uz, dar, ca și alte fenomene, comportă și simetrie. Uzul

Disputa dintre anomaliști și analogiști

CICERO

[22] *v. De grammatica. De similitudine uerborum, De utilitate sermonis, De antiquitate litterarum, De origine linguae latinae, De sermone latino.*

VARRO

şi analogia lingvistică nu se opun, ci coexistă asemenea corpului şi sufletului. Analogia (regulile, existenţa paradigmelor) e utilă, căci ajută la memorarea formelor, dar alături de ea limbile comportă excepţii (forme defective, dublete etc.). Limba s-a născut din necesitate şi îşi creează forme noi în raport cu realitatea şi cu nevoile comunicării, ceea ce explică nerespectarea strictă a simetriei; oamenii au introdus distincţia de gen la numele de animale pe măsură ce le-au domesticit; sensul lexical (care reflectă realitatea) explică de ce unele adjective nu au grade de comparaţie, de ce de la unele substantive nu se pot forma diminutive, după cum logica explică de ce nu avem forme de trecut la imperativ. Într-un anumit sens, din punctul de vedere al lui Varro, limba e structurată în raport cu realitatea, aşa cum o înţeleg oamenii în fiecare epocă. Vorbirea e în continuă schimbare; modificările le fac vorbitorii, iar gramaticii le sancţionează. Principiul hotărîtor în limbă este uzul *(consuetudo, usus)*, dar şi scriitorii pot interveni impunînd cuvinte sau forme prin prestigiul lor *(auctoritas)*. Varro are o clasificare proprie a cuvintelor în patru clase, după criteriul cazului şi/sau timpului: cuvinte caracterizate prin cazuri (nume), caracterizate prin timpuri (verb), caracterizate prin ambele (participiu) şi lipsite de ambele (adverb). A dat o analiză foarte precisă a aspectelor *(infectum—perfectum)* şi a timpurilor în latină.

A făcut o distincţie clară între flexiune *(declinatio naturalis)* şi derivare *(declinatio uoluntaria)*, fapt rar în gramatica antică.

Lexicologie

În domeniul lexicologiei, Varro a tratat numeroase probleme referitoare la etimologie, diferenţe şi schimbări de sens, împrumuturi străine în vocabularul latin. Lipsit de cunoştinţe de istoria limbii, Varro a propus de multe ori explicaţii etimologice eronate. Totuşi, metoda sa de lucru e superioară multor cercetători antici. Scriitorul latin pleacă de la acea formă a cuvîntului care e mai apropiată de etimon şi recomandă să se ţină seama de diferitele schimbări fonetice; a înţeles că pentru cercetător important este să descopere tema simplă, din care derivă o întreagă familie de cuvinte. A intuit originea multor cuvinte derivate şi compuse (chiar acolo unde rădăcina prezenta modificări fonetice), precum şi formaţiile onomatopeice. Spre deosebire de majoritatea cercetătorilor antici, a dovedit interes şi pentru elementele de împrumut; a semnalat astfel cuvintele latine de origine sabină (dialect osc), etruscă şi grecească. Deosebit de preţioase sînt informaţiile sale asupra cuvintelor etrusce împrumutate de romani. În ce priveşte împrumuturile greceşti, de care s-a ocupat pe larg, Varro a inclus printre ele şi termeni moşteniţi de latină şi greacă în comun din indo-europeană. E de remarcat, însă, că, dintre gramaticii antici, Varro a înţeles cel mai bine cronologia împrumuturilor greceşti, deosebind straturi de cuvinte intrate în latină din diferite dialecte greceşti în epoci diferite.

Se găsesc la Varro şi unele observaţii de fonetică istorică. Astfel el a notat, între alte modificări, rotacismul (transformarea lui *s* intervocalic în *r*), arătînd că în textele vechi se găsesc forme ca *meliosem*, *Papisius*, *Valesius* pronunţate în vremea lui *meliorem*, *Papirius*, *Valerius*.

Pe o poziţie de conciliere a anomaliei cu analogia s-a situat şi Quintilian (sec. I e.n.), preocupat mai mult de aspectul practic al problemei. După părerea lui, vorbirea se sprijină atît pe raţiune *(ratio)*, care elimină ceea ce nu e în conformitate cu regulile, deci ceea ce e contrar analogiei, cît şi pe uz *(consuetudo)*. Quintilian înţelege analogia nu ca lege a limbii, ci ca îndreptar în cazurile îndoielnice. Uzul e considerat mai puternic decît raţiunea, norma cea mai sigură *(certissima loquendi magistra)*, căci, spune Quintilian (*Inst. Orat.*, I, VI, 1), trebuie să ne folosim de vorbire cum ne folosim de bani, care au circulaţie publică. În afara raţiunii şi a uzului, în limbă mai acţionează doi factori care menţin sau creează forme: aureola vechimii *(uetustas)* şi prestigiul scriitorilor *(auctoritas)*.

QUINTILIAN

Lucrările gramaticilor romani din primele secole ale erei noastre sînt axate, aproape exclusiv, pe indicaţii cu caracter practic, normativ; se discută cazurile litigioase în ortografie sau morfologie; din secolul al III-lea e.n. se alcătuiesc manuale şcolare în care formele limbii latine sînt prezentate după schema gramaticii alexandrine. Mai cunoscută este *Ars grammatica* a lui Aelius Donatus (secolul al IV-lea e.n.), care urmează îndeaproape gramatica lui Dionysios Thrax şi în care accentul cade pe analiza părţilor de vorbire, cu unele modificări cerute de specificul limbii latine. Astfel, el înlocuieşte articolul cu interjecţia, inclusă de greci în clasa adverbului. Enumeră cele 8 părţi de vorbire în ordinea aceasta: nume, pronume, verb, adverb, participiu, conjuncţie, prepoziţie, interjecţie, cu specificarea că două din ele — numele şi verbul — sînt părţile fundamentale. De asemeni, la numele proprii (antroponime) Donatus specifică că la romani se cunosc patru tipuri de nume de persoane: *praenomen*, *nomen*, *cognomen* şi *agnomen*. Lucrarea a cunoscut numeroase ediţii şi a fost folosită timp de secole pentru învăţarea limbii latine, pentru expunerea sistematică şi clară a faptelor, constituind un model pentru alcătuirea de gramatici ale altor limbi.

DONATUS

Paralel cu studiile de gramatică, în care se analizează formele şi construcţiile din limba latină literară, în epoca imperială încep să fie consemnate şi comentate formele limbii vorbite, care evolua îndepărtîndu-se de normele latinei literare din epoca clasică. Asemenea comentarii sînt foarte preţioase, pentru că latina vorbită a fost rareori folosită în texte şi deci mărturiile asupra ei sînt sărace. Dintre lucrările de acest fel, cea mai cunoscută este *Appendix Probi*, un text anonim inserat într-un manuscris din secolul al VII-lea sau al VIII-lea, cuprinzînd lucrarea *Instituta artium* a gramaticului Valerius Probus (secolul al IV-lea e.n.). Autorul *Apendicelui* era, probabil, originar din Cartagina şi a trăit înainte de sfîrşitul secolului al III-lea e.n. [23] Lucrarea cuprinde cinci părţi: observaţii asupra formei cuvintelor, asupra recţiunii cazuale, indicaţii ortografice, diferenţe de sens între omonime şi o listă a verbelor deponente. Autorul combate formele „vulgare" şi indică norma clasică: *turma non torma*, *uetulus non ueclus*, *acre non acrum*, *auris non oricla*, *riuus non rius*, *alueus non albeus*, *tristis non tristus*, *catulus non catellus* etc. Interesante sînt pentru noi tocmai formele condamnate, căci avem astfel o dovadă a existenţei lor; dealtfel, cele mai multe s-au păstrat în limbile romanice.

Appendix Probi

[23] v. Gaston Paris, *Mélanges linguistiques*, fasc. I, Paris, 1905, p. 40—45; Serafim da Silva Neto, *Fontes do latim vulgar* (O Appendix Probi), Rio de Janeiro, 1946.

Problemele teoretice ale limbajului sînt reluate în latinitatea tîrzie de Aurelius Augustinus (354—430), considerat de E. Coseriu [24] cel mai mare semiotician şi, după Platon şi Aristotel, al treilea mare filozof al limbii din antichitate. Gîndirea sa lingvistică a fost influenţată de tezele platoniciene şi aristotelice, precum şi de concepţiile stoicilor. Ele constituie, însă, numai punctul de plecare. Augustin şi-a făurit, pe baza lor, o viziune unitară, consecvent semiotică, asupra limbajului, anticipînd multe puncte de vedere moderne. Concepţiile sale asupra limbii se află expuse pe larg în lucrările *De dialectica* şi *De magistro* şi, sporadic, şi în altele.

Teoria semnului

Principala contribuţie a lui Augustin la dezvoltarea lingvisticii este schiţarea unei teorii a semnului, în care locul principal revine semnului verbal. În perspectiva semiotică, lumea îi apare ca fiind alcătuită din semne *(signa)* şi lucruri semnificate prin ele *(significabilia)*, legate dialectic. Gîndirea nu se poate constitui şi formula decît prin cuvinte, dar ea se deosebeşte de limbă şi, în general, de toate semnele prin care se manifestă. Între trăsăturile care le diferenţiază, Augustin notează simultaneitatea şi rapiditatea ideii faţă de aspectul discontinuu şi mai lent al limbii, precum şi caracterul general sau universal al gîndirii formulată în limbi diferite.

Tipuri de semne verbale

În realitatea înconjurătoare există lucruri care pot fi indicate (prezente şi concrete) şi altele care pot fi numai semnificate. În ceea ce priveşte semnele, găsim în opera lui Augustin o clasificare detaliată a lor, mai întîi în semne naturale, neintenţionate *(signa naturalia)* şi semne produse cu intenţie *(signa data)*; acestea din urmă sînt împărţite după natura percepţiei în *signa uisibilia* (gesturi, mimică, scriere, arte plastice), *signa audibilia* (cuvinte, sunete instrumentale) şi restul, foarte puţine, percepute în alt mod. Locul principal revine semnelor verbale, atît cantitativ, cît şi calitativ.

O altă clasificare, mai importantă sub aspect semiotic, priveşte raportul dintre *signum* şi *designatum*. Augustin distinge semne care se raportează la obiectele realităţii (marea majoritate a cuvintelor) şi semne care se raportează la alte semne; în acestea din urmă se includ cuvintele în calitatea lor de termeni ai metalimbii, obiecte ale analizei fonetice sau gramaticale, semnele care se autosemnifică (de tipul *signum, uerbum, nomen*) şi semne perechi care se autosemnifică şi totodată se semnifică reciproc, de tipul *signum — uerbum, uerbum—nomen* sau *nomen*—ὄνομα. Augustin a înţeles clar diferenţa dintre situaţia cuvintelor în limbă şi în metalimbă; el observa că în ipostaza de termeni supuşi analizei orice cuvînt e tratat ca un nume, putînd selecta un pronume sau un verb (de ex. *hic et* sau *et est coniunctio*).

Analiza semnului lingvistic

În analiza procesului de comunicare din lucrarea *De dialectica* Augustin urmează îndeaproape pe filozofii stoici. El distinge patru unităţi: *res* (obiect perceptibil sau inteligibil), *uerbum* (cuvîntul ca expresie sonoră, cu funcţie semnificativă), *dicibile* (exprimabilul, semnificatul) şi *dictio* (semnul verbal, bilateral, substitut al obiectului).

Ca element supus analizei, cuvîntul *(uerbum)*, datorită laturii lui sonore, poate fi cercetat, arată Augustin, sub patru aspecte: al originii, al capacităţii de a influenţa, al flexiunii şi al topicii (construcţiei), cu alte cuvinte din punct de vedere etimologic, stilistic, morfologic şi sintactic. Augustin aduce în discuţie numai primele două aspecte. În

[24] v. E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 105.

ceea ce privește etimologia, spre deosebire de majoritatea cercetătorilor antici, el o considera o problemă prea oțioasă și nu prea necesară, deoarece nu credea că cercetarea poate ajunge la forma cea mai veche a cuvintelor. Pe un ton ironic, el expune principiile etimologice ale stoicilor, arătînd ce doză de arbitrar intervine în explicațiile care se dau și trăgînd concluzia că e preferabil ca limba să fie cercetată și descrisă sub aspect sincronic.

Vorbind despre forța de influență a cuvintelor *(uis uerborum)*, Augustin are în vedere impresiile produse, pe de o parte, de perceperea laturii sonore a cuvintelor în funcție de valoarea icastică a sunetelor, de aspectul lor prozodic sau de forma morfologică, pe de altă parte, de efectul diferit produs de semnificația lor proprie sau metaforică, directă sau eufemistică. În ultimele capitole ale lucrării *De dialectica*, el analizează cu subtilitate tipurile de obscurități și ambiguități. Pe baza distincției dintre *limbă* și *vorbire*, el arată că ambiguitățile de la nivelul limbii se rezolvă în context. Analizînd ambiguitățile în limba latină, Augustin deosebește pe cele care apar numai la cuvinte scrise (din nenotarea accentului și a cantității) și cele care apar atît în scris, cît și în vorbire; printre acestea din urmă include cazurile de polisemie la nivelul limbii și de folosire figurată a cuvîntului în vorbire, de omonimie lexicală și gramaticală. În *De doctrina christiana*, el indică diverse modalități de dezambiguizare.

Ca și Platon în *Kratylos*, Augustin discută în *De magistro* problema cunoașterii prin limbă. El consideră că, dat fiind că semnele sînt secundare în raport cu obiectele desemnate, cunoașterea lucrurilor e superioară semnelor (care se învață prin lucruri, și nu invers), dar nu și cunoașterii semnelor.

Augustin este ultimul mare filozof al limbii din antichitate. În domeniul gramaticii, în perioada de tranziție spre evul mediu, contribuția cea mai importantă e cea a lui P r i s c i a n u s din Bizanț, care pe la anul 500 a compus o lucrare cuprinzătoare, *Institutiones rerum grammaticarum*, în 18 cărți, dintre care 16 cărți conțin probleme de fonetică și morfologie, iar 2 sînt dedicate sintaxei. Ea reprezintă o aplicare la analiza limbii latine clasice a principiilor de gramatică din lucrările alexandrine, în special de la Apollonios Dyskolos, și conține cea mai detaliată descriere a limbii latine făcută în antichitate. În analiză, autorul îmbină principiul semantic cu cel formal.

PRISCIAN

În perioada latinei tîrzii, gramatica este concepută mai ales sub aspectul practic, normativ, ca artă a vorbirii și scrierii corecte. Faptul acesta explică importanța acordată de Priscian problemelor de fonetică, ortoepie, prozodie, morfologie și derivare.

Elementele planului sonor sînt raportate atît la planul semantic (cu distincția *uox articulata/inarticulata*), cît și la planul grafic (distincția *uox litterata/illiterata*). După același dublu criteriu e definită și silaba: complex sonor pronunțat într-o singură emisie sonoră și notată grafic cu minimum 1 și maximum 6 semne grafice (de exemplu *a, et... sphinx, stirps*).

După modelul gramaticii alexandrine, cuvîntul *(dictio)* e definit ca cea mai mică unitate cu sens; lipsește și la Priscian analiza cuvîntului în morfeme și, legat de aceasta, diferența dintre sensul lexical și cel gramatical. Cele 8 părți de vorbire sînt aceleași ca la Donatus, dar definite mai amănunțit, după Apollonios, pe bază de trăsături semantice, morfologice și sintactice. Diferitele forme ale cuvintelor

sînt incluse în paradigme, fără distincție între flexiune și derivare. La nivelul superior cuvîntului se află *oratio* (corespunzînd lui λόγος), prin care se denumește îmbinarea de cuvinte — sintagmă, propoziție sau frază.

În analizele sintactice, Priscian a folosit pe larg, alături de criteriul semantic, criteriul formal, a descris structura propoziției pe baza substituțiilor și a dezvoltării cu noi membri. Abordarea formală i-a permis să surprindă aspecte nerelevate anterior.

BIBLIOGRAFIE

1. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, Moscova, 1975.
2. L. Bloomfield, *Language*, Londra, 1961, p. 3—12.
3. J. Collart, *Varron, grammairien latin*, Paris, 1954.
4. E. Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*. Eine Übersicht (Teil I. Von der Antike bis Leibniz), Tübingen, 1969, p. 1—123.
5. K. E. Gagkaev, *Kurs lekcii po istorii jazykoznanija*, Odesa, 1957, p. 17—56.
6. Al. Graur, *Filologie și lingvistică*, în: „Limbă și literatură", VIII, 1964, p. 385—390.
7. M. Leroy, *Théories linguistiques dans l'antiquité*, extrait de la revue „Les études classiques", XLI, 4, 1973, p. 385—401.
8. H. Mihăescu, *Analogie și anomalie, Cezar și Cicero* în: „Buletinul Philippide", VII—VIII, 1940—1941, p. 149—164.
9. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 9—65, 136—148.
10. H. Steinthal, *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*, Berlin, 1890.
11. I. M. Tronski, *Antičnye teorii jazyka i stilja*, Moscova — Leningrad, 1936.
12. Felicia Vanț, *Probleme de limbă și gîndire la filozofii stoici*, în: „Limbă și literatură", III, 1956, p. 319—332.
13. Felicia Vanț — Ștef, *Probleme de limbă în opera lui Aristotel*, în: „Studii clasice", V, 1963, p. 93—110.
14. Lucia Wald, *La terminologie sémiologique dans l'œuvre de Aurelius Augustinus*, în: *Actes de la XIIe Conférence Internationale d'études classiques* „Eirene", (Cluj-Napoca, 1972), București, 1975, p. 89—96.
15. Irene Warburton, *Plato's Linguistic Theory*, în: „Language Sciences", Bloomington, Indiana, 6, 1969.

II. LINGVISTICA ÎN EVUL MEDIU

În cursul evului mediu, cercetările asupra limbii au fost în mare măsură influențate de factori demografici și culturali. În Europa și în Orient se formează noi popoare și limbi; pe lîngă creștinism, o mare răspîndire capătă budismul și islamismul. Epoca aceasta e caracterizată de un bilingvism specific: în diverse țări, alături de limbile locale, „vulgare", cu variante dialectale, se folosesc limbi universale de cultură, limbi scrise, canonice: latina și slava veche în Europa, araba în Orient. Difuzarea religiilor a favorizat traducerea textelor sacre (creștine, budiste) și crearea de alfabete locale; în ce privește *Coranul*, folosirea textului original a dus la răspîndirea prin Islam a limbii arabe la numeroase populații de altă limbă.

Activitatea filologică a fost axată în special pe stabilirea textelor canonice și interpretarea lor. Gramatica și poetica, retorica și logica, care cunoscuseră o mare înflorire în antichitate, continuă să fie obiect de studiu și sînt puse în slujba filologiei și a teologiei. Cuceririle lingvisticii în această perioadă privesc mai ales metodologia analizei limbii, perfecționarea studiilor de fonetică și gramatică, orientări noi în cercetarea aspectului semantic.

ARABII

În perioada medievală, o mare înflorire a cunoscut știința limbii la arabi. Impulsul a fost dat de preocuparea stabilirii unei juste pronunțări și interpretări a *Coranului*. După precizarea și multiplicarea textului, în a doua jumătate a secolului al VII-lea, la scurt timp după moartea lui Mahomed, apar comentarii fonetice și gramaticale ale unor autori necunoscuți. Din secolul al VIII-lea gramatica se desprinde de știința *Coranului*, devenind o disciplină aparte.

Originea lingvisticii arabe

În legătură cu originea lingvisticii arabe s-au formulat trei ipoteze:

1) Învățații arabi și unii savanți străini (între care E. Renan) susțin originea ei autohtonă.

2) Numeroși cercetători (între care C. Brockelmann) au evidențiat influența filozofiei grecești, în special a logicii aristotelice, în analiza categoriilor gramaticale.

3) Mai recentă e ipoteza influenței gramaticii vechi indiene; ei i s-ar datora principiul descrierii sunetelor și procedeul ilustrării regulilor cu exemple din autori.

Ideea unei influențe străine a părut necesară datorită faptului că, de la primele începuturi, gramatica arabă se prezintă cu un sistem închegat și cu o terminologie care coincide uneori cu cea din tratatele antice. Se știe, dealtfel, că arabii au cunoscut cultura altor popoare, că au tradus și comentat lucrările lui Aristotel. Dar cercetările lor

gramaticale au multe trăsături originale, datorate atît unei viziuni proprii asupra fenomenului lingvistic, cît și materialului cu care lucrau, deosebit în multe privințe de structura limbilor indo-europene, așa încît s-a putut spune [1] că, înarmați cu concepte aristotelice, gramaticii arabi au operat cu ele pe baza unei mentalități proprii, creînd un sistem analitic cu totul original, prin care au contribuit la progresul științei limbii.

Școala din BAȘRA

Cercetările gramaticale arabe s-au desfășurat cîteva secole în două centre culturale, Bașra și Kūfa, unde s-au creat școli diferite ca orientare și metodă. La Bașra era predominant principiul analogiei. Pentru gramaticii bașriti, limba reprezenta o oglindă a realității, în ea trebuiau dezvăluite legile logice ale gîndirii și legile naturii. Limba arabă era identificată cu rațiunea supremă, cu inteligența absolută; ca formă de expresie a divinului, se considera că în ea se reflectă perfecțiunea inteligenței divine și, ca atare, studiul ei este o știință sacră. Pornind de la o asemenea viziune asupra limbii, gramaticii din Bașra s-au străduit să dezvăluie raționalitatea limbii arabe literare ca mod și forme de organizare, să evidențieze armonia întregului și a părților care-l compun, să reducă excepțiile (fonetice, morfologice sau sintactice) la reguli. Ca și la Alexandria, dar cu o rigoare excesivă, la Bașra se creează lucrări predominant clasificatorii: sunetele sînt grupate după modul de articulare; vocabularul și formele gramaticale sînt dispuse în serii; se caută criterii fonetice sau semantice și pentru gruparea excepțiilor, iar formele izolate sînt, uneori, înlăturate; în sintaxă se introduc principii de subordonare a cuvintelor pe ranguri și de sistematizare a relațiilor dintre ele. Gramaticii din Bașra nu deduc reguli din analiza textului, ci pleacă de la principii cărora le subordonează textul, acesta trebuind să aducă numai confirmări și justificări.

Școala din KŪFA

În opoziție cu această orientare, cercetătorii din Kūfa acceptă ca bază a gramaticii întregul material lingvistic atestat, în toată varietatea lui; recurg frecvent la citate, considerînd că justificarea unui fapt de limbă nu e în caracterul lui regulat, ci în însăși existența lui. La Kūfa, accentul s-a pus pe adunarea de material, pe explicații de detaliu, fără un sistem prea riguros. S-au făcut și aici referiri la analogie, dar numai ca modalitate formală de grupare a cuvintelor. Ca filologi, cercetătorii din Bașra s-au preocupat de restabilirea textelor literare scrise în limba clasică, în timp ce kufiții s-au interesat și de literatura scrisă în dialecte.

Necesitatea sistematizării era resimțită acut la arabi din cauza puternicei diversificări dialectale, rezultat al vieții nomade a triburilor. Existau numeroase variante de pronunțare, dublete flexionare și derivaționale, o mare bogăție de sinonime pentru aceeași noțiune și numeroase cuvinte polisemantice. Ca bază a limbii literare a fost acceptat dialectul tribului în care și-a pronunțat predicile Mahomed, precum și dialectele îndeaproape înrudite cu el.

Principii de analiză a limbii

În ambele școli gramaticale, sistemul limbii arabe era obiectul de cercetare a două domenii (care nu corespund decît parțial cu diviziunea tradițională europeană în morfologie și sintaxă); ele sînt denumite de arabi *naḥw* și *ṣarf*. În naḥw se descriu propoziția și tipurile ei, părțile ei componente, formele de acord și de recțiune, modificările complexului sonor al cuvintelor legate de schimbarea funcției, de cate-

[1] v. H. Fleisch, *Traité de philologie arabe*, vol. I, Beyrouth, 1961, p. 25—26.

goriile gramaticale și de derivare; așadar, în naḥw sînt prezentate variantele funcționale și poziționale ale cuvîntului. În ṣarf se arată modificările complexului sonor al rădăcinii în legătură cu posibilitățile ei derivaționale și, legat de aceasta, cu variațiile semantice, se dă clasificarea tipurilor de rădăcini, descrierea variantelor libere după tipul relației dintre rădăcină și morfemele sufixale. La baza noțiunii de ṣarf stă distincția dintre stabilitatea scheletului consonantic al rădăcinii și variabilitatea cu rol semantic a vocalismului ei și a afixelor.

În tratarea acestor două capitole există diferențe între cele două școli: în sistemul baṣrit, unitatea fundamentală a gramaticii e cuvîntul, în sistemul kufit — îmbinarea predicativă; la Baṣra, punctul de plecare în analiză e numele de acțiune (maṣdar), forma logic inițială a numelui, care conține sensul lexical pur, fără adăugiri, în timp ce la Kūfa analiza pleacă de la persoana I masc. sing. a verbului predicativ.

Problemele de fonetică erau cuprinse în *tadjwid*, disciplină auxiliară a științei *Coranului*, care trata inițial despre regulile de pronunțare și psalmodiere a textului sacru. Ulterior, aici s-au introdus și alte aspecte ale metricii, ritmicii și foneticii. Sunetele limbii arabe clasice au fost grupate în 16 clase, pe criterii fiziologice, după tipurile de contact între organele articulatorii active și cele pasive; ca și la Pāṇini, vocalele și consoanele sînt tratate laolaltă și grupate după treapta de deschidere. Gramaticii arabi au studiat comportarea vocalelor în silabă, dar fără a considera silaba (ca în lingvistica antică) unitate fundamentală, în cadrul căreia să evidențieze însușirile sunetelor componente [2]. La arabi, clasificarea sunetelor și stabilirea raporturilor paradigmatice și sintagmatice dintre ele nu e legată de poziția lor în silabă. În tadjwid se indică regulile ortoepice referitoare la textul *Coranului*, precum și modificările de coarticulație (fără legătură cu semantica și sintaxa).

Caracteristică sistemului gramatical arab este tratarea unităților din diferite nivele ale limbii în interacțiunea lor: în centrul analizei se află complexul sonor al cuvîntului și modificările lui legate de procese semantice și gramaticale, de funcția și poziția lui în propoziție sau de condițiile emiterii și perceperii mesajului.

Reprezentanții școlii din BAȘRA

După prezentarea pe scurt a sistemului gramaticii arabe să urmărim lucrările principalilor reprezentanți ai celor două școli. La Baṣra și-a desfășurat activitatea în secolul al VIII-lea al-Ḫalil al-Farahidi (718—791), autoritate recunoscută în domeniul metricii, autorul primului dicționar arab, *Cartea ʿAyn*, în care cuvintele sînt grupate după locul ocupat de sunetul lor inițial în clasificarea fonetică. În domeniul gramaticii nu a lăsat nimic scris, dar a format numeroși discipoli. Cel mai de seamă dintre ei a fost învățatul de origine persană cunoscut sub numele de Sībawayhi (secolul al VIII-lea). Prin lucrarea sa devenită clasică, numită *al-Kitāb* (Cartea), publicată la sfîrșitul secolului al VIII-lea, el a pus bazele sistemului de descriere a gramaticii arabe, formulînd regulile ei, pe care le-a ilustrat cu numeroase citate din *Coran* și din poezia veche. În cartea sa, Sībawayhi a făcut apel la lucrările predecesorilor, pe care i-a depășit cu mult. După *al-Kitāb* nu se compun alte lucrări de acest gen; considerată

[2] v. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, p. 160.

culme a științei gramaticale, ea a fost mult comentată și explicată de gramaticii ulteriori, rezumată și folosită ca manual școlar.

Învățații arabi care i-au urmat lui Sībawayhi s-au ocupat mai ales de lexicografie, de adunarea, comentarea și clasificarea cuvintelor și a unităților frazeologice.

Contemporan mai tînăr cu Sībawayhi a fost al-Asmai (sec. VIII—IX). Cunoscător al multor dialecte arabe tribale, el a publicat o serie de monografii lexicale cuprinzînd sinonime. De la elevul lui, Abu 'Ubaida (sec. VIII—IX), s-a păstrat cea mai veche colecție de proverbe arabe. Principala lui operă, la care a lucrat patru decenii, este o culegere de expresii rare, cuprinse într-o mie de capitole și ilustrate cu 1 200 versuri — operă lexicografică de mare valoare, atestînd o profundă cunoaștere a limbii[3]. La distanță de un secol de Sībawayhi, învățatul al-Mubarrad pune bazele tradiției gramaticale din Bașra, orientată după tezele din *al-Kitāb*. Principala sa lucrare e *al-Kāmil*, unul din monumentele filologiei arabe, în care este adunat și comentat un material bogat, dar nesistematic, din producțiile literare în araba clasică: maxime și proverbe, tradiții istorice și versuri; citatele sînt însoțite de valoroase comentarii lexicale și gramaticale.

Reprezentanții școlii din KŪFA

După cum s-a văzut, reprezentanții școlii din Kūfa nu și-au limitat cercetările la limba clasică. Marea diversitate dialectală a limbii arabe ca și difuzarea ei, prin Islam, la populații de altă limbă a făcut ca activitatea normativă să ocupe un loc important. Ea se manifestă intens la Kūfa, oraș cu populație eterogenă.

Se consideră îndeobște că întemeietorul școlii din Kūfa este al-Ru'āsi. Cea mai veche lucrare creată în acest centru este un tratat despre greșelile limbii populare, alcătuit, se pare, la îndemnul lui Harun al-Rașīd, de învățatul de origine persană, specialist în știința *Coranului*, al-Kisā'i (secolul al VIII-lea), elev al lui al-Ḫalil și contemporan cu Sībawayhi.

Activitatea normativă a fost continuată în secolul următor de Ibn as-Sikkīt, care și-a cîștigat merite mari ca editor al producției poetice vechi arabe, pe care a însoțit-o cu comentarii filologice și observații critice. Principala sa lucrare *Despre îmbunătățirea limbii*, mult apreciată de urmași, se referă la probleme de cultivare a limbii.

În aceeași direcție se înscrie și activitatea învățatului persan, cu larg orizont științific, al-Dīnavari (secolul al IX-lea), de la care au rămas cîteva lucrări în care sînt semnalate și combătute exprimările greșite și se formulează norme ale vorbirii corecte.

La Kūfa s-au elaborat mai puține lucrări descriptive. Singurul mare gramatic din această școală a fost al-Farrā' (secolul al IX-lea).

Fără a se angaja într-o dispută, reprezentanții celor două școli au lucrat după principii și cu materiale diferite. Prin comentatori, și în special prin al-Mubarrad, lucrarea lui Sībawayhi s-a impus ca autoritate necontestată în materie, fiind supranumită „Coranul gramaticii". După secolul al VIII-lea se elaborează lucrări pentru punerea de acord a regulilor ei cu rezultatele noilor cercetări, se completează aspectele

---

[3] v. V. A. Zvegincev, *Istorija arabskogo jazykoznanija*, Moscova, 1958, p. 50.

puțin elaborate, se aduc precizări și motivări regulilor. Odată impus canonul gramatical, se fac unele concesii, se admit și unele materiale supuse cercetării de către kūfiți. Centrul activității lingvistice se mută la Bagdad.

În secolul al X-lea și-a desfășurat aici activitatea sa multilaterală învățatul Osman ibn Djinnī, cunoscător al filozofiei, preocupat și de probleme teoretice. El a supus unei cercetări critice obiective lucrările mai vechi din ambele școli. În cartea intitulată *Sirr-as-sinā'a* (Secretul artei/limbii arabe/) se ocupă amănunțit de esența și funcțiile diferitelor litere, separat și în cadrul cuvîntului (distribuție, modificări), citează în legătură cu ele părerile diverșilor gramatici și își ilustrează afirmațiile cu numeroase exemple din poezia veche. Într-o altă lucrare, cu titlul *Hasā'is* (Particularități), ibn Djinnī discută, sub aspect teoretic, unele principii ale descrierii gramaticale. Este primul gramatic arab care separă domeniile ṣarf și naḥw. În lista lucrărilor lui se cuprindea și o cercetare asupra diferențelor dintre aspectul nobil și cel vulgar al limbii arabe.

În același secol, Ismail al-Djauhari a compus un manual de metrică, scris într-o manieră cu totul originală, un manual de gramatică și un mare dicționar cunoscut sub numele *As-Sîḥaḥ* (Exactul), cu peste 40 000 cuvinte din limba clasică, în care termenii sînt aranjați, în conformitate cu specificul scrierii arabe, după ultima literă a rădăcinii.

Spre deosebire de cercetătorii antici, filologii arabi s-au interesat și de alte limbi, în afara celei materne, mai ales de acelea vorbite în imperiul arab. Cea mai importantă lucrare în acest domeniu aparține lui Mahmud al-Kasgari (secolul al XI-lea) și se intitulează *Dīwān lugāt at Turk* (Divanul limbilor turce). Ea este compusă dintr-un dicționar și o gramatică comparată a idiomurilor turcești construită pe materiale din diverse dialecte. Autorul notează diferențele dialectale fonetice, lexicale și gramaticale, aduce unele explicații de ordin istoric, propune etimologii. Lucrarea conține un bogat material folcloric și mitologic, în special expresii frazeologice, poezie populară și proverbe.

Mahmud al-Kasgari a reușit să stabilească corespondențele fonetice dintre limbile turce și a încercat să le explice, a definit legile armoniei vocalice în aceste limbi și a consemnat formarea cuvintelor prin analogie. De aceea lucrarea a fost considerată ca prima gramatică comparată a limbilor turce [4].

Filologi arabi din **SPANIA**

Un alt centru al filologiei arabe a fost Spania. În domeniul lexicografiei s-a făcut remarcat aici, în secolul al XI-lea, Ismail ibn Sīda, care a compus două dicționare: unul în 17 volume, în care cuvintele erau aranjate pe principii onomasiologice, iar celălalt, cu clasificare alfabetică. După o pauză de peste un secol, se reia și activitatea în domeniul gramaticii. În acest domeniu s-a distins Ibn Malik (secolul al XIII-lea), originar din Spania, care și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Damasc. A fost preocupat de simplificarea și ordonarea materialului din gramatică.

Ibn Malik a compus o lucrare de gramatică bazată pe *al-Kitāb*, în forma unui poem didactic de 3000 versuri, condensat apoi în 1000 versuri, numit *Alfīya*. Cea mai mare parte a lui cuprinde analiza păr-

[4] V. A. Zvegincev, *lucr. cit.*, p. 69—71.

ţilor de vorbire — nume, verb, particulă — atît sub aspect morfologic, cît şi din punctul de vedere al capacităţii acestor clase de a exprima raporturi sintactice.

Tot în Spania, în secolele XIII—XIV, Abu Hayyān a scris, se pare cel dintîi la arabi, o gramatică persană, una turcă şi a început o gramatică a limbii etiopiene. Unul din ultimii mari reprezentanţi ai filologiei arabe este lexicograful de origine persană al-Firuzabadi (secolul al XIV-lea), care a compus un dicţionar în 60 sau 100 de volume; din el s-a păstrat numai un extras în două volume intitulat *al-Qāmus* (Oceanul), la care se fac frecvente referiri în lucrările ulterioare.

Concluzii

Gramaticii arabi au lucrat după o concepţie pozitivistă; au supus analizei un material bogat oferit mai ales de textul *Coranului* şi de poezia clasică, pe care l-au cercetat în cele mai mici detalii. Au studiat cu atenţie schimbările fonetice combinatorii, le-au clasificat, încercînd să le explice. S-au referit, între altele, la cauze psihologice (tendinţa spre comoditate şi claritate) şi lingvistice (frecvenţa cuvîntului în vorbire). Au analizat morfemele componente ale cuvîntului, în special rădăcina, şi au descris cu exactitate variatele modificări ale semnificantului în cursul vorbirii. Mai puţină atenţie au acordat laturii semantice şi funcţiilor sintactice. Pentru explicarea formelor fac frecvent apel la analogie. Prin atenţia aproape exclusivă acordată studiului sincronic al limbii, descrierii taxonomice şi clasificărilor, gramatica arabă se caracterizează printr-o metodologie formalizantă, care o apropie de structuralismul descriptivist. Conduşi de o concepţie puristă, cercetătorii au neglijat, în general, formele vorbite şi dialectale, considerîndu-le abateri de la limba clasică, menţinută artificial în forme învechite. Au fost preocupaţi în permanenţă de codificarea şi normarea limbii literare.

Gramaticii arabi s-au preocupat, aproape exclusiv, de studierea concretă a limbii, în faza ei clasică, fără a încerca explicaţii sau interpretări istorice. Foarte rar şi-au pus probleme cu caracter teoretic. Au căutat în limbă reflectarea legilor logicii. În problema originii limbajului au oscilat între trei ipoteze: revelaţie divină, creare convenţională prin acordul patriarhilor sau o formulă intermediară. Se susţinea că limba arabă s-a constituit pe etape, prin revelaţiile succesive ale profeţilor. Ultimul profet a fost Mahomed, cu care se încheie procesul formării limbii arabe ajunse la perfecţiune.

CHINA

În China medievală, studiile lingvistice s-au axat în special pe elaborarea foneticii pe baza poeticii. În secolul al V-lea, Şăn Iüe a compus tratatul *Sî Săng Pu*, care descrie cele patru tonuri ale cuvintelor, precum şi regulile de aranjare tonală a versului.

Studii de fonetică şi poetică

Aspectul fonetic al limbii a fost studiat în China medievală în legătură cu necesitatea reconstituirii pronunţării versurilor, adică a rimelor. Întrucît pronunţia evoluase, versurile din culegerile confucianiste, citite după cîteva secole, nu mai rimau. De aceea de timpuriu apar studii pentru restabilirea pronunţiei de la data compunerii versurilor, iar cunoaşterea rimelor era o probă obligatorie pentru dregătorii imperiului. Din punct de vedere fonetic silaba era analizată în două elemente: iniţiala consonantică şi restul (rima). Din secolele V—VI e.n. apare sistemul de notare a pronunţării unei ideograme prin două ideograme cu citire cunoscută, prima conţinînd aceeaşi iniţială, a doua

— aceeași rimă. Dar chinezii nu au folosit în acest scop ideograme standard (ceea ce i-ar fi dus spre o scriere fonetică), ci au notat inițialele și rimele cu variate ideograme omofone. Acest sistem de transcriere poartă numele de *fancie*.

La începutul secolului al VII-lea apare tratatul *Cie Yün* (Secțiunea rimei) a lui Lu Fa-ien, un dicționar de rime (aranjate după principiul fancie), așa cum se pronunțau în epoca respectivă la Chang An, capitala imperiului. *Cie Yün* a devenit lucrare clasică, perfecționată și completată în lucrări ulterioare de același tip.

Din secolul al XI-lea încep cercetări fonetice propriu-zise. *Guang Yün*, una din ultimele versiuni ale lui *Cie Yün*, devine codul fundamental al foneticii chineze în perioada medie. Ea conține descrierea a 206 rime.

La granița secolelor X—XI se realizase în ansamblu descrierea foneticii limbii chineze standard. Tabelele de inițiale și de rime stabilesc totalul silabelor ocurente și permit reconstituirea pronunțării silabelor în această epocă [5]. Unele expun norma fonetică standard, iar altele consemnează schimbările fonetice petrecute în chineza literară.

În primul sfert al secolului al XIV-lea apare lucrarea *Dung Yüan Yin Yün* (Fonetica rimelor în cîmpia centrală) a lui Djan Dăcing, revizuită prin redactări succesive pînă la jumătatea secolului trecut. Materialul de studiu îl constituie creația folclorică a dialectului din nord, devenit bază a limbii chineze literare moderne. Mutarea capitalei la Pekin aducea o altă pronunțare oficială, de aici necesitatea descrierii ei și în special a pronunțării rimei. Lucrarea consemnează eliminarea așa-numitului ton unu (egal) și divizarea tonurilor urcător și coborîtor pe baza registrelor înalt și jos, ceea ce a dus la fixarea celor patru tonuri din limba chineză literară modernă. Ea reprezintă astfel prima atestare a pronunțării dialectului din nord, care devine pronunțarea standard.

Cercetările de fonetică elaborate în China medievală și continuate în epocile următoare prezintă o serie de trăsături caracteristice, între care cea mai importantă este independența lor față de analiza gramaticală și de scriere [6]. Descrierea unităților componente ale silabei nu a dus la notarea lor grafică cu semne constante. Spre deosebire de limbile cu scriere alfabetică, unde, în principiu, fiecare fonem, notat printr-un grafem, este descris pe baza trăsăturilor lui distinctive, în limba chineză fiecare inițială și fiecare rimă pot fi notate cu mai multe semne grafice, iar silabele sînt grupate în clase după inițială sau după rimă.

Într-un asemenea sistem, silaba — aflată la punctul de întretăiere a acestor două clase (inițiala și rima) — devine unitate fonologică fundamentală, caracterizată prin ton, ale cărei trăsături distinctive sînt inițiala și rima. Considerarea silabei drept unitate fonologică de bază se explică atît prin structura limbii (silaba coincide cu morfemul), cît și prin caracteristicile notației grafice. Acest sistem *sui generis* de analiză fonologică a permis o descriere unitară a dialectelor și a stilurilor limbii chineze literare.

---

[5] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 106.

[6] v. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski, *lucr. cit.*, p. 133 și urm.

EUROPA

Cercetările lingvistice din Europa medievală continuă, în mare parte, studiile din antichitatea tîrzie. Ele poartă, însă, amprenta condițiilor noi ale epocii. În ce privește apusul Europei trebuie luați în considerare în special doi factori, și anume: 1) Gîndirea științifică este în mare măsură subordonată dogmei religioase. Alături de celelalte științe, și filologia devine *ancilla theologiae*. Problemele de teorie a limbii sînt și acum o parte componentă a filozofiei. Caracteristica filozofiei epocii este încercarea de conciliere a concepțiilor antice — platoniciene, neoplatoniciene, aristotelice — cu dogma religioasă. Filozofia scolastică este puternic influențată de tezele aristotelice, ceea ce se răsfrînge și asupra interpretărilor lingvistice. Problemele limbii ocupă un loc important în disputa medievală dintre nominaliști și realiști. 2) În occident, latina — limba oficială, a cultului și a științei — a fost timp de secole obiectul principal, aproape exclusiv, al descrierii lingvistice. Acest fapt a îngustat perspectiva, dar în același timp a înlesnit raportarea limbii la logică; de vreme ce principiile logicii scolastice, silogismul formal se constituiseră în antichitate pe baza structurii lexicale și gramaticale a limbilor clasice, a fost ușor apoi să se inverseze datele problemei și să se explice prin logică trăsăturile acestor limbi. Latina îndeplinește, în această perioadă, funcția de limbă internațională a culturii, iar lucrările elaborate pe baza ei sînt considerate a avea valabilitate generală.

Studii aplicative

Privită sub aspectul studiilor de limbă, epoca medievală se împarte în două perioade, inegale ca preocupări și realizări. Prima perioadă se încheie în secolul al XII-lea. Ea se caracterizează prin cercetări predominant empirice și aplicative. Apar acum numeroase traduceri ale *Bibliei*: în secolele III—IV — în limbile coptă și gotică, în secolul al V-lea — în armeană, în secolele VII—IX — în irlandeză, veche engleză și veche slavă. Ele au stimulat crearea de alfabete și căutarea de corespondențe lexicale și gramaticale.

Se continuă studiile asupra limbii latine. În domeniul lexicologiei și al etimologiei mai importantă este lucrarea lui Isidor din Sevilla (secolele VI—VII), intitulată *Originum libri XX*. Limbile vorbite din Europa, desconsiderate multă vreme, încep treptat să fie consemnate în gramatici și manuale, construite inițial după tiparele gramaticii latine. Se pare că cea mai veche lucrare de acest gen este o gramatică irlandeză din secolul al VII-lea. Pe la anul 1000, Aelfric scrie în vechea engleză o gramatică latină și un glosar latin-englez, luînd ca model pe Donatus și Priscian.

Gramatici ale limbilor vechi

A doua perioadă, care se întinde pînă la Renaștere, aduce aspecte noi în analiza și descrierea limbilor și totodată repune în discuție probleme de filozofie a limbajului. Apar, în forme noi, lucrări privitoare la limba latină. Astfel, în secolul al XII-lea, Alexandre de Villedieu scrie — pe baza lui Priscian — un manual versificat de limba latină, *Doctrinale puerorum*, care s-a bucurat de mare succes și a cunoscut mai multe ediții. Cu Roger Bacon (secolul al XIII-lea) cîmpul cercetărilor se lărgește: el scrie o gramatică a limbii vechi grecești și una a limbii ebraice. Dar limbile vii din Europa, care își lărgesc treptat sfera funcțională, sînt consemnate în gramatici abia în perioada Renașterii. Dintre lucrările de fonetică ale epocii reține atenția un tratat anonim inserat în *Edda* lui Snorri Sturluson (sec. XII—XIII), conținînd un proiect de reformă ortografică. În fapt este

Lucrări de fonetică

o descriere a sunetelor limbii vechi nordice, făcută cu o mare precizie științifică. Precursor cu șapte secole al fonologilor, autorul a folosit principiul comutării prin care a stabilit inventarul de foneme, prezentat sub formă de serii în opoziție, și variantele lor poziționale[7]. Lucrarea, remarcabilă pentru acea vreme ca metodă și prezentare a materialului, a rămas izolată fără ecou.

Lucrări de gramatică

În această epocă, problemele de vocabular și de gramatică sînt abordate și sub aspect teoretic. Gramaticile antice, în special cea a lui Priscian, sînt supuse unei interpretări filozofice. Prezentarea pur descriptivă a sistemului limbii latine este considerată insuficientă, se caută o explicare logică și o raționalizare a categoriilor și regulilor. Încercări de aplicare a logicii la gramatică se întîlnesc și în secolul al XII-lea. Cea mai cunoscută este *Summa grammaticae* a lui Petrus Helias. Comentariul lui la gramatica lui Priscian a căpătat o largă răspîndire și a constituit unul din fundamentele gramaticii filozofice. Spre deosebire de autorii antici, Helias considera gramatica nu numai sub aspectul ei normativ, ca arta de a citi și scrie corect, dar și explicativ, ca știință. Logicizarea gramaticii însemna nu numai dezvăluirea caracterului legic al normelor, motivarea lor prin trăsăturile inerente esenței limbii, dar și evidențierea caracterului lor abstract și general. În același timp, el a arătat că aceste trăsături generale se manifestă în forme variate, în multitudinea de limbi și de sisteme gramaticale.

Filozofia limbajului

TOMA D'AQUINO

Problemele limbii sînt aduse în discuție și de cei doi mari filozofi, cu orientare diferită, ai secolului al XIII-lea — Toma d'Aquino și Roger Bacon. Toma d'Aquino a creat o variantă a scolasticii în care tezele aristotelice au fost integrate în dogma catolică, ca fundament filozofic al ei. În comentariul la Περὶ ἑρμηνείας (Despre interpretare) a lui Aristotel, Toma d'Aquino susține, în acord cu filozoful grec, că procesul cunoașterii începe cu senzațiile, sufletul prezentîndu-se inițial ca intelect pasiv; transformarea speciilor sensibile în specii inteligibile, abstractizarea reprezentărilor se realizează prin intelectul activ. Tot după Aristotel consideră că operațiile rațiunii sînt: intuiția *(apprehensio simplex)*, judecata *(iudicium)*, operația de afirmare și negare și concluzia *(ratiocinium)*[8]. În același comentariu, Toma d'Aquino explică posibilitatea comunicării dintre oameni prin conviețuirea lor în societate, ea însăși condiționată de existența limbii[9]. Pe urmele Stagiritului, și el afirmă că limba nu este un produs natural, ci o instituție creată conștient și intenționat. Prin caracterul ei abstract limba nu e legată de aspectele concrete, pe care le poate însă semnifica. Toma d'Aquino a dezvoltat și teza aristotelică după care latura sonoră a cuvîntului trebuie raportată la sens, nu la obiect, explicitînd pe această bază ideea că cuvintele semnifică noțiuni (generalul), și nu obiecte (particularul). Urmîndu-l pe Augustin, el a precizat distincția dintre situația cuvintelor în limbă și în metalimbă. Un aspect nou

---

[7] v. G. Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967, p. 106.

[8] cf. E. Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie*, p. 126.

[9] „Sed quia homo est animal naturaliter politicum et sociale necesse fuit quod conceptiones unius hominis innotescerent aliis, quod fit per uocem; et ideo necesse fuit esse uoces significatiuas, ad hoc quod homines ad inuicem conuiuerent" (citat de E. Coseriu, *loc. cit.*, p. 90).

este diferenţa pe care o stabileşte între ceea ce s-ar putea numi sensul etimologic (a cărui legătură cu forma sonoră poate fi motivată) şi ceea ce ar reprezenta sensul funcţional (legat arbitrar de complexul sonor) [10]. O asemenea tratare a problemei într-o perspectivă istorică explică prezenţa de cuvinte motivate şi nemotivate în orice limbă.

ROGER BACON

Roger Bacon a criticat formalismul învăţămîntului scolastic şi a subliniat valoarea cunoaşterii experimentale. La el se manifestă clar ideea existenţei unei structuri esenţiale gramaticale universale, ale cărei reguli sînt independente de materialul limbilor concrete în care se manifestă [11]. În prefaţa la gramatica limbii ebraice, Bacon scria că acelaşi mod de interpretare poate fi aplicat tuturor limbilor: cine înţelege gramatica unei limbi o înţelege, în însuşirile ei esenţiale, şi în altele, iar faptul că nu poate vorbi sau înţelege o limbă străină se datoreşte numai diversităţii cuvintelor şi formelor lor morfologice. În condiţiile existenţei unui unic sistem gramatical, diferenţele dintre limbi trebuie tratate ca diferenţe de vocabular, şi nu de structură. Filozoful englez şi-a însuşit de la Aristotel teza caracterului convenţional al numelor şi aceea că ele sînt semne ale ideilor, iar cele scrise — semne ale cuvintelor.

Gramaticile speculative

În perioada filozofiei scolastice (1200—1350) se constituie cea mai importantă mişcare lingvistică a epocii medievale, care a dat naştere *gramaticilor speculative* [12]. Ele îşi propun să înfăţişeze felul în care realitatea este oglindită în limbă sau felul cum limba semnifică adevărul. De aceea asemenea lucrări poartă frecvent titlul *De modis significandi*. Gramaticile speculative conţin o descriere a conţinutului limbii, sînt scrise în latină şi ilustrate cu exemple latine, dar vizează reguli cu aplicabilitate generală, fiind astfel prima formă sub care apare gramatica universală sau filozofică.

Se consideră îndeobşte că gramaticile speculative îşi au punctul de plecare în comentariile făcute de Boethius (sec. V—VI) la Περὶ ἑρμηνείας (Despre interpretare) a lui Aristotel. În ele se arată că între realitate şi cuvînt se interpune raţiunea, care reflectă obiectele şi le semnifică prin cuvînt [13]. Totodată, aceste gramatici sînt rezultatul integrării descrierilor gramaticale făcute de Donatus şi Priscian în sistemul filozofiei scolastice.

Modistae — cum sînt numiţi autorii unor asemenea gramatici — au neglijat problemele de fonetică (limitîndu-se uneori la notarea diferenţelor de pronunţare între latina clasică şi cea medievală) şi cele de etimologie, concentrîndu-şi atenţia asupra corespondenţei dintre realitate /gîndire (a felului cum intelectul reflectă realitatea) şi dintre gîndire/limbă (a felului cum limba semnifică obiectele gîndirii). Obiectul analizei îl formează sensurile gramaticale şi lexicale ale părţilor de vorbire.

---

[10] cf. E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 126.

[11] „Grammatica una et eadem est secundum substantiam in omnibus linguis, licet accidentaliter uarietur" (citat de R. H. Robins, *lucr., cit.*, p. 91).

[12] De la lat. *speculum* „oglindă, care reflectă imaginea adevărată a lumii", cf. L. Kukenheim, *Esquisse historique de la linguistique française et de ses rapports avec la linguistique générale*, Leyde, 1966, p. 18.

[13] „Vox uero conceptiones animi intellectusque significat, ipsi vero intellectus et concipiunt subiectas res et significantur a uocibus" (citat de E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 130).

La Albertus Magnus (secolul al XIII-lea), cele trei categorii ale lui Boethius — *res, conceptiones animi, uoces* — sînt reformulate ca trei aspecte ale realității, gîndirii și limbii: *modi essendi* (res), *modi intelligendi* (intellectus), *modi significandi* (uoces). Ele se regăsesc în diversele gramatici speculative care-și capătă forma definitivă în lucrarea, frecvent citată, a lui Thomas din Erfurt intitulată *Grammatica speculatiua siue Summa de modis significandi* (către 1350). Teza principală a lucrării este, într-o formulare apropiată de cea a lui R. Bacon, că toate limbile sînt construite pe baza aceleiași structuri gramaticale, iar diferențele dintre ele sînt accidentale și țin de lexic. Se prezintă în această gramatică o teorie semantică generală a tipurilor de cuvinte și a categoriilor gramaticale care le caracterizează.

În concepția lui Thomas din Erfurt, obiectele realității posedă variate însușiri sau moduri de a fi *(modi essendi)*; mintea omului percepe aceste trăsături prin însușirile ei reflectorii *(modi intelligendi actiui)*; în forma lor reflectată aceste însușiri devin *modi intelligendi passiui*; mintea conferă sunetelor capacitatea de a semnifica cele gîndite *(modi significandi actiui)* și astfel însușirile lucrurilor se manifestă ca trăsături ale cuvintelor *(modi significandi passiui)* [14]. În procesul semnificării, sunetele *(uoces)* devin complexe sonore cu sens *(dictiones)* și părți de vorbire *(partes orationis)*. Sînt reprezentate trei nivele: al existenței, al înțelegerii și al limbii, în strînsă legătură, căci toate au în comun însușirile obiectelor privite în existența lor reală, în percepere și în comunicare. Există o ordine a dependenței. Modul de a vorbi depinde de felul cum sînt gîndite lucrurile, iar reflectarea în gîndire depinde de însușirile lucrului [15]. Între cele trei categorii de *modi* există o concordanță, care pe alt plan se găsește între științele respective: ontologie, logică și gramatică. Se revine într-un fel la ideea, formulată în antichitate, că limba este un ἀνάλογον, dar nu al realității; între limbă și realitate se interpune procesul reflectării.

Din punctul de vedere al limbii importantă este relația *modi essendi — modi intelligendi passiui — modi significandi actiui* [16].

Analiza modurilor e folosită de diverși autori pentru explicarea categoriilor limbii, în special a părților de vorbire, a căror schemă e luată din gramatica lui Priscian. Separarea cuvintelor în părți de vorbire este justificată și motivată prin felul în care cuvintele, prin sensul lor lexical și gramatical, exprimă sau semnifică însușirile obiectelor. Astfel, substantivele semnifică substanțe, stări permanente, verbul semnifică realitatea sub forma mișcării, a schimbării, pronumele semnifică substanța fără referire la însușirile ei etc. Subdiviziunea acestor clase pe baza categoriilor gramaticale (gen, număr, caz, timp) este motivată prin intervenția unor moduri accidentale ale existenței. Aceeași realitate reflectată în gîndire în moduri diferite este transpusă în mod corespunzător în planul limbii, în unități deosebite semantic și gramatical; de exemplu, „durerea“ înțeleasă ca noțiune stabilă e redată în forma *dolor* (modus permanentis), iar ca stare temporară în *doleo* (modus

[14] E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 131.
[15] v. P. H. Salus, *The Modistae as Generative Grammarians*, în: *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna-Florence 1972, vol. I, Bologna, 1975, p. 57.
[16] v. E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 132.

fluxus)[17]. Pornindu-se de la concordanța generală dintre structura realității și cea a limbii, analiza se poate face din ambele direcții. Dacă se merge de la obiecte către limbă se ajunge la unele clasificări deosebite de cele tradiționale. Astfel, într-o asemenea abordare *viu* și *rațional* sînt interpretate ca substantive, *tată* și *fiu* sînt adjective (ca unele care exprimă relații), iar *popor* nu e singular, ci colectiv; dacă se merge de la limbă către lucruri se observă că există cuvinte care nu-și au corespondent în realitate (obiectul lor e numai în gîndire); așa sînt cuvintele care exprimă lipsa sau absența unei însușiri, cuvintele negative sau cele care semnifică ficțiuni[18].

Gramaticile speculative medievale conțin și o teorie a motivării folosirii semnelor, ca substitute ale obiectelor sau ca elemente în sine, supuse descrierii fonetice, prozodice sau morfologice. Izvorul acestei distincții se află, după cum am arătat, în opera lui Aurelius Augustinus[19]. În secolul al XIII-lea, Petrus Hispanus, medic și filozof, publică tratatul *Summulae logicales*, în care stabilește distincția între: *a)* semnificația cuvîntului (significatio), înțelegînd prin acest termen simbolizarea realității prin semn, noțiunea ca bază a sensului sau factorul semantic constant, independent de context, *b)* relația dintre nume și obiectul concret la care se referă de fiecare dată (appellatio) și *c)* motivarea folosirii unui cuvînt, ca substitut al unui obiect pe care-l simbolizează prin sens sau obiect despre care se vorbește (suppositio). Principalele tipuri de supoziții sînt: *a) suppositio formalis*, în care folosirea unui cuvînt cu un anumit sens este justificată de însușirile obiectului substituit; aici cuvîntul este formă a unei substanțe din afara lui, și *b) suppositio materialis*, în care un cuvînt apare într-un text ca element despre care se vorbește (de ex. în definiție sau în exemple), ca reprezentant nu al unei realități extralingvistice, ci al unei clase lingvistice; aici el este folosit în virtutea trăsăturilor (fonetice, prozodice, morfologice) ale complexului sonor. *Suppositio formalis* poate fi analizată într-o serie de trăsături care corespund cu tot atîtea însușiri ale obiectului substituit, cu tot atîtea „seme" ale sensului: fiecare din ele poate sta la baza unei definiții a semnului respectiv. Astfel, în exemplul adus în discuție de Augustin al termenului latin *homo* se distinge:[20]

homo
- *suppositio materialis*: 4 foneme, două silabe
- *suppositio formalis* —
  - —communis: mortalis
  - —logica: animal
  - —simplex: masculinus
  - —distributiua: terram habitat

După cum s-a observat pe bună dreptate[21], în gramaticile speculative s-a formulat o teorie semantică care, pornind de la însușirile lucrurilor (Sachsemantik), reunește trăsături ale sensului lexical și gramatical, în genul componentei semantice din gramaticile transformaționale. Dealtfel s-a subliniat că și demersul analitic de la conceptul abstract

---

[17] v. L. Kukenheim, *lucr. cit.*, p. 18.
[18] cf. E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 133.
[19] Vezi pag. 24.
[20] v. E. Kukenheim, *lucr. cit.*, p. 19.
[21] v. E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 131.

(în modi intelligendi) spre concretizarea lui prin *uoces* într-un anumit cuvînt *(dictio)* aparţinînd unei anumite clase gramaticale *(pars orationis)* corespunde cu succesiunea regulilor într-o gramatică generativ-transformaţională [22].

Autorii gramaticilor speculative şi-au concentrat atenţia asupra morfosemanticii, dar totodată au dezvoltat unele aspecte ale sintaxei, mai puţin elaborată de Priscian. În această perioadă s-au formulat o serie de concepte sintactice fundamentale. Astfel, Thomas din Erfurt a enunţat principiile constituirii unui enunţ corect: apartenenţa cuvintelor la anumite clase gramaticale, exprimarea prin forme flexionare a relaţiilor dintre ele, reguli de construcţie a îmbinărilor de cuvinte. Se apropie de generativişti prin faptul că a formulat condiţii de acceptabilitate a enunţului, între care prezenţa obligatorie a anumitor clase de cuvinte (noţionale) şi a anumitor forme flexionare, precum şi unele restricţii semantice (de exemplu e inacceptabilă prezenţa unui inanimat în funcţie de subiect al unui verb tranzitiv ca în **lapis amat filium*) [23]. De la Petrus Helias e identificată relaţia de recţiune. Gramaticii medievali au dat o teorie concretă a structurii propoziţiei, au stabilit diferenţe între construcţii independente (principale) şi dependente, între construcţii tranzitive (care implică prezenţa a două nume) şi construcţii intranzitive (cu un singur nume). Ei au ajuns la o imagine mai clară a funcţiilor diverselor clase de cuvinte, au stabilit distincţii noi (de exemplu, în cadrul numelui, între substantiv şi adjectiv), au completat şi precizat terminologia.

Disputa între nominalism şi realism

În perioada medievală, principala dispută filozofică a fost aceea dintre nominalism şi realism. Ea are la bază o interpretare diferită a termenilor care denumesc genuri şi specii. Discuţia problemei începe încă din antichitate, de la comentatorii *Categoriilor* lui Aristotel. În secolul al III-lea e.n., Porphyrios din Tyr în introducerea (Εἰσαγωγή) la lucrarea lui Aristotel se întreba dacă genurile şi speciile desemnate prin cuvinte cu sens general au existenţă reală sau numai în gîndire; în caz că există, dacă au existenţă corporală sau incorporală; în acest din urmă caz, dacă există separat de lucrurile perceptibile sau în ele. Comentîndu-l pe Porphyrios, Boethius susţinea că dialectica aristotelică şi categoriile care o compun nu se referă la lucruri, ci la cuvinte care semnifică lucruri [24]. Din punctul de vedere al filozofiei limbajului, problema priveşte natura semantică a termenilor care denumesc genuri şi specii sau a termenilor universali (în sensul pe care-l aveau în ştiinţa medievală). Termenii universali sînt consideraţi de diverşi filozofi denumiri pentru universalii cu existenţă reală, pentru însuşiri desprinse din obiecte sau simple nume.

Disputa între realism şi nominalism începe în secolul al X-lea şi durează cîteva sute de ani.

Realiştii, urmaşi ai lui Platon şi Augustin, susţineau că ideile generale sau universaliile au o existenţă reală înaintea şi înafara lucrurilor concrete, care sînt numai exteriorizări ale lor. Într-o formă mai moderată, realismul consideră că termenii generali au sens real, fără însă

[22] v. P. H. Salus, *lucr. cit.*, p. 56—57.
[23] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 81—82.
[24] v. E. Bréhier, *Histoire de la philosophie*, vol. I, Paris, 1928, p. 564.

a desemna ceva la fel de real ca obiectele perceptibile. Printre reprezentanții mai cunoscuți ai realismului e citat Duns Scot (secolul al XIII-lea).

Pe plan lingvistic, realismul se traduce prin convingerea că, de vreme ce ideea devine cuvînt, între ele trebuie să existe concordanță și deci noțiunea există de îndată ce există cuvîntul. Explicația se face de la limbă spre lucruri [25]. După cum observă R. H. Robins [26], modistae sînt „realiști moderați", de vreme ce conform teoriilor lor intelectul abstrage însușirile lucrurilor, considerîndu-le aparte și comunicîndu-le prin limbaj.

Nominaliștii, urmîndu-l pe Aristotel și pe Toma d'Aquino, susțin că universaliile există numai în gîndire, ca produse ale spiritului, iar existență reală au numai obiectele concrete. Ei consideră cuvintele produsul convenției, și nu reflectare a realității. Dintre reprezentanții nominalismului mai cunoscuți sînt Roscellinus (secolele XI—XII), care, influențat de Boethius, susținea că distincțiile dialectice dintre gen și specie, substanță și calități sînt numai distincții verbale, și Wilhelm d'Occam (secolul al XIV-lea), după care universaliile există nu în lucruri, ci în gîndire și în conținutul cuvintelor, ele sînt semne sau semnificații, sînt predicate care se pot referi la mai multe lucruri. Cuvintele au caracter convențional pentru că sînt instituții umane. Spre deosebire de alți nominaliști, el a fost preocupat nu atît de natura universaliilor, cît de rolul lor în cunoaștere, pe care-l vedea ca fiind acela de substituire în vorbire a noțiunilor generale, precum și a obiectelor conținute în extensiunea lor [27].

În secolele XIII—XIV, concepția nominalistă cîștigă tot mai mult teren și se impune.

DANTE

Problemele limbii sînt discutate într-un spirit nou de Dante (1265—1321). În lucrările sale *Il convivio* și *De uulgari eloquentia*, el pledează pentru demnitatea „vulgarei" (a limbii italiene) și afirmă meritele ei egale cu cele ale latinei. În acțiunea de combatere a folosirii limbii latine în sferele culturii și de impunere în locul ei a limbii italiene, el a formulat noțiunea de limbă literară, pe care o vedea ca pe un idiom supradialectal, comun întregii Italii, ca o „vulgară ilustră", „cardinală, aulică și curială". Dante s-a referit la raportul dintre dialectele teritoriale și limba literară, specificînd că aceasta din urmă nu este un idiom interdialectal, rezultat din suma dialectelor, ci un fenomen nou în raport cu fiecare dialect în parte, diferit calitativ chiar față de dialectul pe baza căruia s-a format și care a fost ridicat la rangul de limbă literară datorită faptului că a devenit mijloc de expresie a operelor literar artistice [28]. În fapt, în acea perioadă se constituia limba literară italiană pe baza dialectului toscan, pe care Dante l-a ilustrat în mod strălucit prin operele sale. În *De uulgari eloquentia*, poetul italian arată că limba e o trăsătură care diferențiază pe om de celelalte ființe și că principala ei funcție este comunicarea ideilor; în *Il convivio*,

---

[25] v. E. Kukenheim, *lucr. cit.*, p. 18. Aici, însă, realiștii contrazic pe Platon și pe Augustin, care erau sceptici în ce privește rolul cognitiv al limbii.
[26] Ibidem, p. 87.
[27] v. E. Bréhier, *lucr. cit.*, p. 721—722.
[28] v. Nina Façon, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, București, 1962, p. 13 și 28.

reluînd aceeaşi idee, nota că, cu cît o limbă este folosită de mai mulţi, cu atît devine mai largă posibilitatea difuzării ideilor. Astfel, Dante a formulat soluţii în problema limbii, la ordinea zilei în perioada de sfîrşit a evului mediu, cînd latina nu mai corespundea noilor condiţii, iar limbile constituite pe baza ei erau puternic diversificate dialectal. Totodată, el a avut conştiinţa clară a istoricităţii limbii: omul fiind instabil şi variabil, şi limba lui — ca toate lucrurile omeneşti — se schimbă în timp şi spaţiu, suferă transformări lente şi imperceptibile, dar neîncetate [29].

MAXIMUS PLANUDES

În estul Europei, la Bizanţ, cercetările de gramatică s-au axat pe comentarea şi dezvoltarea gramaticilor greceşti antice, în special pe cea lui Apollonios Dyskolos. O interpretare originală a unor aspecte gramaticale se întîlneşte la Maximus Planudes (secolele XIII—XIV), călugăr şi savant bizantin, bun cunoscător al limbilor latină şi greacă, autor al unei analize originale a cazurilor. Maximus Planudes a analizat în greacă cîmpul semantic al locului şi mişcării, a relevat distincţia ternară *de unde/unde/încotro* şi exprimarea ei prin genitiv/dativ/acuzativ. Autorul presupune — teză care revine în lingvistica istorică — că toate celelalte sensuri nonspaţiale ale cazurilor oblice derivă prin transfer metaforic din unul din cele trei sensuri localiste. Tezele de bază ale analizei funcţionale a cazurilor din greacă sînt preluate de la Apollonios, dar Maximus Planudes a formulat pe baza lor o teorie cuprinzătoare care include adverbe interogative, prepoziţii şi cazurile oblice. Analiza lui a fost luată ca punct de plecare de L. Hjelmslev în teoria localistă a cazurilor (*La catégorie des cas*, Aarhus, 1935) şi dezvoltată în noua direcţie a gramaticii transformaţionale, aşa-numita gramatică a cazurilor [30].

BIBLIOGRAFIE

1. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. N. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, Moscova, 1975, p. 111—174.
2. E. Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart.* Eine Übersicht (I. Teil: Von der Antike bis Leibniz), Tübingen, 1969, p. 124—136.
3. Nina Façon, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, Bucureşti, 1962, p. 13—30.
4. Henri Fleisch, *Traité de philologie arabe* I, Beyrouth, 1961, p. 1—46.
5. K. H. Gagkaev, *Kurs lekcii po istorii jazykoznanija*, Odesa, 1957, p. 50—67.
6. L. Kukenheim, *Esquisse historique de la linguistique française et de ses rapports avec la linguistique générale*, Leyde, 1966, p. 17—21.
7. Georges Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967, p. 103—113.
8. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 66—90.
9. V. A. Zvegincev, *Istorija arabskogo jazykoznanija*, Moscova, 1958.

[29] v. Nina Façon, *lucr. cit.*, p. 23.

[30] v. R. H. Robins, *The Case Theory of Maximus Planudes*, în: *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna—Florence, 1972, vol. I, Bologna, 1975, p. 48—51.

III. LINGVISTICA ÎN PERIOADA RENAŞTERII

În cursul secolelor al XV-lea şi al XVI-lea, orientarea studiilor de limbă în Europa este condiţionată de factori istorici şi culturali specifici. În multe ţări se desfăşoară procesul formării limbilor naţionale. Acestea îşi lărgesc treptat sfera de aplicare ca limbi literare în tot mai multe domenii şi se răspîndesc cu ajutorul tiparului, contribuind la reducerea formelor dialectale. În noile condiţii de dezvoltare a ştiinţei şi culturii, limbile se îmbogăţesc cu numeroşi termeni noi, creaţii proprii şi împrumuturi. La ordinea zilei se află problema elaborării normelor limbii scrise şi a stilurilor ei funcţionale.

Cercetări de fonetică şi gramatică

Problemele de fonetică sînt tratate mai ales aplicativ şi în scopuri pratice: se cercetează raportul dintre pronunţare şi scriere în ţările cu scriere etimologică (Franţa, Anglia), se fac propuneri de reformă a ortografiei. Dintre lucrările de fonetică ale epocii se distinge cea a danezului Jacques Mathias intitulată *De literis libri duo* (Bâle, 1596).

Apar în această vreme numeroase gramatici, mai ales sub formă de manuale, atît ale limbii materne, cît şi ale limbilor străine. De la sfîrşitul secolului al XV-lea sînt primele gramatici cunoscute ale limbilor italiană şi spaniolă, în secolul următor apar gramatici ale limbilor franceză, portugheză, polonă, veche slavă. Unele se scriu încă în limba latină, care avea să mai rămînă cîteva secole limbă a ştiinţei.

În secolul al XVI-lea, cel mai cunoscut gramatic a fost Petrus Ramus (Pierre de la Ramée). Adversar al scolasticismului şi al însuşirii mecanice şi dogmatice, el a susţinut predarea limbilor clasice prin studiul textelor literare. Ramus a compus gramatici ale limbilor greacă, latină şi franceză. Teoriile lui se află expuse în lucrarea *Scholae grammaticae* (1562). Autorul este printre primii gramatici europeni care descriu articularea sunetelor. Ramus a dat o apreciere obiectivă limbilor studiate, a evidenţiat în fiecare trăsăturile specifice. Norma corectitudinii o vedea, pentru limbile vechi, în uzul scriitorilor, iar pentru limbile moderne, în uzul vorbitorilor autohtoni. În opoziţie cu orientarea gramaticilor scolastice, el dă descrieri formale, nebazate pe semantică sau logică. Astfel, în clasificarea părţilor de vorbire, criteriul esenţial este pentru el flexiunea vs. absenţa flexiunii după număr (mai adecvată limbilor moderne decît flexiunea cazuală), iar problemele sintactice sînt sistematizate pe baza a două tipuri de relaţii: recţiune şi acord [1].

---

[1] v. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 102 – 103.

Secolul al XVI-lea a produs și cercetări care conțin germenii istorismului și ai comparativismului. Astfel, readucerea în circulație a textelor literare antice și difuzarea lor cu ajutorul tiparului a introdus perspectiva diacronică. Se observă asemănările, dar și diferențele dintre latină și limbile romanice occidentale (franceză, italiană, spaniolă), încercîndu-se și unele explicații (transmiterea limbii de la o generație la alta, contact și amestec lingvistic) [2].

Perioada Renașterii este, totodată, și epoca marilor descoperiri geografice. Ele au prilejuit culegeri de materiale din limbile indigene ale Africii, Americii și Australiei. În secolul al XVI-lea, europenii stabilesc contacte cu țările din Orientul îndepărtat. Cunoașterea a numeroase limbi cu structuri diferite a lărgit orizontul și a pus baza primelor clasificări geografice, tipologice și genealogice.

Dicționare plurilingve

Se publică acum numeroase dicționare plurilingve cu mostre de limbi. Printre cele dintîi lucrări de acest gen se citează *Dictionarium* al lui Ambrogio Calepino, din 1502, cu 7 apoi 11 limbi (retipărit de 18 ori în 50 de ani).

În 1555 Conrad Gessner publică, sub un titlu ce va fi reluat în numeroase rînduri, *Mithridates siue de differentiis linguarum*, care conține *Pater noster* în 22 de limbi.

Asemănările mai evidente dintre unele limbi au dus în mod firesc la ideea legăturii lor, fără a se distinge în mod clar între *înrudire* și *afinitate* (vorbindu-se în general de *conuenientia* „conformitate").

Începuturile comparativismului

Pe la jumătatea secolului al XVI-lea se afirmă înrudirea limbilor semitice — recunoscută de gramaticii arabi și evrei din evul mediu. După multe tatonări și ipoteze dintre cele mai fanteziste, abia către sfîrșitul secolului se ajunge la ideea descendenței limbilor romanice din latină prin evoluție naturală [3].

În ceea ce privește studiul limbilor indo-europene, se fac abia primii pași. În 1589 flamandul Busbecq notează în Crimeea resturi de limbă gotică; cam în aceeași vreme, italianul Sassetti, aflat la Goa, semnala în scrisorile sale apropieri surprinzătoare între cuvinte sanscrite și italiene.

La sfîrșitul secolului se realizează prima schiță de clasificare tipologică a limbilor: filologul Joseph Justus Scaliger, în *Diatriba de Europaeorum linguis* (1599), împarte limbile vorbite în Europa — după forma cuvîntului „Dumnezeu" — în 4 grupuri mari: grec (θεός), latin (deus), german (Gott), slav (bog) și șapte grupuri mici: epirot (albanez), irlandez, cimric + breton, tătar, finez + lapon, maghiar și basc, fără a postula vreo relație genetică între grupuri.

Problemele teoretice sînt rareori discutate în această epocă. Interpretări logiciste se întîlnesc în cîteva lucrări asupra limbii latine; între acestea se citează frecvent cea a lui Iulius Caesar Scaliger, *De causis linguae latinae* (1540), în care se revine la interpretarea gramaticii latine prin prisma categoriilor aristotelice, urmată în aceeași

[2] *Ibidem*, p. 102.

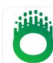
[3] v. G. Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967, p. 123.

direcţie de *Minerua seu de causis linguae latinae* (1587) a lui Francisco Sanchez.

Fără a fi realizat lucrări spectaculoase, lingvistica epocii Renaşterii se caracterizează, în afara unei intense activităţi aplicative, prin punerea în discuţie a unor probleme reluate de lingvistica comparativă.

BIBLIOGRAFIE

1. Georges Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967, p. 116–124.
2. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 94–128.

IV. LINGVISTICA ÎN SECOLELE XVII–XVIII

Secolul al XVII-lea este o perioadă de înflorire a filozofiei, cu accent pe gnoseologie. Ca și în antichitatea clasică, filozofii se ocupă și de problemele limbii, privită mai ales ca mijloc de reflectare a lumii și instrument al cunoașterii. Principalele curente de gîndire sînt, în această epocă, raționalismul și empirismul.

RAȚIONALISMUL

Raționalismul consideră că rațiunea este principala sursă a cunoașterii; subestimînd rolul senzațiilor și al percepțiilor, raționaliștii afirmă că universalitatea cunoașterii științifice se bazează pe formele intuitive ale rațiunii. Totodată, ei concep lumea ca pe un ansamblu ordonat și legic. În planul cercetărilor lingvistice, influența raționalismului s-a manifestat sub forma tendințelor de construire a unei limbi universale, pe principii logice, și a unei gramatici universale și raționale.

DESCARTES

Principalul reprezentant al raționalismului a fost René Descartes (1596–1650). Tezele sale asupra construcției unei limbi universale sînt expuse în scrisoarea către abatele Marsenne (20 noiembrie 1629). El o concepe ca pe o limbă cu gramatică ordonată și simplă: o singură conjugare, o singură declinare, un unic tip de construcție a cuvintelor prin afixe, fără abateri. Recunoaște, însă, că, în ciuda simplității și regularității, o asemenea limbă nu va fi acceptată, din cauza greutăților în deprinderea complexelor sonore, dat fiind modul specific de pronunțare al fiecărei colectivități. Pe plan ipotetic, el concepea și un idiom construit logic și matematic, în care ideile ar fi ordonate în felul numerelor, așa încît stabilindu-se un număr limitat de idei simple, toate celelalte să reprezinte numai combinări ale lor. O asemenea limbă, reflectînd ordinea rațională a lumii, ar fi fost instrumentul ei ideal, ușor de deprins și de mînuit.

În opera sa, Descartes s-a referit în mai multe rînduri la problemele limbii, a evidențiat legătura dintre limbă și realitate, dintre semn și lucrurile reflectate prin noțiune. În concepția filozofului francez, limba este instrumentul rațiunii, ea reprezintă o schemă rațională care corespunde structurii realității.

În celebrul său *Discours de la méthode* (1637), el sublinia, între altele, superioritatea creierului uman asupra creierului celorlalte ființe și a oricăror mecanisme, sub aspectul creativității: singur omul poate să combine în infinite feluri cuvintele pentru a construi enunțuri potrivite tuturor împrejurărilor. Ideea caracterului creator și inovator al limbajului este o constantă a teoriei raționaliste a secolului al XVII-lea.

Gramatica de la Port Royal

Principiile fundamentale ale filozofiei carteziene (considerarea rațiunii drept criteriu al adevărului, rolul important al momentului deductiv în cunoaștere, limba — formă de expresie a rațiunii univer-

sale) au stat la baza construirii gramaticilor filozofice și universale, al căror prototip este celebra gramatică de la Port Royal, alcătuită de Cl. Lancelot și A. Arnauld și apărută în 1660 sub titlul *Grammaire générale et raisonnée contenant les fondements de l'art de parler expliqués d'une manière claire et naturelle*. Cl. Lancelot elaborase anterior manuale de greacă, italiană și spaniolă pentru școala de la Port Royal și remarcase analogii în structura lor gramaticală, iar A. Arnauld publicase în colaborare cu P. Nicole un manual de logică. Ei și-au propus să construiască o gramatică care să conțină o metodă generală de învățare mai rațională a limbilor străine, prin dezvăluirea aspectelor comune ale structurii gramaticale din diverse limbi. În contextul epocii, ea reprezintă o reacție împotriva atitudinii îngust empirice și descriptiviste reflectate în gramaticile normative (în genul gramaticii lui Vaugelas). Autorii urmăreau explicarea și justificarea rațională a regulilor, aducerea lor la fundamente și principii explicative. Sub acest aspect, ei continuă oarecum activitatea autorilor de gramatici speculative, dar pe baza unui alt sistem filozofic și a unui material lingvistic mai variat. Universalitatea gramaticii este dedusă acum din categoriile rațiunii, aceleași pretutindeni; se încearcă, printr-o analiză mai profundă, să se dezvăluie, dincolo de varietatea de forme, structuri și categorii identice.

Ca disciplină științifică, gramatica conține fundamentele artei vorbirii, ea înregistrează uzul, considerat capricios și arbitrar, și raționează structura limbii, nu în sensul identificării categoriilor gramaticale cu categoriile logice, ci prin căutarea de explicații logice, de principii raționale ale regulilor și formelor existente. În fapt, gramatica aceasta urmărește stabilirea unei taxonomii generale a limbilor care să corespundă structurii logice a rațiunii și, prin ea, structurii ordonate a realității. Pentru analiză se face frecvent apel la latină și franceză, mai puțin la greacă și ebraică, rareori la spaniolă, italiană sau germană.

Procesul comunicării este interpretat raționalist și funcționalist: *a vorbi* = a explica gîndurile prin semne pe care oamenii le-au inventat în acest scop; *limbajul* = produs al rațiunii, care are capacitatea înnăscută de a forma nu numai concepte, dar și semne pentru exprimarea lor.

Fonetica

Gramatica de la Port Royal e constituită din două părți. Partea I (6 capitole) conține analiza planului expresiei la nivel fonetic, prozodic și grafic; descrierea vocalelor și a consoanelor, izolat și în îmbinările lor în silabe și în cuvînt, a accentului și a literelor. Distincția pe care o fac autorii între *lettres/caractères de l'écriture/sons* corespunde uneori aceleia dintre foneme/grafeme/sunete. Ei constată că relația dintre sunete și literele alfabetului nu e univocă și consideră că, în unele cazuri, acest lucru nu e un dezavantaj (de exemplu, notația etimologică ajută la înțelegerea cuvîntului, scrierea cu majuscule permite identificarea numelor proprii și a începutului enunțului).

După părerea autorilor, planul expresiei, constituit din substanța sonoră, este un produs natural, iar planul conținutului este creația conștientă a oamenilor, rezultatul activității *în* și *prin* limbă a rațiunii [1].

---

[1] cf. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, p. 223.

Partea a II-a (24 capitole) conține analiza categoriilor de cuvinte prin care este semnificată rațiunea. Se dau două definiții ale cuvîntului, una fonetică (*cuvînt* = ceea ce se pronunță aparte și se scrie aparte) și alta funcțională (*cuvînt* = sunete distincte și articulate din care oamenii și-au făcut semne pentru a-și semnifica ideile). Felul cum se constituie semnul e discutat în *Logica* de la Port Royal. După o introducere referitoare la cauzele varietății cuvintelor, se trece la clasificarea lor. În conformitate cu substanțialismul logicii carteziene, se disting mai întîi două mari categorii: 1) cuvinte care semnifică obiecte ale gîndirii, adică lucruri și felul lor de a fi (nume, articol, pronume, participiu, prepoziție și adverb) și 2) cuvinte care semnifică moduri de a gîndi (verb, conjuncție, interjecție). Obiecte ale gîndirii sînt substanța, existentă prin sine (exprimată prin substantiv, cu existență autonomă) și însușirile sau accidentele ei (exprimate prin adjectiv, dependent de un substantiv). Se arată astfel că limbajul reflectă ordinea rațională a lumii, distincțiile lui corespund acelora din realitate și din gîndire [2].

Se analizează la nume categoriile genului, numărului și cazului, iar la verb — persoana și numărul, timpul, modul, formele nominale; după același criteriu al exprimării ideilor se analizează pronumele, articolul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția.

Verbul este definit drept cuvînt care semnifică afirmația, împreună cu indicarea persoanei, numărului și timpului; întrucît orice afirmație este un raport, în conținutul oricărui verb predicativ se distinge verbul existenței (esse) și un atribut, astfel încît *Pierre vit* = Pierre est vivant, *Petrus affirmat* = Petrus est affirmans. Cu aceasta se realizează simetria categoriilor, căci așa cum nume < substantiv / adjectiv la fel și verb < substantiv (esse) / adjectiv (participiu). Așadar, în verb sînt contopite sensul existenței și cel al participiilor, ceea ce explică marea lor varietate. Totodată, verbul exprimă prin mulțimea de moduri și timpuri diferitele mișcări ale sufletului (rugă, ordin, dorință).

Analiza logicistă a verbului ca expresie a unei afirmații duce la interpretarea oricărei propoziții ca *S este P*, deci ca formă de expresie a judecății: de exemplu *sedeo* = ego sum sedens.

Propoziția reunește expresia obiectelor gîndirii (subiect și atribut) cu cea a modului gîndirii (copula).

În *Gramatica de la Port Royal*, semnele lingvistice sînt cercetate mai ales sub aspectul raporturilor lor cu obiectele și mult mai puțin sub aspect sintagmatic [3]. Sintaxa este axată pe considerații asupra recțiunii și acordului în diverse limbi. Sînt formulate o serie de reguli cu largă aplicare în limbile indo-europene și semitice. Punctul de vedere funcționalist este evident în explicarea unor fapte de gramatică sau stilistică ca răspuns la necesitățile comunicării (aproape în termenii lui H. Frei) [4]: nevoia de analogie a făcut ca verbul să fie constituit, asemeni numelui, din substanță (esse) și atribut și tot ea a dus la crearea silepsei; nevoia de claritate a dat naștere genului gramatical și pleonasmului; din nevoia

---

[2] v. L. Rosiello, *Linguistica illuminista*, Bologna, 1967, p. 122.

[3] v. H. Foucault, *La Grammaire de Port Royal*, în: „Langages", 1967, p. 11–12.

[4] Vezi capitolul *Școala funcțională* (geneveză).

de concizie (sau, cum s-ar spune astăzi, de economie) au apărut pronumele substitute și legătura relativă, adverbele (substituind o construcție prepozițională) și elipsa; în sfîrșit, schimbarea topicii poate fi folosită cu valori sintactice (de exemplu la interogative) sau stilistice, la hyperbaton.

După cum s-a arătat, autorii au avut în vedere structura mai multor limbi, dar în încercarea de a interpreta unitar categoriile lor ei aleg drept limbă-model latina; ca atare, consideră că toate limbile au cazuri (și astfel fr. *son*, *sa* sînt considerate a fi genitivele pronumelor personale *il*, *elle*), iar articolul, absent din latină, e definit drept particulă care servește la declinare și la marcarea genului.

Aprecieri

Gramatica de la Port Royal a avut un mare succes în epocă: a fost retipărită în numeroase rînduri, tradusă și comentată, continuată de alte lucrări de același gen. În secolul al XIX-lea a fost aspru criticată pentru interpretările logiciste, dar la începutul secolului nostru Saussure, reabilitînd studiul sincronic al limbii, îi recunoaște unele merite. În ultimul deceniu, diverși autori și în primul rînd N. Chomsky[5] au dezvăluit în ea teze moderne care o apropie de concepția gramaticilor generative-transformaționale. Sînt de reținut aici două idei care, în mod independent, pe alte baze, au apărut și în lingvistica modernă: a) Pe urmele lui Descartes autorii afirmă capacitatea creatoare a limbajului uman, care, cu un număr redus de unități sonore, poate construi o infinitate de enunțuri, în limita regulilor de formare a cuvintelor și a propozițiilor (reguli parțial universale, parțial specifice fiecărei limbi). Studiul capacității vorbitorilor de a genera, pe baza unui număr finit de reguli, o infinitate de enunțuri constituie punctul de plecare al gramaticilor generative[6].

b) În *Gramatica de la Port Royal* se face distincție între organizarea frazei în elemente sonore și ceea ce este prezent în minte atunci cînd se construiește enunțul, substratul abstract care determină conținutul semantic. Diferența între aspectul extern, concret, și cel intern, abstract, este evidentă și la analiza verbului (*affirmat* = est affirmans) sau a adverbului (*sapienter* = cum sapientia), dar ea se manifestă mai ales la formarea enunțurilor. Așa cum semnul are două laturi — sunetele și semnificația (modul în care oamenii se servesc de sunete pentru a-și exprima ideile) — legate asemeni corpului cu sufletul, și la îmbinările de cuvinte se poate distinge între organizarea lor în material sonor și organizarea lor semantică. Aceasta din urmă, oglindind formele logicii, conține, de fiecare dată, una sau mai multe propoziții simple corespunzătoare judecăților. Unitățile de la acest nivel sînt aceleași pretutindeni; ele se organizează în propoziții complexe și fraze, în forme diferite în limbi diferite sau chiar în aceeași limbă. Teoria e ilustrată cu exemplul devenit clasic: *Dieu invisible a créé le monde visible*, la a cărui pronunțare, ne spun autorii, sînt prezente în minte trei judecăți: *Dieu est invisible*; *il a créé le monde*; *le monde est visible*, dintre care esențială este a doua. Prin pronume relative ea se leagă de celelalte două *(Dieu qui est invisible a créé le monde qui este visible)*, iar prin suprimarea relativului fraza devine propoziția complexă citată mai sus. Chiar dacă

---

[5] cf. N. Chomsky, *Cartesian Linguistics. A chapter in the history of rationalist thought*, New York, 1966.

[6] Vezi capitolul *Gramatica generativ — transformațională*.

această interpretare a propozițiilor dezvoltate și a frazelor nu e consecventă, se poate observa că autorii *Gramaticii de la Port Royal* sînt conștienți de diferența dintre ceea ce autorii gramaticilor generativ-transformaționale numesc structură de suprafață și structură de adîncime, ca și de existența unor reguli de convertire a unităților din structura de adîncime în unități sonore (numite acum reguli de transformare).

Desigur că cele două direcții de abordare a fenomenului lingvistic, situate la distanță de trei secole, se deosebesc în multe privințe și în primul rînd prin orientarea metodologică: în timp ce autorii gramaticilor generativ-transformaționale pleacă de la analiza materialului lingvistic, de la structura de suprafață spre cea de adîncime, autorii *Gramaticii de la Port Royal* au la baza analizei o orientare logic-raționalistă. Ei au încercat să introducă, mai mult deductiv, un sistem de corespondență între cele două structuri [7], care sînt, însă, insuficient delimitate. Lucrarea lor e mai puțin gramatică și mai mult o metodă de analiză logică a limbii [8]. Trebuie recunoscut, însă, că nu totul e axat pe logică, ci se face loc și regulilor consacrate prin uz, chiar cu încălcarea cerințelor rațiunii.

Valoarea *Gramaticii de la Port Royal* poate fi apreciată numai dacă o situăm în contextul epocii. Ea apare atunci ca o încercare meritorie de interpretare a structurii și funcționării limbilor, de dezvăluire a aspectelor lor comune și specifice. Aici sînt abordate, pentru prima oară, teme importante ale lingvisticii teoretice, aflate pe prim plan în lingvistica modernă. S-a spus chiar că odată cu această gramatică, care nu depășește 150 de pagini, s-a născut lingvistica generală ca disciplină științifică [9].

EMPIRISMUL

Empirismul, celălalt curent de gîndire dominant în epocă, consideră că baza cunoașterii o formează experiența senzorială, al cărei izvor este realitatea obiectivă. El neagă teza ideilor înnăscute și nu vede în rațiune o treaptă calitativă diferită de cea sensorială. În problemele limbii, filozofii empiriști au acordat atenție studiului concret, generalizării materialului pe calea inducției; au studiat semnul lingvistic și felul în care el reflectă realitatea, au evidențiat și au încercat să explice trăsăturile caracteristice ale limbilor. Centrul cercetărilor empiriste a fost Anglia. Primul reprezentant al noii orientări este Francis Bacon (1561—1626), cunoscut ca adversar tenace al scolasticii și ca fondator al metodei inductive în *Noul Organon* (1620). După părerea sa, cunoașterea umană se realizează atît pe treapta senzorială, cît și prin prelucrarea de către intelect a datelor percepției în formă abstractă și generală. A subliniat rolul observației și al experimentului. Bacon a citat printre ficțiunile care stăpînesc intelectul uman și *idola fori*, înțelegînd prin aceasta folosirea termenilor greșiți, a cuvintelor care nu reflectă o realitate sau o exprimă vag și inexact, ceea ce duce la erori în cunoaștere. Pornind de la această stare de lucruri, el a avut în vedere construirea unei limbi universale ideale, pe cale inductivă, prin preluarea a ceea ce era mai bun în limbile existente; materia-

FR. BACON

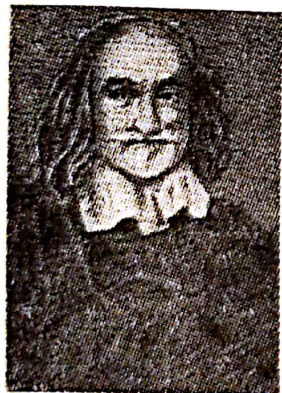
---

[7] v. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenskii *lucr. cit.*, p. 234.
[8] v. L. Rosiello, *lucr. cit.*, p. 131.
[9] v. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski, *lucr. cit.*, p. 202.

4 — Scurtă istorie a lingvisticii — Cd. 1220

lul pentru construirea acestei limbi avea să-l obțină dintr-o gramatică comparată descriptivă a tuturor formelor lingvistice existente, care ar reflecta în egală măsură calitățile și insuficiențele fiecăreia [10]. În fapt, ca și autorii altor proiecte de limbi universale, Bacon s-a limitat la datele limbilor europene de mare circulație în epocă. Filozoful englez considera că gramatica are două aspecte: unul didactic și normativ, care urmărește învățarea corectă a limbilor particulare, și altul filozofic sau teoretic, care cercetează natura limbii și felul în care fiecare colectiv a stabilit, în cursul istoriei sale, legătura dintre concept și nume. În opoziție cu Descartes, el socotea că limbajul nu constituie esența rațiunii, ci este instrumentul formării și comunicării ideilor.

În problema semnului lingvistic, Fr. Bacon, ca toți filozofii empiriști, a afirmat că legătura dintre concept și forma sonoră e arbitrară (ilustrînd această idee cu comparația — devenită clișeu în lingvistică — a cuvintelor cu banii, la care interesează valoarea convențională și nu materialul din care sînt făcuți); considera că această legătură s-a stabilit în forme variate, după condițiile istorice ale fiecărui grup uman. În tezele lui despre limbă, expuse mai ales în lucrarea *De dignitate et augmentis scientiarum* (1625), e conținută ideea valoroasă, dezvoltată ulterior în sociolingvistică, că limbile oglindesc nu rațiunea universală, ci instituțiile sociale și civile ale fiecărui colectiv. Bacon a încercat chiar să tragă unele concluzii privitoare la mentalitatea și cultura unor popoare, pornind de la specificul limbii lor și să explice varietatea tipurilor structurale prin varietatea cerințelor comunicării. După cum s-a observat [11], la Bacon se găsesc, în germene, teme curente în lingvistica secolului al XIX-lea.

TH. HOBBES

Punctul de vedere empirist e continuat cu o vădită nuanță nominalistă de Thomas Hobbes (1588—1679), care a insistat, pînă la exagerare, asupra rolului limbii în cunoaștere. A susținut că singura realitate cognoscibilă este reprezentarea lingvistică, că adevărul și neadevărul sînt atribute ale limbajului și depind de limbă. După părerea lui Hobbes, oamenii reconstituie în memorie fenomenele prin *urme* și le fac prezente altora prin *semne*; din unirea urmelor cu semnele se nasc cuvintele, simboluri convenționale și arbitrare. Într-o formulare încă neclară, Th. Hobbes a enumerat patru folosiri speciale, de fapt patru funcții ale limbii, care au fost echivalate cu ceea ce numim astăzi funcția denominativ-referențială, funcția cognitivă, cea emotiv-conativă și cea estetică [12]. A arătat că, intenționat sau nu, printr-o greșită folosire a limbii se poate ajunge la erori și la denaturarea ideilor.

J. LOCKE

Problemele limbii au ocupat un loc important în lucrările filozofice ale lui John Locke (1633—1704). Combătînd teoria idealistă a ideilor înnăscute, Locke a fundamentat orientarea senzualistă în teoria cunoașterii, susținînd că orice idee își are originea în percepție *(nihil est in intellectu quod non fuerit antea in sensu)*; lipsit de înțelegerea unității dialectice a celor două trepte ale cunoașterii, el reduce rolul rațiunii numai la combinarea și separarea ideilor simple. Orientarea sa filozofică se reflectă în tezele asupra limbii expuse în cartea a III-a din lucrarea sa fundamentală *An Essay concerning human understan-*

[10] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 112.
[11] v. L. Rosiello, *lucr. cit.*, p. 29.
[12] *Ibidem*, p. 31—32.

ding (1690). În ea formulează o teorie a semnului lingvistic în care discută, pe alte baze, tezele medievale despre existenţa universaliilor şi despre *modi significandi*[13].

Analiza semnului lingvistic

Ca toţi empiriştii, Locke priveşte limba ca mijloc principal de fixare a ideilor şi de instrument al comunicării. În calitatea lor de semne, cuvintele, în marea lor majoritate, au sens general, denumind genuri şi specii, şi nu obiecte particulare[14]; nu e posibil ca fiecare lucru să aibă un nume, căci mintea omului n-ar putea memora atîtea cuvinte şi nu e nici util, căci în aceste condiţii, fiecare avînd în minte alt obiect, n-ar mai fi posibilă comunicarea[15]. Ca şi evoluţia gîndirii, evoluţia sensului cuvintelor s-a realizat de la concret la abstract, de la notarea percepţiilor la notarea operaţiilor raţiunii. La stadiul de cuvinte cu sensuri particulare au rămas antroponimele şi toponimele şi un număr redus de nume comune.

Cuvintele, spune J. Locke, sînt semne sensibile pentru comunicarea ideilor. Limba este produsul vieţii sociale. Pentru constituirea semnelor oamenii au făcut apel la sunete articulate, care s-au dovedit cele mai adecvate acestui scop[16]. Complexul sonor şi ideile sînt fenomene situate pe planuri diferite, legătura lor depinde de voinţa liberă a oamenilor, este convenţională şi arbitrară; dacă această legătură ar fi impusă, pe glob ar fi existat o singură limbă. Ideile pe care le reprezintă cuvintele constituie semnificaţia lor, iar scopul vorbirii este ca sunetele, în calitate de semne, să aducă la cunoştinţa ascultătorului ideile formate în mintea vorbitorului[17]. Reluînd o teză epicureică, Locke arată că prin uzaj se stabileşte o legătură strînsă între latura sonoră şi sens, perceperea laturii sonore trezeşte în minte instantaneu ideea, aşa încît se creează impresia că între cele două laturi există o legătură naturală. Dar această teză e infirmată de faptul că în fiecare colectiv convenţia e diferită, sunetele şi ideile sînt combinate în alt mod[18].

Tipuri de cuvinte după sens

Locke s-a ocupat pe larg de analiza semnificaţiei cuvintelor, stabilind tipuri de cuvinte după gradul generalităţii sensului, şi de modalităţile de formare a sensurilor pe baza ideilor simple. A construit astfel bazele unei semantici generale structurale, în care accentul se pune mai puţin pe reflectarea în limbă a realităţii şi mai mult pe rolul limbii în analiza *continuum*-ului realităţii, în desprinderea însuşirilor obiectelor şi reunirea lor în sinteze cu grad diferit de generalitate.

Din punctul de vedere al lui Locke, cuvintele cu sens general formează trei tipuri de nume: pentru idei simple, pentru idei complexe şi pentru substanţe.

a) Ideile simple sînt date nemijlocit, prin experienţă, prin impresia produsă de obiecte, ele nu-s definibile (de exemplu, *mişcare*, *lumină*, *roşu*); denumirile lor, luate din existenţa lucrurilor, nu sînt arbitrare[19], în sensul că numele impus de colectiv are o motivare obiectivă în însuşirile *designatum*-ului.

---

[13] v. E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 143.
[14] v. *An Essay concerning human understanding*, C III, I, 3; III, III, 1–3.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, III, II, 1.
[17] v. J. Locke, *lucr. cit.*, III, II, 8.
[18] *Ibidem*, III, II, 8.
[19] *Ibidem*, III, IV, 3–11, 17.

b) Ideile complexe sînt formate din îmbinarea cîtorva idei simple; sînt creații ale minții, nu-și au modelul în realitate, se alcătuiesc liber, dar nu la întîmplare, arbitrar, dar potrivit scopului comunicării [20]. Astfel un termen ca lat. *parricida* unește într-o idee complexă două idei simple, nelegate în realitate (căci, spune Locke, relația dintre cele două sensuri — *tată* și *a ucide* — nu e mai strînsă decît cea dintre *fiu* și *a ucide*); ideile complexe și numele lor diferă de la o colectivitate la alta, dovadă că sînt opera minții, și nu a naturii. Denumirile acestor *modi mixti* sînt arbitrare, în sensul că arbitrară, adică liberă, este alegerea ideilor simple din care se formează (sub alt aspect termenii aceștia au motivare internă, în sens saussurian).

Pe plan filogenetic s-au creat mai întîi idei complexe pentru care s-au căutat nume, pe plan ontogenetic însă, copiii cunosc mai întîi numele și apoi află sensul lor [21].

c) Denumirile substanțelor reprezintă, de regulă, specii, idei abstracte. Ele sînt rodul abstractizării și generalizării, al îmbinării unor idei simple, legate între ele și în lucruri. Denumirile lor nu sînt total arbitrare, în sensul că semnifică idei care își au punctul de plecare în existența obiectivă. Speciile și genurile sînt creații ale minții cu ajutorul cuvintelor. Pentru o colectivitate, ca și pentru un individ, există atîtea specii cîți termeni diferiți cunosc pentru a le denumi. Astfel, *apa* și *gheața* sînt specii diferite, distincte prin nume; dar nu avem termeni și, ca atare, nu recunoaștem nici specii diferite în cazul altor materii care apar atît în formă lichidă, cît și solidificate [22].

Termenii pentru substanțe au grade diferite de generalitate: cu cît selectăm mai puține trăsături, cu atît formăm termeni mai abstracți, mai depărtați de prototipul din natură. În crearea acestor termeni oamenii au avut în vedere adevăratul scop al vorbirii, acela de a fi calea cea mai ușoară și mai scurtă prin care se comunică noțiuni [23]; cuvintele de acest fel reprezintă o rezervă de semne scurte, cu sens larg cuprinzător, prin care se poate comunica despre un număr foarte mare de obiecte particulare.

Se poate afirma că prin Locke s-au pus bazele științifice ale semanticii și ale teoriei semnului. În încheierea lucrării sale (cartea a IV-a, cap. XXI), el distinge trei domenii care intră în sfera cunoașterii intelectuale, cărora le corespund trei științe:

1) domeniul care privește cunoașterea lucrurilor materiale și spirituale sub aspectul structurii, proprietății și însușirilor lor; el e obiectul disciplinei numită fizică (φυσική) sau filozofie naturală.

2) domeniul activității umane, al folosirii capacităților omului în scopuri utile; cunoașterea lui o realizează practica (πρακτική), în care primul loc revine eticii.

3) căile și mijloacele prin care se poate ajunge la cunoașterea naturii lucrurilor și a omului însuși ca agent activ, înzestrat cu rațiune și voință; ele formează domeniul științei numită învățătura semnelor

---

[20] v. John Locke, *lucr. cit.*, III, V, 1—6.
[21] *Ibidem*, III, V, 15.
[22] *Ibidem*, III, VI, 7—13.
[23] *Ibidem*, III, VI, 33.

(σημειωτική), dintre care cele mai uzuale sînt cuvintele. Rolul ei este de a cerceta natura semnelor de care se serveşte mintea.

În viziunea lui J. Locke, semiotica are sensul larg cuprinzător acceptat în epoca noastră.

Fonetica

În secolul al XVII-lea se continuă şi cercetările concrete asupra limbii. În domeniul foneticii apar în occidentul Europei lucrări care descriu articularea sunetelor. Cea mai valoroasă e *Discours physique de la parole* (1668) a lui G é r a u d d e C o r d e m o y, remarcabilă prin precizia ştiinţifică în descrierea mecanismului vorbirii. Lucrarea cuprinde o prezentare sistematică a modului de pronunţare a sunetelor limbajului uman prin observarea acţiunii organelor articulării şi a recepţării lor [24]. Ea a avut succes şi ar fi putut pune bazele studiului experimental al sunetelor, dacă n-ar fi fost ridiculizată de Molière în *Burghezul gentilom* (1670) [25].

Gramatici şi dicţionare

Apar în diverse ţări gramatici descriptive şi normative. Dicţionarele poliglote înregistrează tot mai numeroase mostre de limbi din cele mai îndepărtate regiuni. În *Thesaurus polyglottus* (1603) al lui J. M é g i s e r sînt consemnate circa 400 de limbi. Se publică, totodată, dicţionare de traduceri şi explicative. Accentul rămîne încă pe descriere, progresele foneticii nu se reflectă în domeniul etimologiei, astfel încît dogma descendenţei limbilor din ebraică e încă dominantă [26].

G.W. LEIBNIZ

Perioada de trecere spre secolul al XVIII-lea este marcată de activitatea filozofică a lui G o t t f r i e d W i l h e l m L e i b n i z (1646—1716), care, din multe puncte de vedere, ocupă o poziţie intermediară între raţionalism şi empirism, ceea ce se reflectă şi în consideraţiile sale cu privire la limbă. Pe linia gîndirii raţionaliste a fost preocupat încă din tinereţe de a defini şi construi o *Characteristica uniuersalis*, o simbolistică logică universală, alcătuită din semne corespunzătoare obiectelor gîndirii şi reguli de operaţie cu ele. Acest aparat logic, construit după modelul matematicii, urma să fie mijloc universal de cunoaştere şi descoperire a adevărului şi totodată un sistem universal de comunicare, în care semnele grafice sau verbale să călăuzească raţiunea. Calea spre crearea acestei simbolistici o vedea, ca şi Descartes, în clasificarea ideilor, prin reducerea ideilor complexe la combinaţii de idei simple. În această direcţie se înscrie şi una din primele lui lucrări, publicate în vremea cînd era student, *Dissertatio de arte combinatoria* (1666), cuprinzînd un sistem universal de notare cu ajutorul literelor, cifrelor şi al simbolurilor matematice. Ulterior, publică *Dialogus* (1677), referitor la conexiunea dintre lucruri şi cuvinte şi la realitatea adevărului. În această lucrare Leibniz afirmă că gîndirea, oricît de abstractă, nu se poate formula în afara unor elemente capabile să o semnifice (cuvînt, scriere, simbol grafic); în absenţa semnelor, oamenii nu ar putea gîndi distinct obiectele, nici n-ar raţiona. Dacă relaţia dintre lucruri şi semne e arbitrară, relaţiile dintre lucruri se reflectă în relaţiile dintre semne şi această concordanţă a relaţiilor

---

[24] v. M. L e r o y, *Un précurseur méconnu de la phonétique: Cordemoy*, *Actes du X-e Congrès international des linguistes*, II, Bucarest, 1970, p. 307—310.
[25] cf. G. M o u n i n, *lucr. cit.*, p. 124.
[26] *Ibidem*, p. 130.

constituie fundamentul adevărului (așa cum relațiile cantitative ale realității se reflectă în combinațiile numerice).

Pentru filozoful german, raționamentul exprimat prin semnele vorbirii e asimilabil operațiilor aritmetice sau algebrice, adică e calcul și, ca atare, trebuie formulat în reguli stricte. Leibniz nu și-a realizat proiectul său de făurire a acelui limbaj logic universal, la care se referă adesea în opera sa. Materialele lui deschid calea spre depășirea logicii formale și construirea logicii simbolice sau matematice, utilizată astăzi în limbile formalizate.

Semnul lingvistic

Totodată, Leibniz a recunoscut autonomia studiului limbilor naturale ca analiză empirică, pe baze concrete, separarea lingvisticii de logică. De aceea unii cercetători afirmă [27] că lingvistica ca știință autonomă începe cu Leibniz. Concepțiile sale cu privire la rolul limbii în procesul cunoașterii sînt expuse în lucrarea *Nouveaux essais sur l'entendement humain* (1703, dar publicată în 1765), care, după cum reiese și din titlu, e un răspuns la tezele lui Locke. Ea reflectă un punct de vedere propriu în problemele fundamentale ale gnoseologiei. Astfel la teza lui J. Locke potrivit căreia nu există nimic în intelect care să nu fi fost mai înainte în simțuri, Leibniz adaugă „în afară de intelectul însuși". Admitea că adevărurile raționale se află în intelect în stare embrionară și se dezvoltă sub impulsul simțurilor. Pe această bază el nu acceptă ideea lui Locke că sensurile au evoluat, toate, de la individual și concret la general și abstract; după părerea sa, un oarecare grad de generalitate a existat de la început, fără el nu era posibilă comunicarea. Expresia sonoră n-a servit niciodată la desemnarea obiectelor individuale — aceasta n-ar fi fost (chiar de la începuturile vorbirii) posibil și nici necesar. Scopul principal al limbii este de a nota idei, ca atare și numele proprii au fost la origine nume pentru specii (deci invers decît crede Locke) [28]. Leibniz acceptă ideea evoluției de la specii la genuri, dar nu și de la individ la specie, căci crede că individul nu poate fi cunoscut nemijlocit, ci numai dedus din ceva mai general, corespunzînd speciei, pe care mintea ar cunoaște-o intuitiv.

Leibniz e de acord cu Locke că ideile simple au o definiție reală, cauzală, dar nu și una nominală, că numele pentru idei complexe sînt create convențional în fiecare limbă și de aceea variază de la un popor la altul.

În ceea ce privește substanțele (specii și genuri) despre care Locke afirma că există numai prin nume, Leibniz crede că ele sînt rezultatul variatelor posibilități de combinare a ideilor, nu depind de limbă. Din punctul lui de vedere trebuie făcut distincție între existența logică, lingvistică și fizică a speciilor. Specia lingvistică variază după uzul lingvistic, condiții sociale, culturale. Astfel există o singură specie fizică *apă*, diferite specii logice (după gust, temperatură, culoare) și, pe alt plan, speciile lingvistice, variabile după uzul lingvistic *(apă, gheață, zăpadă* etc.) [29].

Leibniz s-a referit și la problema arbitrarului semnului lingvistic. Consideră că el este rezultatul atît al alegerii întîmplătoare, cît și

---

[27] v. L. Rosiello, *lucr. cit.*, p. 47.
[28] cf. E. Coseriu, *lucr. cit.*, p. 151 și urm.
[29] *Ibidem*, p. 154–155.

al alegerii conştiente a numelui. A deosebit grade de motivare: motivare gramaticală au limbile artificiale, e motivat semantic în mare parte argoul, motivate sînt onomatopeele şi cuvintele cu simbolism fonetic [30].

Leibniz a avut în mai mare măsură decît Locke conştiinţa istoricităţii limbii. Astfel el vedea în arbitrarul semnului rezultatul evoluţiei istorice şi credea că o analiză comparativă a limbilor ar duce la forme mai vechi motivate; deşi devenite arbitrare şi tot mai abstracte, cuvintele continuă să simbolizeze.

Pe linia trasată de Fr. Bacon, filozoful german a formulat clar ideea că în limbi se oglindeşte spiritul poporului şi că în conţinutul lor se dezvăluie operaţiile spiritului. Limbile se prezintă cu trăsături comune (ca rezultat al operaţiilor logice comune) şi cu particularităţi specifice (ca rezultat al condiţiilor de viaţă ale vorbitorilor lor).

Studiul comparativ

Leibniz a fost interesat de studiul comparativ al limbilor. S-a ridicat împotriva ipotezei, curente în epocă, a descendenţei limbilor din ebraică şi a încercat, pe baza materialelor existente, să construiască un sistem cuprinzător de genealogie lingvistică [31]. Într-o lucrare din anul 1710, el emite ideea că majoritatea limbilor din Europa şi Asia descind din aceeaşi limbă. Recunoaşte astfel grupul arameic (semitic) şi grupul numit iafetic, cu subgrupele celtic (greaca, latina, germana) şi scitic (fineza, turca, mongola şi slava).

În secolul al XVIII-lea, orientarea psiho-sociologică şi istorică se accentuează. Toţi marii gînditori ai epocii se preocupă de problema originii şi a evoluţiei limbajului.

Contrar raţionalismului şi teoriei ideilor înnăscute, ei consideră formarea limbilor ca un proces cu mai multe etape distincte. Abordarea genetică şi istorică a problemei îmbracă uneori aspecte fanteziste, ca la italianul Giovanni Batista Vico (1668—1744). În lucrarea sa fundamentală *Principi di una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni* (prima redactare în 1725) este formulată o teorie ciclică a istoriei. Ideea fundamentală a lucrării este că varietatea şi multiplicitatea faptelor istoriei pot fi subsumate unor legi generale, unitare în timp şi spaţiu. Evoluţia omenirii şi a limbajului s-a produs — după Vico — în trei faze: vîrsta zeilor, a eroilor şi a oamenilor; în aceeaşi succesiune şi în cursul unui număr egal de secole s-au vorbit trei limbi: *o limbă divină*, mută, exprimată prin hieroglife sau caractere sacre, acte religioase şi rituri; una *simbolică*, ce folosea metaforele, şi a treia *practică* sau *epistolară*, servind comunicării uzuale sub forma idiomurilor stabilite convenţional. Limbajul s-ar fi creat spontan, ca o specie de cîntec, cu imagini poetice şi simbolice, şi-ar fi pierdut treptat caracterul motivat, diferenţiindu-se pe colectivităţi după climat, timp şi moravuri, mai ales sub aspect fonetic, trecînd de la exprimarea afectelor la formularea ideilor. Această trecere s-ar reflecta şi în evoluţia scrierii, de la pictografie la alfabet şi în cea a succesiunii părţilor de vorbire, unde, după părerea lui Vico, s-ar fi trecut de la interjecţii şi onomatopee, la pronume şi particule, creîndu-se în final numele şi verbul.

G. B. VICO

Evoluţia limbajului

[30] v. L. Rosiello, *lucr. cit.*, p. 50—51.
[31] v. G. Mounin, *lucr. cit.*, p. 145.

Încercarea de abordare istorică a lui Vico este, de fapt, antiistorică. Tezele lui au fost reluate mult mai tîrziu și puse în circulație de B. Croce, creatorul unui punct de vedere estetic în analiza limbii.

CONDILLAC

O dezvoltare dialectică a concepției empiriste se găsește în opera celui mai de seamă reprezentant al epocii luminilor Etienne Bonnot de Condillac (1715—1780). Ca și Locke, și el socotea că orice act de cunoaștere are la bază experiența senzorială. Trecerea de la senzorial la logic s-a realizat prin limbaj. În opoziție cu raționaliștii, pentru care limbajul este produsul rațiunii, pentru Condillac el este mijlocul care contribuie la formarea rațiunii. Asemeni lui Arnauld (logicianul de la Port Royal), Condillac susține ideea legăturii indisolubile dintre limbă și gîndire: cuvintele sînt semne ale ideilor, sistemul limbii se bazează pe sistemul rațiunii, clasele de cuvinte corespund claselor gîndirii. După părerea lui, gramatica este prima parte a artei de a gîndi, pentru a ajunge la legile limbii trebuie găsite legile gîndirii[32]. Dar el nu privește limba și gîndirea static, ca fenomene gata formate, ci în crearea și evoluția lor de la simplu la complex.

Limbă și gîndire

Astfel, analiza gîndirii nu e numai logică, ci și psihologică, iar limba e privită nu numai ca formă de expresie a ideii, ci și ca mijloc de constituire a ei.

Evoluția limbajului

Condillac distinge trei categorii de semne: *accidentale* (legate întîmplător de anumite idei), *naturale* (produse ale afectului) și *instituționale* (legate arbitrar de idei). Totodată, el formulează o ipoteză a evoluției limbajului mai fundamentată logic decît cea a lui Vico. Astfel, după Condillac, în primele timpuri comunicarea s-a realizat prin semne naturale care exprimau instinctiv afectul (țipete și gesturi). Ele au constituit așa-numitul *langage d'action*, același pretutindeni, în care conținut și expresie se prezintă simultan, într-o reprezentare globală. Din sunete naturale se formează treptat cuvinte prin asocieri arbitrare, întîmplătoare sau intenționate. Prin repetarea acelorași sunete însoțite de gestul indicării se dau nume lucrurilor. Se constituie astfel a doua treaptă, așa-numitul *langage d'institution*, în care ideile, simultane în spirit, sînt descompuse și prezentate liniar în vorbire. Astfel, odată cu dezvoltarea facultăților intelectuale are loc trecerea de la inconștient și motivare la conștient și arbitrar. Limbajul articulat devine dominant și se manifestă atît ca mijloc uzual de comunicare, cît și ca limbaj științific, fără a desființa total limbajul acțiunii, care persistă atît în forma lui naturală (ca gest, mimică și țipăt), cît și în formele elaborate ale limbajului gestual.

Condillac, urmat în această privință de mulți cercetători, distinge două funcții ale limbajului: *funcția cognitivă, analitică*, bazată pe rațiune, și *funcția expresiv-emotivă*, care prin imagini figurate atinge sensibilitatea.

Problema geniului limbii

O idee dominantă în secolul al XVIII-lea este aceea că limba — operă spirituală a popoarelor — reflectă condițiile specifice de viață ale vorbitorilor. În acest fel se constituie *geniul limbii*, manifestat

---

[32] „Les hommes n'acquièrent des connaissances qu'autant qu'ils perfectionnent la langue qu'ils parlent. Or si ces deux choses vont ensemble et font les mêmes progrès, il est évident que l'une ne peut former un système qu'en même temps l'autre n'en forme un semblable. C'est donc dans le système de nos idées qu'il faut chercher le système des langues" (*La Grammaire*, vol. I din *Cours d'étude* (1775), II, 5).

în particularități fonetice, semantice sau gramaticale. Vico vedea diferențele dintre limbi mai ales în expresia sonoră. În capitolul *Le génie de la langue* din lucrarea *Essai sur l'origine des connaissances humaines* (1756), Condillac afirma că fiecare limbă exprimă caracterul poporului care o vorbește; modul de a gîndi al unei colectivități, dependent de tipul organizării sociale, îl vede manifestîndu-se mai ales în structura semantică, în felul specific în care fiecare limbă îmbină ideile principale (generale) cu ideile accesorii (particulare). Aceleași idei sînt structurate diferit în diferite limbi, de aici greutățile în traducere.

Totodată Condillac subliniază rolul scriitorilor în perfecționarea limbilor și în constituirea geniului lor[33] specific. Unii au văzut în aceste teze ale lui Condillac punctul de plecare al teoriei Weltbild, ilustrată ulterior de Humboldt și urmașii lui[34].

J. J. ROUSSEAU

Un punct de vedere întrucîtva asemănător cu acela al lui Condillac în ceea ce privește constituirea limbajului uman găsim la J. J. Rousseau (1712—1778). În celebrul său *Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes* (1755) și, mai pe larg, în *Essai sur l'origine des langues* (apărut în 1782), el afirma că în fazele de început oamenii s-au servit de strigăte instinctive și gesturi deictice și imitative; limbajul articulat s-ar fi constituit printr-un contract social. Ca și Vico, crede că limbile în formele lor inițiale erau mai sonore și mai armonioase, iar în cursul evoluției au pierdut din vioiciune, cîștigînd însă în claritate.

J. HARRIS

În Anglia, cel mai de seamă reprezentant al filozofiei limbajului în secolul al XVIII-lea este James Harris (1709—1780), din școala de la Cambridge. Lucrarea sa fundamentală *Hermes or a philosophical inquiry concerning language and universal grammar* (1751) a avut un larg ecou în epocă. Fundamentul ei îl constituie tezele aristotelice asupra limbii, comentariile la ele și gramaticile antice și medievale, valorificate dintr-un punct de vedere modern și organizate într-un sistem în care orientarea empiristă e contrazisă de teze conforme orientării platoniciene, dominantă în epocă în școala din Cambridge.

Pe baza unei perspective largi, oferite de materiale din limbile vii și din limbile clasice, Harris cercetează limbile sub dublul aspect: al unităților componente și al raportului materie-formă.

Analiza unităților limbii

Prima parte a lucrării conține analiza unităților limbii, de la enunț spre unitățile subordonate. Propoziția și cuvîntul sînt definite în termeni aristotelici. Clasificarea cuvintelor se face, ca și în gramaticile antice, după criteriul semantic în cuvinte cu sens independent *(absolutely significant, significant by themselves, principal)* și cuvinte cu sens auxiliar *(relatively significant, significant by relation, accessories)*. La rîndul lor, cuvintele cu semnificație absolută se subdivid în cuvinte ce denumesc substanța (substantive și pronume) și cuvinte ce denumesc atribute ale substanței (adjective, participii și verbe); cuvintele accesorii se subdivid în definitive (articole propriu-zise și articole pronominale) și conective (conjuncții și prepoziții). În tratarea unităților limbii rețin atenția mai ales observațiile asupra pronumelui și articolului,

[33] „Si le génie des langues commence à se former d'après celui des peuples, il n'achève de se développer que par le secours des grands ecrivains" (*Essai sur l'origine des connaissances humaines*, Paris, ed. 1821, p. 453—454).

[34] Vezi cap. VI.

unde Harris discută și completează observațiile lui Priscian și ale lui Apollonios Dyskolos.

Un capitol interesant din *Hermes* este acela consacrat analizei timpurilor, în care se dezvoltă într-un mod original o serie de teze care își au punctul de plecare la Aristotel; se insistă aici asupra diferenței dintre *timpul fizic*, definit drept continuitate de succesiune, în care momentul actual reprezintă sfîrșitul unei linii și începutul alteia, punctul de legătură între trecut și viitor, și *timpul lingvistic*, în cadrul căruia prezentul, coincizînd cu momentul vorbirii, devine punct de referință temporală a tuturor evenimentelor.

Formă și substanță în limbă

Partea a doua a lucrării lui Harris privește limba din punctul de vedere al materiei și formei, considerate de el ca alcătuind tot ceea ce există în realitate ca substanță și spirit, element stabil, general și element schimbător, individual. Autorul consideră că, în limbă, substanța e reprezentată de sunete, iar forma — de conținutul semantic. Materia sonoră prezintă trăsături comune cu materia altor fenomene, iar semnificația este elementul specific al limbii.

Analiza semnului lingvistic

Ca și filozofii empiriști englezi, Harris evidențiază caracterul convențional al raportului dintre substanța sonoră și semnificație, și caracterul simbolic al cuvintelor. El nu se limitează să constate predominarea arbitrarului semnului lingvistic, ci caută explicații pentru a motiva de ce oamenii au preferat — în locul simplei imitații sonore, care prezenta avantajul recunoașterii directe și imediate a sensului printr-un înveliș sonor „transparent" — simboluri, semne lingvistice care nu sînt inteligibile prin sine, ci prin uzaj sau convenție și care nu sînt legate prin asemănare sau analogie cu noțiunile semnificate (între acestea faptul că un limbaj motivat ar necesita o infinitate de semne pentru o infinitate de lucruri — ceea ce ar fi neeconomic, precum și neputința reprezentării imitative a noțiunilor abstracte)[35]. Trăgînd concluzia că oamenii nu pot folosi un limbaj care, asemeni unei oglinzi, să reflecte proprietățile și esențele lucrurilor, cercetătorul englez menționează că limba nu e total arbitrară, conexiunea și subordonarea obiectelor din realitate aflîndu-și reflectarea în organizarea cuvintelor derivate și compuse.

Harris și-a pus și el întrebarea: ale cui simboluri sînt cuvintele și pe cine denumesc ele — lucrul, specia sau genul? Spre deosebire de Locke și Leibniz, el discută această problemă pe plan strict sincronic. Admite că cuvintele nu sînt simboluri ale lucrurilor particulare; în acest caz, fiecare cuvînt ar fi un nume propriu, s-ar ajunge la o infinitate de cuvinte, diversificarea teritorială ar fi maximă, schimbarea n-ar cunoaște limite, iar fazele mai vechi ale limbii n-ar mai fi înțelese. În condițiile în care toți termenii ar fi particulari, limba n-ar putea conține propoziții afirmative în afara celor tautologice, individualul fiind identic cu sine însuși; în felul acesta, limbajul n-ar mai putea servi știința, dar nici simpla comunicare. În fapt, spune Harris, cuvintele sînt simboluri pentru reprezentări sau noțiuni generale, comune nu numai indivizilor din aceeași generație, dar și celor din trecut și viitor, ele dau limbii o bază solidă, permit înțelegerea scrierilor din trecut și traducerea dintr-o limbă în alta, fac din limbă un mijloc adecvat de comu-

[35] *Hermes*, c. III, cap. III.

nicare şi investigare. Pentru notarea individualului şi a concretului s-au creat mijloace lingvistice cum sînt numele proprii, articolul, pronumele, numeralul. Concluzia autorului este că unităţile lexicale sînt semne ale ideilor, în primul rînd, esenţial şi direct ale celor generale şi numai secundar, accidental şi mediat ale celor particulare[36]. Acest aspect dialectic al limbajului îl explică Harris prin permanenta interacţiune între senzaţii şi idei sau între perceperea concretului şi reflectarea generalului.

General şi particular în limbă

În *Hermes* se ia în discuţie şi problema, mult dezbătută în secolul al XVIII-lea, a raportului dintre aspectele comune şi cele specifice ale limbilor. Ea e analizată aici prin prisma raportului dialectic dintre general şi particular. Încercînd să fundamenteze o analiză caracterologică a limbilor, Harris consideră diferitele limbi ca forme variate de existenţă şi manifestare ale aceluiaşi fenomen — limbajul. După părerea sa, toate limbile împărtăşesc o esenţă comună, rezultînd din ceea ce e permanent şi identic în natura umană, în substanţă şi accidentele ei. Diversitatea lingvistică este produsă de mai mulţi factori cu pondere inegală: aspectele particulare ale substanţei în diverse locuri, diferenţele în instituţiile religioase şi în organizarea politică, la care se adaugă caracterul specific şi geniul fiecărei naţiuni, ce-şi pune amprenta asupra limbii (c. a III-a, cap. IV—V).

Autorul priveşte individualitatea limbilor sub două aspecte: în vocabular, ca expresie a unui mod specific de înţelegere a realităţii, a unei Weltanschauung, şi în limbajul artistic, ca oglindire a treptei de cultură, a unei Bildungsstufe[37].

Problema geniului limbii ca reflectare a spiritului poporului e tratată de Harris într-un mod mai realist şi mai nuanţat decît la alţi cercetători. A înţeles că vocabularul unei limbi oglindeşte, în totalitatea lui, în chipul cel mai fidel istoria poporului, iar limbajul artistic — cultura lui.

Cum s-a putut observa, lucrarea lui Harris se încadrează în preocupările epocii. Se distinge de lucrările contemporanilor prin analiza subtilă a materialului lingvistic bazată pe tradiţia filozofică şi gramaticală antică, ca şi prin efortul remarcabil de interpretare dialectică a limbii.

Problema originii limbii şi a relaţiilor ei cu gîndirea şi cu colectivele de vorbitori e tratată de Johann Gottfried von Herder (1744—1803) de pe poziţii raţionaliste şi romantice. El derivă limbajul din facultatea reflexiunii, însuşire înnăscută a speciei umane. Consideră că limba şi gîndirea au origine comună, s-au dezvoltat paralel şi s-au influenţat reciproc. Pe măsură ce oamenii deosebeau obiectele realităţii, le desemnau prin simboluri sonore, mai întîi prin imitarea însuşirilor lor acustice, apoi şi pe baza altor însuşiri. La origine, limbile aveau un vocabular predominant concret; odată cu dezvoltarea gîndirii, el devine convenţional şi abstract, iar limbile se diferenţiază lexical şi gramatical[38].

J. G. HERDER

[36] „Words are the symbols of ideas, both general and particular, yet of the general primarily, essentially and immediately; of the particular only secondarily, accidentally and mediately", (cartea a II-a, cap. III).

[37] v. Otto Funke, *Studien zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Berna, 1927, p. 14.

[38] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 151—152.

Şi Herder a afirmat cu tărie individualitatea limbilor naţionale. Socotea că modul specific de gîndire al fiecărui popor se reflectă atît în cultură, cît şi în limbă.

Alături de cercetările de filozofie a limbajului, în cursul secolului al XVIII-lea se înregistrează progrese însemnate şi în metodologia lingvistică. Orientările teoretice îşi află reflectarea mai ales în lucrările de gramatică din epocă.

Gramatica generală

Empirismul şi metoda inductivă influenţează şi construcţia gramaticilor generale. În timp ce secolul al XVII-lea cunoaşte două tipuri distincte de gramatici — generale sau speculative şi particulare sau empirice — acum se observă tendinţa reunirii lor. La această integrare a gramaticii empirice în gramatica generală au contribuit în special D u M a r s a i s şi N. B e a u z é e. În lucrarea *Les véritables principes de la grammaire* (1729), Du Marsais afirma că gramatica trebuie să se construiască pe principii inductive şi să-şi bazeze regulile pe observarea uzajului. El propune o schemă a gramaticii ideale în care fundamentul să-l constituie analiza propoziţiei. Du Marsais adoptă în cercetarea limbii interpretarea nominalistă: cuvintele şi relaţiile dintre ele nu mai sînt considerate, ca în *Gramatica de la Port Royal*, expresia unor raporturi reale între substanţe şi accidente, ci semne convenţionale a ceea ce concepem şi vrem să exprimăm [39]. De asemeni, propoziţia nu mai e redusă la exprimarea judecăţii logice, la modelul rigid al propoziţiei enunţiative universale, ci se recunosc variate tipuri de enunţuri, a căror analiză e axată pe stabilirea raporturilor între cuvinte.

DU MARSAIS

Du Marsais distinge în frază două tipuri de raporturi între cuvinte: *raport de identitate*, care stabileşte acordul între categoriile gramaticale (gen, număr, caz, persoană) cum este, de exemplu, raportul între subiect şi predicat, şi *raport de determinare*, care stabileşte ordinea ierarhică de dependenţă între termenii propoziţiei, de exemplu între predicat şi complement.

Se întîlneşte în lucrările lui Du Marsais şi o altă distincţie importantă, aceea dintre *construcţie* (topică) şi *sintaxă* (relaţii). În diverse limbi, aceleaşi raporturi între cuvinte — expresie a aceloraşi idei — se prezintă în construcţii sau aranjamente diferite; se poate observa că această distincţie, care aminteşte de diferenţa dintre structura de suprafaţă şi cea de adîncime a transformaţionaliştilor, face apel numai la raporturi lingvistice, nu şi logice.

N. BEAUZÉE

Experienţa unui secol de gramatică generală, o sinteză între principiile gramaticii raţionaliste, ale metodei inductive şi ale logicii lui Leibniz, filtrate prin spiritul critic din ambianţa enciclopediştilor, se reflectă în gramatica lui N. B e a u z é e, apărută în 1767 sub titlul *Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues.*

Pentru Beauzée, ca şi pentru empirişti, limbajul nu este forma de expresie a ordinii raţionale, ci instrumentul manifestării gîndurilor şi raţiunii umane, interpretul sentimentelor şi al afectelor [40]. Această concepţie psihologică a limbajului, în tradiţia gîndirii empiriste, îi permite autorului să transforme universaliile raţiunii (trăsături inerente limbii)

---

[39] v. L. R o s i e l l o, *lucr. cit.*, p. 140—141.
[40] *Ibidem*, p. 152.

în universalii metodologice[41]. Aici principiile generale, care au drept scop ordonarea materialului din gramatică, nu sînt impuse limbilor, ci sînt deduse din studiul lor.

Beauzée continuă linia raţionaliştilor atunci cînd afirmă că gramatica are două feluri de principii, unele cu validitate universală, reieşind din natura gîndirii umane, altele rezultînd din convenţii arbitrare şi schimbătoare, diferite după limbi. Primele formează obiectul gramaticii generale, ale ştiinţei gramaticale, sînt anterioare logic tuturor limbilor şi condiţionează existenţa lor, celelalte sînt obiectul gramaticilor particulare, al artei gramaticale, posterioare limbilor, deduse din ele[42]. Aşadar, distincţia dintre cele două tipuri de gramatici se reflectă pe plan metodologic ca distincţie între analiza teoretică, deductivă, formulată prin ipoteze, şi analiza tehnică, concretă, prin observarea uzajului; prin abstracţie inductivă se ajunge de la formularea legilor particulare ale diferitelor limbi la legi generale. Dar pentru Beauzée cercetarea limbii are în vedere ambele tipuri de principii, ştiinţa gramaticii nu se poate lipsi de arta gramaticii. Mai mult chiar, el a tras concluzia că singura cale care duce la adevăr este aceea a observaţiei şi a experienţei[43].

Beauzée lucrează cu un material mai bogat şi mai variat decît predecesorii lui, rezultat din analiza a 17 limbi diferite genealogic şi structural[44], nu mai acordă un loc preponderent limbii latine. Accentul în cercetare se pune la el pe dezvăluirea felului în care diversele limbi utilizează, în forme specifice, principiile generale. De aici atenţia acordată foneticii, introducerea în clasificarea cuvintelor şi a unor criterii lingvistice, analiza raporturilor sintactice dintre părţile propoziţiei etc.

În secolele XVII—XVIII, gramaticile generale au reflectat efortul spre unificarea descrierii limbilor. Alcătuite iniţial pe o bază logicistă, în spiritul scolasticii, ele au trecut de la interpretarea îngust raţionalistă la principii inductive, au recunoscut în fiecare limbă unitatea generalului cu particularul. Ele au făcut posibilă, ulterior, compararea limbilor sub aspectul organizării planului expresiei şi clasificarea lor. Într-o formă incipientă, aceste gramatici conţin unele direcţii de cercetare caracteristice lingvisticii moderne: dezvăluirea universaliilor limbii, diferenţierea între organizarea limbii în expresie sonoră şi structura ei semantică subiacentă, tipologia limbilor etc.

În secolul al XVIII-lea se continuă publicarea de gramatici ale limbilor europene. În 1755 apare prima gramatică a limbii ruse (scrisă în rusă). Ea este opera savantului M. V. Lomonosov (1711—1765) şi conţine o analiză a limbii literare, făcută sub influenţa tradiţiei gramaticilor antice. Materialele culese din cele mai diferite limbi sînt prezentate în continuare în dicţionare poliglote. Cea mai importantă lucrare de acest gen în epocă este dicţionarul publicat de P. S. Pallas sub titlul *Linguarum totius orbis uocabularia comparatiua*, ediţia I

Dicţionare poliglote

[41] v. L. Rosiello, *lucr. cit.*, p. 153.

[42] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 126—127.

[43] „La voie de l'observation et de l'expérience este la seule qui puisse nous mener à la vérité", p. XIV (Rosiello, *lucr. cit.*, p. 154).

[44] Beauzée declara că a consultat gramatici ale limbilor: ebraică, siriacă, chaldeană, greacă, latină, franceză, italiană, spaniolă, bască, irlandeză, engleză, galleză, germană, suedeză, laponă, chineză, peruviană (cf. Rosiello, *ibidem*, p. 155).

(1765—1787), în două volume, conținînd 285 de cuvinte în circa 200 de limbi din Europa și Asia; ediția a II-a apărută între 1790 și 1791 are materiale din 280 de limbi (inclusiv din Africa și America).

Studii comparative

Dar secolul al XVIII-lea nu este numai secolul gramaticilor generale și al dicționarelor poliglote. Către sfîrșitul lui se ajunge la formularea noțiunii de înrudire lingvistică și apar lucrări care anunță noua etapă, comparativă și istorică, din știința limbii. Astfel, în 1786 englezul William Jones, într-o comunicare ținută la Asiatic Society din Calcutta, afirma că asemănările dintre sanscrită, greacă și latină trebuie explicate prin originea lor comună dintr-o limbă neatestată, din care par să provină și gotica, celtica și vechea persană. Se postulează astfel ipoteza existenței limbii comune indo-europene. În ultimul an al secolului apare la Göttingen lucrarea lui S. Gyarmathi intitulată *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammatice demonstrata*, prin care se pun bazele gramaticii comparativ istorice a limbilor fino-ugrice.

BIBLIOGRAFIE

1. T. A. Amirova, B. A. Olhovikov, I. V. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, Moscova, 1975, p. 177—252.
2. E. Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart.* Eine Übersicht (Teil I: Von der Antike bis Leibniz), Tübingen, 1969, p. 139—155.
3. János Kelemen, *Locke's Theory of Language and Semiotics*, în: „Language Sciences", Bloomington — Indiana, 40, 1976, p. 16—24.
4. Georges Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XX-e siècle*, Paris, 1967, p. 124—150.
5. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 149—159.
6. Luigi Rosiello, *Linguistica illuminista*, Bologna, 1967.
7. Lucia Wald, *Filozofia limbajului în opera lui James Harris*, în: „Probleme de lingvistică generală", vol. VI, București, 1975, p. 7—16.

V. METODA COMPARATIVĂ-ISTORICĂ

Lingvistica, în înţelesul pe care i-l dăm astăzi, datează de la începutul secolului al XIX-lea şi este strîns legată de crearea metodei comparative-istorice. Aceasta a rămas pînă astăzi principala metodă de cercetare lingvistică şi numai graţie aplicării ei lingvistica a devenit o ştiinţă. Afirmaţiile făcute aici stîrnesc, uneori, proteste şi se arată că a existat şi mai înainte o ştiinţă a limbii. Lucrul este adevărat într-un anumit fel şi s-a arătat şi în paginile precedente. În decursul secolelor s-au adunat materiale valabile din diverse limbi, au fost alcătuite descrieri ale diverselor sisteme gramaticale, s-au elaborat comentarii privind limba diferiţilor autori (în special latini şi greci), indice de cuvinte etc. Au fost culese unele informaţii care astăzi n-ar mai putea fi obţinute, de exemplu în secolul al XVI-lea flamandul Busbecq a descoperit în Crimeea o populaţie care mai vorbea limba gotică şi a adunat un vocabular foarte util pentru germaniştii actuali.

Lipsea, însă, un mijloc de control al ipotezelor, în special în ce priveşte etimologiile, unde fantezia era suverană. Originea cuvintelor din limbile europene era căutată fie în ebraică, deoarece se pornea de la credinţa că începuturile omenirii sînt cele descrise de *Biblie*, fie în fraze din aceleaşi limbi, omiţîndu-se părţi ale cuvintelor. De exemplu, cuvîntul latinesc *cadauer* „cadavru“ (derivat de la verbul *cado* „a cădea)“ era explicat prin lat. *caro data uermibus* „carne dată viermilor“, iar lat. *uolpes* „vulpe“, prin lat. *uolo* „a zbura“ şi *pes* „picior“. Nici un fel de diferenţe nu împiedicau stabilirea de legături etimologice; de exemplu, în materie de formă, unii explicau cuvîntul francez *cheval* „cal“ prin lat. *equus*, alţii prin gr. *hippos*, iar în materie de înţeles, lat. *lucus* „poiană“ era explicat prin *a non lucendo* „pentru că nu e luminos“ (în realitate, *lucus* este „luminiş“, pentru că în comparaţie cu restul pădurii are lumină). Dar dacă autorii acestor teorii nu puteau demonstra că au dreptate, nu exista nici mijlocul de a dovedi că greşesc. Trebuia găsită o metodă ştiinţifică pentru controlul etimologiilor, care sînt o parte esenţială a lingvisticii, căci pe ele se sprijină gramatica istorică şi în general întreaga istorie a limbilor.

Studii comparative

La crearea metodei comparative a contribuit foarte mult cunoaşterea limbii sanscrite. După ce India a fost cucerită de englezi, diferiţi cercetători europeni au ajuns să cerceteze şi să studieze vechile texte indiene, despre care au scris apoi lucrări mult citite în Europa.

Încă din secolul al XVI-lea s-au făcut unele studii comparative între diverse limbi, nu totdeauna înrudite între ele. Pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, chiar şi fără cunoaşterea limbii sanscrite, aceste preocupări s-au adîncit şi au dat naştere la lucrări care compară nu numai

limbi indo-europene. Astfel, M. V. Lomonosov a lăsat o scrisoare, nepublicată, în care demonstra, pe bază de comparații lexicale, înrudirea între limbile slave, baltice, germanice, greacă și latină. Trebuie spus apoi că Rasmus Rask, autorul unei importante lucrări de gramatică comparată, despre care se va vorbi ceva mai departe, nu cunoștea încă limba sanscrită. Totuși, cunoașterea acestei limbi a dat un impuls decisiv studiilor lingvistice. Mai înainte, cînd se studiau limbile vechi, se luau de obicei în considerație numai greaca și latina, ceea ce nu putea deschide un orizont destul de vast. Uneori se atrăgea în comparație și ebraica, și aceasta nu putea să ducă decît la complicații inutile, deoarece, după cum se știe astăzi, ebraica nu este înrudită cu greaca și latina. Descoperirea sanscritei a lărgit considerabil baza de comparație, și cum textele indiene, compuse la o dată foarte veche, cuprind numeroase arhaisme, ele au putut lămuri multe particularități, altfel inexplicabile, ale limbilor clasice. La aceasta se mai adaugă faptul că familiarizarea cu lucrările gramaticilor indieni a permis specialiștilor europeni să înțeleagă mai bine procesele din limbile noastre și astfel, pe bază de comparație, să lămurească istoria limbilor înrudite.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea era „în aer" ideea că sanscrita este înrudită cu principalele limbi europene, și această idee a fost enunțată în diverse lucrări independente una de alta. Astfel, în 1767 francezul Coeurdoux, la 1786 englezul William Jones au exprimat-o în public[1]. În anul 1811 s-a prezentat Academiei de Științe din Petersburg un raport, rămas anonim pînă astăzi, în care se demonstra înrudirea limbii ruse cu limba sanscrită, multe dintre apropierile făcute acolo fiind considerate și astăzi ca valabile. Dar metoda comparativă-istorică a fost constituită abia în momentul în care comparația dintre limbi a dus la luminarea trecutului lor.

Prima lucrare tipărită care și-a propus acest scop și a reușit să-l atingă a fost a germanului Franz Bopp (1791—1867): *Über das Konjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache*, Frankfurt a.M., 1816. Această lucrare este considerată ca actul de naștere al metodei comparative și al lingvisticii istorice. Se cuvine, înainte de a discuta despre meritele și lipsurile lucrărilor lui Bopp și ale contemporanilor săi, să vedem ce este metoda comparativă, folosită pe vremea aceea pentru prima oară.

Principiile metodei

Metoda comparativă-istorică este un ansamblu de procedee cu ajutorul cărora se studiază evoluția limbilor înrudite, adică provenite dintr-un izvor comun, și scopul ei este să lumineze istoria acestor limbi.

Există două trăsături ale limbii care fac posibilă aplicarea la studiul limbilor a metodei comparative (după cum absența unor trăsături similare face imposibilă aplicarea aceleiași metode la studiul altor fenomene): 1. aspectul complexului sonor al cuvîntului nu este determinat de sensul cuvîntului; 2. regularitatea schimbărilor fonetice. Le vom examina pe rînd.

Comparăm între ele două cuvinte din două limbi. Punînd față-n față rom. *mal* și fr. *mal* „rău", nu vom putea trage nici o concluzie din asemănarea lor formală, deoarece ele au înțelesuri cu totul diferite.

---

[1] Vezi p. 62.

De asemenea, comparînd rom. *masă* cu fr. *table*, nu vom putea ajunge la lămurirea istoriei celor două limbi sau a celor două cuvinte, deoarece, deşi înţelesul acestora este similar, forma lor nu seamănă deloc. Alta este însă situaţia cînd e vorba de cuvinte care seamănă ca formă şi au înţeles similar sau cel puţin nu diferă atît de mult încît diferenţele dintre ele să nu poată fi explicate; atunci ne punem întrebarea de unde vine asemănarea.

Arbitrarul semnului lingvistic

Lingviştii vorbesc adesea de arbitrarul semnului lingvistic, înţelegînd prin aceasta ideea justă că orice grup de sunete este capabil să exprime orice înţeles, dacă colectivitatea este de acord să le lege unul de altul. Ceea ce noi numim *foc* se numea în latineşte *ignis*, iar în ruseşte se zice *ogon'*, în daneză *ild* (citit *il*), în germană *Feuer*, în albaneză *zjarm* (citit *ziarm*), în bretonă *tan*, în maghiară *tüz*, în turcă *ateş*, în chineză *huo*. Chiar în aceeaşi limbă, aceeaşi noţiune poate fi exprimată prin două complexe sonore diferite, la date diferite, sau în regiuni diferite: „foc", în greaca veche, se zice πῦρ, iar în greaca modernă, φωτιά; în latineşte, într-o epocă mai veche, se zicea *ignis*, dar mai tîrziu acest cuvînt a fost înlocuit prin *focus*. În sfîrşit, chiar în acelaşi timp şi în acelaşi loc acelaşi obiect poate fi numit în două feluri: în daneză, în afară de *ild*, focului i se mai zice şi *blus*. Pe de altă parte, chiar în aceeaşi limbă, acelaşi complex sonor poate denumi obiecte diferite: în ţara noastră, în unele regiuni, calului tînăr i se zice *cîrlan*, iar berbecului tînăr i se zice *noatin*, pe cînd în alte regiuni calul este numit *noatin*, iar berbecul este numit *cîrlan*. De ce toate acestea? Pentru că în natura obiectului nu este nimic care să ceară să-l denumim cu anumite sunete, şi nu cu altele, de exemplu, în natura focului nu este nimic care să pretindă ca noţiunea să fie numită numaidecît *foc*, şi nu altfel; grupul de sunete *f-o-c* nu are nimic comun cu sensul de „foc", afară de faptul că ne-am deprins să le asociem unul cu altul. Este deci normal, ca, în fiecare limbă, fiecare noţiune să fie numită cu alt complex sonor, de vreme ce între o anumită noţiune şi un anumit complex sonor nu există o legătură obligatorie.

Cum se face atunci că lui *foc* îi corespunde în italiană *fuoco*, în spaniolă *fuego*, în portugheză *fogo*, în franceză *feu*? Cum s-a întîmplat ca toate popoarele de limbă romanică să folosească complexe sonore atît de asemănătoare între ele pentru a exprima acelaşi înţeles? Explicaţia este că toate aceste limbi au moştenit cuvîntul din latineşte, nu şi l-au creat fiecare în parte. Prin urmare, nu se poate spune că din întîmplare mai multe limbi au ajuns la complexe sonore atît de asemănătoare pentru a exprima acelaşi sens, ci asocierea s-a făcut o singură dată, în limba de bază.

Putem astfel folosi comparaţia pentru a trage concluzii asupra originii comune a cuvintelor şi, implicit, a limbilor. Această metodă nu este aplicabilă la alte fenomene decît limba, sau cel puţin nu în felul în care e aplicată în lingvistică. S-au făcut încercări de a o aplica la etnografie, la folclor etc., dar aceste încercări s-au soldat cu un eşec. Găsim la populaţii diferite acelaşi costum sau aceleaşi poveşti, aceleaşi arii muzicale. Dar acestea se pot împrumuta şi se împrumută efectiv cu mare uşurinţă: e destul ca un român să meargă în Argentina, sau ca un argentinian să vină în România, pentru ca în cele două ţări să existe poveşti sau cîntece identice. Găsim în România şi în Japonia case cu acoperişul înclinat, dar nu vom vorbi de înrudirea popoarelor:

ploile şi zăpezile frecvente în ambele ţări au constrîns ambele populaţii să ia măsuri de securitate. Dar cînd întîlnim cuvinte la fel, cine a constrîns limbile să le adopte? Înţelesul este impus de realitatea înconjurătoare; ne trebuie un cuvînt cu care să denumim „noaptea", aşa cum le trebuie şi altor limbi, pentru că în toate ţările s-a constatat existenţa nopţii şi oamenii au simţit nevoia să vorbească despre ea. Dar cine a impus grupul de sunete cu care e numită? De ce se zice în româneşte *noapte*, în italieneşte *notte*, în franţuzeşte *nuit*, în spaniolă *noche*, în portugheză *noite*, în germană *Nacht*, în engleză *night*, în rusă *noči*, în ucraineană *nič*, în polonă *noc*, în cehă *noc*, în bulgară *nošt*, în sîrbocroată *noć*? Există, ce e drept, cazuri cînd găsim în limbi diferite acelaşi complex sonor pentru acelaşi înţeles, fără ca ambele limbi să aibă o bază comună. Deci, înainte de a ne opri la aplicarea metodei comparative, trebuie să examinăm acele cazuri unde asemănările au altă justificare decît înrudirea limbilor.

1) Împrumutul. Cuvîntul românesc *grădină* are exact aceeaşi formă şi acelaşi înţeles ca şi bulgărescul *gradina*. Totuşi, nu putem face din aceasta o dovadă de înrudire a limbii române cu limba bulgară, deoarece în cazul dat cuvîntul românesc a fost împrumutat din bulgăreşte; prin urmare coincidenţa se explică de la sine. Mai este posibilă şi altă situaţie: românescul *crai* seamănă bine, atît în ce priveşte sunetele din care e format, cît şi înţelesul, cu ungurescul *király* (citit *kirai*) „rege"; cuvîntul românesc nu este împrumutat din ungureşte, nici cel unguresc nu este împrumutat din româneşte, şi totuşi asemănarea nu constituie o dovadă de înrudire, deoarece ambele cuvinte sînt împrumutate din slavă (în vechea slavă se zicea *kralĭ*), deci şi de data aceasta coincidenţa se explică de la sine. Se înţelege că atunci cînd vrem să stabilim originea comună a două limbi, sau cînd vrem să descoperim elementele comune pe care le au la bază, va trebui să evităm cuvintele de împrumut, care nu ne pot aduce date folositoare în această privinţă.

2) Cuvintele imitative. *Cuc* se spune în franţuzeşte *coucou* (citit *cucu*), în germană *Kuckuck*, în rusă *kukuška*, în bulgară *kukavica*, în maghiară *kakuk*, în turcă *guguk*, în chineză *ku ku leao*. Exemplele de acest fel nu pot intra în discuţie cînd se operează cu metoda comparativă, deoarece ele nu îndeplinesc prima condiţie pe care o discutăm în acest paragraf: complexul lor sonor nu este „arbitrar", el este determinat de sensul cuvîntului, adică sunetele sînt impuse, cu destulă precizie, de încercarea de a imita strigătul pe care-l scoate pasărea. Este deci normal ca termenul să sune aproximativ la fel în limbile cele mai diferite. Dar nu este cazul, de exemplu, cu *noapte*: nimic din esenţa ei nu cere să fie numită aşa, cum se poate dovedi cu faptul că cele mai multe limbi o numesc altfel: magh. *éj (éitszaka)*, finl. *yö*, turc. *gece*, chin. *ie* etc.

3) Cuvintele din graiul copiilor. În limba chineză „mamă" se spune *mama*, deci exact ca în româneşte şi ca în multe alte limbi; „soră mai mare" se zice în chinezeşte *tsietsie*, deci aproape ca în româneşte *(ţaţă)*; „bunic" se zice în ruseşte *ded*, iar în turceşte *dede*. Limbile citate nu sînt înrudite între ele, cuvintele discutate nu sînt împrumutate. Aici asemănarea este întîmplătoare, dar de astă dată întîmplarea este mai mult sau mai puţin justificată: este vorba de cuvinte din graiul copiilor mici, care au foarte puţine lucruri de exprimat şi foarte puţine posibilităţi fonetice (ei nu pot rosti decît cîteva dintre fonemele părin-

ților lor, iar cuvintele pe care le pronunță sînt de cele mai multe ori formate prin repetarea unei silabe simple, alcătuite dintr-o consoană și o vocală). Nu totdeauna sensul concordă de la o limbă la alta; astfel în românește se spune *nene* unui bărbat mai în vîrstă, iar în ungurește se spune *néni* unei femei mai în vîrstă; în georgiană, cuvîntul *mama* înseamnă „tată". Totuși, coincidențele sînt inevitabile și deci nu ne vom baza pe ele în gramatica comparată. De remarcat apoi că nu copiii atribuie un sens cuvintelor, ci persoanele adulte care-i înconjură. Copilul dă din buze în mod inconștient și astfel rostește *ma-ma*, iar mama, fericită că odrasla ei o recunoaște și a început să-i spună pe nume, dă fuga lîngă copil; după un timp de repetate experiențe, copilul ajunge să înțeleagă că este destul să strige *mama* pentru ca mama să vină, și atunci începe să o cheme în mod conștient.

4) H a z a r d u l. Este posibil ca și printr-un efect al hazardului să apară în două limbi neînrudite același complex sonor legat de același înțeles. Astfel, pronumele personal de persoana I, la acuzativul singular, are în limba tătarilor de pe Volga exact același aspect ca în românește: *mine*; în chinezește, „rață" se spune *iatză*, deci aproape exact ca în românește; în bretonă *tan* înseamnă „foc", iar în chineză *thang* (pronunțat aproape întocmai ca în bretonă) înseamnă „a rumeni la foc". Cu toate acestea, nu vom trage concluzia că româna este înrudită cu tătara, sau cu chineza, nici bretona cu chineza, și nu vom încerca să găsim baze comune din care se trag cuvintele citate în fiecare din limbile amintite, deși nici de împrumut nu se poate vorbi în cazul de față. Avem de-a face cu o simplă întîmplare. Dintre miile de rădăcini existente într-o limbă, este inevitabil ca una sau două să semene, din întîmplare, cu unele care, în alte limbi, exprimă aproximativ aceleași sensuri. Inventarul fonetic al limbilor nu este prea dezvoltat, posibilitățile de combinare între ele ale fonemelor sînt relativ reduse, astfel că nu trebuie să ne mirăm dacă găsim una sau două coincidențe. Dar, deoarece aceste coincidențe sînt extrem de rare, iar marea masă a cuvintelor tătare sau chineze nu se potrivesc cu cele românești, după cum nici cele bretone nu se potrivesc cu cele chinezești, privim coincidențele citate ca o curiozitate și nu tragem din ele nici o concluzie pentru istoria limbilor respective. Cînd este vorba de limbi înrudite, coincidențele se numără de obicei cu miile, și astfel este exclusă posibilitatea de explicație printr-un joc al hazardului. Tot așa admitem ușor că un cunoscut al nostru a putut nimeri la loterie biletul cîștigător, dar ni s-ar părea nenatural dacă l-ar nimeri de mai multe ori pe rînd.

Dacă excludem aceste patru categorii de coincidențe pe care izbutim să le explicăm în chip rațional, ne rămîn, atunci cînd comparăm limbile înrudite, sute și mii de cuvinte care seamănă destul de bine între ele în ce privește compoziția lor sonoră și exprimă aproximativ același înțeles. Aici orice altă explicație este exclusă și singura justă este că avem de-a face cu cuvinte pe care limbile în discuție le-au moștenit toate dintr-o limbă de bază care le este comună. Așa este cazul pentru limbile romanice, care au la bază limba latină, cunoscută de noi, sau pentru limbile slave, care au la bază limba slavă comună, neatestată, și pentru limbile germanice, care au la bază limba germanică comună, de asemenea neatestată. Este clar însă, după cele arătate, că a existat o limbă slavă comună, o limbă germanică comună, din care provin limbile slave, limbile germanice, cunoscute de noi astăzi.

În cazul limbilor înrudite nu vom mai vorbi de coincidențe, deoarece ele nu au făcut altceva decît să păstreze ceea ce au moștenit în comun; prin urmare, împerecherea unui complex sonor cu un înțeles nu s-a produs decît o singură dată, în limba de bază.

Trebuie să mai adăugăm că, în caz de coincidență întîmplătoare, cuvintele aduse în comparație devin în general tot mai deosebite, cu cît le considerăm în etape mai vechi. Astfel, cuvîntul chinezesc *iatză* „rață" poate fi analizat și se constată că ultimele două sunete *(tză)* constituie un sufix, astfel că mai demult „rață" se spunea *ia*, deci cu totul altfel decît în românește. Dimpotrivă, cînd comparăm cuvinte din limbi înrudite, asemănarea dintre ele este în general tot mai mare, pe măsură ce le examinăm la date mai vechi. Astfel germ. *fechten* și engl. *fight* (se citește *fait*) nu seamănă între ele atît de bine cît vechiul german *fĕhtan* (se pronunță *feohtan*) și vechiul englez *féohtan*. Se vede bine că la origine a stat aceeași formă din limba germanică de bază.

Asemănările dintre cuvintele din masa vocabularului sînt mai puțin probante decît asemănările dintre cuvintele din fondul principal lexical, deoarece acestea din urmă sînt mai stabile și au deci mai multe șanse să fie moștenite din limba de bază, pe cînd cele dintîi ar putea să fi fost împrumutate într-una din limbi din cealaltă limbă. Încă și mai probante sînt asemănările dintre faptele de morfologie, deoarece morfologia se împrumută și mai greu decît cuvintele din fondul principal. De vocabular sîntem siliți să ne folosim pentru limbile cu morfologie săracă sau cu sistem morfologic recent creat. Acolo unde avem de-a face cu o morfologie complexă și veche, faptele morfologice ne sînt mult mai utile. Cel mai mult ne putem bizui pe formele neregulate, unde coincidențele întîmplătoare sînt cu totul excluse. De exemplu, „eu" se spune *aham* în sanscrită, *azŭ* în vechea slavă, ἐγώ în greacă, *ego* în latină, *ik* în gotică, iar acuzativul aceluiași pronume este *mam* în sanscrită, *me* în vechea slavă, με în greacă, *me* în latină, *mik* în gotică. Această diferență între nominativul care începe cu o vocală (la origine era *e*) și acuzativul care începe cu *m* este atît de uimitoare, încît ar fi absurd să ne închipuim că în mod întîmplător diverse limbi, fără legătură între ele, au ajuns în această situație. Deci, cînd în limba venetă (vorbită în antichitate în regiunea Veneției de azi) descoperim forma *eχo* pentru „eu" și *meχo* pentru „mine", nu mai avem nevoie de nici o dovadă pentru a fi convinși că această limbă e indo-europeană.

Sîntem adesea puși în situația de a compara cuvinte care nu prea seamănă între ele, dar au semănat mult mai bine în trecut, fie în ce privește înțelesul, fie în ce privește sunetele. Iată un exemplu privitor la înțeles: comparînd românescul *a trage* cu francezul *traire*, găsim o mare deosebire de înțeles, căci cuvîntul franțuzesc înseamnă „a mulge"; dar dacă cercetăm istoria lui, constatăm că în secolul al XI-lea el însemna încă „a trage", iar sensul de azi se poate explica prin evoluția celui din trecut. Iată și un exemplu privitor la complexul sonor: dacă punem alături pe *stea* din românește și pe *étoile* din franțuzește, constatăm că nu se potrivește decît un sunet *(t)*, deci în aparență cele două cuvinte nu seamănă deloc. Cunoașterea foneticii istorice ne arată, însă, că peste tot unde un cuvînt românesc de origine latină începe cu *s* plus consoană găsim în franțuzește la inițială un *e*: rom. *strîmt*, fr. *étroit*; rom. *scrie*, fr. *écrire*; rom. *spic*, fr. *épi* și așa mai departe (înaintea grupului de consoane franceza a dezvoltat o vocală protetică, apoi *s* urmat de o

consoană a dispărut). Prin urmare, la o cercetare mai adîncă, constatăm că grupul *st* inițial din românește „seamănă" cu grupul inițial din franțuzește, *ét*. Urmează în românește *e*, iar în franțuzește *oi*, deci, la o cercetare superficială, cuvintele nu seamănă, dar o cercetare mai atentă ne arată că lui *e* românesc îi corespunde în franțuzește un *oi* și în alte cuvinte: rom. *lege*, fr. *loi*; rom. *crede*, fr. *croire*; rom. *te*, fr. *toi* și multe altele. Deci trebuie să admitem că și grupul al doilea al celor două cuvinte „seamănă". În franțuzește apare un *l* care în românește nu este, dar e suficient să reflectăm puțin asupra morfologiei românești, ca să ne dăm seama că și noi am avut aici un *l*: pluralul este *stele*, un cuvînt derivat este *înstelat* etc. (*ll* latin precedat de accent și urmat de *a* a dispărut în românește, pe cînd urmat de altă vocală s-a păstrat, de aceea zicem *vițea*, *măsea*, dar la plural *vițele*, *măsele* etc.).

Putem spune chiar mai mult decît atîta: cuvintele pe care le comparăm nu trebuie să semene prea mult, asemănarea superficială nu pledează în favoarea originii comune. Astfel, cuvintele lat. *deus* și gr. θεός, care înseamnă ambele „zeu", nu pot fi considerate înrudite, tocmai pentru că seamănă prea bine între ele: unui *th* grecesc trebuia să-i corespundă în latinește un *f* (gr. θήρ „fiară", lat *fera* „fiară"); prin urmare, în cazul celor două cuvinte citate mai sus, asemănarea se datorește hazardului. La fel lat. *habeo* „am" și germ. *habe* „am" seamănă prea bine între ele, și această asemănare este rezultatul unei întîmplări: unui *h* german ar fi trebuit să-i corespundă în latinește un *k* (germ. *Haut*, lat. *cutis* „piele"; germ. *Haupt*, lat. *caput* „cap"; germ. *hundert*, lat. *centum* „o sută"; germ. *Hirsch*, lat. *ceruus* „cerb" etc.) și, de fapt, corespondentul în latinește al germanului *habe* este *capio* „apuc". Se vede, deci, că nu comparăm atît formele actuale ale cuvintelor, cît evoluția lor. Cu aceasta ajungem la cea de-a doua trăsătură a limbii care face posibilă aplicarea metodei comparative, anume regularitatea schimbărilor fonetice.

Regularitatea schimbărilor fonetice

Sunetele limbii se schimbă cu timpul. De acest lucru ne putem convinge cercetînd situația cuvintelor din aceeași limbă, fie la date diverse, fie în diverse regiuni. Astfel *e* latin din *bene* a devenit *i* în românește *(bine)*; *ǫ* din slavul comun *mǫka* „chin" a devenit *ă* în bulgărește *(măka)*. Faptul că în Muntenia se zice *zece*, iar în Moldova *dzăși* este o dovadă că într-una din cele două regiuni, dacă nu cumva în amîndouă, sunetele primitive s-au schimbat.

Dar dacă sunetele se schimbă, cum mai putem verifica descendența cuvintelor dintr-un izvor comun? Cum putem demonstra că ceea ce astăzi este deosebit a fost în trecut asemănător? Numai mulțumită faptului că schimbările sunetelor se supun anumitor reguli. Am văzut mai sus că *e* latin a devenit *i* în românescul *bine*; aceeași schimbare se produce peste tot unde *e* latin accentuat a fost urmat de un *n*: lat. *uenit*, *lenis*, *plenus*, *uenenum* au devenit rom. *vine*, *lin*, *plin*, *venin* etc. Dacă un *ǫ* din slava comună, păstrat ca atare în vechea slavă, a devenit *ă* în bulgară în cuvîntul *măka*, aceeași schimbare s-a produs și în celelalte cuvinte bulgărești unde în vechea slavă a fost un *ǫ*: v. sl. *bǫdǫ* „voi fi", bulg. *bădă*; v. sl. *dǫga* „arc", bulg. *dăga*; v. sl. *gǫstŭ* „des", bulg. *găst* etc. Este ușor de văzut că în rusește acestui *ă* îi corespunde peste tot un *u*: *muka*, *budu*, *duga*, *gustoi*. Asemenea reguli se găsesc în toate limbile.

Am prezentat mai sus echivalentele, în diverse limbi, ale cuvîntului nostru *noapte*. Iată acum un cuvînt paralel, pentru a se vedea că diferențele între diversele limbi rămîn constante. E vorba de cuvîntul care înseamnă „putere":

germ.	engl.	rus.	ucr.	pol.	cehă	bulg.	sîrb.
Nacht	*night*	*noči*	*nič*	*noc*	*noc*	*nošt*	*noć*
Macht	*might*	*moči*	*mič*	*moc*	*moc*	*mošt*	*moć*

Limbile romanice nu au cuvîntul corespunzător seriei a doua. Pentru a arăta că și aceste limbi mențin paralelismul, prezentăm numeralul „opt":

rom.	it.	fr.	sp.	port.
noapte	*notte*	*nuit*	*noche*	*noite*
opt	*otto*	*huit*	*ocho*	*oito*

Constatăm, deci, că schimbările nu sînt întîmplătoare, ci sunetele, cînd sînt puse în aceleași condiții, sînt tratate la fel. Cînd vedem că bulgarul *kăšta* „casă" se potrivește cu polonezul *kościół* „biserică", sau bulgarul *mutra* „mutră" cu rusescul *smotret'* „a privi" (*s* este prefix), vom refuza să tragem concluzii asupra unei origini comune, deoarece bulg. *št* nu corespunde cu pol. *śc*, nici bulg. *u* cu rus. *o* (forma poloneză e împrumutată din lat. medieval *castellum* „castel", iar bulg. *mutra* e împrumutat din grecește).

Regularitatea schimbărilor fonetice

Urmează de aici că lingvistul, comparînd limbile înrudite, nu se mulțumește cu orice asemănare, ci numai cu cele care respectă corespondențele fonetice stabilite și el acceptă ca înrudite chiar cuvintele care astăzi nu mai seamănă deloc, mulțumindu-se cu faptul că este respectată regularitatea schimbărilor fonetice. Astfel respingem comparația germanului *habe* cu latinul *habeo*, dar acceptăm și considerăm probantă comparația germanului *zwei* „doi" cu armeanul *erku* „doi" și cu lat. *duo* „doi", deoarece schimbările de sunete înregistrate în aceste cuvinte se regăsesc în toate celelalte cuvinte unde condițiile generale sînt aceleași. Se înțelege că în felul acesta nespecialiștii nu pot mînui metoda, dar pentru specialist rezultatele ei capătă mai mare tărie. Etimologia a devenit o știință îngrădită de reguli foarte stricte. Putem, de exemplu, ghici cum trebuie să sune un cuvînt într-o limbă, dacă cunoaștem paralelele lui în limbi înrudite: dacă știm că în vechea slavă „piept" se zicea *grǫdĭ*, nu este greu să prevedem că în rusește vom găsi pe *grud'*; dacă în latinește „scară" se zicea *scala*, putem ghici că în franțuzește se zice *échelle*. În ce privește înțelesul, nu există reguli de corespondență, dar este necesar ca diferențele de înțeles între cuvintele presupuse înrudite să fie explicabile din punct de vedere logic.

Nu trebuie să credem însă, așa cum se întîmplă uneori, că scopul aplicării metodei comparative este acela de a descoperi înrudirea dintre limbi. De fapt, trebuie să știm dinainte că două sau mai multe limbi sînt înrudite între ele, pentru ca să avem dreptul să folosim în studiul lor comun metoda comparativă, deoarece în definiția acesteia intră tocmai faptul că nu se aplică decît la limbile înrudite. Pentru a porni la lucru, ne este suficientă o cercetare sumară a faptelor, stabilirea unei asemănări superficiale între limbile luate în considerație. Este drept că,

aplicînd metoda, pătrundem mai adînc asemănarea dintre limbi, dar nu acesta este scopul principal al cercetării noastre. Metoda comparativă ne permite să reconstituim etape pierdute din istoria limbilor.

Reconstrucţia limbii comune

Am văzut că limbile slave sînt înrudite între ele; de asemenea limbile germanice formează o familie; dar bazele lor, de o parte limba veche din care s-au dezvoltat limbile slave, de altă parte limba veche pe care o continuă limbile germanice, nu le găsim scrise nicăieri. Cum putem deci căpăta informaţii asupra lor, cum ne putem face o idee asupra slavei comune, asupra germanicei comune, care stau la baza limbilor slave şi germanice actuale? Numai prin reconstrucţie. Pornind de la formele pe care le găsim atestate în diversele limbi înrudite, alegem ceea ce este mai vechi în fiecare dintre ele şi, din aceste elemente mai vechi, reconstruim cuvintele din limba de bază, neatestată. Iată un exemplu:

„Inimă" se zice *serdce* în ruseşte, *sărce* în bulgăreşte, *srce* în sîrbeşte, *serce* în polonă, *srdce* în cehă, iar în vechea slavă se zicea *srŭdĭce*. Cum suna cuvîntul în slava comună care stă la baza acestor limbi? Comparînd între ele cuvintele citate, observăm că toate încep cu *s* şi nu avem nici un motiv să ne îndoim că acest sunet este slav primitiv în cazul de faţă. Mai departe găsim situaţii uşor diferite: *er* în unele limbi, *ăr* într-alta, iar în rest, *r* silabic, adică un *r* care se comportă ca o vocală, formînd centrul unei silabe. În diverse alte cuvinte găsim aceeaşi corespondenţă, de exemplu „moarte" se spune *smert'* în ruseşte, *smărt* în bulgăreşte, *smrt* în sîrbeşte, *śmierć* în polonă, *smrt* în cehă şi *sŭmrŭtĭ* în vechea slavă. Avem de-a face cu un *r* primitiv care, jucînd rol de vocală, a degajat în unele limbi o vocală (*e* în rusă şi polonă, *ă* în bulgară), pe cînd în altele (vechea slavă, sîrba şi ceha) a fost păstrat neschimbat. Sunetul următor este *d* în vechea slavă şi în cehă, păstrat în scris şi în rusă (vezi şi derivatul *serdečnyi* „cordial", unde *d* se mai pronunţă), pe cînd în celelalte limbi s-a pierdut, din cauză că se găsea între alte consoane. Finala este la fel peste tot, deci putem crede că aşa a fost şi în limba de bază. Astfel am reconstruit cuvîntul care în slava comună însemna „inimă": **srdce* (aşa cum s-a păstrat în vechea slavă şi în cehă).

Mai departe, putem compara această formă reconstruită cu cuvintele paralele din alte limbi indo-europene, pentru a reconstrui forma indo-europeană comună. „Inimă" se zicea în latină *cor* (genit. *cordis*), în greacă καρδία (la Homer κραδίη), în gotică *hairto* etc. Primul sunet este *k* în latină şi în greacă, iar în limbile germanice am văzut mai sus (p. 69) exemple care arată că toate oclusivele au fost transformate prin aşa-numita m u t a ţ i e a c o n s o a n e l o r (oclusivele sonore aspirate indo-europene au devenit sonore neaspirate, sonorele neaspirate indo-europene au devenit surde, iar surdele indo-europene au devenit spirante). Unui *k* din latină şi greacă îi corespunde un *s* în sanscrită, persană, slavă, baltică şi armeană; diferite consideraţii ne fac să credem că în cazul acesta originalul a fost *k*, nu *s*[2]. Mai departe găsim în latină *or*, în greacă *ar* şi *ra*, în gotică *air* (citit *er*), iar în slava comună, reconstruită, *r*; acest din urmă sunet este singur capabil să explice variaţia vocalismului din celelalte limbi; prin urmare, trebuie să credem că

[2] Vezi p. 162.

al doilea sunet al rădăcinii indo-europene a fost *r* vocalic. Al treilea sunet este peste tot *d*, afară de gotică, unde apare *t*, motivat prin mutația consoanelor. După aceasta urmează sufixe, care diferă de la limbă la limbă (*-ia* în greacă, *-o(n)* în gotică, *-ce* în slavă, iar în latină nu este nici un sufix). Prin urmare, se impune ideea că sufixele au fost adăugate în perioada cînd limbile indo-europene se despărțiseră. Ajungem astfel la concluzia că rădăcina care însemna „inimă" în indo-europeană era **krd-*, cu *r* vocalic. Putem constata că la reconstrucție a contribuit și forma slavă, reconstruită și ea, care, între altele, ne-a ajutat să stabilim forma vocalei. Acest fapt dovedește că reconstruirea formei slave a fost corectă, deoarece ne-a furnizat o verigă intermediară între cuvintele slave atestate și cuvîntul indo-european. Cu ajutorul reconstrucției, tratăm limbile slave, germanice, latina etc. ca și cum limba lor de bază ar fi atestată. Izbutim deci, în felul acesta, să completăm istoria limbilor. Cînd s-au descifrat textele hitite, acum vreo 60 de ani, s-a pornit, pentru a se stabili etimologia cuvintelor hitite, de la indo-europeană, așa cum fusese reconstruită, și faptul acesta a simplificat considerabil crearea gramaticii istorice a limbii hitite. În același timp, cunoașterea hititei a permis să se îmbunătățească în unele privințe cunoștințele noastre asupra indo-europenei comune. Se vede acum că nici reconstrucția nu este un scop în sine, că ea nu constituie un țel final pentru lingvistică, ci reconstrucția servește pentru luminarea istoriei limbilor comparate.

Spuneam mai sus că, atunci cînd procedăm la o reconstrucție, alegem din toate limbile comparate acele elemente care păstrează mai fidel forma originară. Dar cum putem ști care element este mai vechi și care mai nou? Cum putem ști, de exemplu, că între *k* din latină, *h* din germană și *s* din slavă, mai vechi este *k*? Prin cercetări de amănunt, în diversele limbi, se descoperă fapte care ne ajută în această privință. Iată un exemplu:

În limbile slave, constatăm că unui *g* din vechea slavă, rusă, bulgară, sîrbă, polonă, îi corespunde un *h* în ucraineană, slovacă și cehă: „oraș" se zice *gradŭ* în vechea slavă, *grad* în bulgară și în sîrbă, *gorod* în rusă, *gród* în polonă, dar *horod* în ucraineană (scris *gorod*), *hrad* în cehă și slovacă. Ce trebuie să presupunem pentru limba de bază, un *g* sau un *h*? Însuși faptul că formele cu *h* constituie o arie continuă, pe cînd cele cu *g* sînt despărțite în două grupuri fără contact teritorial între ele, este un argument în favoarea priorității lui *g*. Cum s-ar fi înțeles sîrbii cu polonii ca să schimbe în același fel sunetul primitiv? Ucraineana, slovaca și ceha însă se învecinează nemijlocit și o schimbare dintr-un punct al teritoriului pe care se vorbesc aceste limbi a putut fi extinsă fără greutate pe întreg acest teritoriu.

Există, însă, și argumente mai concrete. Capitala R. S. Cehoslovace se cheamă *Praha* în cehă, dar limbile vecine au forma *Praga*, și aceasta, chiar cu ajutorul limbii cehe, se dovedește a fi mai veche: adjectivul derivat („praghez") este în cehă *pražský* (citit *praški*), iar *ž* se poate explica prin *g* muiat, și nu prin *h* muiat. Prin urmare, în momentul cînd s-a format adjectivul, cehii pronunțau și ei *g*, nu *h*. Pe de altă parte, cuvintele de împrumut prezintă și ele *h* acolo unde limba de origine are un *g*; de exemplu, ucrainenii, împrumutînd cuvîntul turcesc *gaytan* „găitan", l-au transformat în *haitan* (scris *gaitan*), ceea ce arată că și în cuvintele slave citate mai sus schimbarea s-a pro-

dus în ucraineană, slovacă și cehă, și nu în celelalte limbi. După ce reconstruim forma slavă comună, cu *g*, putem să o comparăm cu cuvintele înrudite din alte limbi indo-europene, care ne arată toate că la origine a fost un *g*, nu un *h*.

Desigur, unele reconstrucții pot fi greșite. Iar greșelile se corectează treptat, după cum va demonstra exemplul următor. La începutul secolului trecut, considerîndu-se că sanscrita prezintă un aspect mai arhaic decît celelalte limbi indo-europene, se pornea peste tot, pentru reconstrucția formei de bază, de la sanscrită. Astfel, constatîndu-se că sanscrita cunoaște numai vocala *a* acolo unde limbile europene prezintă un *a*, un *e* sau un *o*, s-a crezut că stadiul primitiv este cel întîlnit în sanscrită, iar limbile europene au creat pe *e* și pe *o* prin „scindarea" lui *a* primitiv (ipoteză a priori neverosimilă). Mai tîrziu s-a putut dovedi că sanscrita, într-o fază a ei mai veche, a avut vocala *e*: în timp ce grupurile *pe*, *te*, *me* etc. din limbile europene au corespondent în sanscrită pe *pa*, *ta*, *ma*, grupului *ke* nu-i corespunde, așa cum ne-am aștepta, *ka*, ci *ča*. Din ce cauză a fost alterată aici velara? Singura explicație este că vocala care urma a fost la început palatală, adică de timbrul *e*, și numai după ce *k* a fost schimbat în *č* s-a produs transformarea lui *e* în *a*. Iată și un exemplu concret: în limbile vechi, perfectul se formează cu reduplicare, adică înaintea rădăcinii se pune consoana inițială a rădăcinii, urmată de vocala *e*; de exemplu, în grecește, λείπω „părăsesc", perfect λέλοιπα, lat. *cano* „cînt", perfect *ce-cini*, sanscr. *drś-* „a vedea", perfect *da-darśa*, dar de la rădăcina *kr-* „a face" perfectul sanscrit este *čakāra*.

Atitudinea lingviștilor față de reconstrucție nu a fost totdeauna și pretutindeni aceeași. Desigur, în primele timpuri ale lingvisticii moderne, vrînd nevrînd toți indo-europeniștii au practicat reconstrucția. De asemenea, romaniștii, cuceriți de succesele pe care le repurtaseră specialiștii în limbile indo-europene, s-au apucat și ei să reconstruiască latina (așa-numită „vulgară"), care stă la baza limbilor romanice, fără să țină seama că această limbă este în imensa majoritate a elementelor ei aceeași cu latina (așa-numită „clasică"), pe care o cunoaștem foarte bine din textele autorilor vechi și nu mai este nevoie să o reconstruim. Se înțelege de la sine că stai pe un teren mai sigur cînd ai baza atestată. Fiind în această situație privilegiată și căutînd să reacționeze contra abuzului care se făcuse cu reconstrucția latinei, unii romaniști au ajuns să pretindă că toate reconstrucțiile sînt condamnabile și, lucru și mai curios, ei au fost urmați pe această cale și de unii germaniști și slaviști, deși germanistica și slavistica sînt imposibil de conceput fără reconstrucție. Și trebuie să adaug că cei care combat din principiu reconstrucția nu pot evita folosirea materialului strîns mai demult pe cale de reconstrucție.

Dealtfel, deși nu trebuie să abuzăm de procedeu, se poate arăta că există reconstrucții sigure, de care nu se poate îndoi nimeni. Astfel, chiar în limbile romanice, sînt cazuri unde nu ne putem mulțumi numai cu materialul latin atestat. Cuvîntul nostru *ploaie*, împreună cu paralelele romanice ca fr. *pluie*, it. *pioggia*, a fost explicat prin lat. *pluuia*, care are același înțeles. Dar *u* latin nu devine în românește *o*, și nici forma franceză și cea italiană nu se pot explica printr-un original latin cu *u*: toate la un loc pretind un prototip latin **plouia*, care nu este atestat, dar care singur poate explica formele romanice

citate. Sîntem deci obligaţi să-l reconstruim, ca o variantă populară a latinului literar *pluuia*. Şi dovadă că **plouia* a existat ne-o aduce forma verbală *plouebat* (imperfectul indicativ), întîlnită la un scriitor care introduce în opera sa vulgarisme [3]. Vocalismul denunţă această formă ca regională.

Alt exemplu. În unele regiuni ale ţării noastre apare cuvîntul *gînsac* „gîscan". Familia căreia îi aparţine este clară, dar nu avem mijlocul să-l explicăm ca o creaţie românească, deoarece femininul *gîscă* nu conţine pe *n* (forma *gînscă*, folosită în extremul nord al teritoriului, se explică tocmai prin influenţa lui *gînsac*) şi mai ales nu avea cum să piardă finala *-că*. În limbile slave, în afară de derivate ca bulg. *găska*, sîrb. *guska* etc., apare şi forma simplă: rus. *gus'*, ucr. *hus*, vechi ceh. *hus*, pol. *gęś*. De la această formă simplă derivă şi *gînsac* al nostru, dar derivatul nu poate fi considerat ca românesc, deoarece nici baza lui, nici sufixul (cu valoarea prezentă aici) nu se găsesc în româneşte. În limbile slave derivatul există: ucr. *husak*, bulg. *găsak*, sloven. *gosák*, ceh. *husák*. Nici una din aceste forme nu poate fi punctul de plecare pentru derivatul nostru, pentru că nici una nu corespunde exact. Dacă, însă, pe baza diverselor forme slave actuale, reconstruim forma slavă comună **gǫsakŭ*, aceasta convine perfect şi pentru cuvîntul românesc (împrumutat probabil din bulgară, pe vremea cînd aceasta mai păstra conformaţia primitivă a cuvîntului). Şi în acest caz reconstrucţia poate fi considerată ca sigură.

Au fost cazuri cînd un cuvînt de bază a fost reconstruit, apoi, printr-o întîmplare, s-a descoperit că era atestat. De exemplu, în franceză, în provensală şi în catalană, „cuvînt" se spune *mot*, pentru explicaţia căruia a fost reconstruit în latineşte un original *muttum* (în legătură cu verbul atestat *muttio* „a mormăi"). După un timp, *muttum* „mormăială" a fost descoperit într-un glosar latinesc, demonstrîndu-se astfel că reconstrucţia fusese corectă.

Cele arătate mai sus sînt suficiente, credem, ca să se înţeleagă că reconstrucţia se face pe baza comparaţiei între mai multe limbi înrudite. Există, totuşi, cazuri, rare ce e drept, cînd o reconstrucţie poate fi socotită valabilă, deşi este făcută pe baza unei forme dintr-o singură limbă. Cuvîntul românesc *căscăund* „gură-cască" este, evident, în legătură cu verbul *a căsca*; deoarece, însă, limba română nu are un sufix *-und*, derivatul nu poate fi explicat ca format în româneşte. Latina avea un sufix *-bundus*, care apare în cuvinte ca *moribundus* „muribund" de la *morior* „a muri", *uagabundus* „rătăcitor" de la *uagor* „a rătăci". Cu acest sufix este format şi *căscăund*, deci trebuie să credem că a existat în latineşte **cascabundus*, derivat de la verbul (de origine grecească) **casco* „a căsca", neatestat în latineşte, dar păstrat în limbile romanice.

În schimb, reconstrucţia este dubioasă, sau chiar sigur greşită, acolo unde avem de-a face cu derivate care au putut fi create prin mijloacele fiecărei limbi luate în parte. Astfel, *brumar* a fost explicat ca derivat din latineşte, reconstruindu-se un derivat **brumarius*, care nu s-ar fi păstrat decît în româneşte; dar ce ne împiedică să credem că *brumar* a fost făcut în româneşte din *brumă*, cu sufixul *-ar*? *Făinar*

---

[3] v. Petronius, *Satiricon*, XLIV, 18.

a fost explicat printr-un latin **farinarius*, pe baza comparației formei românești cu fr. *farinier*, span. *harinero*, port. *farinheiro* etc.; dar această reconstrucție e departe de a fi asigurată, de vreme ce atît forma românească, cît și celelalte au putut fi create după ce limbile romanice se despărțiseră, căci atît baza (lat. *farina*), cît și sufixul (lat. *-arius*) sînt vii în toate limbile citate.

Mai mult decît atîta: etimologia nu este asigurată nici măcar atunci cînd pornește de la o formă atestată, dacă această formă a putut fi refăcută prin mijloacele proprii ale limbii în care o găsim astăzi. Cuvîntul românesc *apar* „om care cară apă" a fost explicat prin lat. *aquarius*, atestat. Dar este foarte puțin probabil ca în evul mediu să fi existat la noi meseria de „cărător de apă", de aceea cuvîntul latinesc, chiar dacă ar fi fost moștenit (de fapt el nu există în nici o altă limbă romanică), ar fi trebuit să dispară, nemaifiind folosit. Dar *apar* a putut fi format în românește, în orice perioadă a limbii noastre, de vreme ce și rădăcina și sufixul sînt vii pînă astăzi. Aceasta dovedește că nu trebuie nesocotite forțele vii ale limbilor actuale și, prin urmare, că reconstrucția, procedeu indispensabil pentru lingvistică, trebuie folosită cu prudență.

După primele succese pe care metoda comparativă le-a repurtat în domeniul limbilor indo-europene, ea a început repede să fie aplicată și la alte familii de limbi: la limbile semitice, fino-ugriene etc. Bineînțeles, fiecare familie de limbi își are particularitățile ei, dar la cele mai multe dintre ele diferențele față de faptele din domeniul indo-european nu sînt esențiale. Limbile din Extremul Orient, cu o morfologie săracă, cu cuvinte adesea monosilabice, prezintă un teren mai puțin propice pentru aplicarea metodei.

De asemenea este greu de folosit metoda pentru limbile din care nu ne-au rămas decît urme, ca nume de locuri și de persoane. Acolo se cere prudență încă și mai mare. Se stabilesc adesea etimologii prin compararea unor cuvinte ale limbii comune cu nume topice al căror sens nu este cunoscut, de exemplu cînd se studiază numele de locuri din teritoriile trace, ilire etc., păstrate în operele scriitorilor greci și latini; astfel, numele de localitate dac *Bersovia* a fost explicat de unii ca înrudit cu germ. *Berg* „munte", sensul primitiv fiind acela de „înalt"; alții însă îl compară cu germanul *bergen* „a adăposti". Deoarece nu avem nici o informație asupra sensului cuvîntului care a stat la baza numelui dac, putem să-l comparăm cu orice complex sonor, cît de cît asemănător.

Se uită, după cum se vede, că ceea ce permite aplicarea metodei este faptul că, în două sau mai multe limbi, același complex sonor este legat de același înțeles, iar dacă înțelesul nu ne este dat, plutim în necunoscut. Se ajunge astfel ca, pentru fiecare nume de rîu antic, să se găsească într-o limbă oarecare o paralelă cu sensul de „apă" și astfel s-au putut număra zece nume de rîuri din Iliria care au fost legate de zece cuvinte diferite, din tot felul de limbi, cu sensul de „apă". Dacă am lua în serios aceste etimologii, ar trebui să credem că în iliră existau zece cuvinte care însemnau „apă" și că noi, fără a cunoaște limba iliră, am ajuns să știm toate aceste cuvinte. Dar nici în cea mai bogată limbă actuală, pe care o cunoaștem perfect, nu avem o asemenea situație. Nu orice nume de rîu își trage originea neapărat de la cuvîntul „apă", de exemplu *Bistrița* înseamnă „lim-

pedea", *Ilfov* înseamnă „(rîul) cu arini" și așa mai departe. Nimic nu dovedește că nu se petreceau astfel lucrurile și cu numele ilire. Autorii etimologiilor pomenite au nesocotit primul principiu esențial al metodei comparative, acela că aplicarea ei este posibilă numai pentru că legătura dintre un anumit complex sonor și un anumit înțeles nu este determinată de înțeles, ci de tradiție, astfel încît ceea ce ne permite să stabilim înrudirea cuvintelor și să reconstruim forma lor de bază este tocmai coincidența între înțeles și complexul sonor. În cazurile pe care le-am citat se stabilește înrudirea și se reconstruiește forma de bază pornindu-se numai de la complexul sonor, deoarece înțelesul este necunoscut. Dacă peste o mie de ani limbile de astăzi nu vor mai fi cunoscute decît prin nume proprii, un lingvist de atunci, servindu-se de numele proprii păstrate, ar putea spune, folosind greșit metoda, că *Tolstoi* și *Toledo* sînt nume înrudite și ar reconstrui o rădăcină *tol-*, bazîndu-se numai pe sunete.

Trebuie să admitem că metoda nu poate fi folosită acolo unde ne lipsesc datele privitoare fie la înțelesul cuvintelor, fie la detaliile complexului sonor. Totuși, cercetînd cu multă migală, putem descoperi amănunte care să ne completeze cunoștințele. Iată cazul substantivelor romanice de declinarea a doua: dacă nu am avea textele latine și am încerca să reconstruim originalul pe care se bazează rom. *lup*, it. *lupo*, fr. *loup*, sp., port. *lobo*, am ajunge ușor la forma latină reconstruită *lupu*, dar nimic nu ne-ar arăta că, de fapt, în latinește se zicea *lupus*: deoarece nici o limbă romanică nu l-a păstrat pe *s* final, noi nu l-am putea reconstrui. Totuși, cercetînd cu atenție, am găsi acest *-s* păstrat în alte cuvinte, de exemplu *filius* „fiu" a devenit în franțuzește *fils*, ceea ce ne-ar permite să reconstruim desinența nominativului și la alte cuvinte. Nici *-m*, desinența acuzativului singular latin, nu s-a păstrat, dar am izbuti să-i găsim urma grație faptului că în monosilabe finala a avut alt tratament decît în polisilabe (astfel fr. *rien* „nimic" reproduce acuzativul latin *rem* de la *res* „lucru"), și de asemenea am putea descoperi că persoana a treia plural românească *fac* avea în latinește desinența *-nt* (pentru că această desinență s-a păstrat în monosilabul rom. *sînt* din lat. *sint*).

Cu ajutorul metodei comparative reconstruim cuvinte indo-europene, dar nu avem cum să știm, uneori, dacă ceea ce am reconstruit este un cuvînt general indo-european, sau aparține numai unei părți a domeniului, cu alte cuvinte era un element dialectal. Comparînd cuvîntul v. sl. *drǫgŭ*, bulg. *drăg*, sîrb. *drug* etc. (cu sensul de „drug"), pe de o parte, și vechiul islandez *drengr* „baston", norvegianul dialectal *dreng* „baston gros", pe de altă parte, putem reconstrui un cuvînt indo-european care stă la baza tuturor acestor forme. De unde știm, însă, dacă acest cuvînt era specific colțului nord- și est-european al domeniului indo-european, sau a fost general, dar s-a pierdut în toate celelalte limbi? Aici putem aduce precizări cu ajutorul geografiei lingvistice, cum vom încerca să arătăm ceva mai departe.

Izbutim, de obicei, să deosebim ceea ce este moștenit de ceea ce e împrumutat grație foneticii istorice. Cuvîntul românesc *pedestru* apare în textele noastre vechi și în graiurile regionale, de aceea am fi dispuși să credem că este moștenit din latinește. Dar lat. *pedester* are al doilea *ĕ* scurt și, conform regulilor fonetice, *d* ar fi trebuit să

se schimbe în româneşte în *z*. Faptul că această schimbare nu a avut loc dovedeşte că *pedestru* este împrumutat, şi nu moştenit.

Sînt, însă, şi unele sunete care nu s-au prea schimbat în decursul istoriei, de exemplu nazalele. De aceea un neologism românesc cum este *nul*, din lat. *nullus*, ar putea fi luat drept cuvînt moştenit, dacă nu am şti că în textele noastre mai vechi nu apare şi că graiurile regionale nu-l cunosc. De asemenea, am putea reconstrui un cuvînt indo-european cu sensul de „piper", bizuindu-ne pe sanscr. *pippalī*, gr. πέπερι, lat. *piper* etc., dacă istoria nu ne-ar arăta că piperul este relativ recent în Europa şi că formele citate din latină şi greacă se explică prin împrumut.

Mai trebuie să semnalăm că, în general, nu sîntem în stare să facem o diferenţă cronologică între diversele cuvinte indo-europene reconstruite de noi, adică riscăm să punem pe acelaşi plan temporal cuvinte care au circulat în limbă încă de la formarea ei cu altele care s-au creat în momentul cînd limba indo-europeană era aproape de a se destrăma. Dacă am reconstrui limba latină pe baza cuvintelor atestate în limbile romanice, am considera că sînt contemporane între ele cuvintele *unus* „un", *dico* „a zice", *plus* „mai mult", create în indo-europeană, şi *petra* „piatră", *basilica* „biserică", împrumutate relativ tîrziu din greceşte, cum şi *petroleum* „petrol", creat în evul mediu.

Dar cel mai mare cusur al metodei comparative rezidă în faptul că este aproape inutilizabilă pentru sintaxă, şi, de fapt, lucrări de sintaxă istorică nu prea există pentru domeniul indo-european. Motivele pentru care sintaxa se pretează greu la studii cu metoda comparativă sînt mai multe. Îmbinarea cuvintelor este în mai mare măsură motivată decît alcătuirea complexului sonor: dacă analizăm cuvîntul *cînt-a-se-m*, ne putem întreba de ce tocmai *-sem* este semnul persoanei I singular a mai mult ca perfectului; dacă, însă, constatăm că propoziţia consecutivă se aşază în frază după regenta ei, nu este cazul să ne întrebăm de cauza acestui lucru, căci el se justifică uşor la cea mai simplă analiză logică: realitatea faptelor impune această topică. Coincidenţa între formele sintactice din mai multe limbi este mai puţin precisă decît coincidenţele dintre formele morfologice. De exemplu, desinenţa *-em* a persoanei întîi plural în ruseşte poate fi perfect comparată cu *-em* cu aceeaşi valoare în bulgăreşte. Dar dacă am compara întrebuinţarea perfectului în ruseşte cu întrebuinţarea perfectului în bulgăreşte, ar trebui să ţinem seamă de faptul că în ruseşte perfectul este singurul timp trecut, pe cînd în bulgăreşte perfectul este numai unul dintre timpurile trecute. Dezvoltarea paralelă şi independentă în limbi înrudite este mult mai obişnuită în sintaxă decît în morfologie, iar împrumuturile mult mai greu de identificat. Într-adevăr, pentru a exprima o categorie morfologică, există, de obicei, o singură formă, pe cînd o categorie sintactică poate adesea fi exprimată în mai multe feluri. De exemplu, ideea de scop poate fi formulată prin propoziţii secundare începînd cu *să, ca să, pentru ca să*, apoi cu verbe nepredicative introduse cu *pentru (pentru a învăţa, pentru învăţat)* etc. Fiind mai multe moduri de exprimare în fiecare limbă, se înţelege că şi posibilităţile de coincidenţă accidentală sînt mai mari. Toate acestea fac ca rezultatele comparaţiei să fie mai puţin concludente cînd este vorba de fapte de sintaxă.

Problema patriei primitive

Mai rămîne o singură chestiune, aceea a folosirii metodei în scopul de a descoperi locul de baștină al indo-europenilor. În secolul trecut, acest fel de cercetări a fost foarte la modă. Se căuta „patria" primitivă a „poporului" indo-european. Se înțelege, însă, ușor că nu poate fi vorba de un popor în timpurile îndepărtate cînd vorbitorii limbii indo-europene nu se despărțiseră încă în grupurile care au dat naștere mai tîrziu popoarelor de azi. Iată cum se proceda în aceste cercetări. După ce s-au reconstruit diverse nume de plante și de animale, precum și nume geografice, s-a căutat unde trăiau în antichitate animalele respective, unde creșteau plantele și unde apar formele geografice, pentru a identifica astfel locul unde se vorbea limba. S-a constatat, de exemplu, că nu există un singur cuvînt cu sensul de „mare" (subst.) în toate limbile indo-europene (numai regiunea de nord-vest a teritoriului indo-european cunoaște cuvîntul, care apare în latină — *mare* —, în celtică, în germană, în baltică și în slavă), de unde s-a tras concluzia că indo-europenii nu au locuit în apropierea mării. Se pune, însă, întrebarea dacă nu cumva cuvîntul *mare* a existat și în sanscrită, persană, greacă etc. și a dispărut între timp. Dacă am proceda cu același raționament pentru limbile romanice și am confrunta românescul *scaun* cu corespondentul francez *chaise* și cu cel italian *sedia*, am constata că aceste cuvinte nu provin din aceeași sursă și am trage concluzia că latina nu cunoștea noțiunea de „scaun" (de fapt toate trei cuvintele citate sînt de origine latină: primul reproduce lat. *scamnum*, al doilea pe lat. *cathedra*, de origine greacă, iar cel de-al treilea este un derivat italian de la verbul *sedere* „a ședea", moștenit din latinește; dealtfel, latina mai avea și alte cuvinte pentru „scaun": *sella*, *sedes*).

Comparîndu-se lat. *fagus* „fag" cu gr. φηγός, germ. *Buche* și v. sl. *buky* „litere" (făcute la început din bețișoare de fag; vezi și germ. *Buch* „carte"), rus. *buk* „fag" etc., s-a tras concluzia că indo-europeana primitivă cunoștea cuvîntul „fag", deci teritoriul pe care s-a vorbit această limbă poate fi delimitat prin zona unde crește fagul. Dar cuvintele slave sînt împrumutate din germanică, deci nu au valoare probantă, iar gr. φηγός însemna „stejar", nu „fag", deci s-ar putea ca la origine cuvîntul să fi însemnat „arbore în general", așa încît concluziile trase de pe urma acestei reconstrucții sînt discutabile.

La început se considera, în general, că patria primitivă a indo-europenilor a fost Asia, și anume o regiune apropiată de India. La aceasta contribuiau pe de o parte ideea că sanscrita este limba cea mai asemănătoare cu indo-europeana comună, pe de altă parte, în mod inconștient, reminiscențele biblice. Apoi majoritatea lingviștilor au ajuns la părerea că patria primitivă a fost în Europa, mai precis în centrul Europei. Dar argumente decisive nu s-au adus în favoarea nici uneia dintre teorii. Cercetarea a pornit de la o înțelegere schematică a lucrurilor. Se considera că pînă la un moment dat a existat o limbă indo-europeană unitară, care se vorbea pe un anumit teritoriu bine delimitat, și deodată această limbă s-a sfărîmat în mai multe unități, fiecare dintre ele îndepărtîndu-se de locul primitiv. Este, însă, foarte puțin probabil ca lucrurile să se fi petrecut așa. Mult mai de crezut este că din limba comună s-au desprins rînd pe rînd, la intervale relativ mari, diferitele ramuri pe care le cunoaștem — și altele, care s-au pierdut fără a lăsa urme — iar între timp populația de bază nu

rămînea în aceleași ținuturi, ci migra dintr-un loc într-altul, în căutare de noi pășuni și terenuri de vînătoare. Astfel, cînd ne interesăm de teritoriul pe care s-a vorbit limba indo-europeană, ar trebui să precizăm: în ce moment? Dacă este vorba de perioada în care încă nu se despărțise nici una dintre principalele ramuri, ar trebui să ne referim la un moment foarte îndepărtat de vremea noastră, și mijloacele pentru a realiza acest lucru ne lipsesc. Dacă ne mulțumim cu o perioadă mai nouă a indo-europenei, după ce unele dintre ramurile ei se despărțiseră, rezultatele la care am ajunge ar fi mult mai puțin interesante. Astfel, în momentul de față, problema nu este rezolvată.

BIBLIOGRAFIE

1. E. Benveniste, *Problèmes sémantiques de la reconstruction*, în: „Word", X (1954), 2–3, p. 251–264.
2. A. V. Desnickaja, *Voprosy izučenija rodstva indoevropeiskich jazykov*, Moscova — Leningrad, 1955.
3. Giacomo Devoto, *Il metodo comparativo classico e le correnti linguistiche attuali*, în: „*Actes du Xe Congrès International des linguistes*", I, București, 1969, p. 123–135.
4. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 450–466.
5. A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, 1925.

VI. PRIMA GENERAȚIE A LINGVIȘTILOR COMPARATIȘTI

În secolul al XIX-lea, cercetările lingvistice se îndreaptă cu precădere asupra studiului comparativ și istoric al limbilor indo-europene. Noua direcție se manifestă, după cum s-a văzut, încă în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. Lingvistica secolului al XIX-lea se încadrează în curentele de gîndire ale epocii: în aspectele ei teoretice, ea depășește orientarea raționalistă și empiristă (care își mai fac simțită prezența în lucrările din primele decenii), situîndu-se tot mai mult în sfera de concepte a filozofiei clasice germane; curentul romantic accentuează tendința istoricistă, evidențierea caracterului specific al fiecărei limbi și a rolului creator al vorbitorilor; metodologia lingvistică se dezvoltă sub puternica influență a științelor naturii și a tendințelor comparativiste care îmbrățișează tot mai multe domenii.

FR. SCHLEGEL

Prima generație a lingviștilor comparatiști a pus bazele metodei comparative-istorice, aplicată la grupuri mai mari sau mai mici de limbi înrudite, și a formulat unele principii de teorie a limbii, axate mai ales pe evoluția istorică a limbii și gîndirii.

După cum s-a arătat, un rol important în crearea metodei comparative-istorice a avut și cunoașterea de către filologii europeni a limbii sanscrite și a lucrărilor gramaticilor indieni. În 1808, Friedrich Schlegel publică lucrarea *Über die Sprache und Weisheit der Indier*, prin care a trezit interesul pentru limba și cultura vechii Indii. Într-o formulare mai precisă decît cea a lui W. Jones, el arăta că asemănarea limbii sanscrite cu limbile latină, greacă, germană și persană, atît sub aspectul unor rădăcini comune, cît și al structurii morfologice, se explică prin relațiile lor genetice. Fr. Schlegel considera că gramatica comparată va furniza informații asupra genealogiei limbilor tot așa cum anatomia comparată a luminat istoria naturală [1]. Totodată, în această lucrare, el a pus temelia clasificării morfologice a limbilor; pe baza structurii morfologice, distinge două tipuri lingvistice: flexionar, în care include limbile indo-europene, limbi nobile, caracterizate prin bogăție și stabilitate, și neflexionar, în care se cuprind toate celelalte limbi, apreciate ca inferioare și lipsite de o structură organică a cuvîntului; unele din acestea s-ar fi perfecționat prin amestec cu limbile flexionare.

Clasificarea morfologică a limbilor

AUG. W. SCHLEGEL

Pentru Fr. Schlegel, ca și pentru mulți lingviști din epocă, sanscrita, prin flexiunea ei bogată și prin structura morfematică clară a cuvintelor ei, reprezenta forma cea mai evoluată a limbilor, prototipul familiei indo-europene. Schema clasificării morfologice a limbilor a fost completată de Aug. W. Schlegel, care în 1818 a separat limbile

[1] cf. Holger Pedersen, *The Discovery of Language, Linguistic Science in the 19th Century*, Bloomington, Indiana, 1962, p. 19.

neflexionare în limbi amorfe şi limbi cu afixe, şi a împărţit limbile flexionare în sintetice şi analitice.

Analiza limbii sanscrite cu metoda comparativă a fost realizată pentru prima oară în lucrarea lui F r a n z B o p p din 1816 asupra sistemului conjugării în sanscrită în comparaţie cu cel din greacă, latină, persană şi germană [2], prin care se pun bazele metodei comparative-istorice şi se stabileşte noţiunea de înrudire genetică între limbi. Continuîndu-şi cercetările în această direcţie, Fr. Bopp a adunat un material bogat pe baza căruia a publicat prima gramatică comparată a limbilor indo-europene, *Vergleichende Grammatik des Sanskrits, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gotischen und Deutschen* (Berlin, 1833—1852). Accentul în comparaţie este pus pe desinenţe, a căror asemănare reprezintă pentru Bopp o mărturie mai sigură a originii comune a limbilor decît asemănarea rădăcinilor. Ulterior, el a scris o serie de lucrări privitoare la limbile albaneză, veche prusiană şi celtică.

FR. BOPP

Gramatica comparativ-istorică

După cum s-a văzut în capitolul anterior, ideea că sanscrita e înrudită cu limbile clasice din Europa a fost formulată înainte de Bopp. Dar prin compararea sistematică a formelor celor mai vechi din aproape toate limbile indo-europene cunoscute la acea dată, Fr. Bopp a demonstrat originea lor comună dintr-o limbă neatestată, ale cărei forme s-ar fi păstrat mai bine în sanscrită.

În cercetările sale de gramatică comparată, Fr. Bopp a pus un accent deosebit pe morfologie, care, prin caracterul ei stabil, sistematic şi foarte puţin penetrabil, oferea un material preţios pentru demonstrarea înrudirii între limbile indo-europene. Este primul lingvist care a stabilit schema corespondenţelor morfologice dintre limbile indo-europene şi care a analizat ştiinţific cuvîntul indo-european în morfemele componente. A neglijat, însă, studiul comparativ al sunetelor şi a trecut cu uşurinţă peste abateri de la concordanţele fonetice. S-a lăsat înşelat de asemănări superficiale între limbi, ceea ce l-a dus la ipoteze fanteziste asupra înrudirii dintre limbile indo-europene şi limbi aparţinînd altor familii [3].

Dealtfel, Bopp nu era conştient de cerinţele metodei comparative-istorice. După cum se exprimă plastic A. Meillet [4], Fr. Bopp „a descoperit gramatica comparată căutînd să explice indo-europeana, la fel cum Cristofor Columb a descoperit America căutînd un drum spre Indii". Lingvistul german urmărea să descopere originea flexiunii, modalităţile de creare a morfemelor gramaticale, iar compararea limbilor vechi şi analiza formelor în sanscrită, mai conservatoare şi cu o morfologie mai transparentă, erau numai mijloace pentru atingerea acestui scop.

Concepţiile lingvistice ale lui Bopp sînt în acord cu părerile dominante în ştiinţa limbii în primele decenii ale secolului al XIX-lea:

---

[2] Vezi pag. 64.

[3] cf. F r a n z B o p p. *Über die Verwandtschaft der malayisch-polynesischen Sprachen mit den indisch-europäischen*, în: „Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften", 1840, şi *Die kaukasischen Glieder des indo-europäischen Sprachstammes*, loc. cit., 1842—1845.

[4] v. *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1934, ediţia a VIII-a, p. 458.

limbile sînt comparate cu fenomene naturale; dezvoltarea lor e marcată de constituirea flexiunii; compararea lor ar constitui calea spre reconstituirea „strămoşului" comun. În acelaşi timp, Bopp este în mare măsură încă tributar concepţiilor raţionaliste ale secolului al XVIII-lea, în forma pe care au luat-o în gramaticile raţionale şi în lucrările lui Leibniz [5].

Originea formelor flexionare

În secolul al XVIII-lea, o serie de cercetători ai limbii ebraice au emis teza după care afixele flexionare au luat naştere din rădăcini, în urma unui proces de aglutinare. Fr. Bopp a aplicat mecanic această idee la limbile indo-europene. El afirma că în fazele arhaice ale limbii comune indo-europene au existat rădăcini monosilabice de două tipuri: verbale (predicative sau atributive), din care s-au creat verbul şi numele, şi rădăcini pronominale, din care s-au format pronumele, conjuncţia, prepoziţia. Prin aglutinarea lor la rădăcinile verbale, rădăcinile pronominale s-au transformat în afixe şi desinenţe. Fiind încă tributar gramaticilor raţionale şi metodei analogice, promovată în şcoala olandeză de filologie clasică din secolul al XVIII-lea, Bopp considera că fiecare cuvînt este expresia gîndirii logice, că structura lui morfematică (rădăcini şi afixe) reflectă structura gîndirii (noţiuni fundamentale şi accesorii). Oricare formă flexionară ar oglindi structura judecăţii logice, avînd obligatoriu la bază trei elemente formative: subiect, copulă, predicat. O formă verbală ca lat. *potest* era analizată astfel: *pot-*, rădăcină verbală, predicat al judecăţii logice, *es-* rădăcina verbului *a fi*, copulă; *-t*, la origine pronume, subiect al judecăţii. Fr. Bopp explică multe sufixe verbale din limbile indo-europene vechi ca provenind din rădăcina verbelor indo-europene **es-/s-* sau **bheu-/*bhū-* „a fi": *-s-* de la aorist (lat. *dixi*, gr. ἔδειξα), *-s-* de la viitorul sigmatic din greacă şi sanscrită, *-r-* de la formele de medio-pasiv din latină, sufixul *-ba-* din imperfectul latin (*amabam*); *-bo* de la viitor (*amabo*). Unele explicaţii propuse de lingvistul german sînt acceptate şi astăzi. E neîndoielnic că procesul aglutinării a jucat un rol important în crearea formelor flexionare, dar nu a fost singurul.

Teoria celor două perioade

Ca mulţi lingvişti din vremea lui, Bopp considera că în istoria limbilor pot fi deosebite două perioade: în prima perioadă, limbile şi-au construit formele flexionare; este perioada organică, în care ar fi existat un acord deplin între categoriile limbii şi categoriile gîndirii. După constituirea flexiunii ar fi urmat perioada de declin, cînd, în urma schimbărilor fonetice, prin reducerea flexiunii, limbile s-au degradat. Încă în prima sa lucrare de gramatică comparată din 1816 Bopp considera că, de la cele mai vechi atestări ale lor, limbile indo-europene depăşiseră faza de progres şi se aflau într-un proces de decadenţă. Această teorie, în acord cu orientarea naturalistă a epocii asupra limbii, este antiistorică, nu ţine seama de legătura limbii cu istoria societăţii, apreciază limba unilateral. Limbile clasice, cu flexiunea lor bogată, erau considerate superioare celor moderne, neţinîndu-se seama de faptul că reducerea flexiunii nominale a fost posibilă datorită achiziţiei de mijloace analitice. Se adaugă aici şi viziunea romantică a epocii,

---

[5] v. P. A. Verburg, *The Background to the Linguistic Conceptions of Franz Bopp*, in: „Lingua", nr. 2, 1950, reprodus în vol. *Portraits of Linguists. A Biographical Source Book for the History of Western Linguistics 1746—1963*, edited by Thomas Sebeok, Bloomington—London, ed. a II-a, 1967, vol. I, p. 248.

care vedea perfecţiunea în trecut, deşi, cum s-a observat[6], Bopp a fost cel mai puţin romantic dintre contemporani. Spirit pozitivist, atent la fapte, el a introdus în lingvistică o interpretare mecanică a schimbărilor fonetice, pe care le considera legi fizice, dar în practica cercetărilor n-a ţinut întotdeauna seama de ele.

Astfel, în lucrarea *Vokalismus oder sprachvergleichende Kritiken über J. Grimm's deutsche Grammatik und Graff's althochdeutschen Sprachschatz mit Begründung einer neuen Theorie des Ablautes* (ed. I 1827, ed IIª, 1836), el combate punctul de vedere al lui J. Grimm după care alternanţele fonetice din germană (Ablaut) s-ar datora unor cauze psihice. Pornind de la schema alternanţei vocalelor elaborată de gramaticii indieni, el explica alternanţele din rădăcină prin influenţa „greutăţii" desinenţelor verbale, împărţite de el în „grele" şi „uşoare". Unitatea cuvîntului s-ar baza pe principiul echilibrului între greutatea vocalismului radical şi cea a desinenţei[7] (cum reiese din contrastul între sg. skr. *vēda*, got. *vait*, gr. οἶδα şi pl. skr. *vidima*, got. *vitum*, gr. ἴδμεν). Şi în *Vergleichende Grammatik* el a explicat schimbările în rădăcina sanscrită prin cauze mecanice şi a deosebit tipuri de declinare şi conjugare tari şi slabe. Explicarea mecanicistă a schimbărilor fonetice se împleteşte la Bopp cu interpretarea naturalistă a fenomenului lingvistic. Astfel, în prima pagină a lucrării mai sus-citate, el arăta că limbile trebuie considerate corpuri organice naturale, formate după legi fixe şi care se dezvoltă ca şi cum ar conţine un principiu vital intern. Istoria limbilor indo-europene îi apare sub forma unui proces de distrugere neîncetată şi treptată a formelor, de transformare continuă spre structura analitică; în cursul acestei evoluţii limbile au pierdut structura lor perfectă, în care termenii se aflau în relaţii precise, şi au înlocuit acest organism unitar prin grupări mecanice de cuvinte.

Clasificarea morfologică a limbilor

Se întîlneşte în opera lui Fr. Bopp şi o clasificare tipologică tripartită, după criteriul structurii morfologice a cuvîntului şi după flexiune. Astfel el împărţea limbile cunoscute în:

a) limbi fără rădăcini propriu-zise, lipsite de posibilitatea compunerii şi de organizare gramaticală (prototip limba chineză);
b) limbi cu rădăcini monosilabice, capabile de compunere, cu flexiune externă (prototip limbile indo-europene).
c) limbi cu rădăcini bisilabice, cu schelet triconsonantic purtător de semnificaţie şi cu flexiune internă (prototip limbile semitice)[8].

Se vede că Bopp a folosit în clasificare criterii mai complexe decît fraţii Schlegel, dar aprecierile lui asupra monosilabismului şi caracterului amorf al limbii chineze nu corespund realităţii.

Lucrările lui Fr. Bopp sînt criticabile astăzi din multe puncte de vedere; ele au jucat însă un rol considerabil în epoca în care au fost publicate. Lingvistul german a adunat un material foarte preţios, care a fost utilizat şi ulterior, pe baza căruia a demonstrat înrudirea dintre limbile indo-europene şi a construit o metodă valabilă pentru

---

[6] v. P. A. Verburg, *lucr. cit.*, p. 238.
[7] v. O. Jespersen, *Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*, Heidelberg, 1925, p. 34.
[8] O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 35–36.

toate limbile înrudite. Spirit pozitivist, atent la detalii, Bopp a dat o formă precisă unor idei care circulau în epocă.

R. RASK

Rasmus Kristian Rask (1787—1832), în lucrarea sa *Undersögelse om det gamle Nordiske, eller Islandske Sproge Oprindelse* (Cercetări asupra limbii vechi nordice sau originea limbii islandeze), scrisă în anul 1814, dar publicată la Copenhaga abia în 1818, a dovedit cel dintîi caracterul indo-european al limbilor germanice. A definit raporturile limbii islandeze cu celelalte limbi germanice, apoi înrudirea acestora cu limbile baltice și slave, considerate aici prima oară ca ramuri ale familiei indo-europene. Totodată, el compară limbile germanice cu greaca și latina și trage concluzia că limbile scandinave și germanice sînt ramuri colaterale apropiate, care, împreună cu limbile baltice și slave, își au izvorul într-o limbă-bază dispărută. Comparația lor cu greaca și latina îl duce la concluzia eronată că aceste limbi, prin formele lor mai vechi, reprezintă rămășițe ale unei protolimbi care s-ar fi vorbit în perioada preistorică în sud-estul Europei; ca atare, el caută în formele lor izvorul limbii islandeze[9]. Spre deosebire de Fr. Bopp, Rask nu a folosit în comparație sanscrita și a exagerat rolul limbii islandeze între limbile germanice. Folosind un material mai bogat și mai variat, Bopp a ajuns la concluzii mai realiste în ceea ce privește relațiile genetice între limbile indo-europene și limba comună care stă la baza lor. Dar lucrarea lui Rask are un caracter științific mai riguros. El a subliniat importanța și valoarea etimologiei în explicarea corectă a cuvintelor și a formelor. În demonstrarea înrudirii între limbi, R. Rask punea un preț deosebit pe morfologie, pe care o socotea aproape impenetrabilă față de elementele străine și considera că limba cu o structură morfologică mai complicată este mai aproape de izvorul comun. În ceea ce privește lexicul, el a atras atenția asupra diferențelor dintre cuvintele moștenite și cele împrumutate și a arătat că, deși vocabularul conține de obicei elemente împrumutate, el poate servi la demonstrarea înrudirii dintre limbi dacă se iau în considerare cuvintele cele mai necesare și mai uzuale și dacă între cuvintele de acest fel din mai multe limbi se pot stabili reguli de corespondență fonetică.

Principiile analizei comparativ-istorice

Lucrarea lui R. Rask este prima gramatică comparată a unui grup de limbi indo-europene. După 1818 el și-a lărgit sfera cercetărilor, ocupîndu-se și de albaneză, de limbile celtice, indiene și iraniene. A dat prima descriere științifică a limbii islandeze și a menționat cel dintîi fenomenul mutației consonantice din limbile germanice.

Spre deosebire de Bopp, lingvistul danez nu era preocupat de istoria limbilor, ci de compararea sistemului lor în vederea unei clasificări sistematice. În acest scop, el a alcătuit, pe baza acelorași principii, gramatici descriptive ale mai multor limbi, diferite sub aspect genealogic și tipologic (islandeză, engleză, laponă, spaniolă, frizonă, italiană, arabă, daneză). Rask considera că gramatica generală trebuie construită inductiv, prin sistematizarea materialului din gramaticile particulare.

În problemele de teorie a limbii, R. Rask se situa pe o poziție diferită de cea a contemporanilor. Concepțiile lui de lingvistică generală

---

[9] v. V. Thomsen, *Sprogvidenskabens historie*, Copenhaga, 1902 (traducere rusă), Moscova, 1938, p. 54.

sînt expuse în manuscrisul unei lecţii de gramatică arabă (cam din 1830), publicat postum de Hjelmslev sub titlul *Lecţie despre filozofia limbajului*; lucrarea reprezintă un răspuns la un articol de critică la adresa vederilor lui teoretice. Pe baza acestui text şi a pasajelor cu temă similară din diverse lucrări, L. Hjelmslev a reuşit să reconstituie principiile teoretico-filozofice şi metodologice ale lui Rask[10].

După părerea cercetătorului danez, trebuie făcută o distincţie între concepţia mecanică şi cea filozofică asupra limbii. Studierea mecanică a faptelor de limbă se limitează la simpla lor enumerare, cea filozofică caută să descopere în spatele lor (sunete, desinenţe, reguli) sistemul fonetic, morfologic, sintactic. Singura descriere corectă este aceea care urmează sistemul propriu al limbii, ea trebuie să se facă de la simplu la complex. Ca şi contemporanii săi, Rask numeşte sistemul limbii — organism, iar gramatica ştiinţifică — fiziologia limbii. Din opoziţia, curentă în epocă, între arte şi ştiinţe, adică între domeniul acţiunii subiective a oamenilor şi cel al domniei legilor obiective, el considera limba obiect natural, iar studiul ei — domeniu al ştiinţelor naturii. Limba se prezintă ca sistem (reflectînd raportul dintre obiecte) şi ca fiziologie (reflectînd structura lor). Cercetarea filozofică a limbii conţine analiza laturii sonore a cuvintelor şi cea a sensurilor lor. Ea se realizează fie ca studiu al unei anumite limbi (lingvistica specială), fie ca teorie a limbii (lingvistica generală).

Rask a conceput studiul limbii ca o îmbinare a tuturor acestor aspecte, ca interacţiune a lor. El urmărea construirea gramaticii generale pe baza celor particulare; de aceea alcătuirea lor urma acelaşi plan şi aceleaşi principii, şi anume: principiul filozofic = limba nu e o sumă mecanică de elemente, ci un sistem; principiul discursiv = sistemul limbii se desfăşoară în sens unic; principiul formei interne = obiectul gramaticii este forma internă, ascunsă în spatele expresiei; principiul empiric = limba este un obiect natural; din ele derivă principiul conformităţii între forma internă şi expresia ei, realizat în diverse limbi în grade diferite, principiu care domină toate cercetările lui[11].

R. Rask e apreciat mai ales ca fondator, alături de Fr. Bopp, al metodei comparative-istorice. Dar el n-a fost interesat de istorie, ci mai curînd de descrierea comparată a limbilor, de tipologia lor. Cu mai multă dreptate, L. Hjelmslev îl consideră pe Rask creator al lingvisticii comparate generale.

Rask a pus bazele unei tipologii lingvistice după criteriul sistemului limbii. Cu aproape un secol înainte de Saussure, el a făcut distincţie între *sistemul* limbii — stabil şi abstract, şi *vorbirea* — realizare concretă a sistemului, şi a considerat că, în cursul istoriei, vorbirea se schimbă, dar sistemul nu. El poate fi, însă, înlocuit cu alt sistem. În sensul acesta s-ar putea spune că de la limba latină la limbile romanice s-a produs o necontenită transformare a vorbirilor, iar sistemul latin a fost înlocuit de sistemele limbilor romanice[12]. R. Rask înţelegea prin „familie de limbi" un sistem de sisteme, avînd în comun nu elemente

[10] L. Hjelmslev, *Commentaires sur la vie et l'œuvre de Rasmus Rask*, în: „Conférences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris", 1950—1951, reprodus de Th. Sebeok, în: *lucr. cit.*, p. 184—188.

[11] L. Hjelmslev, *lucr. cit.*, p. 187.

[12] *Ibidem*, p. 191.

materiale, ci trăsături structurale exprimate prin elemente materiale asemănătoare. Tocmai pe baza asemănărilor de structură el a afirmat apartenența la familia indo-europeană a limbilor celtice și a albanezei. În concepția lui Rask, punctul de vedere genetic se confundă cu cel tipologic, aflîndu-și modelul în sistematica științelor naturii din epoca sa; clasificarea lui a fost ulterior reinterpretată din punct de vedere istoric [13].

Prin lucrările sale, R. Rask a precizat principiile metodei comparative-istorice și a fundat studiul comparativ al limbilor. A fost puțin cunoscut datorită faptului că majoritatea lucrărilor sale au fost scrise în daneză.

J. GRIMM

J a k o b G r i m m (1785—1836) este creatorul gramaticii istorice. Gramatica germană *(Deutsche Grammatik*, ed. I, 1819*)* alcătuită de el a fost prima descriere sistematică a unui grup de dialecte (idiomurile germanice), de la cele mai vechi forme, și a servit ca model pentru alte lucrări de același gen. În prima formă ea expunea morfologia istorică germanică; sub influența lucrării lui R. Rask, el publică în 1822 o nouă ediție, în care acordă un loc important foneticii istorice. Grimm a dat o formulare exactă legii mutației consonantice din limbile germanice (care-i poartă numele), a evidențiat modificările vocalice regulate ale rădăcinii (pentru care a creat termenii *Ablaut* și *Umlaut*), a pus bazele etimologiei. Grimm nu a folosit termenul *lege* în domeniul foneticii, el considera schimbările fonetice tendințe de evoluție; dar începînd cu el se acordă atenție schimbării regulate a sunetelor. Volumele de fonetică și morfologie au fost ulterior completate cu un volum de formarea cuvintelor și unul de sintaxă.

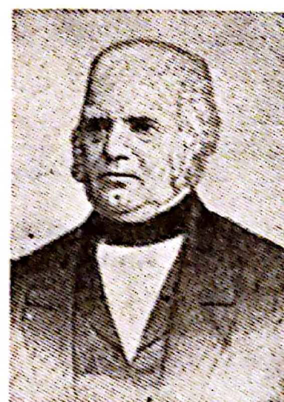
În 1848 publică o istorie a limbii germane, *Geschichte der deutschen Sprache*, în două volume, care reprezintă o introducere istorică la gramatică; în ea se discută despre indo-europeni și limba lor, despre trăsăturile caracteristice ale limbii germane și ale dialectelor ei. Sub influența ideilor lui Herder și ale mișcării romantice, Grimm privește limba ca pe o creație a poporului și încearcă să explice particularitățile limbii germane prin caracterul și istoria vorbitorilor ei.

Evoluția istorică a limbilor

J. Grimm a fost preocupat și de problema originii și evoluției limbii. În lucrarea *Über den Ursprung der Sprache* (1851), el arată că limba nu e creație divină, nici revelație, dovadă caracterul ei imperfect și schimbător. Limba e opera omului, care a dat valori simbolice unor sunete, cuvintele în majoritatea lor avînd formă sonoră arbitrară. Desinențele s-au creat din pronume sau cuvinte auxiliare. După Grimm, limbile parcurg, în evoluția lor, trei stadii, dintre care numai ultimele două pot fi cunoscute prin mărturii istorice: în prima perioadă se creează rădăcinile, în a doua se dezvoltă flexiunea, iar în ultima perioadă tendința spre exprimare mai adecvată a ideii duce la înlăturarea flexiunii devenită nesatisfăcătoare. Cele trei perioade le compară cu stadiul frunzelor, florilor și fructelor. În faza timpurie, limba era melodioasă, dar difuză și neorganizată, în faza medie avea vigoare poetică, iar în faza actuală caută să remedieze diminuarea frumuseții prin armonie și organizare. Sub influența romantismului și a admirației pentru limbile clasice, J. Grimm era înclinat să vadă idealul limbii perfecte în trecut

[13] L. H j e l m s l e v, *lucr. cit.*, p. 192.

(despre limbile indo-europene vechi afirmă că se caracterizau prin bogăţie şi perfecţiune a formei, prin întrepătrunderea elementelor materiale şi spirituale); el nu socotea, însă, că reducerea flexiunii înseamnă regres în totalitate, întrucît ea a fost compensată de apariţia unor procedee analitice şi a unor cuvinte auxiliare, care pot fi considerate la fel de eficiente sau chiar mai eficiente decît mijloacele sintetice [14].

A. F. POTT

Bazat pe corespondenţele fonetice, August Friedrich Pott (1802—1887) a pus bazele dicţionarului etimologic al limbilor indo-europene în lucrarea *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* (1833—1836).

Aleksandr Hristoforovici Vostokov (1781—1864) e cunoscut mai ales ca filolog. A efectuat cercetări importante în paleografia veche rusă şi veche slavă, a publicat o gramatică a limbii ruse şi un dicţionar paleoslav. Lucrarea sa *Rassuždenije o slavjanskom jazyke služaščii vvedenijem k grammatike sego jazyka* (1820) l-a făcut cunoscut peste hotarele Rusiei. Fiind prima lucrare de fonetică istorică a unui grup de limbi indo-europene, ea a adus şi importante precizări metodologice. Autorul analizează relaţiile dintre vechea rusă, slava bisericească, polona şi sîrba. A. H. Vostokov a cunoscut gramatica germană a lui J. Grimm; ca şi acesta, a făcut apel la fenomene fonetice şi morfologice pentru a stabili periodizarea istoriei limbilor slavă şi rusă [15]. La A. H. Vostokov apare şi ideea posibilităţii reconstruirii sistemului limbii slave comune, pe baza comparaţiei faptelor din limbile slave [16].

FR. DIEZ

Friedrich Diez (1794—1876) a pus bazele gramaticii comparate a limbilor romanice, aplicînd în studiul lor metoda creată de indo-europenişti. În 1836 a apărut, în prima ediţie, primul din cele trei volume ale lucrării lui Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836—1838), republicată de atunci în multe ediţii.

Un loc aparte în cadrul primei generaţii de lingvişti comparatişti ocupă Wilhelm von Humboldt (1767—1835), care a fost interesat în special de probleme de filozofie a limbajului. Avînd temeinice cunoştinţe în domeniul lingvistic (în afara limbilor indo-europene a studiat limbile semitice, ugro-finice, chineza, limbi amerindiene şi malaio-polineziene, limba bască) şi o solidă cultură filozofică, Wilhelm von Humboldt este primul lingvist care a construit un sistem închegat de interpretare a limbii, în care sînt abordate cele mai importante aspecte ale teoriei limbii.

W. V. HUMBOLDT

Împreună cu Fr. Bopp şi J. Grimm, el a pus în Germania bazele studiului comparativ-istoric al limbilor. Activitatea sa în domeniul lingvisticii indo-europene începe în anul 1820, cînd prezintă la Academia din Berlin referatul intitulat *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung*, în care expune principiile cercetării comparative. Au urmat o serie de lucrări cu aspect teoretic (asupra legăturii limbii cu gîndirea şi cu societatea) şi altele tratînd probleme speciale (despre istoria

Studiul comparativ-istoric

---

[14] O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 44.

[15] v. V. A. Zvegincev, *Istorija jazykoznanija XIX i XX vekov v očerkach i izvlečenijach*, vol. I, Moscova, 1964, p. 29.

[16] v. N. S. Čemodanov, *Sravnitel'noe jazykoznanije v Rossii*, Moscova, 1956, p. 10.

scrierii, accent, originea formelor gramaticale și despre dual, studii asupra limbilor indiene din Mexic, a limbilor din mările Sudului etc.). În ultimii ani ai vieții a scris lucrarea fundamentală, în trei volume, *Über die Kawisprache auf der Insel Jawa*, apărută postum (1836—1840). Ea cuprinde o largă introducere teoretică intitulată *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, în care sînt sistematizate principalele sale idei asupra limbii.

Filozofia limbajului

Teoria lingvistică a lui W. v. Humboldt a fost în mare măsură influențată de filozofia clasică germană, în special de Kant. Această constatare, general admisă, este nuanțată în moduri diferite de numeroșii exegeți ai operei lingvistului german [17]. Teoria limbii e construită de Humboldt prin evidențierea aspectelor contradictorii ale limbii; în centrul lor se situează antinomia dintre unitatea și varietatea limbajului în timp și spațiu.

Limbaj și limbă

La baza concepției lingvistice a lui Humboldt se află ideea că elementul primordial este spiritul, care se manifestă atît ca o forță din afara lumii reale, cît și sub forma sufletului uman, a conștiinței. După părerea autorului, limbajul nu poate fi considerat creație omenească, produs al necesităților de comunicare în societate. Asemeni conștiinței, el este un fenomen fără legătură cu viața socială. Facultatea vorbirii este de origine divină, ea a apărut, ca treaptă primă și necesară în evoluția spiritului, ca scop în sine. Limbajul este o emanație involuntară a sufletului, o forță internă (eine innere Kraft), o necesitate a inteligenței umane, care s-a impus societății [18]. Spre deosebire de limbaj, limbile sînt dependente de popoare, ele reflectă specificul lor și evoluția lor spirituală în epocile de progres și de decadență [19]. Limbajul este rezultatul unui act de creație, în limbă nu există creație propriu-zisă, ci numai refacere, aici activitatea intelectuală se exercită întotdeauna asupra unui material dat mai înainte [20].

Funcțiile limbii

În analiza limbii, Humboldt a scos în evidență funcțiile ei esențiale, de comunicare a ideilor și de formulare a lor. În timp ce limbajul a apărut fără scop, limbile s-au format pentru a satisface necesitățile comunicării ideilor, pentru înțelegerea între oameni. De aceea, spune autorul, un om nu vorbește cu alt om altfel decît i s-a vorbit lui în împrejurări similare. Există pasaje din care reiese că Humboldt considera funcția de exprimare a gîndirii subordonată funcției de comu-

[17] Despre influența lui Kant asupra lui Humboldt au scris, între alții, W. Streitberg, *Kant und die Sprachwissenschaft*, în: „Indogermanische Forschungen", 26, 1909, p. 382—422; E. Cassirer, *Die kantischen Elemente in Wilhelm von Humboldts Sprachphilosophie* în: *Festschrift für Hensel*, 1923, p. 105—127. B. Delbrück îl consideră pe Humboldt kantian neortodox (*Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1904, p. 44), iar H. Steinthal denumește concepția lui Humboldt spinozism kantianizat (*Introducere* la volumul *Die sprachphilosophischen Werke Wilhelm's von Humboldt*, 1883, p. 14); despre influența lui Hegel au scris, între alții, Gertrud Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Halle, 1955, p. 8, și T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *Ocerki po istorii lingvistiki*, p. 328.

[18] v. Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues ...*, Berlin, 1935, p. 5.

[19] *Ibidem.*

[20] Idem, *Über das vergleichende Sprachstudium ...*, în vol.: *Die sprachphilosophischen Werke Wilhelm's von Humboldt*, Berlin, 1883, p. 59.

nicare. Astfel, el afirmă că o limbă se dezvoltă numai în societate şi de aceea un om se înţelege pe sine numai prin faptul că a verificat înţelegerea de către alţii a cuvintelor sale [21]. După părerea lingvistului german, tocmai funcţia de comunicare şi latura sonoră a limbii, indispensabilă comunicării, permit ca faptele de limbă, subiective şi individuale prin origine, să devină un bun al tuturor.

Limbă şi gîndire

Dar, din punctul de vedere al lui Humboldt, valoarea unei limbi nu poate fi pe deplin înţeleasă dacă se ia în considerare numai funcţia ei comunicativă. Limba e mult mai mult decît un mijloc de înţelegere între indivizi. De aceea, el a acordat o mare atenţie formulării şi exprimării gîndirii cu ajutorul limbii. Problema aceasta l-a preocupat din tinereţe. În lucrarea *Über Denken und Sprechen*, el arăta că, pentru a separa ceea ce-i gîndit acum de ceea ce a fost gîndit anterior, pentru a da o formă sensibilă ideilor combinate în procesul gîndirii, pentru a separa obiectul de subiect e necesară limba. În această perioadă, Humboldt concepe limba ca fiind strîns legată de gîndire şi creată în acelaşi timp cu gîndirea, dar secundară faţă de ea.

În scrierile ulterioare, el sublinia din nou originea comună, legătura indisolubilă a celor două fenomene, ca şi acordul lor primar, relevînd totodată că au activităţi şi forme de organizare distincte şi că, uneori, există discrepanţă între ceea ce se gîndeşte şi ceea ce se exprimă.

În concepţia lui Humboldt, gîndirea şi limba formează o unitate indisolubilă, ca rezultat al faptului că ambele sînt produsul spiritului şi sînt condiţionate de structura primară a naturii umane. Paralelismele pe care le stabileşte între cele două fenomene sînt naive. Important este, însă, faptul că a conceput legătura lor ca pe o unitate contradictorie şi că a scos în evidenţă rolul limbii în elaborarea gîndirii. A afirmat chiar că limba este organul formator al gîndirii [22], înţelegînd prin aceasta că numai cu ajutorul limbii se poate trece de la treapta senzorială la cea logică: fără limbă, spune Humboldt, gîndirea nu poate dobîndi claritate, iar reprezentările nu se pot obiectiviza pentru a se transforma în noţiuni [23]. În afirmaţia lingvistului german că omul primeşte de la natură un haos de impresii, pe care le ordonează cu ajutorul limbii, se cuprinde ideea justă că prin cuvînt se realizează sinteza percepţiilor şi a reprezentărilor. Humboldt a evidenţiat faptul că omul nu introduce în cuvînt o noţiune gata formată, ci o elaborează cu ajutorul cuvîntului. Pentru el, limbile nu sînt numai mijloace de a reprezenta o realitate deja cunoscută, ci mai mult, mijloace de a descoperi o realitate încă necunoscută [24]. În acelaşi timp, el arăta că formele conştiinţei sau conţinutul de gîndire formulat prin cuvinte şi propoziţii este mai bogat decît sensul lor şi această depăşire este un izvor al îmbogăţirii necontenite a limbii.

---

[21] „Der Mensch versteht sich selbst nur indem er die Verstehbarkeit seiner Worte an andren versuchend geprüft hat" ,*Über die Verschiedenheit* ..., p. 53.

[22] „Die Sprache ist das bildende Organ des Gedanken", *Über die Verschiedenheit* ..., p. 50.

[23] *Ibidem*.

[24] „Die Sprachen nicht eigentlich Mittel sind die schon erkannte Wahrheit darzustellen, sondern weit mehr die vorher unerkannte zu entdecken", *Über das vergleichende* ..., p. 60.

E valoroasă şi ideea lui Humboldt că, datorită limbii, gîndirea — subiectivă prin natură — se obiectivizează, în sensul că devine comunicabilă. După părerea sa, o reprezentare transpusă în cuvînt încetează de a aparţine unui singur individ, ea devine un bun al tuturor. Dar chiar incorporată în cuvinte, gîndirea nu-şi pierde niciodată pe deplin subiectivitatea. De aceea, după Humboldt, în cuvînt există permanent contradicţia dintre obiectiv şi subiectiv, care se manifestă şi sub forma contradicţiei dintre vorbire şi înţelegerea ei.

Vorbire şi înţelegere

Vorbirea şi înţelegerea sînt fenomene contrare, în unitate indisolubilă: a vorbi şi a înţelege, spune Humboldt, sînt activităţi diferite ale aceleiaşi forţe a limbii [25]. Aceasta înseamnă că nu se poate considera vorbirea ca fiind pur subiectivă, iar înţelegerea ca pur obiectivă. Obiectivitatea vorbirii este întărită cînd vorbitorul aude din nou, de la alţii, propriile sale cuvinte sau construcţii; dar prin aceasta subiectivitatea nu numai că nu se pierde, ci aparent chiar creşte, căci încetează de a fi subiectivitatea unei singure persoane, extinzîndu-se şi la alţii. În fapt, extinderea subiectivităţii înseamnă o diminuare a ei, cum arată autorul. Apartenenţa limbii la întreaga colectivitate face posibilă înţelegerea, dar existenţa ei separată în fiecare individ împiedică înţelegerea totală şi identică. În comunicare, arată lingvistul german, oamenii nu înţeleg cuvintele exact la fel, fiecare înţelegere implică şi un grad de neînţelegere, fiecare acord în gîndire şi simţire e totodată şi dezacord [26].

Limba ca activitate

Timp de secole limba a fost privită în mod static, ca un lucru dat o dată pentru totdeauna. Humboldt a arătat că limba nu este un lucru (Ergon), ci o activitate (Energeia) [27]. Toate elementele din care este alcătuită limba se află în mişcare în actele de vorbire. Limba se modifică necontenit în „gura poporului", în folosirea ei zilnică, în învăţarea ei de către copii. Esenţa limbii, scrie Humboldt, constă în reproducerea ei [28]. Despre o stare dată a limbii se poate vorbi numai într-o abstracţie ştiinţifică. Limba este văzută de Humboldt ca proces creator, ca activitate constantă de transformare a materiei sonore în expresie a ideilor. În fiecare etapă, limba cuprinde nu numai ceea ce se exprimă cu ajutorul ei, dar şi ceea ce s-ar putea spune, virtualitatea schimbărilor viitoare, germenele noului [29]. Datorită capacităţii lor creatoare, limbile se adaptează necontenit la noile condiţii de comunicare, reuşesc să utilizeze în infinite combinări inventarul limitat al mijloacelor lor [30].

Limbă şi vorbire

În permanentă transformare, în necontenită mişcare se află vorbirea, iar limba, ca ansamblu şi bază a actelor vorbirii, se schimbă şi ea, dar mult mai lent. Humboldt a înţeles că limba şi vorbirea formează o unitate a contrariilor; ele sînt strîns legate, dar au trăsături specifice, relaţia lor este echivalentă cu aceea dintre activitate şi produs,

---

[25] „Verstehen und Sprechen sind nur verschiedenartige Wirkungen der nämlichen Sprachkraft", *Über die Verschiedenheit* ..., p. 54.

[26] „Alles Verstehen ist daher immer zugleich ein Nicht-Verstehen, alle Übereinstimmung in Gedanken und Gefühlen zugleich ein Auseinandergehen" (*lucr. cit.*, p. 64).

[27] *Lucr. cit.*, p. 41.

[28] *Lucr. cit.*, p. 41.

[29] *Lucr. cit.*, p. 61.

[30] „Die Sprache muss von endlichen Mitteln einen unendlichen Gebrauch machen" (*lucr. cit.*, p. 106).

dintre mişcare şi stabilitate. Antinomia dintre limbă şi vorbire este fundamentată teoretic pentru prima oară [31] de către Humboldt. În opoziţie cu ceilalţi lingvişti comparatişti, preocupaţi de limbile vechi, el a dat atenţie vorbirii, pe care o considera starea primă şi adevărată a limbii. Totodată, spre deosebire de lingviştii psihologişti, Humboldt a recunoscut existenţa obiectivă a limbii şi aspectul colectiv, supraindividual al vorbirii. Dacă vorbirea ar fi strict individuală, n-ar exista posibilitatea comunicării. Aspectele colective în vorbire sînt, după el, rezultatul faptului că diferitele vorbiri individuale sînt forme de manifestare ale limbii, iar limba este ansamblul vorbirilor. Lingvistul german a intuit că în limbă se cuprinde ceea ce e esenţial şi comun în diferitele acte de vorbire, atunci cînd afirma că prin haosul cuvintelor şi îmbinărilor din vorbire subsistă unitatea limbii şi aceasta nu se realizează total în nici un act de vorbire [32]. Limba îngrădeşte creaţiile individuale, iar unitatea limbii nu e atinsă de particularităţile vorbirii. Prin aspectele ei comune şi totodată particulare, limba e în acelaşi timp un principiu de legătură între indivizi şi un principiu individualizator, ea reuneşte masele şi separă indivizii. În acest sens, spune Humboldt, s-ar putea afirma că fiecare individ are limba sa şi, totodată, că neamul omenesc are o singură limbă [33].

Înţelegerea legăturii dintre limbă şi vorbire şi, mai ales, considerarea vorbirii ca formă de manifestare concretă a limbii i-au permis lui Humboldt să aprecieze la justa valoare rolul inovaţiilor individuale. Astfel, anticipînd unele teze ale şcolii sociologice [34], autorul socoteşte că inovaţiile pleacă de la toţi indivizii în acelaşi timp, în mod spontan şi că un individ poate crea numai astfel încît să poată fi înţeles de toţi şi să corespundă aşteptării tuturor. Aspectul dialectic al problemei este fundamentat, însă, pe teze idealiste: indivizii sînt egali din punctul de vedere al aportului lor la evoluţia limbii, pentru că ei reprezintă aspecte diferite ale unei unice esenţe spirituale, sînt părţi din sufletul colectiv. Acordul cetăţenilor nu e conceput ca rezultînd din raporturile lor sociale, care dau naştere unor nevoi de comunicare asemănătoare, ci ca provenind din constituţia spirituală identică a indivizilor dintr-o colectivitate [35]. Această idee a fost preluată şi dezvoltată în şcoala idealistă a lui Karl Vossler.

Aşadar, asupra limbii se exercită influenţe eterogene. După cum spune Humboldt, în acest bun comun care este limba fiecare are partea lui de modificări, iar acestea se nivelează şi se perfecţionează prin intervenţiile celorlalţi [36]. Limbile sînt produsul popoarelor şi al indivizilor care le compun, inovaţiile — individuale sau colective — nu ating esenţa limbii, unitatea ei, ele sînt condiţionate de structura existentă a limbii, modelată în decurs de secole. Cum s-a arătat mai sus, după Humboldt

---

[31] v. T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *lucr. cit.*, p. 339.

[32] v. *Über die Verschiedenheit*, p. 41.

[33] „Denn so wundervoll ist in der Sprache die Individualisierung innerhalb der allgemeinen Übereinstimmung, dass man ebenso richtig sagen kann, dass das ganze Menschengeschlecht nur Eine Sprache, als dass jeder Mensch eine besondere besitzt", *lucr. cit.*, p. 47.

[34] Vezi cap. XVII.

[35] B. Delbrück, *lucr. cit.*, p. 44.

[36] *Über die Verschiedenheit*, p. 53.

creaţie în sensul propriu al cuvîntului a avut loc numai la originea limbajului, în rest e vorba de prelucrarea materialului existent pe baza analogiei.

Obiectiv şi subiectiv în limbă

Din punctul de vedere al lui Humboldt raporturile dintre limbă şi gîndire, limbă şi vorbire sînt forme de manifestare ale opoziţiei dintre obiectiv şi subiectiv, opoziţie cu aspecte multiple. Aceste contrarii nu se află, toate, pe acelaşi plan; mai mult chiar, ceea ce pe un anumit plan apare ca obiectiv, pe alt plan se manifestă ca subiectiv. Am văzut că pentru lingvistul german limba apare ca element obiectiv în corelaţie cu gîndirea, care este subiectivă; şi vorbirea individuală apare ca subiectivă în raport cu limba colectivităţii, care e obiectivă (opoziţia dintre limbă ca activitate şi limbă ca produs).

Dar privind lucrurile pe alt plan, în raport cu realitatea, care este obiectivă, limba şi gîndirea pe care ea o exprimă reprezintă elementul subiectiv. Această idee justă că omul reflectă lumea obiectivă în mod subiectiv este formulată de Humboldt în felul următor: ansamblul celor cognoscibile se află în afara limbii, omul nu se poate apropia de acest domeniu obiectiv altfel decît prin propria sa cunoaştere şi simţire, pe o cale subiectivă, adică prin limbă: „Faţă de persoana care cunoaşte, limba e un element obiectiv, dar faţă de lumea cognoscibilă ea este un element subiectiv[37]". „Obiectivitatea (potrivirea ideii cu obiectul) rămîne scopul permanent al strădaniilor omului. El se apropie de acest scop pe calea subiectivă a limbii"[38]. Aşadar, din punctul de vedere al contradicţiei dintre vorbire şi înţelegere limba apare ca element de legătură între oameni, contribuind la obţinerea adevărului; pe alt plan, ea serveşte ca verigă de legătură între lumea obiectelor cognoscibile şi individul care cunoaşte şi în acest sens reuneşte în sine obiectivitate şi subiectivitate[39].

Subiectivitatea limbii în raport cu realitatea constă, după Humboldt, în faptul că imaginea pe care limba ne-o dă despre realitate nu reprezintă niciodată o copie exactă a acesteia. Pe de o parte limba este mai săracă, cuvîntul nu poate egala conţinutul celei mai elementare noţiuni, cu atît mai puţin mulţimea inepuizabilă a însuşirilor obiectelor. Pe de altă parte, limba exprimă şi atitudinea oamenilor faţă de realitate. După cum spune autorul[40], cuvîntul nu este o copie a obiectului ca atare, ci a imaginii pe care ne-o formăm despre el. În fiecare percepţie obiectivă există un adaos subiectiv, din cauza unui punct de vedere subiectiv asupra lumii.

Există, după Humboldt, mai multe trepte ale subiectivităţii, care se manifestă în formele diferite în care apare limba: subiectivitatea întregii omeniri (manifestată în limbă în general) devine ceva obiectiv în raport cu subiectivitatea unei generaţii (a unei limbi la un moment dat), iar aceasta apare ca obiectivă în raport cu subiectivitatea unui individ (reflectată în vorbirea lui)[41].

---

[37] *Über die Verschiedenheit*, p. 61.
[38] *Ibidem*, p. 58, 60.
[39] *Ibidem*, p. 59.
[40] Denn das Wort entsteht eben aus dieser Wahrnehmung, ist nicht ein Abdruck des Gegenstandes an sich, sondern des von diesem in der Seele erzeugten Bildes" *(lucr. cit.*, p. 58*)*.
[41] *Über das vergleichende*, p. 61.

Specificul național în limbă

Cel mai mult s-a ocupat Humboldt de aspectul subiectiv al limbii naționale, care are la bază modul specific al fiecărui popor de a înțelege lumea. El este primul lingvist care a analizat raportul dintre limbă ca formă generală a vorbirii, ca limbaj, și limbile naționale. A arătat că limbile au, toate, trăsături comune, că varietatea lor se manifestă în cadrul unității, că fiecare limbă prezintă sufletul omenesc în totalitatea lui, că fiecare limbă este o cheie de înțelegere pentru toate celelalte. Dar la el accentul cade pe dezvăluirea specificului național. Faptul se explică prin factori multipli: reacție față de exagerările gramaticilor universale, ambianța romantismului german, care evidenția rolul creator al poporului în limbă, artă, literatură, influența lui Herder. În lucrarea *Über den Nationalcharakter der Sprachen* (1822), Humboldt arăta că există o influență reciprocă între caracteristicile unui popor și limba lui, că trăsăturile caracteristice ale unei limbi se datoresc atît particularităților ei originare, cît și influenței caracterului național [42]. Ulterior a accentuat mult teza strînsei legături dintre spiritul poporului și spiritul limbii. Prin spiritul poporului el înțelege ansamblul valorilor spirituale și intelectuale, al gîndirii și simțirii, forță creatoare care se manifestă în știință și artă, limbă și literatură. Pentru Humboldt specificul național nu este rezultatul unui proces istoric, al evoluției existenței sociale, ci individualizarea unui unic principiu spiritual, general uman, teză în care se manifestă influența filozofiei hegeliene [43]. Totodată, el vede simplist raporturile dintre o limbă și vorbitorii ei, considerînd că trăsăturile unui popor se reflectă direct în limbă. El nu ține seama de rolul factorilor lingvistici, al legilor interne ale fiecărei limbi și afirmă că limbile sînt diferite pentru că diferite sînt și particularitățile spirituale ale popoarelor și că diversitatea limbilor nu înseamnă diversitate de sunete și semne, ci de concepții [44]. Între limbă și spiritul poporului Humboldt vede o legătură atît de strînsă, încît cele două fenomene par a se identifica: „Limba este aspectul exterior al sufletului unui popor. Limba lui îi este suflet și sufletul lui îi este limbă, niciodată nu le putem îndeajuns gîndi împreună" [45]. Această identificare l-a dus, în cele din urmă, pe Humboldt la o înțelegere greșită a raportului dintre realitate, gîndire și limbă. Anterior, specificul lingvistic (geniul limbii) era atribuit condițiilor vieții materiale și spirituale ale unui popor, fiind considerat ca o reflectare a lor în gîndire și limbă. La Humboldt, limba devine o forță spirituală care guvernează modul de înțelegere a lumii. Sub influența tezei kantiene potrivit căreia ceea ce se percepe este rezultatul interacțiunii dintre individ și lume, subiect și obiect, el consideră că, întrucît gîndim prin limbă și întrucît orice limbă are un specific structural, oamenii își formează ideile și reflectă realitatea în limitele și în forma impusă de limba lor. Între existență și conștiință, între realitate și oameni se află limba, de aceea raporturile oamenilor cu obiectele sînt condiționate de limbă. Limba este pentru Humboldt un univers stabil, aflat între

Influența limbii asupra gîndirii

---

[42] cf. R. L. Brown, *Wilhelm von Humboldt's Conception of Linguistic Relativity*, Haga-Paris, 1967, cap. V.

[43] Gertrud Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Halle, 1955, p. 8.

[44] *Über das vergleichende...*, p. 60.

[45] „Die Sprache ist gleichsam die äusserliche Erscheinung des Geistes der Völker, ihre Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ihre Sprache; man kann sich beide nie identisch genug denken", *Über die Verschiedenheit...*, p. 37.

universul exterior al obiectelor şi universul intern al gîndirii: „omul se înconjoară de lumea sunetelor pentru a-şi apropria obiectele şi a opera asupra lor"; „fiecare limbă descrie un cerc în jurul poporului căruia îi aparţine şi nu se poate ieşi din acest cerc decît intrînd în altul. De aceea învăţarea unei limbi străine înseamnă, de fapt, achiziţia unui punct de vedere nou în înţelegerea lumii" [46].

Exagerarea laturii specifice a limbilor, supraaprecierea rolului elementelor „etnolingvistice" contravine tezei lui Humboldt după care limbile se deosebesc mai ales sub aspectul lor sonor, căci conţinutul, servind aceloraşi scopuri, trebuie să fie asemănător [47].

Este meritul lingvistului german de a fi subliniat rolul formei lingvistice în structurarea ideilor, dar el a exagerat acest rol, transformînd limbile într-o entitate atotputernică. Tezele lui stau la baza unei teorii, reluată în forme variate pînă în zilele noastre şi cunoscută sub numele de teoria relativismului lingvistic (teoria Weltbild), dezvoltată în forme extremiste şi chiar rasiste în curentul neohumboldtianismului [48], al cărui principal reprezentant este Leo Weisgerber. Idei similare au fost formulate pe o bază proprie în şcoala etnolingvistică din S.U.A. [49].

Dar Humboldt recunoaşte şi influenţa oamenilor asupra limbii: „limba este în acelaşi timp imagine şi semn, ea nu e numai rezultatul acţiunii obiectelor, dar şi produsul voinţei vorbitorilor" [50]. „Limba este în aceeaşi măsură obiectivă şi de sine stătătoare pe cît este subiectivă şi dependentă" [51]. După părerea lui, în caracterul obiectiv al limbii şi în influenţa ei asupra oamenilor se manifestă legitatea, stabilitatea structurii, în timp ce în intervenţia oamenilor asupra limbii se manifestă principiul libertăţii [52].

Şi aici trăsăturile limbii se manifestă într-o formă contradictorie: ea e spiritul poporului, dar e şi altceva, ea e dependentă de spirit, dar e şi independentă [53], în măsura în care este de sine stătătoare şi influenţează, este şi dependentă şi influenţată. După Humboldt, aceste aspecte contradictorii se rezolvă în unitatea naturii umane.

Forma internă a limbii

În teza despre specificul limbii ca influenţă a spiritului poporului se află izvorul concepţiei lui Humboldt despre forma internă a limbii (die innere Sprachform), noţiune care a fost adesea reluată şi analizată de mulţi cercetători. După Humboldt, limba are două laturi: forma externă, care cuprinde complexele sonore, formele gramaticale, şi forma internă, care cuprinde sensurile lexicale şi gramaticale, regulile de construcţie şi îmbinare a elementelor.

În forma internă a fiecărei limbi, care este mecanismul specific de formulare a unui conţinut nelingvistic prin mijloace lingvistice,

---

[46] *Über die Verschiedenheit* ..., p. 59.

[47] *Ibidem*, p. 49.

[48] cf. Harold Basilius, *Neo-humboldtian ethnolinguistics*, în: „Word". VIII, nr. 2, 1952, p. 99 şi urm.; Eugen Seidel, *Sprachwissenschaft, „Weltbild" und Philosophie*, în: „Deutschunterricht", 1958, fasc. 7, p. 337—349.

[49] Vezi p. 231—232.

[50] *Über das vergleichende* ..., p. 62.

[51] „Die Sprache ist gerade insofern objektiv einwirkend und selbstständig, als sie subjektiv gewirkt und abhängig ist", *Über die Verschiedenheit* ..., p. 63.

[52] *Ibidem*, p. 65.

[53] „Die Sprache der Seele fremd und ihr angehörend, von ihr unabhängig und abhängig ist" *(loc. cit.*, p. 62*)*.

de exprimare a gîndirii prin sunete, se reflectă modul specific de percepere a lumii al fiecărui popor. Forma internă se manifestă în stabilirea denumirilor, în ordonarea și categorizarea datelor experienței. În forma internă se reflectă în cel mai înalt grad spiritul limbii, condiționat de spiritul poporului care o vorbește.

Humboldt s-a referit la arbitrarul semnului lingvistic și la caracterul motivat al semnelor ca elemente ale sistemului lingvistic; complexele sonore, diferite ca natură de sensurile cu care sînt legate, apar ca semne convenționale, arbitrare ale obiectelor [54].

Sistemul limbii

Spre deosebire de lingviștii din vremea lui, Humboldt a înțeles că limba nu este un conglomerat de elemente, ci un ansamblu organizat pe care el îl denumește, uneori, cu un termen curent în epocă, organism, alteori sistem. Organizarea elementelor limbii o deduce autorul din faptul că limba reprezintă o unitate, care trebuie să se regăsească în toate formele ei de manifestare, iar cercetarea limbii trebuie să tindă spre dezvăluirea unității ei. Numai dacă ne ridicăm de la elemente disparate la unitate — spune Humboldt — putem dobîndi cu adevărat noțiunea limbii și putem înțelege specificul real al elementelor și conexiunea lor reală [55].

În diverse pasaje ale lucrărilor sale, Humboldt a subliniat legătura strînsă între evoluția limbii și istoria poporului. El considera că limbile reflectă direcțiile generale ale istoriei popoarelor. Prelucrînd într-un mod propriu teoria celor două perioade de evoluție a limbii, Humboldt afirma că în perioada preistorică, limbile s-au creat și s-au organizat, iar în perioada istorică a avut loc reducerea formelor lor gramaticale. Dar Humboldt nu socotea simplificarea formelor o manifestare a decadenței, ci afirma că, paralel cu concentrarea expresiei, limbile și-au îmbogățit conținutul, au devenit mai clare și mai precise, cuvintele s-au transformat din simboluri în semne [56].

Tipologia lingvistică

E valoros aportul lui Humboldt la stabilirea unei tipologii a limbilor. El a abordat problema tipurilor structurale atît sub aspect istoric, cît și descriptiv. În lucrarea *Über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung* (1822), el vedea evoluția limbilor ca o trecere de la tipul izolant la tipul aglutinant (termenul apare la el prima dată) și de aici la tipul flexionar. Ulterior, în lucrarea *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues* (1836) prezintă sincronic diversele tipuri de limbi clasificate după structura cuvîntului, recunoscînd calitățile fiecăruia și faptul că majoritatea limbilor au tipuri mixte. La polii clasificării situează chineza, ca cea mai analitică, și sanscrita, cu flexiunea cea mai bogată. Analiza structurii propoziției îl duce la o altă clasificare tripartită: limbi care nu exprimă formal legătura dintre cuvinte (izolante), limbi în care relațiile sintactice sînt marcate prin forma cuvintelor (flexionare) și limbi în care se produce aglutinarea părților de propoziție (incorporante) [57].

Concluzii

În ansamblu, ceea ce caracterizează opera lingvistică a lui Wilhelm von Humboldt este varietatea problemelor abordate și soluțiile

---

[54] v. T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *lucr. cit.*, p. 342.
[55] *Über die Verschiedenheit* ..., p. 47.
[56] *Ibidem*, p. 8–9.
[57] R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 177.

originale. Ca adept al filozofiei clasice germane, el a analizat limba în mod dialectic, dezvăluind antinomiile ei; dar sub influenţa aceleiaşi filozofii, dialectica lui se desfăşoară, uneori, pe o bază idealistă. Opera lui, axată mai ales pe probleme de filozofie a limbajului, nu a avut ecou în epocă, unde dominau cercetările concrete, empirice de tip pozitivist. De la el derivă, însă, principalele direcţii ale teoriei limbii: prin elevul său H. Steinthal se pun bazele psihologismului lingvistic; teza capacităţii creatoare a vorbirii a fost valorificată în şcoala idealismului estetic; opera sa a constituit punctul de plecare pentru studiul formei interne a limbii şi al specificului naţional în limbă. Ea conţine în germene principalele orientări ale lingvisticii moderne.

BIBLIOGRAFIE

1. T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, Moscova, 1975, p. 319—352.
2. Roger Langham Brown, *Wilhelm von Humboldt's Conception of Linguistic Relativity*, Haga—Paris, 1967.
3. A. V. Desnickaja, *Voprosy izučenija rodstve indoevropeiskich jazykov*, Moscova—Leningrad, 1955, p. 31—61.
4. L. Hjelmslev, *Commentaires sur la vie et l'uvre de Rasmus Rask* în vol. *Portraits of Linguists. A Biographical Source Book for the History of Western Linguistics 1746—1963* edited by Thomas A. Sebeok, Bloomington şi Londra, vol. I, 1967, p. 179—195.
5. O. Jespersen, *Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*, Heidelberg, 1925, p. 18—50.
6. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, ed. a VIII-a, 1934, p. 457—464.
7. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. II, 1952, p. 152—156.
8. G. Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XX-e siècle*, Paris, 1967, p. 152—191.
9. R. H. Robins, *A short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 164—177.
10. H. Steinthal, *Wilhelm von Humboldt*, apud T. A. Sebeok, *op. cit.*, p. 102—120.
11. V. Thomsen, *Sprogvidenskabens historie*, Copenhaga, 1902 (traducere rusă, Moscova, 1938, p. 51—70).
12. P. A. Verburg, *The Background to the Linguistic Conceptions of Franz Bopp*, apud T. A. Sebeok, *op. cit.*, p. 221—250.
13. L. Wald, *Aspecte dialectice în teoria limbii a lui Wilhelm von Humboldt*, în: „Probleme de lingvistică generală", IV, 1962, p. 193—202.

VII. NATURALISMUL LINGVISTIC

Prima generație a lingviștilor comparatiști a pus bazele metodei comparative-istorice și ale studiului istoric al limbilor indo-europene. Succesele acestei perioade se oglindesc în opera lui A u g u s t S c h l e i c h e r (1821—1868), profesor la universitățile din Bonn, Praga și Iena, care a dat lucrări de sinteză și a căutat să desprindă legi generale de evoluție a limbii.

A. SCHLEICHER

Studii de indo-europenistică

Prima sa lucrare mai importantă este *Sprachvergleichende Untersuchungen*, în două volume: I. *Zur vergleichenden Sprachgeschichte* (1848), II. *Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht* (1850). Ea conține atît teze generale asupra limbii, cît și aspecte descriptive și istorice ale limbilor vechi și noi din Europa, cu ramificațiile lor.

Ulterior, Schleicher trece la studierea aprofundată a unor limbi indo-europene. În 1852, publică un studiu asupra morfologiei limbii slave vechi, *Die Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*. În 1856—1857 apare la Praga importanta sa lucrare asupra limbii lituane, *Handbuch der litavischen Sprache*, care conține o gramatică (fonetica, morfologia, formarea cuvintelor și sintaxa), o crestomație de literatură populară (cîntece și povești) și un glosar. Gramatica este alcătuită pe baza limbii vorbite și a textelor literare. Prin această lucrare s-a pus pentru prima oară la dispoziția indo-europeniștilor o descriere științifică a limbii lituane, care, prin caracterul conservator al formelor ei, constituie un material prețios pentru comparație. Pînă la Schleicher lingviștii comparatiști acordaseră atenție, în primul rînd, limbilor indo-europene vechi (latina, greaca, sanscrita). Odată cu apariția gramaticii lituane începe să-și facă loc preocuparea pentru cercetarea limbilor vii. Studiul unei limbi vorbite i-a permis lui Schleicher să vadă diferențele în articularea sunetelor și să înțeleagă mecanismul schimbărilor fonetice.

Ulterior, lingvistul german a studiat cîteva limbi slave (polona, ceha, polaba), intenționînd să reconstruiască, pe baza lor, slava comună, care, comparată cu baltica comună, reconstruită pe baza limbilor lituană, letonă și veche prusiană, i-ar fi dat material pentru o gramatică a limbii comune balto-slave [1].

În 1860 apare *Die Deutsche Sprache*, o gramatică a limbii germane medii și moderne. În anii 1861—1862, A. Schleicher publică la Weimar lucrarea sa fundamentală în domeniul lingvisticii comparate indo-

[1] v. A g n j a V. D e s n i t z k a j a, *August Schleicher als Sprachtheoretiker*, în vol.: „*Synchronischer und diachronischer Sprachvergleich*", Friedrich Schiller Universität Jena, 1972, p. 19.

europene *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzer Abriss einer Laut- und Formenlehre der indogermanischen Ursprache, des Altindischen, Alteranischen, Altgriechischen, Altitalischen, Altkeltischen, Altslawischen, Litauischen und Altdeutschen*, care a însemnat un moment de cotitură în indo-europenistică. Încă în lucrarea *Die Deutsche Sprache* lingvistul german precizase criteriile de înrudire între limbi, arătînd, în mod just, că pentru a defini legăturile reale dintre limbi, hotărîtoare nu este asemănarea structurală, ci identitatea materialului fonetic, asemănarea dintre cuvinte care nu poate fi explicată nici prin hazard, nici prin împrumut [2].

În *Compendium*, autorul stabilește trăsăturile limbii-bază indo-europene și urmărește evoluția sunetelor și formelor ei pînă în limbile indo-europene vechi, pe care le descrie pe scurt, sub forma unor gramatici paralele. Compendiul lui Schleicher este, după lucrarea lui Fr. Bopp, a doua lucrare de sinteză în domeniul gramaticii comparative indo-europene, fiindu-i superior din mai multe puncte de vedere. Spre deosebire de Bopp, Schleicher acordă un loc important foneticii comparative-istorice, precizează corespondențele fonetice și formulează legi fonetice pentru fiecare limbă. Înainte de neogramatici el susține că evoluția limbii se face după legi fonetice fixe, fără excepții; totodată, el admite, printre primii, acțiunea analogiei [3]. Prin acești factori, el încearcă să explice toate modificările fonetice și morfologice ale cuvintelor indo-europene.

Reconstrucția limbii comune indo-europene

Pe baza corespondențelor morfologice și fonetice, Fr. Bopp și R. Rask demonstraseră relațiile genetice între limbile indo-europene. A. Schleicher a mers mai departe. Pornind de la ideea că dezvoltarea limbii se face după reguli fixe, el încearcă să reconstituie limba-bază indo-europeană, prelungind astfel istoria limbilor indo-europene pînă în preistorie. Schleicher este cel dintîi lingvist care aplică pe larg metoda reconstrucției, stabilind principiile ei și inaugurînd astfel o nouă etapă în gramatica comparată. Imaginea limbii comune, așa cum apare în reconstrucțiile lui Schleicher, este schematică și în mare parte greșită, datorită ideilor dominante în acea vreme. *Compendiul* a fost scris în epoca în care se credea că limba sanscrită a păstrat cel mai fidel formele indo-europene. Schleicher a emis chiar ipoteza potrivit căreia cu cît un popor indo-european se află mai la est, cu atît a păstrat mai multe trăsături arhaice, și cu cît se află mai la vest, cu atît limba lui conține mai multe inovații [4]. Cuvintele și formele reconstruite de el seamănă foarte mult cu cele sanscrite. În același timp, autorul atribuia limbii comune un sistem fonetic armonios și simetric, o structură morfologică clară.

A. Schleicher era atît de convins de justețea formelor reconstruite, de existența lor reală în protolimbă, încît a compus și o fabulă în limba indo-europeană. Aceste prototipuri au fost, însă, refăcute ulterior, pe baze mai solide, după constituirea gramaticilor istorice ale diferitelor limbi indo-europene și prin folosirea unor materiale din limbi indo-

---

[2] A. Schleicher, *Die Deutsche Sprache*, ediția a III-a, Stuttgart, 1874, p. 26 și urm.

[3] v. Johannes Schmidt, *Schleicher*, în „*Allgemeine deutsche Biographie*", 31, 1890, apud Th. Sebeok, I, p. 389.

[4] v. A. Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, ed. a IV-a, Weimar, 1876, p. 7.

europene cu veche atestare descoperite şi descifrate ulterior (toharica, hitita, mai recent greaca miceniană). Din străduinţa lui Schleicher rămîn, însă, valabile principiile reconstrucţiei, care s-a dovedit o metodă de lucru foarte utilă în gramatica istorică. Pentru epoca în care a fost alcătuit, *Compendiul* lui Schleicher a fost o lucrare importantă, care a stat multă vreme la baza cercetărilor de indo-europenistică.

Filozofia limbajului

Studiile de gramatică comparată au oferit lingvistului german baza pentru formularea unei teorii a limbii.

A. Schleicher şi-a expus părerile sale asupra naturii şi evoluţiei fenomenului lingvistic în introducerile la lucrările de indo-europenistică, precum şi în două lucrări teoretice: *Die Darwin'sche Theorie und die Sprachwissenschaft* (1863) şi *Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen* (1865). În ele se reflectă ideile dominante în filozofia şi ştiinţa epocii. În tinereţe, lingvistul german fusese un adept entuziast al lui Hegel. Sub influenţa acestuia, el afirma că transformările care se produc în limbă, spre deosebire de cele care au loc în natură, nu se repetă, nu se petrec în cerc, ci, asemeni acelora care se observă în orice fenomen spiritual, au o direcţie progresivă. Ulterior, Schleicher şi-a însuşit fără rezerve teoria curentă în vremea sa privitoare la evoluţia limbilor. Şi el admitea că viaţa limbii se împarte în două perioade, total deosebite: perioada preistorică, în cursul căreia limba se dezvoltă, şi perioada istorică, cînd ea decade.

Evoluţia limbilor

El a încercat să fundamenteze această teorie a evoluţiei limbii pe teza hegeliană potrivit căreia la baza oricărei dezvoltări se află spiritul. Aşa cum, după ce spiritul, întruchipat în natură, a dat naştere speciilor şi apoi, retras în sine, a pus capăt acestui proces creator, şi în limbă, în perioada preistorică, spiritul omenirii şi cel al fiecărui popor au creat prin sunete varietatea formelor, apoi s-au întruchipat în literatură, iar forţa creatoare a limbilor s-a redus treptat pînă la dispariţie. În perioada preistorică, viaţa omului era strîns legată de viaţa limbii, aceasta fiind chiar scopul activităţii sale creatoare inconştiente; odată cu dezvoltarea literaturii, limba nu mai este scopul, ci numai mijlocul de exprimare a activităţii spirituale. În perioada istorică, limbile sînt tot mai mult subjugate de spirit [5], ele se degradează, intră într-un proces de îmbătrînire.

Limbă şi societate

Schleicher a încercat să interpreteze procesul evoluţiei limbii pe baza unor teze filozofice idealiste. El nu a înţeles esenţa socială a limbii şi rolul ei de mijloc de comunicare pe toate treptele dezvoltării societăţii şi, deci, evoluţia paralelă a limbii şi a societăţii. Pentru el, istoria omului şi istoria limbii sînt activităţi separate ale spiritului uman, care nu se realizează în acelaşi timp, formarea limbii precedînd istoria. Mai mult decît atît, istoria limbii şi istoria societăţii s-ar afla în raporturi inverse: cu cît e mai bogată şi mai complicată istoria, cu atît se produce mai repede declinul limbii [6]. Lingvistul german a ajuns chiar

---

[5] „Die Bildung der Sprache, die aufsteigende Geschichte ihrer Entwicklung, fällt in die vorhistorische Periode der Völker ... In der historischen Periode ist die Sprachgeschichte die Geschichte des Verfalls der Sprache als solcher infolge ihrer Knechtung durch den Geist" (*Zur vergleichenden Sprachgeschichte*, Bonn, 1848, p. 16), la J. Schmidt, în: *lucr. cit.*, p. 379).

[6] „Nicht nur können wir a priori erschliessen, sondern auch empirisch nachweisen, dass Geschichte und Sprachgeschichte in umgekehrten Verhältniss zueinander stehen" (*Die Sprachen Europas* ..., p. 16).

să declare că limbile moderne din Europa sînt forme degradate, relicve senile ale limbilor vechi[7].

Limbă şi gîndire

A. Schleicher a recunoscut şi a relevat faptul că limba este mijlocul de exprimare a gîndirii, că ea reprezintă, de fapt, gîndire în formă sonoră [8], că evoluţia limbii s-a produs în acelaşi ritm cu dezvoltarea creierului şi a organelor gîndirii. Împotriva interpretărilor subiectivist-psihologice, a subliniat caracterul material al limbii şi legătura ei cu activitatea nervoasă superioară. Pentru Schleicher, limbajul, ca expresie a gîndirii prin cuvinte, este trăsătura unică şi caracteristică a oamenilor [9]. Dar el nu a legat funcţia limbii de formulare şi fixare a ideilor de funcţia ei comunicativă şi de aceea nu a ajuns la înţelegerea caracterului social al limbii. Dealtfel, Schleicher împărtăşea ideea, curentă în vremea lui, potrivit căreia fenomenele sociale depind de voinţa oamenilor, sînt create şi transformate de ei, în timp ce fenomenele naturale au caracter obiectiv, sînt dirijate de legi pe care oamenii nu le pot influenţa. Recunoaşterea caracterului obiectiv al limbii şi al legilor ei duce la concluzia, formulată explicit de Schleicher, că limba aparţine şi ea fenomenelor naturii şi că lingvistica nu are nimic a face cu istoria vorbitorilor, ea fiind, în opoziţie cu filozofia, o parte a istoriei naturale a omului [10]. Din această înţelegere a naturii limbii derivă şi opoziţia pe care lingvistul german o stabileşte între filologie şi lingvistică: pentru el filologia este o ştiinţă istorică, care are drept obiect monumentele literare şi tot ceea ce ţine de formularea prin limbă a comorilor spirituale, iar lingvistica este o ştiinţă naturală, care studiază limbile ca produse naturale; pentru ea, toate limbile sînt la fel de importante, indiferent de faptul dacă sînt sau nu limbi literare. După cum s-a observat [11], separarea aceasta între filologie şi lingvistică corespunde întrucîtva opoziţiei dintre lingvistica externă şi lingvistica internă. După părerea autorului, lingvistica, ca ştiinţă a naturii, e constituită din *sistematică* (corespunzînd morfologiei din ştiinţele naturii), care ordonează materialul lingvistic, şi *gramatică* (corespunzînd anatomiei şi fiziologiei), care prezintă analiza limbii ca studiu al sunetelor (fonetică), al formelor (morfologie), al sensurilor sau al funcţiilor şi al relaţiilor (sintaxa).

Interpretarea naturalistă a limbii

Teza că limba — apărută în mod natural şi modificată după legi care nu depind de oameni — ţine de domeniul naturii era o idee curentă în epocă, căreia Schleicher i-a dat, însă, formularea cea mai categorică. Datorită şi formaţiei sale ştiinţifice (a fost iniţial botanist), lingvistul german a privit limba mai ales sub aspectul ei material; el şi-a format astfel o concepţie naturalistă asupra fenomenului lingvistic. Pentru

---

[7] *Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen*, Weimar, 1865, p. 30.

[8] „Sprache ist lautes Denken, Denken lautes Sprechen" (*Die deutsche Sprache*, p. 5).

[9] v. A. Schleicher, *Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen*, Weimar, 1865, p. 14.

[10] „Die Philosophie gehört wesentlich der Geschichte an. Ihr gegenüber steht die Linguistik, diese hat die Sprache als solche zum Objekt, und sie hat direkt mit dem geschichtlichen Leben der die Sprachen redenden Völker nichts zu schaffen, sie bildet einen Teil der Naturgeschichte des Menschen" (*Die Sprachen Europas*, p. 1).

[11] v. A. V. Desnickaja, *O linguističeskoj teorii Augusta Schleichera*, în: „Voprosy jazykoznanija", 6, 1971, p. 10.

Schleicher, limba este un organism care, asemeni tuturor organismelor, se naşte, se dezvoltă, apoi se degradează şi moare.

În lucrarea *Die deutsche Sprache* (1860), Schleicher susţine că viaţa limbii nu este deosebită esenţial de viaţa tuturor celorlalte organisme vii, plante şi animale. Ca şi ele, şi limba are o perioadă de creştere, de la structuri mai simple la forme mai complicate, şi o perioadă de îmbătrînire, de declin. Astfel, interpretarea naturalistă se dovedea în acord cu teza celor două perioade de evoluţie a limbii.

Închegarea deplină a concepţiei naturaliste a lui A. Schleicher se realizează sub influenţa tezelor lui Ch. Darwin. La numai patru ani de la apariţia celebrei lucrări *Originea speciilor prin selecţie naturală* (1859), el publică *Die Darwin'sche Teorie und die Sprachwissenschaft*. Aici limbile sînt definite drept „organisme naturale care, constituite în afara voinţei oamenilor, în conformitate cu anumite legi, au crescut şi s-au dezvoltat şi apoi îmbătrînesc şi mor; şi lor le este proprie acea serie de fenomene pe care obişnuim să o cuprindem sub numele de „viaţă“ [12]. Stabilind un paralelism între viaţa limbii şi viaţa organismelor, Schleicher aseamănă pe strămoşul unei specii cu limba primară, speciile înrudite — cu familia de limbi, care derivă dintr-o limbă-bază, subspeciile — cu dialectele, iar pe indivizi — cu vorbirile individuale. După cum nu se poate trasa o linie netă de demarcaţie între limbă, dialect şi subdialect, tot astfel nici între specii, subspecii, varietate. Ca şi speciile, limbile s-ar fi creat pe calea diferenţierii treptate a unei limbi-bază, care a început să fie vorbită într-un mediu nou. Limba trăieşte, dar nu are istorie, ea se dezvoltă separat de oameni. Moartea limbilor s-ar explica prin incapacitatea lor de a se adapta, căci în „lupta pentru existenţă“ înving limbile mai puternice.

Insuficienta adecvare a modelului organic la fenomenul lingvistic se vădeşte şi din inconsecvenţa analogiilor: pentru Schleicher limba e cînd organism, cînd funcţie a organismului, ea e comparată cînd cu individul, cînd cu specia. După cum observa Baudouin de Courtenay, înţelegerea limbii ca funcţie a organismului uman ar explica folosirea figurată a formulelor darwiniste „lupta pentru existenţă“, „selecţie naturală“ cu referire la istoria formelor în cadrul unei limbi, căci contactele şi conflictele dintre limbi, ca şi rezultatele lor, sînt numai un efect al contactelor dintre colectivităţile umane [13].

Spre deosebire de lingviştii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care s-au limitat la comparaţii sporadice ale limbii cu fenomenele naturale, A. Schleicher a adîncit teza caracterului organic al limbii şi a pus-o la baza unei teorii lingvistice prezentată ca un sistem organizat. Ea îşi află reflectarea şi în modul în care lingvistul german a conceput principiile de clasificare a limbilor.

A. Schleicher este cel dintîi lingvist care a diferenţiat în mod clar înrudirea genetică a limbilor de asemănarea sau afinitatea lor tipologică.

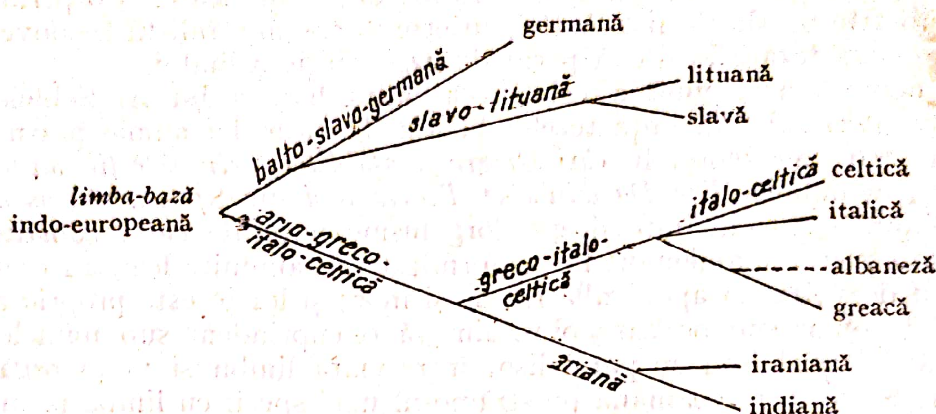
---

[12] „Die Sprachen sind Naturorganismen die, ohne vom Willen des Menschen bestimmbar zu sein, entstunden, nach bestimmten Gesetzen wuchsen und sich entwickelten und wiederum altern und absterben; auch ihnen ist jene Reihe von Erscheinungen eigen, die man unter dem Namen „Leben“ zu verstehen pflegt“ *(Die darwin' sche Theorie und die Sprachwissenschaft*, ed. a II-a, Weimar, 1873, p. 7).

[13] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *August Schleicher* (1870), în vol.: I. A. Baudouin de Courtenay, *Izbrannye trudy po obsčemu jazykoznaniju*, Moscova, I, 1963, p. 37.

Arborele genealogic

Sub influenţa concepţiei sale naturaliste (sau poate a metodei de reconstituire a raporturilor genetice între manuscrise iniţiată de profesorul său F. Ritschl[14]), el şi-a reprezentat procesul de diversificare a limbii indo-europene sub forma „arborelui genealogic", a unui trunchi din care se desprind mai multe ramuri:

După cum rezultă din schemă, Schleicher a presupus în mod corect că limba-bază indo-europeană s-a scindat mai întîi în cîteva limbi comune, din care apoi s-au separat diferitele limbi indo-europene. Schema e prea simplă, însă, faţă de complexitatea proceselor reale ale formării unei familii de limbi: limba-bază nu era unitară, ci diferenţiată în dialecte; între limbile indo-europene s-au produs şi contacte, au existat şi perioade de unitate şi nu o continuă separare. Dar teoria arborelui genealogic (Stammbaumtheorie) a avut o mare importanţă pentru înţelegerea relaţiilor genetice între limbile indo-europene (astfel sanscrita ocupă un loc egal cu celelalte limbi indo-europene), şi pentru lingvistica istorică în general. Schleicher a completat schema arborelui genealogic cu teze despre variaţia geografică a limbilor şi despre importanţa contactelor lingvistice între limbi (influenţa dravidiană în sanscrită, caucaziană în osetă etc.), cu observaţii despre corelaţii fonetice şi morfologice între limbi vecine. Schleicher este unul dintre primii teoreticieni ai teoriei uniunilor lingvistice[15].

Clasificarea tipologică a limbilor

O deosebită importanţă a acordat lingvistul german clasificării morfologice a limbilor, interpretată şi sub aspect istoric. A adoptat schema celor trei tipuri, — izolant, aglutinant şi flexionar —, detaliind-o prin introducerea la ultimele două a distincţiei dintre subtipul sintetic şi cel analitic, şi a prezentat-o sub forma abstractă a unor simboluri[16]. Totodată a considerat că cele trei tipuri reprezintă trei trepte de evoluţie a limbilor, de la forme mai simple la forme mai complexe. Schleicher a plecat de la ideea că în fiecare limbă există două aspecte esenţiale, *sensul* şi *relaţia*, care permit să se exprime noţiunile şi raporturile dintre ele. În cuvînt, aceste aspecte sînt repartizate pe anumite morfeme: sensul lexical este inclus în rădăcină, iar relaţiile se exprimă cu ajutorul afixelor. În limbile izolante există (aproape) numai cuvinte care exprimă sensuri, iar relaţia este expri-

---

[14] cf. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 178.
[15] v. A. V. Desnickaja, *lucr. cit.*, p. 13—14.
[16] v. *Tratat de lingvistică generală*, Bucureşti, 1972, p. 457.

mată implicit; ca structură cuvintele lor se aseamănă cu cristalele. În limbile aglutinante, elementele purtătoare ale sensului lexical stau alături de cele care exprimă relații (afixe); cuvintele lor au structura simplă a plantelor. În limbile flexionare, însă, cele două tipuri de morfeme fuzionează într-o unitate de tip superior, în care relațiile se exprimă și prin modificări în rădăcină; cuvintele au structura complexă a organismului animal [17].

Pornind de la constatarea că pot exista limbi fără afixe, dar nu pot exista limbi ale căror cuvinte să fie lipsite de rădăcină, precum și de la ideea formării afixelor din rădăcini, A. Schleicher considera că toate limbile globului s-au format în urma unui unic proces evolutiv în trei etape: stadiul cel mai vechi este cel izolant, de aici se trece la stadiul aglutinant, după care se ajunge la stadiul flexionar, care reprezintă treapta supremă a evoluției, dincolo de care începe decadența. Toate aceste modificări s-ar fi produs în epoca preistorică; perioada istorică a surprins limbile în faze diferite ale evoluției lor și ele nu s-au mai transformat. Treapta flexionară au atins-o numai limbile indoeuropene vechi și limbile semitice.

Nu e greu de observat că teoria celor trei trepte de evoluție de la structuri simple la structuri mai complexe, pînă la atingerea unei faze de la care începe regresul, concordă cu teoria evoluției progresive a limbii în preistorie și a decadenței ei în perioada istorică și cu interpretarea istoriei limbii ca viață a unui organism. Unii cercetători [18] au văzut în teoria celor trei stadii și o influență a triadei hegeliene teză — antiteză — sinteză.

Concluzii

Afirmațiile lui Schleicher conțin unele lucruri juste, dar și multe erori. Se poate admite că afixele gramaticale au apărut într-o perioadă relativ tîrzie, căci ele presupun o treaptă înaltă de abstractizare și sistematizare. De asemenea, este de presupus că multe forme flexionare s-au creat prin aglutinarea la temă a unor elemente. Dar Schleicher greșește atunci cînd identifică tipul izolant primar cu situația limbilor izolante de astăzi, care s-au dezvoltat și s-au perfecționat în cadrul acestei structuri. Apoi nu se poate admite că limbile, odată ajunse la treapta flexionară, nu se mai dezvoltă. Evoluția limbii nu poate fi apreciată numai după modificarea structurii cuvîntului, ci pe baza întregului sistem al limbii.

Lucrările lui Schleicher dovedesc cunoașterea profundă a unui bogat material lingvistic, capacitate de sistematizare, uneori excesivă. Deși s-a străduit să facă din lingvistică o știință exactă, să-și fundamenteze concluziile din analiza riguroasă a faptelor, el s-a lăsat, uneori, influențat de teze dogmatice, apriorice, în contradicție cu faptele.

M. MÜLLER

Concepțiile naturaliste ale lui Schleicher au fost preluate și de alți lingviști, care au încercat să le aducă unele corectări. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și-a desfășurat activitatea lingvistul și filologul german Max Müller (1823—1900), care a trăit cea mai mare parte a vieții în Anglia, ca profesor la Universitatea din Oxford. Max Müller s-a remarcat mai întîi ca filolog. A publicat o ediție comentată a poemelor *Rig-Veda*, precum și alte texte vechi indiene. Bun

---

[17] v. A. Schleicher, *Die Sprachen Europas* ..., p. 6—9.

[18] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *lucr. cit.*, p. 41; A. V. Desnickaja, *lucr. cit.*, p. 11.

cunoscător al limbii şi literaturii indiene vechi, a alcătuit o istorie a literaturii sanscrite şi o gramatică sanscrită. Are lucrări de mitologie şi de istorie a religiilor. Începînd din anul 1861 a ţinut la Societatea regală de ştiinţe din Anglia o serie de conferinţe, care au apărut apoi în mai multe volume sub titlul *Lectures on the science of language*, prin care a contribuit mult la popularizarea problemelor de lingvistică. Max Müller este înclinat să admită că limba este un fenomen natural, iar principalul argument îl consideră faptul că modificările lingvistice nu pot fi nici produse şi nici împiedicate de oameni. Nu s-a menţinut, însă, cu hotărîre pe această poziţie şi a analizat şi obiecţiile care s-ar putea aduce concepţiei naturaliste: limba este un fenomen social, creat în vederea comunicării ideilor şi care se perfecţionează continuu [19]. Consideră că limba poate fi studiată şi în sine, dar că este strîns legată de istoria societăţii, aşa încît nu se poate afirma că ea are o viaţă proprie şi că „moare de la sine" [20]; ea trăieşte în oameni şi există numai atîta vreme cît e vorbită. Între punctele de vedere opuse, al filologilor, — care legau limba de istoria omului, — şi al lingviştilor, — care o asimilau cu un organism, — Max Müller încearcă să stabilească o legătură, susţinînd că, spre deosebire de fenomene ca arta, literatura sau religia, limba nu are propriu-zis istorie, ci dezvoltare [21]. Schimbările în limbă se datoresc necesităţilor de comunicare dintr-o societate, iar intervenţiile subiective, individuale, asupra limbii nu reuşesc. De asemenea, deşi încadrează lingvistica printre ştiinţele naturii, el arată că între ştiinţele naturii nu este nici una atît de legată de istoria omului ca lingvistica [22]. Nu a acceptat existenţa unui paralelism (vezi Schleicher) între viaţa limbii şi viaţa organismelor; cu toate acestea, Müller discută despre lupta pentru existenţă a sinonimelor, despre selecţia naturală a cuvintelor etc. Trebuie subliniat faptul că, în practica cercetărilor, Max Müller a legat istoria limbii de istoria societăţii, subliniind importanţa datelor lingvistice pentru informaţiile preţioase pe care le dau asupra trecutului unei colectivităţi.

Spre deosebire de Schleicher şi de lingviştii din prima jumătate a secolului, el a afirmat că limbile indo-europene moderne nu sînt inferioare celor vechi. Nu şi-a însuşit teoria celor două perioade, ci, dimpotrivă, a susţinut că limba se schimbă în permanenţă, dar nu decade, şi că ceea ce se numeşte, de obicei, corupţie şi degradare în istoria unei limbi nu e decît condiţia necesară a vieţii. Limba, care e cel mai puternic instrument al spiritului, spune Max Müller, trebuie să progreseze continuu, cîtă vreme progresăm necontenit în artă, ştiinţă, filozofie şi religie. Cel care nu descoperă în limbile moderne decît corupţie şi anomalie nu înţelege natura adevărată a limbii.

A fost printre cei dintîi lingvişti care au scos în evidenţă importanţa studierii limbilor nescrise, îndemnînd la cunoaşterea ştiinţifică a limbilor indigene din Asia, Africa, America şi Polinezia. A considerat că trebuie să se acorde atenţie dialectelor, care reprezintă limba vie. A înţeles că limba literară are la bază un dialect care, în urma unor

---

[19] cf. Max Müller, *Lectures on the science of language*, ed. a V-a, Londra, 1866, p. 31.
[20] *Ibidem*, p. 43.
[21] *Ibidem*, p. 40.
[22] *Ibidem*, p. 75.

împrejurări favorabile, a căpătat preponderență. Studiind procesul de diversificare a limbii în legătură cu condițiile sociale, Max Müller arată, împotriva părerii lui J. Grimm, că în trecut numărul dialectelor a fost mai mare.

A studiat și problema legăturilor dintre limbi și a susținut ideea că nu există limbi mixte, deoarece, oricîte elemente străine ar conține vocabularul, elemente esențiale ale lui, cum sînt articolul, pronumele, prepozițiile și verbele auxiliare, nu se împrumută niciodată, și nici elementele structurii gramaticale. A înțeles că structura gramaticală constituie temelia limbii și a cerut ca ea să fie luată drept criteriu principal pentru clasificarea limbilor. Asemeni lui Schleicher, și el a acordat atenție clasificării morfologice a limbilor, încercînd să-i dea o interpretare sociologică. Max Müller considera că tipurile morfologice sînt caracteristice unor anumite structuri sociale: tipul izolant ar corespunde treptei sociale de dezvoltare a familiei, tipul aglutinant ar fi caracteristic modului de viață nomad, iar tipul flexionar ar fi apărut în epoca de formare a statului. Sociologismul vulgar al lui Max Müller este contrazis de numeroase date din istoria limbilor. Cele trei tipuri morfologice se întîlnesc pe toate treptele dezvoltării societății.

Reprezentanții școlii naturaliste au încercat să fundamenteze o concepție materialistă asupra limbii, au trezit interes pentru studierea limbilor vii și a dialectelor. Identificarea limbii cu un organism a împiedicat înțelegerea caracterului social al limbii și aprecierea corectă a evoluției ei; dar analogiile introduse de Schleicher au avut și efecte pozitive; ele au contribuit la fundamentarea noțiunii de lege, la considerarea limbii ca un întreg organizat, au evidențiat rolul laturii sonore a limbii și caracterul regulat al modificărilor ei. Considerarea lingvisticii drept știință a naturii a impus cerința studierii atente a faptelor, rigoare și precizie în analiză, sistematizare a rezultatelor.

BIBLIOGRAFIE

1. T. A. Amirova, E. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, Moscova, 1975, p. 352–362.
2. I. A. Baudouin de Courtenay, *August Schleicher* (1870), în vol. I. A. Baudouin de Courtenay, *Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju*, Moscova, 1963, I, p. 34–44.
3. A. S. Čikobava, *Problema jazyka kak predmeta jazykoznanija*, Moscova, 1959, p. 33–61.
4. B. Delbrück, *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1904, p. 87–94.
5. A. V. Desnickaja, *Voprosy izučenija rodstva indoevropeiskich jazykov*, Moscova – Leningrad, 1955, p. 45–57.
6. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode*, București, 1960, p. 19–21, 57–58.
7. O. Jespersen, *Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*, Heidelberg, 1925, p. 52–64.
8. M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles – Paris, 1964, p. 22–32.

9. G. Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XX-e siècle*, Paris, 1967, p. 192–198.
10. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 178–184.
11. Joh. Schmidt, *August Schleicher*, în „*Allgemeine deutsche Biographie*", 31, 1890, apud T. A. Sebeok, *op. cit.*, p. 374–395.
12. V. Thomsen, *Sprogvidenskabens historie*, Copenhaga, 1902 (traducere în limba rusă), Moscova, 1938, p. 80–89.
13. V. A. Zvegincev, *Istorija jazykoznanija XIX i, XX vekov v očerkach i izvlečenijach*, Moscova, 1960, vol. I, p. 87–88.
14. *Synchronischer und diachronischer Sprachvergleich. Zum* 150 *Geburtstag August Schleicher*, Friedrich Schiller Universität Jena, 1972.

VIII. PSIHOLOGISMUL LINGVISTIC

A doua jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează prin renunţarea la concepţiile naturaliste asupra limbii şi prin încercările de a se explica fenomenele lingvistice în legătură cu viaţa psihică a vorbitorilor.

Sub influenţa ideilor lui Wilhelm von Humboldt şi ale orientărilor psihologice se creează curentul psihologist în lingvistică, ale cărui baze au fost puse de H. Steinthal, M. Lazarus şi W. Wundt, în Germania, şi de A. A. Potebnea în Rusia.

H. STEINTHAL

Heymann Steinthal (1823—1899) a fost profesor la Universitatea din Berlin. Este autorul mai multor lucrări care tratează probleme de lingvistică generală şi de istorie a lingvisticii: *Der Ursprung der Sprache im Zusammenhang mit den letzten Fragen alles Wissens*, Berlin, 1851; *Grammatik, Logik und Psychologie. Ihre Prinzipien und ihr Verhältnis zu einander*, Berlin, 1855; *Die Sprache im allgemeinen. Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, Berlin, 1871; *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*, vol. I—II, Berlin, 1863.

Teoriile lui se opun, pe de o parte, orientărilor logiciste şi gramaticilor raţionale, pe de altă parte, concepţiilor naturaliste ale lui A. Schleicher [1]. H. Steinthal a evidenţiat caracterul neştiinţific al gramaticilor raţionale, arătînd că există diferenţe între noţiune şi cuvînt, judecată şi propoziţie, categorii logice şi categorii gramaticale, că evoluţia limbii nu se produce după legile logicii, ceea ce nu înseamnă, însă, că limba este nelogică [2]. Sub influenţa criticilor lui, studiile gramaticale se orientează spre psihologie, ceea ce s-a reflectat parţial şi în terminologia adoptată.

Interpretarea psihologistă a limbii

Adepţii naturalismului lingvistic considerau limba un organism, iar lingvistica — o ştiinţă naturală. H. Steinthal respinge acest punct de vedere. După părerea lui, limba nu este un fenomen cu legi proprii, ea nu este organism, ci aptitudine şi activitate *(eine Fähigkeit und Tätigkeit)*, un fenomen dinamic, o emanaţie a conştiinţei de sine, un produs al sufletului omenesc [3]; de aceea ea nu poate fi studiată în afara vieţii psihice a vorbitorilor.

---

[1] v. V. A. Zvegincev, *Istorija jazykoznanija XIX i XX vekov v očerkach i izvlečenijach*, vol. I, Moscova, 1960, p. 105.

[2] v. H. Steinthal, *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, ed. a II-a, Berlin, 1881, p. 67.

[3] „Die Sprache ist das Erzeugnis des Gemeingeistes, sein Selbstbewusstsein" *(loc. cit.*, p. 387*)*.

Steinthal are astfel meritul de a fi încercat să stabilească o legătură între conştiinţă şi limbă, ca produs al ei. Dar sub influenţa psihologiei idealiste a lui J. F. Herbart[4], el considera că viaţa psihică a oamenilor se reduce la reprezentări de sine stătătoare, a căror activitate ar fi dirijată numai de legile mecanice ale asociaţiei şi ale percepţiei.

Pentru Steinthal obiectul lingvisticii este limba ca mecanism al activităţii psihice, ca sistem de transpunere a gîndirii prin sunete; latura ei internă ţine de gîndire, limbii i-ar aparţine în propriu numai latura sonoră, dar şi aceasta e condiţionată de psihic[5].

Influenţa lui Humboldt se vădeşte în străduinţa de relevare a aspectelor contradictorii ale procesului de comunicare şi ale limbajului, interpretate din punctul de vedere al psihologismului. Astfel, în concepţia lui Steinthal, limba în general se manifestă sub forma vorbirii, a capacităţii vorbirii, a materialului lingvistic şi a limbilor concrete[6]. Definiţia dată vorbirii accentuează latura ei psihologist-individualistă:

„A vorbi înseamnă, în esenţă şi în primul rînd, să te înţelegi pe tine însuţi, să-ţi asculţi prin propriile tale sunete percepţiile, intuiţiile sau dorinţele"[7].

Dar autorul a evidenţiat, totodată, rolul important al înţelegerii în cadrul comunicării[8] şi, ca şi Humboldt, a considerat că un om se înţelege pe sine numai dacă vorbele lui au fost înţelese şi de alţii[9], deci că numai prin comunicare se dezvoltă înţelegerea de sine. Sub influenţa orientării sale psihologiste, Steinthal a pus la baza comunicării nu necesităţile sociale ale colectivului de vorbitori, ci identitatea percepţiilor şi a sentimentelor lor[10]. În acelaşi timp, lingvistul german a înţeles că un individ nu poate fi conceput decît ca membru al unui colectiv, care îi imprimă anumite trăsături. Viaţa în comun în diverse colectivităţi dă naştere unor trăsături psihice comune — factura psihică a poporului — care la Steinthal poartă numele de „spiritul poporului".

Urmîndu-l pe Humboldt, H. Steinthal afirmă şi el că spiritul unui popor se manifestă în moravuri, obiceiuri, tradiţii, dar se reflectă în chipul cel mai evident în limba lui. De aceea, după părerea autorului, în cercetarea spiritului unui popor, limbii îi revine locul principal, iar lingvistica ar fi cea mai bună introducere la psihologia etnică (Völkerpsychologie). Ca mecanism al activităţii psihice, fenomenul lingvistic este obiectul ştiinţei limbii, dar şi al psihologiei: psihologia individuală studiază vorbirea, iar psihologia etnică explică limba în general, adică mecanismul vorbirii, originea, esenţa şi dezvoltarea limbii; cînd se

---

[4] Johann Friedrich Herbart (1776—1841), întemeietorul psihologiei asociaţioniste.

[5] H. Steinthal, *Zur Sprachphilosophie*, în vol.: *Gesammelte kleine Schriften*, vol. I, Berlin, 1880, p. 67.

[6] T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, V. V. Roždestvenski, în: *Očerki po istorii lingvistiki*, p. 372.

[7] „Sprechen heisst wesentlich und vor allem sich selbst verstehen, seine Wahrnehmung oder Anschauung oder sein Begehr aus dem eigenen Laute heraushören" (H. Steinthal, *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, p. 370).

[8] „Das Verständnis ist sogar der geistige Springpunkt der Sprache" (*lucr. cit.*, p. 372).

[9] „Indem man sich durch den andern verstanden sieht, versteht man sich selbst: das ist der Anfang der Sprache" (*lucr. cit.*, p. 386).

[10] „Nicht die Arbeit, nicht Bedürfnis — Freude und Schmerz, die schönen verschwisterten Götterfunken entzünden die Sprache" (*lucr. cit.*, p. 386).

trece la studiul unei anumite limbi, este necesar să se studieze și colectivitatea căreia îi aparține ea.

Insuficient de clar formulată, se conturează totuși la Steinthal ideea studierii limbilor în legătură cu istoria vorbitorilor lor.

Tot sub influența lui Humboldt, Steinthal s-a ocupat de analiza laturilor limbii și a raportului dintre ele, dîndu-le însă o interpretare psihologistă. A aprofundat cercetarea „formei interne" a limbii, pe care a urmărit-o sub diversele ei aspecte în cursul istoriei limbii.

Forma internă a limbii

Din cercetarea elementelor componente ale limbii H. Steinthal a dedus că, asemeni unei creații artistice, limba are o structură (Gestalt) și o formă. Limba în ansamblu este, după el, formă a gîndirii, iar gîndirea constituie conținutul limbii. Forma lingvistică are o natură dublă, fiind constituită, pe de o parte, din *forma externă* sau latura sonoră *(äussere Sprachform)* și, pe de altă parte, din *forma internă (innere Seite, innere Sprachform)*, de natură nematerială și care nu se identifică cu forma logică a conținutului [11]. Exprimînd gîndirea, limbile își creează în mod autonom forme proprii de exprimare a ei, ceea ce explică marea lor varietate. Specificul limbilor se datorește, în primul rînd, modului subiectiv în care vorbitorii lor percep realitatea [12].

După Steinthal, forma internă a limbii străbate în evoluția ei istorică trei trepte, care reflectă diferitele nivele ale perceperii și înțelegerii de către om a lumii înconjurătoare. Pe prima treaptă se creează cuvintele onomatopeice, la care există o legătură nemijlocită între ceea ce reflectă și ceea ce este reflectat. Această treaptă ar corespunde perioadei în care predomină latura afectivă a vieții spirituale. Inițial aceste cuvinte desemnau o unică percepție, fiind un fel de gesturi sonore, sunete reflexe cu valoare de simboluri auditive. Ele devin cu vremea cuvinte, adică denumiri înzestrate cu caracteristici gramaticale (de ex. de la onomatopeea *cucu* la substantivul *cuc*). Treptat, pe măsura dezvoltării laturii intelectuale a spiritului, oamenii creează cuvinte prin care exprimă trăsături ale obiectelor. Această treaptă, numită de Steinthal „caracterizatoare", corespunde noțiunii de „formă internă" așa cum o întîlnim la Humboldt (de ex. lat. *femina* „femeie" de la radicalul i.e. **dhe-* „a alăpta" însemna la origine „cea care alăptează"). Steinthal notează că, pe treapta caracterizatoare, în aceeași percepție unitară puteau fi cuprinse mai multe obiecte (de ex. noțiunea suptului incluzînd pe mamă și copil, ca în radicalele cuvintelor lat. *femina* și *filius*) și, totodată, un singur obiect putea fi denumit în mai multe feluri, după diversele lui caracteristici, ceea ce a dat naștere la sinonime. În cursul istoriei limbilor, datorită modificărilor fonetice și semantice, se pierde relația de motivare dintre forma sonoră și sens, nu mai apare clar sensul etimonului. Pe treapta a treia, multe cuvinte sînt nemotivate, însă cîștigă prin uz o formă internă. E vorba de obișnuința fiecărui colectiv de a lega o anumită formă sonoră de o anumită noțiune (de ex. *peniță* de oțel), de folosirea, pentru denumirea aceleiași noțiuni, a unor cuvinte sinonime (de tipul germ. *Pferd* și *Ross* „cal", *Lenz* și

---

[11] *Einleitung* ..., p. 59.

[12] „Das Wort entsteht aus der subjektiven Wahrnehmung, ist nicht ein Abdruck des Gegenstandes an sich, sondern des von diesem in der Seele erzeugten Bildes" *(Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues*, ed. a II-a, Berlin, 1860, p. 74).

Frühling „primăvară"), diferenţiate prin forma lor internă sau, cum s-ar spune astăzi, prin conotaţie.

Limbile conţin, în proporţii diferite, cuvinte aparţinînd tuturor acestor tipuri, iar pierderea formei interne a etimonului a fost compensată prin crearea de cuvinte derivate şi compuse, caracterizate prin motivarea parţială.

Interacţiunea nivelelor limbii

Ca şi Humboldt, şi Steinthal a menţionat faptul că limba formează un întreg, un sistem alcătuit din părţi aflate într-o strînsă legătură, astfel încît întregul determină părţile şi fiecare parte este un membru determinat al întregului. Această unitate, spune autorul, ar putea fi denumită cu termenul *organism* (folosit însă în sens figurat, de vreme ce limba este un produs spiritual), dar e preferabil să o numim *sistem*. Unitatea sau sistemul fiecărei limbi se manifestă în modul în care se realizează unirea dintre sunet şi idee [13]. Şi părţile alcătuitoare ale limbii — vocabularul şi gramatica (morfologia) — constituie unităţi sau sisteme, sub forma familiilor de cuvinte şi a paradigmelor. Baza unităţii limbii o vede autorul în unitatea spiritului fiecărui popor.

Clasificarea tipologică a limbilor

H. Steinthal s-a ocupat şi de clasificarea tipologică a limbilor. El considera că tabloul clasificării limbilor, ca forme de expresie a spiritului popoarelor, trebuie să exprime esenţa limbii în general şi felul cum se manifestă ea în forme particulare în diferite limbi, trebuie să dezvăluie relaţiile dintre limbi şi, totodată, progresul pe care l-au realizat popoarele în realizarea noţiunii de limbă *(Sprachidee)*.

Pe fondul unităţii lor, Steinthal a evidenţiat varietatea structurilor lingvistice, pe care o explică prin varietatea scopurilor comunicării şi prin modul diferit în care diversele colective umane percep şi notează realitatea.

Problemele de tipologie a limbii au fost tratate de lingvistul german în lucrarea *Die Klassifikation der Sprachen dargestellt als die Entwicklung der Sprachidee* (Berlin, 1850), care a apărut refăcută în 1860 sub titlul *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues*. El propune aici o clasificare bazată pe raportul dintre substanţa şi forma limbii, stabilind două mari categorii: I. limbi fără formă, II. limbi cu formă; la rîndul lor, fiecare din aceste clase se subdivide în: 1) limbi cu elemente alăturate şi 2) limbi în care elementele componente ale cuvîntului se transformă.

I. Limbile fără formă sînt acelea care, după părerea lui H. Steinthal, nu cunosc distincţia dintre substanţă şi formă; ele exprimă categoriile gramaticale în mod analitic. În cadrul lor, el separă: 1) limbile caracterizate prin juxtapunere de cuvinte radicale (birmana, siameza) de 2) limbile care cunosc modificări ale cuvîntului: *a)* prin reduplicare şi prefixe (limbile polineziene), *b)* prin sufixe (limbile uralo-altaice) şi *c)* prin incorporare (limbile amerindiene).

II. Limbile cu formă cunosc distincţia dintre substanţă şi formă. Se disting aici: 1) cele caracterizate prin juxtapunere, care exprimă explicit numai substanţa (chineza); 2) limbile care modifică structura cuvîntului şi exprimă prin morfeme distincte cele două elemente; ele se caracterizează fie prin a) adăugare liberă de elemente gramaticale

[13] „Jede Sprache ist ein System nach welchem der Geist den Laut mit dem Gedanken verknüpft" *(lucr. cit.*, p. 32).

(vechea egipteană), fie prin b) modificări în rădăcină (limbile semitice), fie prin c) atașare de sufixe (limbile indo-europene vechi, de tipul sanscritei).

După cum se poate observa, tabloul lui Steinthal nu urmează schema clasică a clasificării morfologice în limbi izolante — aglutinante— flexionare. Prin clasificarea propusă, el încearcă să arate evoluția progresivă a limbilor în realizarea esenței limbii, în exprimarea raportului dintre substanță și formă. Ea e fundamentată, însă, pe trăsături unilaterale, insuficient studiate, și este prea rigidă. Încercînd să depășească schematismul clasificărilor anterioare bazate exclusiv pe analiza morfematică a cuvîntului, Steinthal a pus la baza clasificării sale concepte insuficient determinate. Din această lucrare merită reținută ideea autorului că, asemeni evoluției din natură, evoluția limbilor nu se desfășoară liniar; ele pot progresa în unele aspecte și pot regresa în altele [14].

W. WUNDT

Wilhelm Wundt (1832—1920), profesor la Leipzig, și el adept al psihologismului etnic, a creat o teorie a limbii pe baze psihologice. Eclectic ca formație filozofică, W. Wundt este primul psiholog care a studiat în profunzime problemele fundamentale ale teoriei limbii [15], dînd o altă orientare psihologismului lingvistic. S-a opus psihologiei asociaționiste a lui Herbart (luată ca bază a cercetărilor de H. Steinthal și de neogramatici), considerînd că în limbă se reflectă, în primul rînd, lumea reprezentărilor condiționate de apercepții. Totodată, a dat o coloratură sociologică psihologiei etnice și a definit limba ca produs, — alături de mituri, obiceiuri, religie și artă, — al activității spirituale colective, în procesul dezvoltării sociale. Lucrarea lui fundamentală în 10 volume se intitulează *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte* (Leipzig, 1900—1920). Problemele lingvistice sînt tratate în primele două volume (*Die Sprache*, 1900); lucrarea a avut un mare ecou în epocă și poate fi consultată cu folos și astăzi. În ea sînt interpretate, într-o orientare psihologistă, problemele esențiale referitoare la limba gesturilor și limba sonoră, precum și problema originii limbajului și a legăturii limbii cu gîndirea. Pentru W. Wundt, limba este o activitate psihofizică, forma de expresie a gîndirii, sentimentelor și voinței. Ea este analizată atît din punctul de vedere al laturii sonore, cît și al sensului. Modificările fonetice și semantice, unitățile morfologice și sintactice își află la el o explicare psihologică. Pe același fundament interpretează W. Wundt clasificarea morfologică a limbilor: cele trei tipuri lingvistice — izolant, aglutinant, flexionar — sînt pentru el tot atîtea trepte ale dezvoltării psihicului; treapta reprezentărilor globale caracterizează structura izolantă, analiza reprezentărilor și reunirea lor dă naștere structurii aglutinante; treapta formării noțiunii prin abstractizare și generalizarea reprezentărilor a creat tipul flexionar. Evoluția tipului morfologic s-ar produce astfel în paralel cu evoluția gîndirii.

Deși interpretarea lui Wundt este unilaterală, autorul nu neagă posibilitatea dezvoltării fiecărei limbi în cadrul structurii date și consideră chineza, cu tot caracterul izolant al structurii ei, una din limbile cele mai avansate [16].

---

[14] v. *Charakteristik...*, p. 105—106.

[15] v. T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, în: *lucr. cit.*, p. 375.

[16] v. W. Wundt, *Die Sprache*, p. 381.

A. A. POTEBNEA

În lingvistica rusă, concepţiile psihologiste au fost prelucrate şi dezvoltate de Aleksandr Afanasievici Potebnea (1835—1891), profesor de filologie rusă la Universitatea din Harkov. Sfera lui de preocupări cuprindea un cerc foarte larg de probleme: filozofia limbajului şi lingvistica generală, gramatică comparativ-istorică a limbilor indo-europene, dialectologie, fonetică, lexicologia şi gramatica limbii ruse şi a altor limbi slave. Principalele sale lucrări sînt: *Mysl' i jazyk* (Harkov, 1862), *Dva issledovanija o zvukach russkogo jazyka: I. O polnoglasii, II. O zvukovych osobennostijach russkich narečiĭ* (Voronej, 1866), şi *Iz zapisok po russkoj grammatike* (vol. I, Voronej, 1874; vol. II, Harkov, 1874); vol. III — postum — Harkov, 1899), aceasta din urmă constituind teza sa de doctorat şi cuprinzînd cercetări de sintaxă a limbii ruse şi a limbilor slave de est, precum şi multe observaţii de lingvistică generală.

Concepţiile teoretice ale lui A. A. Potebnea s-au format sub influenţa filozofiei clasice germane, a teoriei lingvistice a lui W. von Humboldt şi ale psihologismului herbartian. În centrul atenţiei, el a pus problemele relaţiei dintre limbă şi gîndire, şi ale evoluţiei limbii.

Evoluţia limbii

De la începutul activităţii sale, în lucrarea *Mysl' i jazyk*, Potebnea a criticat teoria naturalistă, care punea accentul pe latura materială a limbii, neglijînd latura de conţinut. Ca şi ceilalţi lingvişti psihologişti, el a cerut să se studieze şi formele de manifestare a gîndirii prin limbă, latura ei semantică. Este cel dintîi lingvist care a demonstrat falsitatea teoriei celor două perioade în evoluţia limbii [17]. Potebnea afirma că limba, în dezvoltarea ei, depinde de necesităţile gîndirii şi, de aceea, toate perioadele din istoria unei limbi sînt în egală măsură capabile de creaţie şi progres. După părerea sa, limbile se schimbă neîncetat, în toate elementele structurii lor, într-o mişcare ascendentă [18].

În opoziţie cu lingviştii comparatişti din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Potebnea a demonstrat că reducerea flexiunii nu înseamnă decădere a limbii, întrucît în locul ei se creează construcţii analitice, forme perifrastice care atestă un grad înalt de abstractizare a gîndirii. Totodată, el arată că lingviştii comparatişti au exagerat valoarea limbilor vechi; acestea nu sînt nicidecum superioare limbilor moderne, ci, dimpotrivă, le sînt inferioare sub toate aspectele, ceea ce s-ar dovedi prin faptul că sînt mai simple şi mai uşor de analizat [19]. Argumentul adus de Potebnea dezvăluie faptul că la el criteriul aprecierii unei limbi este, în primul rînd, conţinutul ei.

Limbă şi vorbire

Orientarea psihologistă a lui A. A. Potebnea reiese şi din atenţia pe care o acordă studiului vorbirii. Lingvistul rus a preluat şi dezvoltat teza lui Humboldt despre vorbire ca activitate, ca proces în care se produce înnoirea neîncetată a limbii şi în care îşi află realizarea unităţile sistemului lingvistic. El a rezolvat problema raportului dintre limbă şi vorbire de pe poziţiile psihologismului subiectiv, recunoscînd existenţă reală numai vorbirii. Înţelegînd vorbirea ca pe un act individual de creaţie spirituală, A. A. Potebnea afirma, ca şi H. Steinthal, că principala funcţie a ei nu este comunicarea ideilor,

---

[17] Vezi p. 82.

[18] v. A. A. Potebnea, *Iz zapisok po russkoj grammatike*, Moscova, 1958. vol. I, p. 59.

[19] *Ibidem*, p. 65.

ci formularea lor pentru autoînțelegere: „cuvîntul este un mijloc de a înțelege pe altul numai în măsura în care este un mijloc de a te înțelege pe tine“ [20]. A explicat pe baze psihologice teza lui Humboldt potrivit căreia ascultătorul nu înțelege niciodată pe deplin ceea ce-i comunică vorbitorul [21]; aceleași cuvinte sînt luate în sensuri întrucîtva diferite, pentru că diferite sînt și impresiile produse în psihic de percepția acelorași obiecte.

După părerea lui Potebnea, cuvîntul nu are existență autonomă obiectivă; sensul lui este un act individual de reprezentare care se formează numai în context, corespunzînd, de fiecare dată, unui act de gîndire. În afara vorbirii, cuvîntul este numai punctul de apropiere a mai multor sensuri unite în mod artificial [22], el este nerepetabil și netransmisibil. Reiese, deci, că Potebnea nu recunoaște existența obiectivă a limbii și a unităților ei, accentuarea variațiilor lor contextuale îl face să nege invarianța lor, adică tocmai baza care permite comunicarea și înțelegerea. Concepția lui psihologist-subiectivă îl duce la concluzia că, de vreme ce în vorbire cuvîntul are numai un singur sens, fiecare sens lexical și fiecare formă a unei paradigme reprezintă un alt cuvînt. Pentru lingvistul rus nu există cuvinte sau construcții polisemantice, ci numai omonime; într-o asemenea interpretare, omonimia devine trăsătura esențială și specifică a limbii.

Limbă și gîndire

După cum s-a putut vedea, concepția psihologică a lui Potebnea a fost influențată de psihologismul subiectiv; totodată, ea cuprinde numeroase elemente materialist-dialectice. În lucrarea *Mysl' i jazyk*, el face o analiză profundă a raporturilor dintre limbă și gîndire, arătînd strînsa legătură dintre aceste două fenomene și evoluția lor în cadrul unui unic proces. Ca și Humboldt, a arătat că gîndirea se exprimă și se formează cu ajutorul limbii: nașterea gîndirii depinde de limbă, cuvintele sînt mijloace de elaborare a ideilor, limba nu este forma de expresie a unei gîndiri gata formate, ci mijlocul fundamental al gîndirii, activitatea creatoare care organizează gîndirea. A scos în evidență legătura dintre unitățile gîndirii și unitățile limbii, dar, totodată, mergînd mai departe decît Steinthal în critica paralelismelor logico-gramaticale, a evidențiat contradicțiile dintre noțiune și cuvînt, judecată și propoziție, categorii logice și categorii gramaticale, precum și caracterul lor istoricește schimbător. A. A. Potebnea considera că nu se poate construi o gramatică universală, pentru că limbile se deosebesc nu numai prin forma lor sonoră, ci și prin structura gîndirii pe care o exprimă [23], relevînd astfel diferența dintre categoriile logice ale gîndirii, aceleași pretutindeni la popoare aflate pe aceeași treaptă de dezvoltare, și reflectarea acestor categorii sub forma sensurilor gramaticale, caracteristice fiecărei limbi. Pentru el forma gramaticală, ca expresie a gîndirii, nu se reduce la expresia sonoră a morfemelor, ci implică și aspecte semantice și sintactice, ea este — s-ar putea spune — modul specific de structurare a gîndirii, diferit de la limbă la limbă.

Ca și Humboldt, lingvistul rus a privit limba ca pe un fenomen în continuă mișcare, într-o evoluție progresivă. A arătat că fiecare

---

[20] v. A. A. Potebnea, *Mysl' i jazyk*, ed. a III-a, Harkov, 1913, p. 113.
[21] Vezi p. 90.
[22] v. *Iz zapisok po russkoj grammatike*, Moscova, 1958, p. 43.
[23] *Ibidem*, p. 69.

limbă conţine în mod potenţial mijloace semantice şi stilistice de adaptare la noi necesităţi. Totodată, el a evidenţiat legătura reciprocă a elementelor limbii:

„cu cît se perfecţionează mijloacele de observaţie, cu atît ne convingem mai mult că legătura dintre diferitele fenomene ale limbii este mai strînsă decît pare"[24].

În cercetările sale, el a aplicat în practică teza caracterului sistematic al limbii.

Forma internă

Ca şi Humboldt şi Steinthal, Potebnea a acordat o mare atenţie analizei formei interne a cuvîntului. După părerea sa, fiecare colectivitate lingvistică îşi formează noţiuni pornind de la una din însuşirile specifice ale unei clase de obiecte. Această reprezentare caracteristică, exprimînd felul în care conştiinţa unei colectivităţi îşi reprezintă conţinuturile gîndirii constituie, în cuvînt, forma lui internă. E aici numai una din numeroasele definiţii ale acestei noţiuni complexe, asupra căreia lingvistul rus a revenit în mai multe rînduri, considerînd-o mai întîi „sensul etimologic cel mai apropiat al cuvîntului", apoi „relaţie a conţinutului gîndirii cu conştiinţa", „una din caracteristicile dominante ale imaginii sau reprezentării obiectelor"[25]. Forma internă s-ar dezvălui în sensul etimologic al cuvintelor; astfel lat. *luna* „lună" însemna, la origine, „care luminează, străluceşte" (cf. *lucus*, *luceo*); lat. *sella* „scaun" însemna „pe care se stă" (din rădăcina lui *sedeo*). Sensul etimologic sau conţinutul *obiectiv*, cum îl numeşte lingvistul rus, care include o singură trăsătură a obiectelor, reprezintă forma internă a cuvîntului; spre deosebire de el, conţinutul *subiectiv* sau sensul actual al cuvîntului include mai multe caracteristici. După părerea lui A. A. Potebnea, întreaga dezvoltare a limbii constă, în esenţă, în procesul schimbării formei interne a elementelor ei[26].

Potebnea a transferat noţiunea de formă internă în domeniul producţiei artistice, înţelegînd-o aici ca mijloc de exprimare a unui conţinut artistic. Cu referire la literatură, el considera că sînt creatoare de imagini sau au valoare simbolică cuvintele care şi-au păstrat forma lor internă, cele care au pierdut-o au devenit cuvinte uzuale, banale. În acest sens, el interpreta uitarea sau pierderea formei interne ca evoluţie a cuvintelor de la aspectul poetic la cel prozaic, iar relaţia din vocabular între cuvintele cu formă internă şi cele care au pierdut-o îi apare, în planul literaturii, ca relaţie între poezie şi proză[27].

În cercetările sale lexicologice şi gramaticale, Potebnea a urmărit în mod constant evoluţia istorică a categoriilor limbii în legătura lor cu evoluţia gîndirii; a fost preocupat îndeosebi de formarea şi evoluţia părţilor de vorbire în legătură cu dezvoltarea propoziţiei. În domeniul gramaticii comparate, atenţia sa s-a îndreptat spre sintaxa limbilor slave şi a limbilor indo-europene, domeniu mai puţin studiat[28]. A. A. Potebnea şi-a dat seama că în cadrul sintaxei comparative-istorice nu se pot obţine rezultate satisfăcătoare prin transferul, în acest domeniu, al procedeelor folosite în fonetică şi morfologie. El considera că obiectul

---

[24] *Iz zapisok...*, p. 45.
[25] v. T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *lucr. cit.*, p. 397.
[26] v. *Mysl' i jazyk*, p. 83.
[27] v. T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *lucr. cit.*, p. 398.
[28] Vezi p. 77.

sintaxei comparative-istorice îl formează nu elemente gramaticale izolate, ci tendinţele de evoluţie ale procedeelor folosite în exprimarea relaţiilor sintactice. El preconiza să se urmărească în istoria unei limbi tendinţele de evoluţie într-un domeniu al sintaxei, să se compare aceste tendinţe cu cele observate în limbile din aceeaşi familie, stabilindu-se astfel o cronologie relativă a procedeelor; pe baza formelor celor mai vechi s-ar reconstitui ulterior procedeele din perioada limbii-bază. În felul acesta, el însuşi a urmărit evoluţia exprimării unei idei subordonate mai întîi prin apoziţii predicative, apoi prin propoziţii secundare paratactice şi, în cele din urmă, prin construcţii hipotactice în limba rusă veche; a comparat aceste date cu altele similare din limbile baltice, germanice, latină, greacă şi sanscrită, trăgînd o serie de concluzii privitoare la dezvoltarea sistemului sintactic în limbile indo-europene [29].

A. A. Potebnea este întemeietorul şcolii lingvistice ruse de la Harkov.

Orientarea psihologică a problemelor de limbă, iniţiată în a doua jumătate a secolului trecut, a continuat, în forme şi cu metode diferite, pînă în epoca noastră. În ultimul sfert al secolului trecut, în cadrul curentului psihologist, a luat fiinţă şcoala neogramaticilor.

BIBLIOGRAFIE

1. T. A. Amirova, B. A. Ol'hovikov, I. V. Roždestvenski, *Očerki po istorii lingvistiki*, Moscova, 1975, p. 362–407.
2. B. Delbrück, *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1904, p. 97–100.
3. G. Pätsch, *Grundfragen der Sprechtheorie*, Halle, 1955, p. 17–19.
4. V. Thomsen, *Sprogvidenskabens historie*, Copenhaga, 1902 (traducere rusă, Moscova, 1938), p. 121–123.
5. V. A. Zvegincev, *Istorija jazkoznanija XIX i XX vekov v očerkach i izvlečenijach*, vol. I, Moscova, 1960, p. 105–107.

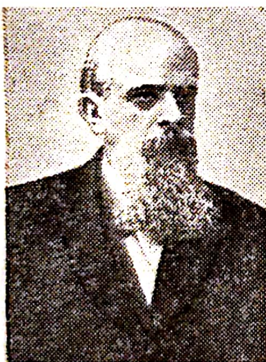
[29] v. G. S. Knabe, *O primenenii sravitel'no-istoričeskogo metoda v sintaksise*, în: „Voprosy Jazykoznanija", 1, 1956, p. 80–81.

IX. ȘCOALA NEOGRAMATICILOR

Lingvistica în ultimul sfert al secolului al XIX-lea

S-a văzut în capitolul precedent cum lingviști ca Steinthal în Germania și Potebnea în Rusia au zdruncinat principiile școlii naturaliste, înlăturînd multe dintre teoriile greșite ale acesteia, au promovat concepția psihologistă, nu mai puțin greșită. În această ordine de idei mai trebuie citată și activitatea lui Ivan Aleksandrovici Baudouin de Courtenay, conducătorul școlii din Kazan, despre care se va vorbi mai departe. Aici semnalăm numai că, încă de pe la 1870, el combate concepția care privește limba ca pe un organism, ridicîndu-se și împotriva teoriei celor două perioade. De asemenea, el a insistat asupra rolului analogiei în schimbările de limbă.

Și în ce privește unele cercetări concrete concepțiile mai vechi menținute de școala naturalistă se dovediseră greșite, de exemplu ideea că sanscrita, în toate amănuntele, reprezintă cel mai bine limba indo-europeană, idee care făcea ca în reconstruirea limbii indo-europene să se pornească în special de la sunetele și morfologia limbii sanscrite. În 1870, italianul Graziadio Isaia Ascoli (1829—1907) a demonstrat că, în unele privințe, consonantismul sanscrit reprezintă o fază mai nouă decît cel al altor limbi indo-europene; în 1878 a apărut lucrarea lui F. de Saussure: *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, Leipzig, 1879 (totuși, lucrarea a apărut în 1878; ea a fost reprodusă în volumul *Recueil des publications scientifiques de Ferdinand de Saussure*, Lausanne, 1921), care a demonstrat că sistemul vocalic grecesc este un reprezentant mult mai fidel decît cel sanscrit al vocalismului indo-european. Cu aceste descoperiri, lingvistica indo-europeană a ieșit de sub tutela limbii sanscrite.

G. I. ASCOLI

Și relațiile între lingvistică și studiul filologic al limbilor clasice, între studiul limbilor moarte și al limbilor vii se lămuresc în bună parte în același interval de timp. Multă vreme filologii clasici se arătaseră neîncrezători față de știința nouă, lingvistica: aceasta se folosea de limbi „barbare“, uneori chiar lipsite de literatură cultă, pentru a lumina limbile clasice, socotite de clasiciști ca singurele nobile; lingviștii nu se preocupau exclusiv de limbile clasice și mai ales nu dădeau atenție sintaxei, care pentru filologi era partea cea mai importantă a limbii. Cu timpul s-au stabilit, totuși, legături trainice între lingvistică și filologia clasică. Merite deosebite în această direcție a avut Georg Curtius (1820—1865), elenist de frunte al timpului său. Arătînd filologilor ce ajutor pot primi de la lingvistică și, în același timp, introducînd în lingvistică datele filologiei clasice, el a făcut mult pentru progresul ambelor discipline.

G. CURTIUS

S-a văzut mai sus că Schleicher a studiat dialectele contemporane ale limbii lituane, care nu aveau în sprijinul lor o literatură cultă. Şi Baudouin de Courtenay a militat pentru cercetarea limbilor vii şi a arătat în practică felul cum acestea contribuie la cunoaşterea mai adîncă a mecanismului limbii. Se lărgeşte, astfel, orizontul cercetătorilor şi în acelaşi timp se acumulează fapte din familii de limbi diferite.

K. BRUGMANN

În această atmosferă, la începutul celui de-al patrulea sfert al secolului al XIX-lea, se dezvoltă în Germania un nou curent lingvistic, al neogramaticilor, cu centrul principal la Leipzig. Adepţii acestui curent erau cu toţii tineri, astfel încît adversarii lor i-au poreclit *neogramatici* (germ. *Junggrammatiker*, de la *jung* „tînăr"), dar cei vizaţi au acceptat porecla şi „au schimbat-o în renume". Ei au intrat în polemici violente cu „bătrînii", combătînd multe dintre concepţiile acestora. Manifestul noii şcoli a fost articolul-program semnat de K a r l B r u g m a n n (1849—1919) şi H e r m a n n O s t h o f f (1847—1909), publicat în fruntea primului număr al revistei lor *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878—1879. Recunoscînd marile merite ale înaintaşilor, şi cu specială referire la W i l h e l m S c h e r e r (1841—1886), care, în lucrarea *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, Berlin, 1868, a contribuit substanţial la schimbarea metodelor de lucru în lingvistica comparativă, autorii critică lipsa de rigoare metodică a lingviştilor de pînă atunci şi ignorarea elementului psihologic. S-au făcut mari paşi înainte — spun ei — pe calea explicării din punct de vedere fiziologic a schimbărilor de sunete, dar fiziologia nu este suficientă pentru a ne da o imagine a activităţii omeneşti în materie de limbă, ci, după cum a indicat Steinthal, trebuie să facem apel la psihologie, şi nu numai pentru schimbările analogice, ci chiar pentru cele banale, de tipul transformării grupului *nb* în *mb*. Şi analogia ar trebui pusă mult mai mult la contribuţie, după ce Scherer a pus în lumină procedeul aşa-numit „falsă analogie". Este vorba de schimbări prin analogie, cum ar fi în româneşte transformarea primei persoane a perfectului simplu de la *a pune*, *(eu) puş(u)*, în *pusei*: vechea formă de persoana întîi *puş(u)*, care corespundea exact aşteptărilor noastre faţă de originalul latin *pos(u)i*, a fost în mod fals orientată spre forma analogică *pusei*, avînd ca modele pe de o parte seria *lăsai*, *lăsaşi*, *lăsă*, de conjugarea I, pe de altă parte persoana a doua *puseşi* şi persoana a treia *puse*.

Influenţa psihologismului

Trebuie să mai adăugăm că expresia „falsă analogie" nu-şi află justificare: din punctul de vedere al logicii, judecata nu este mai falsă într-un caz şi mai puţin falsă într-altul, iar din punctul de vedere al limbii, orice analogie are un punct de plecare fals, deoarece duce la modificarea unei situaţii tradiţionale şi deci normale. Pe de altă parte, în morfologie, formele noi apar aproape numai prin analogie; dar analogia este numai procedeul folosit pentru a obţine o modificare, ea nu dă în acelaşi timp şi cauza modificării.

Pentru a explica schimbările de limbă, manifestul neogramaticilor declară, în acord cu teoriile psihologiste, că limba nu există decît sub forma vorbirilor individuale. Ca atare, schimbările nu pot proveni decît de la individ, adică nu pot fi explicate decît prin psihologia personală a individului.

Deoarece procesul psihologic care stă la baza unei schimbări poate fi mult mai uşor surprins în vorbirea unui om contemporan decît în

texte vechi de mii de ani, baza principală a cercetărilor pentru lingvist trebuie să o constituie studiul limbilor vii, al dialectelor, chiar al celor neliterare. Asupra acestui punct Brugmann și Osthoff insistă, combatînd pe cei care studiază limba „pe hîrtie", căci pe hîrtie totul e posibil.

În esență, două sînt principiile pe care le expun cu multă fermitate cei doi autori: 1. Limba este guvernată de legi fără excepție (dar e vorba numai de legi fonetice);

2. Un rol important în schimbările de limbă îl joacă analogia (dar trebuie să recurgem la explicarea prin analogie numai acolo unde nu ne ajută legile fonetice).

H. PAUL

La scurtă vreme după apariția „manifestului" a fost publicată lucrarea lui H e r m a n n P a u l (1846—1921), *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1880, considerată ulterior ca fundamentul teoretic al școlii neogramaticilor. Autorul clasifică științele în: *naturale* și *psihologice*; lingvistica, avînd numai în al doilea rînd de-a face cu probleme ale științelor naturii, este în primul rînd o știință psihologică, ceea ce interesează în mod deosebit fiind psihologia individului. În afară de legile fonetice, singura mare forță care determină schimbările în limbă este analogia (limitată, dealtfel, la modificările fonetice). În orice limbă, după părerea lui H. Paul, urmată de întregul curent al neogramaticilor, *fonetica strică, iar analogia repară*. În sfîrșit, lucru deosebit de important, autorul nostru subliniază cu tărie caracterul istoric al faptelor de limbă, ceea ce face ca neogramaticii să privească limbile întotdeauna în evoluția lor.

Legile fonetice

Punctul care a atras cel mai mult atenția în metoda de lucru, ca și în declarațiile de principiu ale neogramaticilor, a fost atitudinea lor față de regularitatea schimbărilor fonetice. Nici în această privință ideile lor nu sînt în întregime originale; ele nu sînt cu totul străine pentru savanții care, la începutul secolului trecut, au pus bazele studiului comparativ al limbilor indo-europene.

Schleicher declarase încă din 1860 că legile fonetice sînt fără excepții, dar în practică și el, ca și înaintașii lui, admitea tot felul de excepții neexplicate, schimbări nemotivate și sporadice, ceea ce înseamna o slăbire a metodei, căci permitea să se introducă în lucrările de etimologie bunul plac al cercetătorilor. Neogramaticii au afirmat și au aplicat în practică principiul că sunetele se schimbă în conformitate cu legile fonetice. „Numai cel care se ține strîns de legile fonetice, stîlpul științei noastre, are în cercetările sale teren ferm sub picioare", declară Brugmann și Osthoff în manifestul lor; „legile fonetice, ca legi ale naturii, sînt oarbe", adică nu admit excepții. Aceasta înseamnă că, dacă constatăm o schimbare a unui sunet într-un cuvînt, această schimbare trebuie să se regăsească în toate cuvintele în care acel sunet apare în aceeași situație. Iată cîteva exemple.

În limba rusă, *d* final este asurzit (este pronunțat ca *t*), și aceasta nu numai într-un cuvînt, sau într-o parte dintre cuvinte, ci în toate cuvintele care au avut cîndva un *d* final: *god* „an", *rod* „neam", *sad* „grădină", *lëd* „gheață" și așa mai departe. Regula este fără excepție. În cuvintele romanice moștenite din latinește, *h* a dispărut absolut peste tot: lat. *habere* > rom. *avea*, it. *avere*, fr. *avoir*, sp. *haber*, port. *haver* (în limbile iberice *h* apare numai în scris, dar nu e pronunțat); la fel lat. *hedera* > rom. *iederă*, it. *edera*, v. fr. *iere*, sp. *hiedra*, port. *hera*; lat. *hostis* > rom. *oaste*, v. it. *oste*, v. fr. *ost*, sp. *hueste*, port. *hoste* și așa

mai departe. *L* muiat a dispărut în franceza pariziană (*caille*, *merveille*, *fille* etc., rostite astăzi fără *l*), ca şi în română (*fiu*, *mie*, *cai* din lat. *filius*, *millia*, *caballi*).

Interpretarea excepţiilor

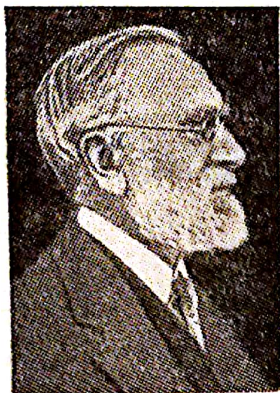
Ce se întîmplă, însă, cu cazurile aberante, cu cuvintele care nu se supun „legii"? În asemenea situaţii, neogramaticii arată, că legea nu a fost formulată corect, sau intervine altă lege. Dacă, de exemplu, constatăm că lat. *lana*, *manus*, *campus*, *strambus* au devenit în româneşte *lînă*, *mînă*, *cîmp*, *strîmb* şi tragem concluzia că *a* latin accentuat urmat de *n* sau *m* a devenit *î*, iar apoi descoperim că *clamat*, *ramus*, *squama* au devenit *ram*, *cheamă*, *scamă*, trebuie să recunoaştem că legea nu a fost bine formulată: *a* latin accentuat devine *î* cînd este urmat de *n*, dar dacă este urmat de *m* nu devine *î* decît cînd *m* la rîndul lui este urmat de o consoană. Deci *a* devine *î* cînd este urmat de *n* sau cînd este urmat de *m* + consoană. Poate, însă, că nici acum legea nu este corect formulată: lat. *mamma* a devenit rom. *mamă*, cu *a* păstrat, deşi este urmat de *m* + consoană; pentru ca *a* să devină *î* trebuie ca *m* următor să nu fie urmat de un al doilea *m* (mai simplu: *m* să nu fie geminat). Lat. *annus* a devenit în româneşte *an*, deci legea nu se aplică nici cînd *n* este geminat. În sfîrşit, lat. *anima* a devenit *inimă*, cu *i* iniţial în loc de *î*: aici avem de-a face cu o schimbare ulterioară a lui *î* în *i*. Astfel, legea ajunge să fie formulată corect numai după ce se cunosc exact toate detaliile privitoare la sfera ei de aplicare.

Abaterile de la legi se explică prin existenţa altor legi. Stabilim că *l* intervocalic latin devine în româneşte *r*: *sole-*, *gula*, *mola*, *exuolat* devin *soare*, *gură*, *moară*, *zboară*; dar dacă vocala care urma era *i* lung (sau *i* scurt urmat de altă vocală), atunci *l* devenea muiat, iar mai tîrziu a dispărut: *filius*, *folia*, *milium*, *muliere-* devin *fiu*, *foaie*, *mei*, *muiere*. Se poate deci formula legea muierii şi dispariţiei lui *l* intervocalic, proces care se petrece dacă vocala următoare devine iod sau degajează un iod, şi astfel prima lege îşi vede acţiunea limitată.

Împotriva declaraţiei lor de principiu, după care cea mai mare atenţie trebuie acordată limbilor vii, Brugmann, Osthoff şi mulţi dintre lingviştii care îi urmau au operat în cea mai mare parte cu materiale din limbile vechi, deci nu au putut urmări cum se răspîndeşte o schimbare în limbă (în această privinţă, geografia lingvistică avea să aducă mai multă lumină). În prima etapă a activităţii lor, neogramaticii credeau că modificările de sunete se generalizează dintr-o dată, fără ca ei să poată, dealtfel, explica acest lucru. Această concepţie greşită a permis adversarilor lor de acum 90 de ani să combată teoria legilor fonetice, luată în ansamblu. Demonstrînd că în greceşte digamma (*u* consoană, scris ϝ) a dispărut treptat, în diverse dialecte şi în diferite poziţii în care se găsea, Curtius a tras concluzia, şi mai eronată, că nu există legi fonetice. Cu timpul, neogramaticii şi-au înţeles greşeala în acest punct şi şi-au dat seama de complexitatea problemei.

Trebuie să adăugăm, pe de altă parte, că dacă mulţi dintre neogramatici s-au limitat la studiul limbilor moarte, totuşi, în acord cu principiile enunţate de ei, s-a dezvoltat treptat interesul pentru limbile vii şi s-a arătat că acestea pot şi ele, la rîndul lor, să lumineze mecanismul evoluţiei limbilor vechi, care constituiseră singura preocupare a primilor lingvişti. Capătă, prin urmare, o mare importanţă studiul familiilor de limbi moderne; în domeniul slavisticii, un specialist de frunte a fost Franz Miklosich (1813—1891), care, din interesul

FRANZ MIKLOSICH

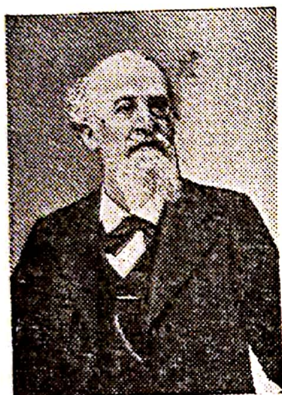

AUGUST LESKIEN

pentru limbile slave, s-a ocupat de aproape și de elementele slave din limba română, cu folos pentru cunoașterea acesteia; de asemenea merită să fie pomenit slavistul August Leskien (1840—1916). Pentru limbile romanice, un important centru s-a constituit la Paris, sub conducerea lui Gaston Paris (1839—1903), iar printre autorii de limbă germană, un loc de frunte îl ocupă romanistul Wilhelm Meyer-Lübke (1861—1936); limbile germanice au fost studiate de o pleiadă de lingviști, mai toți germani, dintre care am numit mai sus pe Hermann Paul.

Analogia

Cîteva cuvinte sînt necesare pentru a discuta principiul analogiei, care a fost folosit în chip oarecum mecanic de H. Paul. În primul rînd, ce înseamnă: *fonetica strică, iar analogia repară*? Este greșit să credem, împreună cu neogramaticii, că orice scurtare a unui cuvînt este o distrugere și că orice dezvoltare a corpului fonetic este o reparație. Dacă un cuvînt ca lat. *uiridis* a devenit, din motive fonetice, *verde* în românește, nu avem nici un motiv să vorbim aici de o stricare, deoarece *verde* în românește este tot atît de capabil să-și joace rolul ca *uiridis* în latinește. Este adevărat, pe de altă parte, că schimbările fonetice reduc adesea corpul cuvintelor (lat. *augustus* a devenit în franțuzește *août*, citit *u*), dar se cunosc și exemple contrare, de lungire pe cale fonetică a unui cuvînt (fr. *casserole*, citit *casrol*, a devenit în românește *castron*, introducîndu-se prin epenteză un *t*; românescului *crăciun* îi corespunde în ungurește *karacsony*, cu primul *a* introdus prin anaptixă; cînd în unele regiuni românești *copil* devine *copkil*, pe cale fonetică, nu se poate spune că nu a crescut corpul cuvîntului, fără ca prin aceasta el să fi devenit mai potrivit pentru rolul pe care-l joacă în limbă).

GASTON PARIS

Dacă, pe de altă parte, privim stricarea și repararea în limbă prin prisma coeziunii structurale a formelor unui cuvînt între ele și cu alte cuvinte asemănătoare, este adevărat că în multe cazuri analogia repară distrugerile cauzate de acțiunea legilor fonetice, dar afirmația nu poate fi făcută fără rezerve. Cînd cuvîntul latinesc *aqua* a devenit în românește *apă* (*qu* urmat de *a* devine *p*: *quattuor* > *patru*), pluralul trebuia să se rupă de singular, devenind **ace* (căci *qu* urmat de o vocală palatală devine *č*: *quinque* > *cinci*). Totuși, în românește, pluralul de la *apă* nu este **ace*, ci *ape*, căci analogia a restabilit consoana *p*, sau chiar a împiedicat schimbarea lui *p* în *c*, unificînd, sau menținînd, astfel paradigma cuvîntului. Dar există și cazuri unde analogia duce la rezultatul contrar, adică la distrugerea coeziunii unui tip lingvistic. Prin analogie cu *(el) cîntă* — *(ei) cîntă*, s-a ajuns într-o parte a țării la *(el) doarme* — *(ei) doarme* în loc *(ei) dorm*, ceea ce nu se poate spune că înseamnă o îmbunătățire a flexiunii. Imperfectul se formează în românește din tema prezentului; totuși, la două verbe, *a da* și *a sta*, prin analogie cu perfectul, s-a introdus la imperfect o silabă de reduplicare: *dădeam* și *stăteam*, în loc de *dam* și *stam*, pornindu-se de la *dădui* și *stătui*, și astfel s-au creat imperfecte neregulate, excepții de la norma generală. Rom. *soră* are pluralul neregulat *surori*, pentru că în latinește singularul era *soror*, iar pluralul *sorores*. Rom. *noră* n-ar avea motive etimologice de a forma un plural de acest tip, dar prin analogie cu *surori* s-a creat pluralul *nurori*, care, fiind neregulat, nu poate fi socotit ca o „reparație".

W. MEYER-LÜBKE

S-a văzut mai sus că un mare merit al neogramaticilor a fost urmărirea faptelor de limbă în istoria lor. Ei nu s-au putut, însă, ridica la

conceperea limbii ca un fenomen social. Sub influența filozofiei pozitiviste, care se răspîndise mult în vremea lor, neogramaticii au considerat că rolul omului de știință este să adune fapte, nu să le explice, de aceea cea mai mare parte a lucrărilor scrise de neogramatici se mulțumesc cu expunerea modificărilor pe care le-au suferit sunetele și formele gramaticale în decursul istoriei unei limbi. Însăși ideea, expusă mai sus, că baza fenomenelor lingvistice este individul, că fiecare individ își are limba sa, pe care o modifică după temperamentul său, duce la o studiere „atomistică" a fenomenelor limbii, la cercetarea fiecărei părticele în mod izolat, și nu presupune căutarea de explicații mai ample. Astfel, Hermann Paul, deși observă că o mare similitudine a proceselor lingvistice la indivizii cei mai diferiți este baza indispensabilă pentru o cunoaștere științifică exactă a acestor procese, nu-și pune, totuși, întrebarea de ce ele sînt similare. El recunoaște în același loc că limba nu acceptă ceea ce nu e sancționat de un număr de indivizi, dar face această observație în treacăt, fără să tragă concluziile necesare.

Orientarea individualistă

Este adevărat că orice modificare pornește de la un individ și ar fi chiar absurd să ne închipuim că întreaga masă a populației realizează în același timp o anumită schimbare în limbă. Dealtfel, schimbări au loc în permanență la orice vorbitor. Cum se spune uneori, „prin însuși faptul că vorbesc, eu modific limba". Fonetica experimentală dovedește nu numai că doi indivizi pronunță în chip diferit același cuvînt, dar chiar că același individ nu poate pronunța de două ori la rînd același cuvînt exact în același mod: întotdeauna se înregistrează diferențe, mai mari sau mai mici. Înseamnă oare aceasta că fiecare din noi vorbește altă limbă? Nicidecum, căci nu orice inovație prinde. Modificări în limba colectivității se pot introduce numai cu măsură și numai în măsura în care ele nu stînjenesc înțelegerea între oameni. În primul rînd, nu se pot introduce modificări care să transforme radical, în mod brusc, elementele limbii. Dacă cineva dintre noi s-ar apuca să spună *răsură* în loc de *carte*, el s-ar izbi imediat de reacțiunea colectivității (limbile așa-numite „păsărești" nu ajung niciodată să fie larg întrebuințate). N-am putea, de asemenea, forma perfectul cu sufixul *-b*: **fugib*. Chiar modificările mai mici se pierd ca accidente neînsemnate, dacă nu sînt adoptate de alții, și nu sînt adoptate dacă nu corespund unei necesități simțite de colectivitate. Există o vorbire corectă, normală, asupra căreia vorbitorii sînt de acord (chiar și inconștient). Ea se sprijină pe întreaga dezvoltare anterioară și condiționează dezvoltarea ulterioară a limbii. Din multitudinea de modificări individuale, limba își alege pe cele care sînt necesare și numai pe acestea le generalizează.

Neputînd ajunge la înțelegerea acestor lucruri, neogramaticii au căutat cauza schimbărilor nu în nevoile societății, ci în psihologia individului (de aici și încadrarea lor în psihologismul subiectiv). De aceea nu au putut ajunge la legi cu caracter general. Pentru ei, limba comună nu era decît o abstracție, o normă ideală, dar în practică contraziceau teoria și lucrau ținînd seamă de faptul că norma aceasta există în realitate. Nu au fost în stare să explice de ce legile sînt fără excepție, și aceasta din cauză că ei considerau limba comună ca o sumă mecanică a limbilor individuale.

Concluzii

Deși concepțiile lor erau în mare parte greșite, totuși, pentru că neogramaticii au studiat faptele cu multă grijă, abătîndu-se de la

de la propriile lor poziţii teoretice greşite, cele mai multe materiale adunate de ei sînt corecte.

Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea era limpede pentru oricine că neogramaticii au cîştigat bătălia împotriva generaţiei mai vechi. Au cîştigat-o, nu atît în teorie, şi nici mulţumită scrierilor polemice, au cîştigat-o în practică, prin faptul că au putut publica numeroase lucrări concrete asupra gramaticii şi vocabularului diferitelor limbi, lucrări care depăşeau pe ale predecesorilor şi care au rămas în ansamblu pînă azi valabile, în ce priveşte adunarea de fapte. Brugmann a arătat că, cu timpul, se împuţinează necontenit cazurile de excepţii neexplicate la legile fonetice. Pentru timpul lor, legile fonetice au însemnat un progres incontestabil în studiul limbilor, căci constituiau o frînă împotriva fanteziei cercetătorilor. Noi, astăzi, nu le mai vedem exact în acelaşi fel cu neogramaticii, dar continuăm să folosim faptele obţinute de ei cu ajutorul concepţiilor lor privitoare la legile fonetice.

BIBLIOGRAFIE

1. A. V. Desnickaja, *Voprosy izučenija rodstva indo evropeiskich jazykov*, Moscova-Leningrad, 1955, p. 61–124.
2. I. Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode*, Bucureşti, 1962, p. 21–30.
3. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. a VIII-a, Paris, 1934, p. 468–479.
4. Ernst Pulgram, *Neogrammarians and Sound Laws*, in: „Orbis", IV, 1, 1955, p 61–65.
5. Wilhelm Streitberg, *Hermann Paul* (1846–1921), in: „Indogermanisches, Jahrbuch", 1922–1923, reprodus în volumul *Portraits of Linguists* I, 1967, p. 549–554.

X. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA

Curentul latinist

La începutul secolului trecut, România nu a intrat imediat în curentul lingvistic dezvoltat sub influenţa concepţiilor care elaboraseră metoda comparativă. În vremea aceea erau dominante la noi ideile şcolii latiniste, care considera că româna este o latină coruptă (fiind în această privinţă de acord cu lingviştii apuseni din vremea aceea) şi deci trebuie luate măsuri pentru a o repara, adică pentru a o apropia din nou de latină. Sub influenţa acestor idei, s-a pornit la înlocuirea cuvintelor de origine slavă, maghiară etc. cu cuvinte construite special din elemente de origine latină. Astfel, de exemplu, în loc de *chibrit*, s-a propus *de părete frecătoriu* (pentru că adesea chibriturile erau aprinse prin frecarea lor de perete), iar în loc de *cravată* s-a încercat compusul *de gît legău*. Cei mai cunoscuţi campioni ai relatinizării limbii au fost A. T. Laurian şi I. C. Massim, care, în dicţionarul academic redactat de ei (1871), au exclus cuvintele de origine nelatină (le-au exilat într-un glosar special), înlocuindu-le cu cuvinte latineşti sau inventate.

Alt fel de prejudicii se aduceau limbii române prin folosirea unei scrieri etimologice fără nici o justificare practică. În alte limbi, cînd au început să fie scrise, s-a stabilit un sistem de litere care reproduceau exact pronunţarea. Cu timpul, pronunţarea a evoluat, iar scrierea a rămas cea veche. Ortografia etimologică prezintă dezavantaje, în primul rînd pentru că îngreunează învăţarea scrisului şi a cititului. Dar ea nu poate fi schimbată brusc şi radical, întîi pentru că nu se poate rupe dintr-o dată cu tradiţia (cărţile apărute acum un secol ar deveni inutilizabile), al doilea pentru că scrierea tradiţională, nefiind legată de o anumită pronunţare actuală, acoperă diferenţele produse în ultimele secole: toţi scriu la fel, şi fiecare citeşte în conformitate cu pronunţarea regiunii lui.

În România, astfel de argumente în favoarea unei scrieri diferite de pronunţare nu existau. Totuşi, pentru a apropia limba română de originea ei latină, se cerea să se scrie cuvintele aşa cum se presupunea că s-ar fi pronunţat cu o mie de ani înainte, cînd nu exista scriere românească. De exemplu, se propunea *tierra* pentru *ţară* (cu *t* ca în latinescul *terra*), iar sunetul *î* era scris în cinci feluri, după vocala latină din care provenea (sau din care se pretindea că provine) în fiecare cuvînt în parte: *mână*, *vênt*, *rîu*, *rônd*, *gût* (în realitate, *rînd* şi *gînd* nu provin din latineşte, ci reprezintă pe v. sl. *rędŭ* şi *glŭtŭ*).

ARON PUMNUL

Şcoala „fonetistă" a lui Aron Pumnul nu se mulţumea cu atîta, ci cerea să se şi pronunţe cuvintele împrumutate recent nu aşa

cum au fost preluate, ci aşa cum ar fi fost transformate dacă ar fi fost moştenite din latineşte, de exemplu *dicţionar* devenea *zipciunar*.

În vremea aceasta, oamenii luminaţi îşi consumau energia luptînd împotriva acestor exagerări. În fruntea curentului progresist se aflau mari scriitori, ca: C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Russo, Al. Odobescu. Dacă intelectualii români ar fi avut răgazul necesar ar fi putut da de pe atunci lucrări valoroase, cum o dovedeşte cartea tînărului M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigains*, publicată la Berlin în 1837 şi folosită încă şi azi ca operă de informare.

Trebuie, totuşi, să le recunoaştem latiniştilor meritul de a fi creat un curent în favoarea studiului limbii latine (ceea ce a constituit un început pentru modernizarea limbii române, prin adoptarea de termeni de origine latină, deveniţi astăzi internaţionali), de a fi iniţiat o mişcare în direcţia afirmării naţiunii noastre. Înteţirea discuţiei cu adversarii lor a contribuit în largă măsură la deşteptarea în masele largi a curiozităţii pentru problemele limbii în general.

I. HELIADE RĂDULESCU

Paralel cu activitatea reprezentanţilor Şcolii Ardelene şi a curentului pumnist, se afirmă şi alte puncte de vedere asupra limbii române, mai moderate şi mai realiste. Astfel, în *Gramatica românească* din 1828, Ion Heliade Rădulescu (1802—1872) atacă exagerările latiniştilor şi pledează pentru o ortografie fonetică. Heliade susţinea că la baza limbii literare trebuie să stea limba vorbită de popor şi limba cărţilor bisericeşti, îmbogăţită cu elemente din fondul latin, cu derivate româneşti, cu termeni regionali şi împrumuturi.

Sub influenţa ideilor lui Condillac, el considera că limbajul are origine naturală şi parcurge, în evoluţia lui, două faze: de imitare, prin sunete, a obiectelor şi de simbolizare a lor. În acelaşi timp, Heliade a menţionat relaţiile strînse dintre limba unui popor şi nivelul lui cultural-politic.

TIMOTEI CIPARIU

Timotei Cipariu (1805—1887) a fost un reprezentant al etimologismului moderat. Prin lucrările sale, *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi* (1854) şi *Principia de limbă şi scriptură* (1866), el a pus bazele gramaticii istorice a limbii române. Tot el a dat prima gramatică academică a limbii române (1869—1877). Cipariu susţinea etimologismul ortografic, considerîndu-l un mijloc de unificare a limbii naţionale, diversificată dialectal sub aspect fonetic. Pentru cărturarul ardelean, limba este un produs al poporului, care se păstrează prin literatură. Ca atare se pronunţă împotriva intervenţiilor subiective în limbă. Cere scriitorilor să nu introducă „înnoituri gramatice" fără justificare. A manifestat rezerve faţă de dicţionarul lui Laurian şi Massim, arătînd că limba e dată prin uz şi se îmbogăţeşte pe măsura necesităţilor. Crede totodată că limba e în continuă schimbare şi că evoluţia ei nu trebuie lăsată să se desfăşoare numai spontan. Cipariu a intuit aspectele dialectice ale limbii: a menţionat că unitatea unei limbi se manifestă prin varietatea vorbirilor individuale şi că necontenita schimbare nu neagă continuitatea şi păstrarea elementelor ei fundamentale. Afirmînd că în centrul preocupărilor trebuie să se afle limba naţională, Cipariu menţiona că toate limbile sînt egale, întrucît toate „sînt răsufletul minţii omeneşti".

B. P. HASDEU

Primul lingvist român care s-a interesat în mod activ de lingvistica indo-europeană și, în lucrările sale, a aplicat consecvent metoda comparativă a fost Bogdan-Petriceicu Hasdeu (1838—1907). Și-a început cariera științifică publicînd lucrări de istorie, dar repede a atras în cercul preocupărilor sale probleme de lingvistică și, în primele timpuri, în special de lingvistică indo-europeană. Scopul pe care îl urmărea în această perioadă a fost, după cum ne spune el însuși, luminarea cu ajutorul limbii a perioadelor istorice pentru care nu ni s-au păstrat documente.

Atît calea pe care ajunge la studiile de indo-europeană, cît și situația specială a limbii române au contribuit fără îndoială la fixarea primelor subiecte: *elementele autohtone ale limbii române.* Asupra acestei probleme nu existau materiale bogate, dar Hasdeu și le aduna singur din lecturile sale variate. Peste tot unde latina și limbile vecine nu deschideau perspective de etimologie, el recurgea la comparația cu limbile indo-europene, folosind ca punct de plecare, în afară de româna, albaneza. Această metodă nu a fost complet eliminată nici pînă astăzi și a dat unele rezultate.

În prezent, unele din concluziile lui Hasdeu nu mai rezistă criticii, dar lucrul nu trebuie să ne mire: să ne aducem aminte că ne găsim pe la 1870, înainte de manifestul neogramaticilor. Domnește ideea că la baza limbilor indo-europene se găsește, dacă nu chiar sanscrita, în orice caz ceva destul de aproape de ea. Pentru a explica cele mai mici amănunte, se trimitea la sanscrită.

Dacă nu-i putem reproșa lui Hasdeu faptul că în multe cazuri se găsea la nivelul științei din vremea lui, în schimb putem să notăm punctele în care el a depășit acest nivel. Cu fantezia lui bogată și cu orizontul larg al cunoștințelor sale, el a întrevăzut sau chiar a văzut clar anumite soluții care mai tîrziu au fost expuse de alții și adoptate de mulți, dacă nu de toți lingviștii. Înainte de neogramatici, el a afirmat cu tărie importanța legilor lingvistice. De exemplu, printre principiile de care trebuie să ținem seama în studiul etimologiei, el înscrie și următorul: „ a păzi legile de corespondența sonurilor din limbă în limbă" [1].

Spuneam mai sus că Hasdeu, ca și contemporanii săi, reducea indo-europeana la sanscrită. Dar el este unul dintre primii care recunosc greșeala și luptă pentru scoaterea limbilor indo-europene de sub tutela sanscritei [2].

Sînt încă astăzi mulți cercetători care reconstruiesc originale latinești pentru a explica prin ele formații perfect explicabile prin limba română. Hasdeu a atras atenția încă din 1883 asupra acestei greșeli: este neserios să reconstruim un latinesc **glaucellus* pentru a explica rom. *ghiocel,* cînd avem în românește pe *ghioc* și sufixul *-el* [3].

Sub influența neogramaticilor, Hasdeu a militat pentru o lingvistică istorică: totodată, el este printre primii reprezentanți ai unui punct de vedere sociologic în lingvistică; astfel, el arată că evoluția limbii trebuie studiată în legătură cu evoluția societății, faptele de limbă

---

[1] v. *Principie de filologia comparativă ario-europea*, curs ținut la Facultatea de litere și filosofie din București, tom. I, *Istoria filologiei comparative*, București, 1875, p. 18.

[2] v. *Cuvente den bătrîni*, III, București, 1881, p. 105—107.

[3] v. *Din istoria limbii române*, București, 1883, p. 7.

trebuie privite ținînd seama de realitățile pe care le oglindesc. „Nimic mai social ca limba, creatorul și oglinda societății", scria Hasdeu, iar despre lingvistică afirma că este „cea mai socială din complexul științelor sociologice" [4]. A susținut cu tărie ideea că materialul de bază al lingvisticii îl constituie limba vorbită, în varietatea ei dialectală.

Important, din punctul nostru de vedere, este că Hasdeu a arătat interes pentru problemele de lingvistică generală, lucru explicabil, pe de o parte, prin influența școlilor din epocă, pe de altă parte, prin vastele lui cunoștințe în domenii diferite de lingvistică.

De numele lui Hasdeu se leagă teoria circulației cuvintelor, prin care a evidențiat rolul frecvenței elementelor lingvistice. Studiind materialele adunate din limba vorbită și pe baza analogiei cu teoria valorilor din economie, el a afirmat că valoarea unui element lingvistic trebuie apreciată după puterea lui de circulație în limbă; propagarea modificărilor se produce prin elementele cu circulație mare, iar fizionomia unei limbi este determinată de cele mai frecvente cuvinte, forme și sunete — principii admise și astăzi și confirmate de lingvistica matematică [5].

Hasdeu a recunoscut un fapt care avea să fie pus în lumină clară de geografia lingvistică, anume că dialectele sînt net delimitate între ele cînd e vorba de porțiunile lor centrale, pe cînd la limitele între ele nu se observă decît o trecere gradată și nesimțită. De asemenea, el a constatat că noțiunile de „limbă" și „dialect" sînt relative și că nu există un criteriu lingvistic pentru a se preciza categoric dacă un anumit idiom este o limbă independentă sau un dialect al unei limbi. În sfîrșit, el a dat noțiunii de „limbă literară" sensul larg de limbă normată a operelor științifice și literare, deosebită de limba poetică, sens care a fost generalizat abia în ultimele decenii.

În altă ordine de idei trebuie semnalat că Hasdeu a combătut pe latiniști (între altele a scris și o comedie, *Trei crai de la răsărit*, unde ridiculizează un pedant care vorbește numai cu cuvinte latinești) și s-a interesat intens și permanent de felul de a vorbi al poporului. Din această preocupare a izvorît chestionarul pe care l-a trimis în toate părțile țării, pentru a obține răspunsuri privitoare la limba populară, la obiceiurile locale etc. Materialul adunat prin aceste răspunsuri formează 19 tomuri groase, care se păstrează la Biblioteca Academiei R. S. România și constituie pînă azi punctul de plecare pentru multe cercetări, în special de folclor.

Lucrările lui Hasdeu conțin o mare bogăție de idei, ele au deschis căi noi de cercetare în lingvistica generală și în studiul istoriei limbii române. Grație activității lui, un public larg a început să se intereseze de problemele lingvisticii.

ALEXANDRU CIHAC

A l e x a n d r u C i h a c (1825—1887) a studiat în Apus. A ajuns relativ tîrziu la studiile de limbă: a publicat *Dictionaire d'étymologie daco-romane* (vol. I în 1870, vol. II în 1879), primul dicționar român consacrat exclusiv etimologiei. A subliniat importanța elementului slav în română, ca o reacție împotriva exagerărilor latiniste. El însuși a exagerat în

[4] v. *Principie de filologia comparativă ario-europea*, tom. I, *Istoria filologiei comparative*, București, 1875, p. 15.

[5] v. B. P. H a s d e u, *Cuvente den bătrîni*, III (*Principie de lingvistică*), p. 91—105, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, 1887, p. XLVI—LIX.

unele privințe influența slavă, atrăgîndu-și în această privință riposta hotărîtă a lui Hasdeu. Dar tot el a arătat, înaintea lui Hasdeu, că fizionomia unei limbi e dată nu de proporția elementelor de o anumită origine, ci de aportul lor calitativ, iar în prefața dicționarului sublinia că în lexicul și în gramatica limbii române substratul fundamental îl formează elementul latin.

Prin lucrările sale Cihac a contribuit la combaterea exagerărilor latiniste și la instaurarea unui spirit obiectiv în știința limbii. Ca orientare generală, Al. Cihac a fost un adept al școlii naturaliste, de la care a preluat ideea caracterului obiectiv al limbii și al legilor ei. Sub influența lui M. Müller, a susținut și el că nu există limbi mixte, pentru că elementele străine nu pot modifica esența unei limbi. Tot de la Müller a preluat ideea că limba este un fenomen atît natural, cît și social și că cercetarea lingvistică trebuie să pună în centrul ei studiul limbilor vii și al dialectelor.

ALEXANDRU LAMBRIOR

Alexandru Lambrior (1845—1883) a fost mai întîi istoric. A făcut numeroase studii concrete, fiind preocupat de limba poporului, ceea ce nu l-a împiedicat să dea mare atenție limbii vechi. A fost la început sub influența școlii naturaliste, apoi a aderat la ideile neogramaticilor. În toată activitatea lui, a combătut energic pe latiniști. A făcut excelente studii de fonetică, publicate în reviste românești și străine, a dat, printre primii, atenție semanticii, s-a ocupat de gramatică, unde a introdus terminologia modernă, și de ortografie, pledînd pentru o scriere simplă bazată pe tradiția literară și pe formele dialectale vii, potrivită cu pronunțarea și accesibilă marilor mase, și în toată activitatea lui el a adoptat o atitudine progresistă. De exemplu, a pledat pentru explicarea faptelor de limbă, pe cît posibil, prin mijloacele limbii înseși: în timp ce mulți căutau originea palatalizării labialelor în influențe străine, Lambrior a dovedit că acest fenomen se datorează modificărilor în structura internă a limbii române, ca urmare a relațiilor reciproce între diversele elemente ale limbii.

Adept al metodei comparative-istorice, Lambrior este primul lingvist de la noi care a studiat limba română în comparație cu celelalte limbi romanice și a stabilit particularitățile ei fonetice — formate înaintea contactului cu slava — care o deosebesc atît de latină, cît și de restul limbilor romanice.

Sub influența neogramaticilor a susținut că legile fonetice acționează fără excepții (în sensul că și excepțiile au explicațiile lor), dar a înțeles că ele sînt limitate în timp. Lambrior a urmărit să formuleze principalele legi fonetice ale limbii române și să stabilească cronologia lor relativă, oferind astfel o bază științifică pentru etimologie. De neogramatici se distinge prin atenția acordată sensului și funcției formelor gramaticale. A murit prea tînăr, neputînd da astfel întreaga măsură a capacității sale. Lucrările lui au fost folosite de lingviștii de mai tîrziu.

HARITON TIKTIN

Hariton Tiktin (1850—1936). Originar din Germania, Tiktin a venit, la vîrsta de 18 ani, la Iași, unde și-a însușit singur atît limba română, cît și lingvistica. A lucrat în condiții deosebite de grele, fără nici un ajutor de la oficialități și mai toate materialele pe care le-a folosit în lucrările sale și le-a strîns singur, citind numeroase manuscrise vechi din care își extrăgea citatele. A publicat (la 1893) o *Gramatică română*, al cărei punct de plecare au fost notele sale de pe vremea cînd învăța românește. Această gramatică a apărut în a treia ediție

(1945) și este încă pînă astăzi utilă cercetătorilor. În 1905, Tiktin a publicat în Germania un manual elementar de limbă română *(Rumänisches Elementarbuch)*, al cărui titlu modest ar putea induce în eroare cu privire la conținutul lucrării: nu este vorba de o carte superficială, ci de una care prezintă toate caracteristicile unei opere de știință. În 1895 Tiktin a început să publice, în fascicule, *Dicționarul român-german*, cel mai bun dicționar istoric complet al limbii române din cîte s-au publicat pînă acum. Și aici titlul poate înșela: este, de fapt, un dicționar al limbii române în toată evoluția ei, cu indicarea datelor asupra istoriei cuvintelor, asupra repartizării lor regionale, cu informațiile necesare asupra filiației sensurilor și a etimologiei. Privit cu indiferență de oficialitate, Tiktin a reușit să tipărească sfîrșitul dicționarului abia în 1926.

Acestea sînt numai o parte din lucrările pe care Tiktin le-a consacrat istoriei limbii române.

Tiktin a fost în toată activitatea sa neogramatic, dar prezintă unele trăsături care-l disting de ceilalți neogramatici, în favoarea sa. El recunoaște existența legilor fonetice, dar se apropie de ideea că limba este un fenomen social, al cărui scop este comunicarea, că limba se schimbă odată cu schimbările din societate (Tiktin are un punct de vedere istoric chiar în gramatica descriptivă), diferitele compartimente ale limbii dezvoltîndu-se în chip inegal. El recunoaște că, odată cu dezvoltarea societății, limba progresează. Astfel, în opoziție cu reprezentanții curentului latinist, Tiktin consideră româna o treaptă superioară de dezvoltare a latinei, și nu o formă degradată a ei. A menționat legătura arbitrară dintre latura sonoră și cea semantică a cuvintelor, lipsa paralelismului între categoriile logice și cele gramaticale și faptul că vocabularul oricărei limbi este amestecat, purismul — în materie de limbă — fiind o absurditate. El a dat o mare atenție practicii, pledînd pentru ortografia fonetică, pentru apropierea limbii scrise de cea vorbită.

ION BOGDAN

I o n B o g d a n (1864—1919) a studiat la Petersburg și la Moscova. A fost slavist și a ocupat prima catedră de slavistică înființată în România, la București, în 1891. A fost mai mult filolog și istoric decît lingvist, dar a ajutat lingvistica, pe de o parte, prin promovarea studiilor de slavistică, pe de altă parte prin studiile privitoare la originea alfabetului chirilic în România și prin excelentele ediții de documente și cronici.

LAZĂR ȘĂINEANU

L a z ă r Ș ă i n e a n u (1859—1934) a fost elev al lui Hasdeu, căruia, într-o anumită perioadă, i-a ținut locul la universitate. A fost neogramatic militant, dar cu înclinare spre interpretări sociologice, a dat atenție problemelor de lingvistică generală, în lucrări bune pentru vremea cînd au apărut. Lecția lui de deschidere, ca suplinitor al lui Hasdeu, a fost publicată sub titlul *Lingvistica contemporană sau școala neogramaticală* (1890). În ea, Șăineanu evidențiază superioritatea neogramaticilor față de școlile anterioare și, totodată, critică la aceștia neglijarea semanticii și a sintaxei, exagerarea rolului elementului fiziologic și ideea legilor fonetice fără excepții. Apoi a publicat *Raporturile între gramatică și logică* (1891), arătînd că limba nu urmează legile logicii, ci legi proprii, și că unitățile gîndirii (noțiune, judecată) nu coincid cu unitățile limbii (cuvînt, propoziție), *Istoria filologiei române* (1892). Mai mult interes merită lucrarea sa de licență *Încercare asupra semasiologiei limbii române* (1887), primul studiu asupra semanticii. În ea se discută

evoluţia semantică a multor cuvinte româneşti şi totodată sînt abordate unele probleme teoretice, precum raportul dintre forma şi sensul cuvintelor, dintre sens şi noţiune, dintre istoria cuvintelor şi istoria societăţii. Opera cea mai însemnată, care rămîne pînă astăzi de neînlocuit în lingvistica română, este *Influenţa orientală asupra limbii române*, în trei volume (1900). Şăineanu a arătat un deosebit interes pentru limba vorbită, fiind printre primii care s-au ocupat de argouri. Mai trebuie citată monumentala lucrare de folclor *Basmele române* (1895). Fiind obligat să plece din ţară, s-a stabilit la Paris, unde şi-a petrecut a doua jumătate a vieţii, dînd, de aici înainte, numai lucrări privitoare la limba franceză: *Les sources indigènes de l'étymologie française* (3 volume, 1925—1930), în care, cu unele exagerări, aplică principiul căutării etimologiilor în însăşi limba unde apar cuvintele studiate; *Le langage parisien au XIXe siècle* (1920), în care sînt studiate cuvintele de argou şi familiare, *La langue de Rabelais* (2 volume, 1922—1923) şi altele.

ALEXANDRU PHILIPPIDE

Alexandru Philippide (1859—1933), profesor la Universitatea din Iaşi. Format la şcoala neogramaticilor, Al. Philippide a pus accentul în cercetare pe interpretarea unui vast material de fapte, studiat în perspectiva istorică. Exigent, spirit pozitivist şi prudent, s-a ferit de afirmaţii hazardate şi a scris puţine lucrări. A fost, la noi, cel mai bun fonetician al epocii. În 1894 a publicat lucrarea *Principii de istoria limbii*, o adaptare la materialul românesc a cărţii lui Hermann Paul *Prinzipien der Sprachgeschichte*, în care aduce şi unele contribuţii teoretice. În afară de aceasta ne-a lăsat *Gramatica elementară a limbii române* (1897), care, în ciuda titlului, este o lucrare cu caracter ştiinţific, apoi opera de bătrîneţe *Originea românilor* (2 volume, 1925—1928), în care se cuprind toate datele istorice privitoare la locul, epoca şi împrejurările formării poporului şi limbii române, cu aprecieri personale ale autorului, transformate adesea în luări de poziţie cu privire la metodele de lucru şi concepţiile lingvisticii contemporane. Şi în această lucrare autorul îşi expune punctul de vedere asupra unor probleme cu caracter teoretic: cauzele schimbărilor lingvistice, legile fonetice, raportul dintre limbă şi dialect, reflectarea în limbă a modului specific de gîndire al vorbitorilor. Philippide este considerat şeful „şcolii ieşene".

OVID DENSUSIANU

Ovid Densusianu (1873—1938), profesor la Universitatea din Bucureşti. A fost neogramatic, elev al lui Gaston Paris. S-a ocupat de filologie, folclor, critică literară şi a făcut el însuşi literatură. A publicat culegeri de texte populare, a făcut anchete regionale, adesea în colaborare cu I. A. Candrea. A condus revista „Grai şi suflet", care a apărut din 1924 pînă în 1937 (titlul revistei este un adevărat program). Opera principală a lui Densusianu este *Histoire de la langue roumaine* (neterminată: vol. I, 1901; vol. II, 1914—1938), indispensabilă romaniştilor pînă astăzi[66]. Împreună cu Candrea (care a fost şi el profesor la Universitatea din Bucureşti) a publicat un excelent dicţionar etimologic al limbii române, elementul latin (tipărit numai pînă la cuvîntul *putea*).

Lucrările lui Densusianu se caracterizează printr-o aplicare strictă a metodei, în spiritul neogramaticilor, şi prin redarea cu mare exactitate a faptelor. El cunoştea în amănunte mai toate limbile romanice

---

[66] A apărut, în 1961, în traducere românească, sub titlul Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, Editura ştiinţifică, Bucureşti.

și putea să le compare cu limba română. A fost, însă, refractar la inovații; astfel a desconsiderat geografia lingvistică și fonetica experimentală. În literatură a fost simbolist și în unele aspecte ale activității sale a avut vederi cosmopolite. Astfel a luptat stăruitor pentru a se menține elementei etmologice în ortografia noastră, cu riscul de a o face greu de însușit pentru marea masă a populației; era dispus să explice totdeauna schimbările din limba română prin împrumuturi din alte limbi și, pe cît posibil, deducea derivatele românești din originale latine, adesea neatestate, în ciuda faptului că aceste derivate au în totul aspectul unor formații românești. De exemplu, *ascunsoare*, după Densusianu, ar veni din lat. **absconsoria*, neatestat în latinește și negăsit în nici o altă limbă romanică, ceea ce face foarte probabilă originea românească a derivatului, pentru care se pot cita paralele, formate în românește, ca *întinsoare*, *prinsoare* etc. Dar la fel procedau cei mai mulți neogramatici. În articolul *Orientări nouă în cercetările filologice* (1923) și în cursul universitar *Directive actuale în romanistica și lingvistica generală* (1932—1933) și-a expus punctul de vedere asupra orientărilor lingvistice din epocă, relevînd meritele și lipsurile lor. A respins ca neștiințifică școala idealismului estetic al lui K. Vossler și, cu unele rezerve, a apreciat pozitiv școala sociologică franceză reprezentată de F. de Saussure și A. Meillet. Densusianu nu se declară adeptul nici unei școli, afirmînd că fenomenul lingvistic este prea complex pentru a putea fi tratat potrivit unei unice orientări și că un sprijin sigur în cercetare îl oferă metoda comparativă-istorică.

SEXTIL PUȘCARIU

Sextil Pușcariu (1877—1948), profesor la Universitatea din Cluj. A fost în tinerețe neogramatic (a studiat în Germania). Printre primele lui lucrări poate fi citat dicționarul etimologic românesc (*Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, 1905), care cuprinde în întregime elementul latin. Mai tîrziu a editat texte vechi românești, a publicat o *Istorie a literaturii române*, epoca veche. Din 1921 a început să publice revista „Dacoromania". A fost multă vreme responsabil pentru *Dicționarul Academiei Române*, conceput pe un plan vast, din care a izbutit să publice cam o treime. Pușcariu a fost, printre lingviștii români din vremea lui, cel mai cu inițiativă și cel mai dispus să ia cunoștință de curentele noi. Astfel, el a îmbrățișat ideile geografiei lingvistice și a sprijinit elaborarea și publicarea *Atlasului lingvistic român* (volume noi au apărut și după moartea lui Pușcariu și apar în continuare și astăzi).

A aplicat în studiul limbii române punctul de vedere sociologic al strînsei legături dintre limbă și viața vorbitorilor ei. Sub influența psihologismului lingvistic, în special al lui Bühler, a evidențiat cauzele psihice ale schimbărilor. Și-a însușit teza saussuriană a caracterului de sistem al faptelor de limbă și a fost primul lingvist român care a aplicat principiile fonologice ale Școlii din Praga. A recunoscut și fonetica experimentală. În materie de ortografie S. Pușcariu a fost, cu unele excepții, mai avansat decît Densusianu. În ultimii ani ai vieții a lucrat la o vastă lucrare intitulată *Limba română*, concepută în 4 volume, din care primul a apărut în 1940, iar al doilea, postum, în 1959.

Să mai adăugăm, ca un mare merit al lui Sextil Pușcariu, că a fost primul care a organizat colective de cercetare în materie de lingvistică și în acest fel a format o „școală" în adevăratul înțeles al cuvîntului.

BIBLIOGRAFIE

1. *Lingvistică* (volumul I din *Istoria științelor în România*), elaborată sub conducerea acad. Iorgu Iordan, de Ion Gheție, Valeria Guțu Romalo, Luiza Seche, Mircea Seche și Flora Șuteu.
2. Dan Bugeanu, *Concepția lingvistică a lui Alexandru Cihac*, în: „Limba română", 3, 1967, p. 225–236; *Concepția lingvistică a lui Sextil Pușcariu*, în: „Limba română", 5, 1968, p. 393–404.
3. Gheorghe Bulgăr, *Scriitori români despre limbă și stil*, culegere de texte și introducere, București, 1957.
4. I. Coteanu, 100 *de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, în: „Limba română", 3, 1965, p. 295–300.
5. D. Gafițanu, *Concepția lingvistică a lui Al. Lambrior*, în: „Analele științifice ale Universității « Al. I. Cuza »", seria a III-a (științe sociale), tom. II, fasc. 1–2, Iași, 1956, p. 35–51; vezi și observațiile făcute de Fl. Dimitrescu în: „Limba română", 4, 1957, p. 80–82.
6. Al. Graur, *B. P. Hasdeu și lingvistica indo-europeană*, în: „Analele Academiei Republicii Populare Române", vol. XIII, 1963 (apărut în 1965), p. 245–248.
7. Iorgu Iordan, *Alexandru Lambrior*, în: „Cum vorbim", 5, 1949, p. 10–12; *Sextil Pușcariu*, în: „Cercetări de lingvistică", 2, 1966, p. 150–159; *Școala filologică ieșeană*, în: „Analele științifice ale Universității « Al. I. Cuza »", tom. VI, fasc. 2, 1960. Vezi și *Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode*, București, 1962, passim.
8. D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959; *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965.
9. Ion Nuță, *Studiu introductiv* la volumul A. Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, 1976.
10. C. Poghirc, *B. P. Hasdeu, lingvist și filolog*, București, 1968.
11. Lucia Pop, *Probleme lingvistice la „Convorbiri literare"*, în: „Studii și cercetări lingvistice", seria a III-a, Filiala Iași, 3–4, 1955, p. 263–299.
12. I. Rizescu, *H. Tiktin, omul și opera*, București, 1971.
13. Al. Rosetti, *Ovid Densusianu*, în: „Cum vorbim", 6, 1949, p. 6–7; *Bogdan Petriceicu Hasdeu și studiul limbii române*, în: „Limba română", 5, 1963, p. 459–463.
14. Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române, Activitatea lexicografică a lui Alexandru Cihac*, în: „Limba română", 2, 1962, p. 190–201, și 3, 1962, p. 318–327.
15. Lucia Wald, *Hasdeu și problemele de teorie a limbii*, în: „Limba română", 5, 1963, p. 464–468.

XI. I. A. BAUDOUIN DE COURTENAY

I. A. BAUDOUIN DE COURTENAY

Orientarea psihologistă în problemele lingvistice a luat o direcţie nouă în lucrările lui I. A. Baudouin de Courtenay, care, alături de F. de Saussure, a pus bazele lingvisticii moderne.

Jan Ignat Necislav (Ivan Aleksandrovici) Baudouin de Courtenay (1845—1929) s-a născut în Polonia şi şi-a petrecut o mare parte a vieţii în Rusia. A făcut studii superioare la Varşovia, Praga, Iena şi Berlin. A fost profesor la universităţile din Kazan (1875—1883), Iuriev (1883—1893), Cracovia (1893—1900) şi Petersburg (1901—1918). A publicat numeroase articole şi studii în probleme de lingvistică slavă şi de teorie a limbii. Multe idei originale se găsesc expuse în cursurile sale universitare.

După cum arată elevul său L. V. Şcerba[1], Baudouin de Courtenay nu a aparţinut unei anumite şcoli lingvistice. Deşi prin unele aspecte ale concepţiilor sale se încadrează în tendinţele dominante ale lingvisticii din ultimul sfert al secolului trecut, el a adoptat de multe ori poziţii independente, atitudini critice faţă de şcoala neogramaticilor, şi a introdus în lingvistica generală multe puncte de vedere originale, care se regăsesc, independent, în lucrările lui Ferdinand de Saussure.

Influenţa psihologismului

În esenţă, concepţia lingvistică a lui Baudouin de Courtenay este pătrunsă de psihologism. După părerea sa, natura limbii este psihică, cauzele schimbărilor lingvistice sînt de natură psihică şi, în anumite limite, fiziologică; dezvoltarea limbii este condiţionată de legi psihice. Limba există numai în sufletul indivizilor, viaţa limbii se reduce la asocieri între reprezentări[2]. Dar, depăşind concepţia psihologist-individualistă, Baudouin de Courtenay a introdus noţiunea de factor individual-colectiv şi a făcut deseori apel la psihologia colectivă. A subliniat faptul că limba există numai în colectivitate şi că, de aceea, este necesar să se ia în considerare şi latura ei socială, iar lingvistica trebuie socotită ştiinţă psihologică-socială.

„În vorbire şi în limbă nu există şi nu poate exista nici un fenomen care să nu fie şi psihic. Dar, pentru că limba este posibilă numai în societate, în afară de latura psihică

---

[1] v. L. V. Şcerba, *I. A. Baudouin de Courtenay: ego značenie v nauke o jazyke*, în vol. „*Izbrannye raboty po russkomu jazyku*“, Moscova, 1957, p. 89.

[2] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *O psychicznych podstawach zjawisk językowych. Postawienie kwestii*, in: „Przeglad Filozoficzny“, vol. VI, Varşovia, 1903, p. 153—171. În traducere rusă în volumul I. A. Baudouin de Courtenay, „*Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju*“, Moscova, vol. II, 1964, p. 61—75. În continuare lucrările lui Baudouin de Courtenay sînt citate după această culegere.

trebuie deosebită şi latura ei socială. Ca bază a lingvisticii trebuie să servească nu numai psihologia individuală, dar şi sociologia"[3].

Dar pentru I. A. Baudouin de Courtenay, dealtfel ca şi pentru F. de Saussure, sociologia se reduce, în cea mai mare parte, la psihologia colectivă.

Esenţa psihologistă a concepţiilor sale l-a dus pe autor la neînţelegerea raportului real dintre limbă şi vorbire, ca raport între general şi individual. Astfel, asemenea celorlalţi adepţi ai psihologismului lingvistic, a considerat că numai vorbirea individuală are existenţă reală, iar limba unei colectivităţi (trib, popor, naţiune) este doar o ficţiune.

„Aşa-zisa limbă rusă reprezintă o pură ficţiune. Nu există nici o limbă rusă, cum îndeobşte nu există nici o limbă, tribală sau naţională. Există, ca realităţi psihice, numai limbile individuale sau, mai exact, gîndirile lingvistice individuale"[4].

În opoziţie cu această afirmaţie, se întîlnesc şi pasaje din care reiese că Baudouin de Courtenay s-a apropiat de înţelegerea limbii ca entitate abstractă, care se manifestă prin vorbirile individuale. Astfel, el numea limba unei colectivităţi „construcţie dedusă dintr-o serie întreagă de limbi individuale, existente în mod real"[5], „medie întîmplătoare a limbilor individuale"[6], „rezultat al mijlocirii"[7].

Influenţa sociologismului

Trebuie subliniat că, în cercetările sale concrete, I. A. Baudouin de Courtenay a ţinut seamă de condiţionarea socială a limbii. A adunat materiale care ilustrează diferenţierea limbii după clase şi pături sociale. A încercat să explice numele de rudenie în limbile indo-europene vechi pornind de la raporturile sociale din orînduirea comunei primitive. În postfaţa la ediţia a treia a *Dicţionarului explicativ al limbii ruse* al lui V. I. Dal', la a cărui completare şi revizuire a lucrat, I. A. Baudouin de Courtenay arată că zguduirile sociale adînci produc schimbări nu numai în ideologie, dar şi în semantică şi că, în funcţie de concepţiile unor clase sau pături, aceluiaşi cuvînt i se atribuie semnificaţii diferite şi chiar opuse. De asemenea, el a dovedit interes pentru studierea diferitelor limbaje profesionale[8].

Baudouin de Courtenay considera că, întrucît limba reflectă diverse concepţii şi ideologii ale indivizilor şi ale grupurilor sociale, ea reprezintă un mod specific de cunoaştere a lumii şi că în ea se pot determina straturi ale diverselor concepţii, atît în succesiunea lor cronologică, cît şi în aceea a diverselor laturi reflectate[9].

---

[3] v. *Nekotorye iz obščich položenij*, in *Kritiko-bibliografičeskij slovar' russkich priatelej i učenych, pod redakciej S. A. Vengerova*, vol. V, 1897, în: *„Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju"*, vol. I, 1963, p. 348. Cf. şi *O zadaniach językoznawstwa*, in: „Prace Filologiczne", vol. III, fasc. I, Varşovia, 1889, în traducere rusă în: *lucr. cit.*, vol. I, p. 217.

[4] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Vvedenije v jazykovedenije* (curs litografiat), 1917, în: *lucr. cit.*, vol. II, 1964, p. 250.

[5] v. I. A. Baudouin de Courtenay, in: *„Enciklopedičeskij slovar"*, vol. 81, 1904, în: *lucr. cit.*, vol. II, p. 71.

[6] Idem, *O zadaniach językoznawstwa* (1889), in: *lucr. cit.*, vol. I, p. 212.

[7] Idem, *Les lois phonétiques*, in: „Rocznik Slawistyczny", vol. III, Cracovia, 1910, în: *lucr. cit.*, vol. II, p. 191.

[8] cf. L. V. Şcerba, *op. cit.*, p. 93.

[9] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Język i języki, Wielka Encyklopedia powszechna ilustrawana*, vol. 33, 1903, in: *lucr. cit.*, vol. II, p. 79.

Problema modificărilor fonetice

Ca și neogramaticii, el a acordat o mare atenție problemei modificărilor fonetice. A fost printre cei dintîi lingviști care au analizat rolul analogiei în limbă, așa cum se vede chiar din lucrarea sa de tinerețe *Einige Fäller der Wirkung der Analogie in der polnischen Deklination* (1868). Are comun cu neogramaticii și preferința pentru studiul limbilor vii și al dialectelor. Teza sa de doctorat este o lucrare de dialectologie [10].

Totodată, trebuie menționat că Baudouin de Courtenay a depășit în multe privințe pe neogramatici, atît în ce privește problematica, cît și soluțiile aduse, fiind unul dintre creatorii lingvisticii moderne.

Semn și sistem

În analiza limbii, el se apropie de înțelegerea caracterului de semn al elementelor ei componente. Astfel, el considera că limba este alcătuită dintr-o serie de simboluri fără legătură naturală cu obiectele, legate între ele în cele mai variate moduri; ceea ce deosebește vorbirea umană de limbajul animalelor este lipsa caracterului necesar, nemijlocit, și permanenta ei schimbare [11]. Caracter de necesitate, adică legătură motivată între forma sonoră și sens, arăta el, au numai interjecțiile și onomatopeele. Majoritatea cuvintelor reprezintă, însă, simboluri.

Lingviștii din secolul trecut considerau că limba este alcătuită din două laturi: una externă, sunetele, și cealaltă internă, reprezentările sau noțiunile. La acestea, Baudouin de Courtenay adaugă a treia latură, structura, singura caracteristică limbii (căci sunetele și reprezentările nu sînt elemente ale limbii decît în cadrul structurii). După el, fapt lingvistic poate fi numai acel element care are o funcție, fie că este accent sau topică, fie că este grup de foneme, fonem sau trăsătură a fonemului. Cele trei laturi ale limbii se află într-o strînsă interacțiune, într-o legătură psihică, tot așa cum elementele unui organism se află într-o strînsă legătură organică [12].

Reprezentări din cele trei laturi se asociază, se grupează, formînd cîteva sisteme, ale căror elemente își modifică în mod constant relațiile după opoziții și diferențe [13].

Evoluția limbii

Ca și neogramaticii, Baudouin de Courtenay s-a ocupat mult de studiul istoric al limbii. A evidențiat adesea caracterul permanent al transformării. Mișcarea e veșnică, repausul e relativ, acest punct de vedere dialectic este clar formulat de autor:

„În limbă, ca și în general în natură, totul trăiește, se mișcă, se transformă. Calmul, întreruperea, stagnarea sînt fenomene aparente, sînt un caz particular al mișcării, în condițiile unor schimbări minime" [14].

Ideile sale privitoare la evoluția limbii sînt, în esență, următoarele: o limbă se formează treptat, în decurs de secole. Perioadele din istoria

---

[10] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Opyt fonetiki rezjanskich govorov*, Varșovia—Petersburg, 1875.

[11] v. *Szkice językoznawcze*, vol. I, Varșovia, 1904, p. 32, citat de A. A. Leontiev, *Teoretičeskij put' i osnovnye čerty lingvističeskoj koncepcij I. A. Baudouina de Courtenay*, în vol.: *I. A. Baudouin de Courtenay*, Moscova, 1959, p. 13.

[12] I. A. Baudouin de Courtenay, *O zwiatku wyobrażeń fonetycznych z wyobrażeniami morfologicznymi i semazjologicznymi*, Varșovia, 1908, în: *lucr. cit.*, vol. II, p. 163.

[13] *Ibidem*, p. 173—174.

[14] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Nekotorye iz obščich položenij...*, în: *lucr. cit.*, vol. I, p. 349.

unei limbi nu sînt delimitate în mod strict, fiecare din ele reprezintă temelia pentru o nouă perioadă. Componența și structura limbii la o etapă dată a istoriei sale sînt rezultatul întregii istorii precedente și, totodată, condiția dezvoltării ulterioare a limbii. Fiecare perioadă din istoria unei limbi trebuie judecată după categoriile și particularitățile ei, și nu în funcție de situația din alte perioade [15].

Susținînd în mod consecvent principiul istorismului în cercetările lingvistice, I. A. Baudouin de Courtenay a criticat totodată pe neogramatici, care afirmau că singură lingvistica istorică este științifică. El considera că studiul descriptiv este tot atît de îndreptățit ca și cel istoric. După părerea lui, numai lingvistica descriptivă poate descoperi sistemul unei limbi, întrucît acesta reprezintă o stare stabilă a componentelor lingvistice [16]. Această idee o găsim formulată și în *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure. Dar, spre deosebire de Saussure [17], la Baudouin de Courtenay nu există ruptură între static și dinamic, între sincronie și diacronie, ci legătură: „Statica limbii este numai un caz particular al dinamicii ei [18]".

El introduce astfel punctul de vedere istoric chiar în studiile descriptive și distinge categoriile vii, productive, de cele moarte, neproductive.

În ceea ce privește forțele care determină evoluția limbii, locul central, după părerea lui Baudouin de Courtenay, trebuie acordat tendinței spre economie, care s-a manifestat încă de la originea limbajului, cînd s-a renunțat la comunicarea prin gesturi, care dubla comunicarea sonoră. Tendința spre economie se manifestă atît în articularea sunetelor, în perceperea lor, cît și în activitatea cerebrală. Ea este considerată cauză a simplificării grupurilor consonantice, a înlocuirii sunetelor guturale cu labiale și dentale, a simplificării cuvintelor, a unificării desinențelor pentru același caz, a apariției prepozițiilor, a creării sensurilor metaforice [19].

Cercetarea istoriei limbii permite să se desprindă anumite tendințe de evoluție a ei. Cea mai importantă dintre ele este, după părerea autorului, tendința constantă de înlăturare a haosului și a incoerenței și de introducere a ordinii și a uniformității; limbile devin mai regulate, formele izolate se reduc treptat în favoarea tipurilor mai generale [20].

Istoria internă și externă a limbii

I. A. Baudouin de Courtenay este un predecesor al lui F. de Saussure prin distincția pe care o stabilește între istoria externă și istoria internă a limbii. După părerea lui, în sfera istoriei externe a limbii se cuprind aspecte legate de istoria societății, diferențierea teritorială a limbii, influența limbilor străine, legătura limbii literare cu limba vor-

---

[15] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Nekotorye obščije zamečanija o jazykovedenii i jazyke*, în: „Žurnal Ministerstva narodnogo prosvesčenija", nr. 153, 1871, în: *lucr. cit.*, I, p. 67–68.

[16] cf. T. A. Degtereva, *Kratkij obzor lingvističeskich ucenij (v XIX–XX vekach v Evrope)*, în vol.: „*Problemy izučenija jazyka*", Moscova, 1957, p. 26.

[17] Vezi p. 176

[18] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Nekotorye iz obščich položenij...* în: *lucr. cit.*, vol. I, p. 349.

[19] v. *O ogólnych przyczynach zmian językowych*, în: „Prace Filologiczne", vol. III, fasc. 2, Varșovia, 1890, în: *lucr. cit.*, vol. I, p. 222–249.

[20] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Jazyk i jazyki*, în: *lucr. cit.*, vol. II, p. 94–95.

bită, răspîndirea unei limbi dincolo de granițele ei (problema limbilor internaționale). Istoria internă a limbii cuprinde modificările structurii ei. Cele două aspecte ale limbii se influențează reciproc. Autorul crede că mai puternică este influența istoriei externe asupra istoriei interne, întrucît ritmul și specificul dezvoltării interne a limbii depind de condițiile geografice, de ocupațiile vorbitorilor și de influența limbilor străine. Istoria internă a limbii ajută să determinăm în timp limitele unei limbi (dacă avem a face cu aceeași limbă sau cu alta care se trage din ea) și să precizăm dacă un idiom dat este limbă sau dialect [21].

Limbă și vorbire

Pornind de la înțelegerea limbii ca fenomen individual și totodată colectiv, Baudouin de Courtenay, încă în 1871, a deosebit *limba*, ca sistem, de *vorbire*, ca activitate. A definit limba ca fiind un complex de elemente componente și de categorii care există în mod virtual, iar vorbirea ca fiind un proces care se repetă neîncetat, produsul nevoii de fixare a ideilor și de comunicare a lor [22].

Problema fonemului

Pe această delimitare se bazează și teoria fonemului, care l-a făcut cunoscut în întreaga lume.

Spre deosebire de neogramatici, Baudouin de Courtenay nu a studiat sunetele izolat, ci în cadrul sistemului morfologic al limbii. Este cel dintîi lingvist care a remarcat că rolul sunetelor în mecanismul limbii nu coincide cu natura lor fizică [23]. În cursul de gramatică comparată a limbilor slave, ținut în anul 1880—1881, a cerut să se diferențieze fonemul de sunetul vorbirii [24]. Ulterior, el a explicat pe larg diferența între acești doi termeni. Astfel, a arătat că sunetul, ca element al vorbirii, reprezintă cea mai mică unitate de pronunțare, care provoacă o singură impresie acustică. Prin contopirea impresiilor provocate de pronunțarea aceluiași sunet în condiții diferite se creează în psihic fonemul, echivalentul psihic al sunetului [25]. Așadar, din punctul de vedere al lui Baudouin de Courtenay, fonemul este o entitate psihică, și nu o realitate obiectivă. Deși concepția lui psihologistă l-a împiedicat să înțeleagă natura reală a fonemului, baza materialistă a orientării lui reiese, totuși, din aceea că el a înțeles fonemul ca tip fonetic, ca generalizare a însușirilor articulatorii ale unor sunete concrete, care are rolul de a alcătui unitățile semnificative ale limbii (morfeme). El arăta că fonemele nu au sens, ele devin valori lingvistice și pot fi privite din punct de vedere lingvistic numai atunci cînd intră în componența morfemelor, fiind asociate cu reprezentări morfologice și semantice [26]. Cu cît morfologizarea și semasiologizarea [27] unor foneme sînt

---

[21] I d e m, *Nekotorye obščije zamečanija o jazykovedenij i jazyke*, în: *lucr. cit.* vol. I, p. 68—69.

[22] *Ibidem*, p. 77.

[23] I. A. B a u d o u i n d e C o u r t e n a y, *Podrobnaja programma lekcij v 1877—1878 uč. godu*, în: *lucr. cit.*, vol. 1, p. 109.

[24] Termenul *fonem* e luat de la F. d e S a u s s u r e și a fost folosit prima dată în opoziție cu termenul *sunet* de către N. S. K r u ș e v s k i, elev al lui I. A. Baudouin de Courtenay.

[25] v. I. A. B a u d o u i n d e C o u r t e n a y, *Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen. Ein Kapitel aus der Psychophonetik*, Strasburg—Cracovia, 1895, în limba rusă, în: *lucr. cit.*, vol. I, p. 271—272.

[26] I d e m, *Vvedenije v jazykovedenije* (curs litografiat), 1917, în: *lucr. cit.*, vol. II, p. 276.

[27] Prin „morfologizarea" și „semasiologizarea" fonemelor autorul înțelege dependența stabilității reprezentărilor articulatorii și acustice de legătura lor cu reprezentările morfologice și semantice ale complexului sonor din care fac parte.

mai puternice, scrie autorul, cu atît ele au mai mare valoare socială și se păstrează mai multă vreme [28].

În legătură cu mult discutata problemă a legilor fonetice, Baudouin de Courtenay a adoptat o poziție diferită de aceea a neogramaticilor [29].

Legile fonetice

În limbă, în cadrul comunicării, se produc schimbări cu caracter regulat și unitar. După părerea autorului, asemenea schimbări regulate în latura sonoră a limbii nu trebuie incluse în noțiunea de lege fonetică; ele reprezintă, de cele mai multe ori, constatări statistice ale coincidențelor produse în condiții similare. Despre lege se poate vorbi numai acolo unde se observă o succesiune cauzală a fenomenelor.

Baudouin de Courtenay a criticat teza neogramaticilor potrivit căreia orice corespondență regulată de sunete trebuie considerată lege fonetică. Pentru el noțiunea de lege comportă trăsături mai complexe decît simpla repetabilitate a faptelor.

„« Legile » reale, legile cauzalității, *sînt ascunse în adînc*, în legătura complicată a celor mai diferite elemente [30]".

Aspectele cantitative ale limbii

I. A. Baudouin de Courtenay a evidențiat aspectele cantitative ale limbii, preconizînd aplicarea metodelor matematice în lingvistică [31]. Aspectele cantitative ale gîndirii lingvistice se prezintă în forme variate. Astfel, noțiunea de număr își are corespondent în numerale; morfemul zero e asemănător cu nula din matematică; durata se exprimă prin verbe frecventative și durative. E interesantă observația autorului că prezentul verbal ar trebui să corespundă punctului din matematică, dar gîndirea lingvistică creează un prezent durativ și chiar unul atemporal (etern) la care zero e convertit în infinit. Ideea de gradație se exprimă prin treptele de comparație ale adjectivelor și adverbelor. Procesul de încadrare a formelor puțin numeroase în tipurile mai răspîndite reflectă predominarea majorității asupra minorității, în timp ce păstrarea, vreme îndelungată, a unor forme neregulate este un rezultat al frecvenței apariției lor.

Unele din paralelele stabilite de autor sînt, evident, simpliste, dar ideea de bază, aceea a evidențierii laturii cantitative a limbii, își păstrează importanța. Mai e de adăugat că, anticipînd unele puncte de vedere actuale asupra limbii, el arăta că trebuie descoperite în limbă și corespondențe cu noțiuni din matematica superioară, cum sînt acelea de funcție matematică, legătură și dependență funcțională, de reversibilitate, echivalent și substituent, de relativitate. Limbile ar trebui să poată fi caracterizate pe baza calculului statistic. Baudouin de Courtenay era convins că, odată cu aplicarea metodelor matematice în studiul limbii, se va ajunge să se formuleze legi lingvistice exprimate în formule de dependență absolută a unor mărimi față de altele.

Spre deosebire de neogramatici, I. A. Baudouin de Courtenay nu s-a limitat la adunarea materialului lingvistic și la descrierea lui. Considera că faptele nu sînt valoroase prin sine, ci reprezintă doar mijloace

---

[28] V. I. A. Baudouin de Courtenay, *Les lois phonétiques* (1910), în: *lucr. cit.*, vol. II, p. 198.
[29] *Ibidem*, p. 189–208.
[30] *Ibidem*, p. 208.
[31] Idem, *Ilosciowość w myśleniu językowym*, în: „Symbolae Grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski", vol. I, Cracovia, 1927, p. 3–18; în traducere rusă în *Izbrannye trudy*, vol. II, p. 311–324.

pentru explicare, generalizare şi formulare de concluzii. El considera că lingvistica trebuie să descopere noţiunile sau categoriile generale care leagă fenomenele şi le reprezintă ca pe un lanţ neîntrerupt de cauze şi efecte, să descopere forţele care acţionează în limbă şi legile după care se produce dezvoltarea ei [32].

Baudouin de Courtenay a adoptat o atitudine critică faţă de unele teze curente ale gramaticii comparative-istorice din vremea lui. El a privit cu scepticism reconstrucţia limbii-bază, considerînd că este posibil ca fiecare din formele reconstruite să fi existat odată, dar nu avem nici o siguranţă că au existat toate, în acelaşi timp.

Şcoala de la Kazan

Baudouin de Courtenay a avut numeroşi elevi. Discipolii săi cei mai apropiaţi, care i-au continuat şi dezvoltat ideile, sînt cunoscuţi în istoria lingvisticii ruse sub numele de *Şcoala de la Kazan*. Între aceştia trebuie amintit în primul rînd N. S. Kruşevski (1851—1887) [33], care s-a ocupat mai ales cu probleme de lingvistică generală şi a încercat să formuleze legi generale ale limbii. V. A. Bogoroditki (1857—1941) s-a interesat de problemele foneticii (a creat primul laborator de fonetică experimentală în Rusia) şi ale gramaticii comparative-istorice.

L. V. Şcerba (1880—1944) a prelucrat teoria fonemului pe baze materialiste şi a urmărit legătura reciprocă între categoriile lexicale şi cele gramaticale.

Lingviştii formaţi la şcoala lui I. A. Baudouin de Courtenay au corectat, în parte, lipsurile neogramaticilor, au scos în evidenţă aspectele dialectice ale limbii.

BIBLIOGRAFIE

1. W. Doroszewski, *Jan Baudouin de Courtenay*, în: „Slavia Orientalis", vol. XI (1962), nr. 4, p. 437—446.
2. Vl. V. Karakulakov, *Obščie lingvističeskie vzgljady I. A. Baudouina de Courtenay i predstavitelej „Kazanskoj lingvističeskoj školy"*, în: „Učenye zapiski", vol., XIV (1956), fasc. 6, Stalinabad, p. 69—86.
3. A. A. Leontiev, *Teoretičeskij put' i osnovnye čerty lingvističeskoj koncepcii Baudouina de Courtenay*, în vol.: *I. A. Baudouin de Courtenay*, Moscova, 1960, p. 5—27.
4. M. Vasmer, *J. Baudouin de Courtenay, Zum 100 Wiederkehr seines Geburtstages*, in: „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft", vol. I (1947), p. 71—77.
5. V. V. Vinogradov, *I. A. Baudouin de Courtenay*, in vol.: *I. A. Baudouin de Courtenay. Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju*, vol. I (1963), p. 6—20.
6. Lucia Wald, *Despre concepţia lingvistică a lui I. A. Baudouin de Courtenay*, în: „Limba română", vol. VII (1958), nr. 4, p. 5—10.
7. Lucia Wald, *La notion d'économie dans la théorie linguistique de I. A. Baudouin de Courtenay*, în: *Actes du X-e Congrès International des linguistes*, Bucarest, vol. II (1970), p. 321—324.

---

[32] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Nekotorye obščie zamečanije o jazykovedenii i jazyke*, in: *lucr. cit.*, vol. I, p. 55.

[33] v. I. A. Baudouin de Courtenay, *Mikolay Kruszewski, jego życie i prace naukowe*, în: „Prace Filologiczne", vol. II, fasc. 3, Varşovia, 1888, p. 837—849; vol. III, fasc. 1, 1889, p. 116—175; în traducere rusă în: *Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju*, vol. I, p. 146—202.

XII. GEOGRAFIA LINGVISTICĂ. FONETICA EXPERIMENTALĂ

Timp de secole studiul limbilor s-a limitat la aspectul lor literar. Gramaticii antici aveau în vedere numai norma limbii clasice, iar observațiile lor asupra limbii vorbite erau cu totul sporadice. În cursul evului mediu și al Renașterii, în centrul studiilor s-au aflat limbile clasice, iar cercetarea limbilor vii — considerate vulgare — și-a făcut loc cu greu, în lucrări cu caracter aproape exclusiv practic.

Bazele dialectologiei

Studiul limbilor vii înseamnă implicit cercetarea formelor lor dialectale, căci pretutindeni limba vorbită se manifestă sub forma graiurilor și a dialectelor. O lucrare ca *De uulgari eloquentia* a lui Dante constituie o excepție în epocă; abia din secolul al XVIII-lea se observă preocupări mai evidente pentru notarea faptelor dialectale.

Mult timp, formele dialectale au fost privite drept greșeli sau abateri de la norma literară. Dar mișcarea romantică de la începutul secolului al XIX-lea promovează interesul pentru limba și creația poporului, iar studiul dialectelor devine o anexă a etnografiei și a folcloristicii. În *Deutsche Grammatik* (1819) a lui J. Grimm se dă prima descriere istorică a unui grup de dialecte [1].

Bazele dialectologiei au fost puse după 1870, odată cu începuturile școlii neogramaticilor. Proclamînd necesitatea studierii limbilor vii, neogramaticii din diferite țări au inițiat anchete și au strîns un material bogat. Alături de glosare și monografii se alcătuiesc acum primele atlase lingvistice. Alcătuirea de atlase lingvistice precum și interpretarea materialului pe care îl conțin formează obiectul *geografiei lingvistice*, metoda dialectologică cea mai răspîndită. Ea studiază pe hartă repartizarea teritorială și evoluția cuvintelor, a pronunțărilor și a formelor gramaticale [2]. Este, de fapt, un procedeu de cercetare, și nu o concepție filozofică; de aceea ea se poate împăca și cu concepțiile neogramaticilor și cu ale adversarilor lor. Creatorul geografiei lingvistice este Jules Gilliéron (1854—1926), profesor la Școala de Înalte Studii din Paris. El are merite incontestabile cu privire la studiile de limbă. Ancheta dirijată de el a fost efectuată cu multă probitate de Edmond Edmont, urmărindu-se ca ideile anchetatorului să nu influențeze cîtuși de puțin faptele adunate. Marea lui dragoste față de limba poporului l-a îndemnat să culeagă date noi, pe teren, înlocuind cu fapte reale, ale limbii vii, cercetările anterioare, făcute adesea „pe hîrtie"; iar cerce-

J. GILLIÉRON

[1] Vezi p. 86.

[2] Pentru amănunte, vezi *Introducere în lingvistică*, București, 1972, p. 286—300 (versiunea germană: *Einführung in die Sprachwissenschaft*, Akademie-Verlag, Berlin, 1974, p. 437—458).

E. EDMONT

tarea atentă a modului în care cuvintele se propagă de la un punct la altul al teritoriului ne-a ajutat să pătrundem mai adînc în mecanismu- evoluției limbii, scoțînd la lumină procesele reale, ascunse de regula- ritatea de la suprafață.

Stilul lui colorat, plin de expresii familiare și de metafore [3], a atras atenția cercetătorilor, deși, uneori, a putut produce confuzii. Ca elvețian de origine, se înțelege că Gilliéron cunoștea, în afara limbii franceze, și germana, dar nu cunoștea nici o altă limbă romanică și niciodată nu a atras vreuna din ele în comparația cu franceza. Numai în mod excepțional a comparat o stare de azi cu una din trecutul aceleiași limbi. De aici pornește un întreg curent lingvistic care pretinde că originea cuvintelor trebuie căutată în primul rînd în limba care le întrebuințează și numai în desperare de cauză putem să facem apel la o limbă străină. Este, într-adevăr, greșit să socotim că totul este împrumutat, dar situația limbilor actuale ne dovedește că multe cuvinte sînt efectiv împrumutate din limbi străine. Prin urmare, originea cuvintelor trebuie căutată acolo unde este, adică de multe ori în limba proprie, dar adesea într-o limbă străină, și nu avem dreptul să limităm de la început terenul de cercetare.

Teoria ariilor

Studiind materialele adunate din toate dialectele franceze, Gilliéron a tras concluzii generale, pe care alții apoi au încercat să le extindă și la celelalte limbi. În unele cazuri, încercarea a fost încununată de succes. Astfel, Gilliéron a dezvoltat teoria ariilor, în special a ariilor laterale, pornind de la ideea că o inovație pornită dintr-un punct oarecare al teritoriului se răspîndește treptat pe suprafețe mai mari, punctul inițial constituind oarecum centrul unei întinderi de teren mai mult sau mai puțin circulare (fără să coincidă neapărat cu centrul țării), în jurul căruia se formează ca niște valuri, purtînd inovația mai departe. Este așa-numita „teorie a valurilor" (*Wellentheorie* a lui Johannes Schmidt). Gilliéron a arătat că, cu cît o regiune este mai depărtată de punctul central, cu cît este mai periferică față de acesta, cu atît are mai multe șanse să evite inovația și să păstreze formula anterioară. De aceea se poate considera că „ariile laterale", adică regiunile îndepărtate de centru și situate la marginile unui teritoriu lingvistic, fiind mai adesea departe de punctele în care s-au produs inovațiile, sînt în principiu arhaizante. Dacă aceste arii laterale, situate la mari distanțe unele de altele coincid între ele și se opun unor arii centrale, putem fi siguri că ele reprezintă o fază anterioară a limbii, în timp ce aria centrală reprezintă o inovație. Astfel, dacă în nordul Moldovei și în Banat se pronunță *frundză, dzîuă*, iar în restul teritoriului românesc se pronunță *frunză, ziuă*, tragem concluzia că, într-o fază mai veche, în toată țara se pronunța *dz*, iar pronunțarea *z* este o inovație care nu a cuprins pînă azi întregul teritoriu [4].

JOH. SCHMIDT

Această teorie a fost, în general, adoptată, și încă de la începutul secolului nostru a fost aplicată de A. Meillet la studiul limbilor indo-

---

[3] Volumele publicate de el poartă titluri ca *Patologie și terapeutică verbală*, *Taumaturgie lingvistică*, iar un capitol al acestei din urmă lucrări e intitulat **Cuminchoare „commencer", nénuphar du Sahara* (apoziția ar însemna în românește, aproximativ, „tufă de Veneția").

[4] Vezi alt exemplu mai sus, p. 72.

europene vechi, aşa cum se va arăta mai departe[5]. Lingvistul italian M. Bartoli, unul din fundatorii şcolii neolingvistice, de care va fi vorba mai departe, şi-a făcut din teoria ariilor laterale un adevărat program de lucru, ceea ce, fără îndoială, este exagerat.

Modificările fonetice

În alte cazuri, observaţiile lui Gilliéron, valabile pentru limba franceză, se potrivesc mult mai puţin pentru alte limbi. De exemplu, el a scos în lumină cu insistenţă forţa distrugătoare a schimbărilor fonetice. În franţuzeşte, adesea, dintr-un cuvînt latinesc de mai multe silabe, n-a rămas decît o silabă sau chiar un singur fonem: *digitale* „degetar" a devenit *dé*, *aqua* a devenit *eau* (citit *o*). Dar lucrurile nu s-au petrecut la fel în celelalte limbi romanice, de exemplu *digitale* a devenit în româneşte *degetar*. Mai mult, procesele fonetice duc de multe ori la dezvoltarea corpului sonor al cuvîntului, astfel *aqua* a devenit în italieneşte *acqua*; în limba germană, cuvîntul pronunţat în trecut *mūr* a devenit apoi *Mauer* „zid"[6].

Omonimia

Gilliéron a văzut în omonimie o cauză principală a dispariţiei cuvintelor: cînd două complexe sonore ajung să se pronunţe la fel, aceasta poate da naştere la confuzii periculoase, de aceea unul din ele este înlocuit, dacă nu cumva chiar amîndouă (deoarece vorbitorii din diferite localităţi nu nimeresc să elimine pe acelaşi dintre cele două omonime, pericolul de confuzie subsistă în conversaţiile dintre ei, pînă cînd ambele omonime sînt eliminate). Dovada că un cuvînt a dispărut din cauza omonimiei se poate aduce numai în rare cazuri. Dar apriori teoria pare logică şi este foarte probabil că în franţuzeşte ea se aplică la numeroase exemple, deoarece în această limbă foarte multe cuvinte au devenit omonime, ca urmare a reducerii corpului lor fonetic. De exemplu se pronunţă *ver* cuvintele: *vert* „verde" (<lat. *uiridis*), *verre* „sticlă" (<lat. *uitrum*), *vers* „către" (<lat. *uersus*), *vers* „vers" (<lat. *uersus*), *ver* „vierme" (<lat. *uermis*), *vair* „blană de veveriţă albă şi gri" (<lat. *uarius*) şi exemplele de acest fel sînt departe de a fi izolate. În alte limbi, însă, lucrurile nu se petrec la fel, cuvintele îşi păstrează destul de bine corpul fonetic, ele comportă, în general, un număr apreciabil de foneme, astfel că diferenţa între ele se poate menţine. Chiar exemplul citat dovedeşte că nici în franţuzeşte omonimia nu duce automat la eliminarea cuvintelor, de vreme ce toate cuvintele care se pronunţă *ver* continuă să fie folosite; diferenţierea între ele se face cu ajutorul contextului.

Problema limitelor dialectale

Gilliéron a tras, însă, şi concluzii care nu sînt valabile nici pentru limba franceză, fiind greşite din punctul de vedere teoretic, căci pornesc de la concepţii false asupra limbii şi asupra lumii în general. Se ştie că primele anchete geografice au fost iniţiate din dorinţa de a stabili în mod precis graniţele dintre dialecte. Spre mirarea cercetătorilor, însă, a reieşit că diversele isoglose nu se suprapun, că ele se întretaie, astfel că nu există nici un punct pe hartă care să poată servi de limită absolută între dialecte. De aici Gilliéron (şi după el şi alţii) a tras concluzia idealistă că nu există limite dialectale. Alţii vor susţine apoi că nu există nici dialecte. Este, însă, suficient să priveşti lucrurile de la o oarecare distanţă, să examinezi felul de a vorbi al oamenilor din regiuni depărtate unele de altele, pentru ca existenţa dialectelor să

[5] Vezi mai jos, p. 162.
[6] Vezi mai sus, p. 120.

devină neîndoioasă. Dacă amesteci untdelemnul cu apa, se formează o zonă unde molecule de apă şi molecule de untdelemn sînt amestecate şi, cel puţin cu mijloace rudimentare, nu izbutim să le despărţim. Înseamnă oare aceasta că nu există limită între cele două lichide?

Migraţia cuvintelor

Din cercetările geografice s-a constatat că nu întotdeauna un cuvînt existent în limbă a trăit în mod neîntrerupt în localitatea unde îl întîlnim. Pentru un motiv sau altul, cuvîntul a fost eliminat din graiul local, apoi, simţindu-se din nou nevoia de a-l avea, el a fost reintrodus, din altă regiune, cu particularităţi fonetice sau gramaticale caracteristice pentru idiomul de unde a fost reluat. Se vorbeşte astfel despre „migraţia" cuvintelor. E. Petrovici arată, de exemplu, că, în regiunea sa natală (Banat), unde se păstrează *n* muiat (*cui*, din lat. *cuneus*, se pronunţă acolo *cuń'*), există sate unde se zice *vie*, nu *vińe*, cum ne-am fi aşteptat (din lat. *uinea*), deoarece în acele sate nu sînt vii, şi astfel cuvîntul a fost părăsit; mai tîrziu, făcîndu-se cunoştinţă din nou cu „via", întîlnită în alte ţinuturi, s-a importat de acolo cuvîntul, în forma fără consoana muiată. Este posibil ca faptele de acest fel să fie mai numeroase în Franţa decît în alte ţări şi, de asemenea, este posibil ca ele să fie numeroase peste tot, fără să reuşim să le identificăm. Dar chiar dacă ar fi aşa, tot nu se justifică concluzia metafizică şi agnostică trasă de Gilliéron: nu există legi fonetice, fiecare fapt trebuie studiat separat. Falsitatea acestei concluzii, care, dacă ar fi adoptată, ar duce la desfiinţarea ştiinţei, se poate dovedi chiar cu datele limbii franceze: atunci cînd în franceza literară a fost eliminat *l* muiat [7], el a dispărut din toate cuvintele unde fusese mai înainte pronunţat, astfel încît astăzi nici un parizian nu mai este capabil, fără o sforţare specială, să-l rostească. Cînd în româneşte *a* neaccentuat a devenit *ă*, schimbarea s-a generalizat la toate cuvintele existente pe atunci. Excepţiile produse prin migraţie sau pe altă cale se explică tocmai ca excepţii şi, adesea, se elimină în procesul de unificare a limbii.

Negarea legilor fonetice

„Fiecare cuvînt îşi are istoria lui", proclamă triumfător Gilliéron, deci nu se poate face un studiu al vocabularului în ansamblu, nu există posibilitatea de generalizare, de sinteză, nu avem dreptul să vorbim de legi generale, nici nu putem alcătui o istorie a vocabularului. Concluzie agnostică, neştiinţifică. Fiecare copac îşi are şi el istoria lui, deci ar urma să spunem că nu putem studia pădurea, nici istoria plantelor. Este aici o neînţelegere a raportului între general şi individual: istoria vocabularului se alcătuieşte punînd una lîngă alta istoria fiecărui cuvînt luat în parte şi eliminînd tot ce este particular, neesenţial. În acelaşi fel se elaborează istoria omenirii, deşi fiecare om îşi are istoria sa, deosebită de a tuturor celorlalţi oameni: generalul nu există decît sub forma individualului, individualul este o formă de manifestare a generalului. Legile presupun tocmai eliminarea particularităţilor individuale, pe care Gilliéron le transformă într-un scop în sine al cercetării.

Am spus mai sus că metoda geografică poate fi folosită de lingvişti, indiferent de concepţiile lor filozofice. Nu e mai puţin adevărat că acestea se străvăd în felul cum este aplicată metoda. De aceea sînt necesare cîteva cuvinte asupra modului de lucru al diverşilor specialişti.

---

[7] Vezi mai sus, p. 119 şi, cu alte exemple, p. 155.

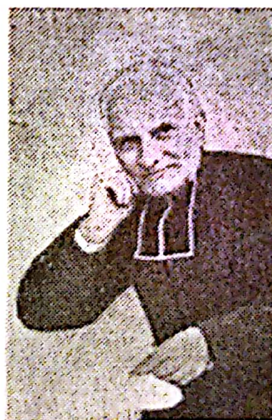
Probleme tehnice ale anchetei dialectale

Se pune, de obicei, problema numărului anchetatorilor: un singur anchetator nu poate cerceta un număr mare de localități; prin urmare, informațiile pe care le culege sînt, prin forța lucrurilor, fragmentare; mai mulți anchetatori, care își împart între ei terenul de cercetat, înregistrează adesea în chip diferit pronunțări identice, prin urmare faptele culese de ei nu sînt comparabile. În fiecare localitate, anchetatorul este silit să interogheze un singur locuitor (altfel ancheta s-ar lungi peste măsură); dar, în felul acesta, se obțin date accidentale, se fotografiază o situație care poate să nu se mai repete niciodată. Un control al anchetei este imposibil de realizat, căci, dacă întrebăm după cîtva timp pe alți locuitori, sau chiar pe cel care a fost întrebat și prima dată, este foarte posibil și chiar probabil să nu obținem exact aceleași răspunsuri, deoarece limba între timp a evoluat și, mai ales, deoarece același obiect are adesea mai multe nume, același vorbitor poate pronunța, după împrejurări, în mai multe feluri. La aceste dificultăți s-a găsit în ultimele decenii soluția: răspunsurile se înregistrează cu mijloace mecanice, deci nu ne bizuim numai pe ce a auzit anchetatorul, sau pe ceea ce i se pare că a auzit. Afară de aceasta, în țările care alocă fonduri importante pentru cercetări, anchetele se efectuează de echipe relativ numeroase, deci pot fi cercetate destul de multe localități și, în fiecare localitate, un număr mai mare de locuitori, astfel încît se poate controla fiecare informație și se pot stabili faptele normale din graiul cercetat, separate de faptele accidentale.

Pentru a-și obține informațiile, anchetatorii au ales în general locuitori bătrîni, dacă se putea, fără știință de carte și care n-au călătorit deloc, căci se urmărea în primul rînd să se descopere elementele arhaice, considerate ca singurele valoroase, și se neglijau elementele noi în limbă. Specialiștii sovietici au atras atenția asupra acestui defect și au îndemnat să se cerceteze nu numai arhaismele, ci și pătrunderea inovațiilor, răspîndirea limbii literare unice, interogîndu-se vorbitori de diferite vîrste, profesiuni și situații sociale.

Fonetica experimentală

La începutul secolului nostru a fost creată fonetica experimentală. Printre specialiștii din diferite țări care au contribuit la elaborarea metodei, meritul principal l-a avut abatele francez Pierre Rousselot (1846—1921)[8]. Cercetarea cu ajutorul aparatelor a permis să se cunoască mult mai amănunțit modul de pronunțare a sunetelor și s-a constatat că același cuvînt nu este niciodată pronunțat exact în același fel de doi vorbitori, ba, mai mult, nici măcar același vorbitor nu poate pronunța exact în același mod de două ori același cuvînt; traseele dezvăluie de fiecare dată mici diferențe, imperceptibile cu urechea, dar existente în realitate. Aceste rezultate erau de așteptat și ele confirmă unul dintre principiile materialismului dialectic. Totuși, și de astă dată, noul mod de cercetare, permițîndu-ne să cunoaștem mai precis faptele, a împins pe unii cercetători la concluzii agnostice și idealiste: nu mai există limbă, căci fiecare vorbitor își are felul său propriu de a vorbi, nu mai există foneme, ci numai variante individuale, deci nu se mai poate vorbi de o istorie a limbii, totul este individual și anarhic. Nu este, însă, greu de dovedit că, cu toate diferențele individuale, există o linie de dezvoltare pe care merge limba: comparînd

P. ROUSSELOT

[8] Pentru amănunte, vezi *Introducere în lingvistică*, București, 1972, p. 57–61.

între ele două etape ale aceleiaşi limbi, se poate desprinde o schimbare globală, valabilă pentru toţi vorbitorii acelei limbi, căci, dintre toate abaterile de la norma tradiţională, prind şi se păstrează, generalizîndu-se, numai acelea care sînt conforme cu nevoile vorbitorilor.

Atît geografia lingvistică, cît şi fonetica experimentală au adus şi aduc foloase incontestabile lingvisticii, permiţîndu-ne să cunoaştem mai în amănunt şi mai exact faptele de limbă. Neavînd, însă, suficient orizont filozofic (şi uneori nici strict lingvistic), unii cercetători s-au încurcat în propriile lor descoperiri şi au tras concluzii care, dacă ar fi respectate, ar avea drept urmare renunţarea la studiile de limbă. După cum, însă, în fizică aşa-zisa topire a materiei nu a împiedicat-o de a exista în continuare şi de a fi studiată cu metode din ce în ce mai potrivite, tot astfel şi în lingvistică, aşa-zisa dispariţie a limitelor, a dialectelor şi a legilor nu ne va împiedica să ducem mai departe studiile de limbă.

BIBLIOGRAFIE

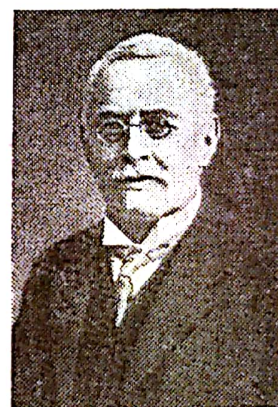
1. Gino Bottiglioni, *Linguistic Geography. Achievements, Methods and Orientations*, în: „Word", X (1954), 2–3, p. 375–387.
2. Eugenio Coseriu, *La geografia lingüistica*, ed. I, Montevideo, 1965.
3. I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 23–57.
4. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, Curente, Metode*, Bucureşti, 1962, p. 149–283.
5. A. Meillet, *Les dialectes indo-européens*, ed. a II-a Paris, 1922.
6. O. N. Trubačev, *Lingvističeskaja geografija i etimologičeskie issledovanija*, in: „Voprosy jazykoznanija", nr. 1 (1959), p. 16–33.
7. *Voprosy teorii lingvističeskoj geografii*, sub redacţia lui R. N. Avanesov, Moscova, 1962.

XIII. DIRECȚIA INDIVIDUALISTĂ

H u g o S c h u c h a r d t. **Școala idealistă**

În cursul secolului al XIX-lea, cercetările lingvistice au fost axate în special pe aplicarea metodei comparative-istorice, stabilirea de corespondențe între limbile înrudite, elaborarea de gramatici istorice etc.

Școala neogramaticilor nu a putut trece peste anumite limite impuse, pe de o parte, de mijloacele de lucru existente pe vremea ei, pe de altă parte de concepțiile aderenților ei. Cu toate acestea, neogramaticii au adus o mare înviorare a studiilor și, stabilindu-și ca scop construirea gramaticilor istorice ale tuturor limbilor, au determinat o largă activitate de cercetare, al cărei rezultat a fost publicarea unui imens număr de volume, conținînd fapte în cea mai mare parte valabile și utilizabile și astăzi.

H. SCHUCHARDT

Chiar de la începutul activității acestei școli, ea a fost viguros combătută de lingvistul austriac H u g o S c h u c h a r d t (1842—1927), profesor de filologie romanică la Halle și Graz, considerat, pe vremea lui, unul dintre cei mai mari savanți. Cunoscător a numeroase limbi, H. Schuchardt a scris lucrări referitoare la aproape toate domeniile lingvisticii generale, acordînd o atenție specială schimbărilor fonetice și lexicale, amestecului lingvistic și relațiilor genetice între limbi. Idealist extremist, care împingea atomismul pînă la ultimele lui limite, tăgăduia existența legilor și obiectivitatea proceselor lingvistice și considera că în limbă totul este individual, Schuchardt nu recunoștea existența unor granițe între limbi și între dialecte, susținea că toate idiomurile sînt mixte și că cele mai multe probleme nu pot fi soluționate de știință. S-ar fi părut că, în ce privește atomismul, neogramaticii ar fi trebuit să se împace cu el. Dar în perioada de după 1880, Schuchardt a fost principalul lor adversar. De fapt, în ce privește atitudinea față de problemele limbii, Schuchardt era mai consecvent în rău decît neogramaticii, la care se poate constata o flagrantă contradicție între teorie și practică. Referitor la modul de examinare a faptelor, și ei erau atomiști, tratau fiecare sunet izolat și puneau accentul principal pe fonetică. În explicarea fenomenelor, însă, ei erau individualiști numai în teorie, iar în practică studiau procesele care cuprind întreaga comunitate lingvistică, și tocmai aspectul acesta just al activității lor era combătut de Schuchardt.

Totuși, nici Schuchardt nu a fost consecvent pînă la capăt în concepțiile lui metafizice și, în lunga lui activitate, în care a atins și domeniul limbii române, a dat unele lucrări de valoare, atunci cînd s-a abătut de la propriile sale principii. Este inițiatorul curentului intitulat *Wörter und Sachen* („Cuvinte și lucruri"), care a editat și o revistă cu același nume, începînd din anul 1909. Programul curentului și al revistei

a fost studierea cuvintelor în strînsă legătură cu descrierea obiectelor denumite de ele, un program care în esență trebuie apreciat pozitiv; are, însă, și un aspect mecanic: nu ține seamă de faptul că între obiect și cuvînt se interpune activitatea psihică a vorbitorilor. Atacurile lui Schuchardt contra neogramaticilor au avut răsunet. Totuși, pînă la 1900, fiind izolat, el nu a repurtat succese apreciabile. După 1900 însă, școala neogramaticilor își cam epuizase posibilitățile, deoarece își realizase în mare parte programul.

B. CROCE

Geografia lingvistică a orientat cercetările în altă direcție: studiul vorbirii individuale, căutarea cauzelor psihologice ale schimbărilor, negarea legilor fonetice. Concluziile ei au fost puse la contribuție în cadrul orientării individualiste, care are ca fundament teoretic concepțiile filozofului italian B e n e d e t t o C r o c e (1866—1952). El a discutat probleme de limbă în două lucrări: *Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale* (1902) și *Filosofia del linguaggio* (1924).

După părerea lui Croce, cunoașterea umană se prezintă sub două aspecte:

a) cunoașterea *intuitivă*, prin imaginație, a individualului, a lucrului și

b) cunoașterea *logică*, prin inteligență, a universalului, a relațiilor.

Cunoașterea intuitivă dă naștere imaginilor, cea logică — conceptelor. Cunoașterea intuitivă sau expresivă reprezintă estetica sau arta, cea logică reprezintă știința.

Identitatea limbii cu arta

Ideea fundamentală a lui Croce este că limba este identică cu arta, întrucît ambele se servesc de expresie pentru a exterioriza intuiția; ca atare, și lingvistica se confundă cu estetica. Din punctul lui de vedere estetica și lingvistica nu sînt două științe distincte, subordonate una alteia, coordonate sau disparate, ci aceeași știință. Cel care se ocupă de lingvistica generală se ocupă, implicit, și de probleme de estetică, și invers [1]. Ambele științe au ca obiect al cercetării *expresia*, iar aceasta este forma materială a intuiției, definită drept „activitate pură a spiritului în care nu intervine rațiunea, judecata". Așadar, rezultă că, după Croce, limba nu exprimă gîndirea logică. Există, totuși, o limbă a științei. Se pare că prin expresie autorul se referă îndeosebi la stilul individual (al scriitorului).

Limbă și vorbire

Ca și psihologiștii, filozoful italian nu recunoaște existența reală a limbilor, ci doar realizarea lor concretă — vorbirile individuale. Astfel, vorbire înseamnă realul vorbit, limbile nu au realitate în afara ansamblurilor de propoziții pronunțate sau scrise de anumite popoare, în anumite perioade istorice. Accentuînd aspectele diferențiale și individuale, nerecunoscînd latura logică a conținutului unităților lingvistice, Croce afirmă că nu este posibilă traducerea dintr-un idiom într-altul, nici din limba maternă într-o limbă străină, nici din dialecte în limba literară, și, totodată, infirmă existența în limbă a sinonimelor, a omonimelor (căci nu există două cuvinte identice ca formă sau sens) [2].

---

[1] v. B. C r o c e, *Esthétique comme science de l'expression et linguistique générale*, Paris, 1904, p. 137.

[2] *Ibidem*, p. 141.

Cauzele schimbărilor

Pe urmele lui Humboldt, B. Croce susţine că limbajul se află, de la origine, într-un continuu proces de creaţie, impresiile — mereu noi — provocînd schimbări continue ale sunetelor şi sensurilor. Limbajul n-a fost creat de oameni în scopul comunicării, ci s-a ivit spontan, odată cu reprezentarea, s-a născut ca poezie şi s-a transformat în semn. Dar semnele lingvistice nu au sens decît dacă sînt unite cu mişcarea expresivă, care nu e niciodată identică la indivizi diferiţi şi nu se repetă la acelaşi individ.

Critica lingvisticii tradiţionale

B. Croce a adoptat o poziţie critică faţă de unele puncte de vedere ale lingvisticii tradiţionale. Astfel, a afirmat că clasificarea tipologică a limbilor nu are o bază ştiinţifică şi că singura clasificare corectă este cea istorică-genealogică, care, de fapt, nu e propriu-zis o clasificare, întrucît o familie de limbi nu conţine specii de limbi, ci un fapt lingvistic în evoluţie[3].

Autorul neagă gramaticii normative sau empirice caracterul ştiinţific, întrucît regulile gramaticale nu pot fi memorate în abstract, ci se însuşesc prin lecturi care formează gustul literar. Gramatica ştiinţifică nu poate fi decît teoretică sau estetică, iar studiul evolutiv al limbilor ar trebui să fie reprezentat de istoria lor în realitatea vie, adică de istoria producţiilor literare. O dată mai mult se confundă istoria limbii cu istoria literaturii sau cu critica literară.

Lingvistică şi estetică

Concluzia lui Croce este că toate problemele mari ale lingvisticii sînt identice cu cele ale esteticii. În legătură cu ambele s-a pus problema încadrării printre celelalte ştiinţe naturale, psihologice sau istorice. De fapt, spune autorul, lingvistica şi estetica aparţin ştiinţelor valorilor umane şi sînt, deci, ştiinţe ale spiritului. Aşa cum în estetică s-a căutat în zadar absolutul estetic, tot astfel s-a dovedit inutilă căutarea unei limbi model sau a limbii universale. Aşa cum în mod eronat s-a căutat să se introducă în estetică teoria genurilor artistice şi literare, tot astfel e fără fundament în lingvistică separarea cuvintelor în părţi de vorbire: întrucît expresia alcătuieşte un tot indivizibil, singura realitate este propoziţia — organism expresiv cu sens deplin, care poate fi o interjecţie sau un întreg poem.

Rezultă, deci, că estetica şi lingvistica ar trebui să apară drept o singură ştiinţă. Dacă lingvistica continuă să fie o ştiinţă aparte, aceasta se datoreşte faptului că ea încă nu e concepută ca ştiinţă raţională a limbajului şi pentru că mai domină prejudecata conform căreia realitatea limbajului ar consta din cuvinte izolate şi combinabile cînd, în fapt, ea constă din vorbire vie şi indivizibilă.

După cum se vede, în opoziţie cu concepţia mecanicistă a neogramaticilor, B. Croce a creat o concepţie spiritualistă şi estetică a limbajului. În centrul cercetărilor el a pus viaţa spirituală a individului, creator de limbă. Are meritul de a fi atras atenţia asupra necesităţii de a se studia latura poetică a limbajului. A conceput limba ca expresie a culturii. Lucrările lui conţin numeroase erori, dintre care cea mai gravă este identificarea artei — fapt estetic, cu limba — expresie a gîndirii logice. A identificat limba literară cu stilul beletristic şi limba comună cu vorbirea individuală. A subapreciat rolul limbii ca mijloc de comunicare, punînd pe primul plan funcţia ei expresivă.

---

[3] B. Croce, *lucr. cit.*, p. 142.

K. VOSSLER

Doctrina lui B. Croce a rămas multă vreme fără ecou, majoritatea lingviştilor de la începutul secolului nostru continuînd să lucreze în spiritul neogramaticilor. Ideile lui au fost cunoscute mai ales în Italia. În străinătate un singur lingvist le-a îmbrăţişat cu entuziasm şi a construit pe baza lor o teorie lingvistică. E vorba de Karl Vossler (1872—1947), întemeietorul şcolii *idealiste*.

Ca şi B. Croce, şi K. Vossler identifică limba cu literatura şi lingvistica cu estetica. Neavînd o bază lingvistică serioasă, în lucrările sale îşi fac loc diletantismul, impresionismul. De exemplu, în opera sa se pot citi fraze ca următoarele: cuvîntul este „oglinda sufletului" [4]; constatînd, în anumite ocazii, în franţuzeşte, o accentuare a silabei iniţiale, Vossler întreabă dacă „nu cumva s-a strecurat, în franceza actuală, ceva ca un suflu germanic sau nordic în sufletul latin" [5].

Spiritul — cauză a tuturor fenomenelor lingvistice

Pentru Vossler, marele neajuns al cercetărilor neogramaticilor îl constituie faptul că ei se mulţumesc să adune fapte a căror explicare o caută în ele înseşi, în timp ce idealiştii găsesc explicaţii prin raportarea limbii la sufletul omenesc. Pozitiviştii constată pur şi simplu că o anumită întorsătură de frază s-a generalizat. Idealiştii pretind să ştie: de ce? Iar răspunsul pe care îl găsesc este că acea întorsătură corespundea mai bine nevoilor spirituale ale majorităţii [6].

Am văzut mai înainte că, întîlnind fapte pe care nu le cunoaştem destul de bine, unii idealişti le tăgăduiesc pur şi simplu existenţa (se neagă astfel existenţa legilor şi chiar a dialectelor). Ni se prezintă acum o poziţie diferită, deşi tot idealistă; necunoscîndu-se cauza unui fenomen, se declară că e datorat „spiritului", schimbările de limbă sînt considerate a fi dirijate de raţiunea umană [7]. Fixarea ordinii cuvintelor în limba franceză (subiect — predicat — complement direct) a fost explicată (şi neogramaticii au acceptat această explicaţie) prin pierderea desinenţelor cazuale: deoarece nu mai există o diferenţă formală între nominativ şi acuzativ, singurul mijloc de a deosebi subiectul de complementul direct este plasarea subiectului la început şi a complementului la urmă. Vossler, însă, nu se împacă cu această explicaţie şi declară că ordinea cuvintelor s-a fixat în franţuzeşte din cauza spiritului francez, care doreşte ordinea şi regularitatea raţională [8].

Constatăm, însă, că multe alte limbi care au pierdut desinenţele au trecut la o ordine fixă a cuvintelor: de exemplu, chineza, care nu are deloc desinenţe, diferenţiază părţile propoziţiei numai după locul lor în frază. Nu putem crede că popoarele capătă în mod brusc gust pentru ordinea raţională în momentul în care limbile lor pierd desinenţele, fără ca între cele două feluri de fapte să existe vreo legătură, după cum nu putem crede nici că popoarele care păstrează desinenţele gîndesc neraţional.

---

[4] v. Karl Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1904, p. 66.
[5] *Ibidem*, p. 74.
[6] *Ibidem*, p. 16.
[7] *Ibidem*, p. 3 şi passim.
[8] *Ibidem*, p. 17.

După Vossler, *energeia* („activitatea") gîndirii nu se învață, ci se moștenește [9], iar „scînteia divină" [10] a spiritului nu numai că modifică elementele limbii, ci le și creează [11]. De aceea, pentru școala idealistă:

„sarcina lingvisticii nu poate fi decît aceea de a demonstra că spiritul este singura cauză efectivă a tuturor formelor limbii" [12].

Totuși, în afară de „spirit", în limbă mai există și complexul sonor, și acesta, cu voia sau fără voia noastră, este material. Soluția găsită de Vossler pentru a evita studiul sunetelor este simplă: el face apel la „accent", care este „sufletul" cuvîntului, astfel încît, de fapt, cuvintele nici nu mai au nevoie de un corp, ci consistă dintr-o îmbinare a sufletului (accentul) și al spiritului (înțelesul); sunetul nu este esențial, căci cuvintele există și fără să fie pronunțate [13]. La acest rezultat absurd se ajunge prin identificarea accentului cuvîntului cu accentul frazei, cu intonația și cu sensul, și — așa cum vom vedea mai departe — prin identificarea stilurilor limbii cu stilurile individuale ale autorilor.

Ca să demonstreze că sunetele depind, în fapt, de înțeles, Vossler afirmă că nu există sinonime nici măcar în limbi diferite: lat. *lectus* nu e același lucru cu fr. *lit* (ambele înseamnă „pat"), deoarece francezului cuvîntul *lit* îi aduce în minte altceva decît îi aducea romanului cuvîntul *lectus*. De aceea și cele două complexe sonore sînt diferite (în fapt, fr. *lit* este o formă obținută prin transformările succesive ale lui *lectus*). Dar oare un român, un maghiar și un german din România, care merg la magazinul de mobile să cumpere un pat, au fiecare altă reprezentare a obiectului, pentru că unul îl numește *pat*, al doilea *ágy* și al treilea *Bett*? Esențialul, susține Vossler în același pasaj, este sensul; acestuia, sunetele nu-i pot aduce decît cel mult confuzie, în nici un caz o clarificare. Este și aceasta o modalitate de a elimina materia naturală (sunetele) din preocupările lingvistului.

Un al doilea mod de a elimina materia este negarea faptului că limba oglindește realitatea. Astfel, după Vossler, distincția genurilor nu se găsește în realitate (nici măcar la ființe), ci aparține limbii: omul proiectează în obiecte propria sa interpretare spirituală [14]. S-ar înțelege de aici că diferența între bou și vacă e creată de mintea noastră.

„Spiritul" l-a dus pe Vossler la o serie întreagă de concluzii greșite. De exemplu, el declară că, deoarece spiritul este totul, „o schimbare de limbă nu poate fi niciodată cauza altei schimbări de limbă [15]". Să luăm, însă, un exemplu simplu. Cuvîntul francez *spadassin* însemna la început (sub forma *spadassassin*) „asasin care se folosește de spadă", iar astăzi a căpătat și înțelesul de „sportiv care face scrimă cu spada".

---

[9] K. Vossler, *lucr. cit.*, p. 50.
[10] *Ibidem*, p. 98.
[11] *Ibidem*, p. 10.
[12] *Ibidem*, p. 63.
[13] *Ibidem*, p. 65–66. Este complet indiferent, din punctul de vedere teoretic, dacă cuvîntul ajunge să fie pronunțat sau nu, spune Vossler la p. 50.
[14] *Ibidem*, p. 29.
[15] *Ibidem*, p. 18.

Cum s-a putut trece de la un înțeles la celălalt? După ce, din motive fonetice (prin haplologie), *spadassassin* a devenit *spadassin*, s-a putut uita din ce elemente este format și a putut fi folosit pentru a denumi persoane onorabile.

Se știe că copiii învață mai ușor decît adulții să pronunțe sunetele dintr-o limbă străină. Se explică aceasta prin faptul că mușchii copiilor sînt mai flexibili și se acomodează mai lesne la mișcări noi. Vossler [16], însă, consideră că mușchii devin mai rigizi numai atunci cînd spiritul devine constant. Dar se constată că și mușchii ochilor devin mai rigizi cînd omul îmbătrînește, și constatarea e valabilă nu numai pentru om, ci și pentru animale și, într-o anumită variantă, și pentru plante, care nu dispun de „spirit".

Interpretări individualiste

Graiurile locale, spune autorul, evoluează mai greu și mai uniform decît limbile literare, care se schimbă prin salturi și în mod inegal, deoarece se află sub influența marilor creatori [17]. Experiența istorică arată, însă că, dimpotrivă, graiurile regionale, lăsate să evolueze liber, se schimbă foarte repede, pe cînd limbile literare, controlate de academii, de școală, influențate de scriitori etc., au tendința de a-și încetini evoluția. E suficient să luăm ca exemplu limba franceză, pe care se bizuie cel mai mult teoriile lui Vossler: limba literară prezintă slabe modificări din secolul al XVII-lea încoace, de cînd scriitorii, gramaticii, administrația și-au făcut simțită autoritatea. În același timp, graiurile regionale s-au schimbat destul de mult.

Din cele arătate pînă aici s-a vădit caracterul extrem individualist al concepțiilor lui Vossler. Iată alte cîteva date concludente în această privință. Toți cei care au de spus un cuvînt în materie de îndrumare a limbii arată că trebuie să urmărim uniformizarea pronunțării, generalizarea normelor morfologice și sintactice. Aceasta pentru Vossler înseamnă, însă, pasivitate, adică moarte [18]. Astfel, unitatea lingvistică, pe care o realizează astăzi limbile avansate, și-ar avea rădăcinile în incapacitatea vorbitorilor. Dar de ce oare alegerea între mai multe posibilități ar însemna numaidecît pasivitate?

Pentru reprezentanții școlii idealiste schimbările pornesc totdeauna de la indivizii dotați. Astfel, fiecare individ, în fiecare moment, alterează limba [19] și prin aceasta o perfecționează, dacă are talent. Totul depinde de individ, mai precis de stilul individual [20], fiecare exprimare și fiecare limbă trebuie să fie comparată numai cu ea însăși [21]. De aceea fonetica, morfologia, sintaxa nu explică nimic, totul se reduce la estetică [22]. Această teorie este infirmată, în primul rînd, de faptul că foarte numeroase schimbări, atît în morfologie și sintaxă, cît și, mai ales, în fonetică, sînt extrem de lente și vorbitorul nu este conștient de efectuarea lor.

Școala idealistă recunoaște că inovațiile se generalizează, dar consideră că utilizarea lor rămîne tot individuală [23]. De aici urmează că lingvistul trebuie să dea atenție în primul rînd stilisticii, să pornească

---

[16] v. K. Vossler, *lucr. cit.*, p. 52.
[17] *Ibidem*, p. 60.
[18] *Ibidem*, p. 51.
[19] *Ibidem*, p. 56.
[20] *Ibidem*, p. 15.
[21] *Ibidem*, p. 58.
[22] *Ibidem*, p. 63.
[23] *Ibidem*, p. 16.

de la stilistică în cercetarea limbii [24]. Confundînd stilurile individuale cu stilurile limbii și cu stilurile scriitorilor [25], Vossler confundă istoria culturii cu istoria limbii, consideră că legile fonetice trebuie topite în estetică [26], gramatica trebuie topită în estetică [27], gramatica este o parte a istoriei stilurilor și a literaturii [28]; într-un pasaj pe care l-am citat mai sus se arată că rațiunea joacă rolul principal în modificarea gramaticii, dar mai departe ni se spune că logica e secundară, că orice limbă e alogică [29], totul fiind chestiune de estetică.

Pornind de la astfel de premise eronate, Vossler ajunge să susțină teorii agnostice:

„Dacă doi oameni se înțeleg între ei în vorbă, motivul nu este comunitatea convențiilor lingvistice sau a materialului limbii, ori comunitatea construcției frazelor etc, ci comunitatea de talent lingvistic. « Comunități lingvistice », dialecte etc. nici măcar nu există de fapt ... Să închidem împreună doi sau mai mulți indivizi care mai înainte aparțineau celor mai eterogene « comunități lingvistice » și între care nu există nici un fel de convenții lingvistice comune: în scurtă vreme ei vor ajunge să se înțeleagă, mulțumită talentului lor lingvistic. Pe această cale s-a născut engleza, ca și multe alte limbi, pe această cale se produce orice dezvoltare a limbii, orice viață a limbii" [30].

Dacă e așa, ar trebui să credem că toți indivizii posedă „talent" în grad egal, dar dacă îl au toți, nu mai e talent. Indivizii pe care îi închidem împreună vor ajunge să se înțeleagă între ei, nu din motive estetice, ci din cauza nevoii de colaborare, deci de comunicare, care stă la baza limbii.

Nu există, după Vossler, nici legi, nici generalizări, după cum nu există nici delimitări între limbi și dialecte: nu există decît o curgere continuă, atît în spațiu, cît și în timp, toate se amestecă între ele [31]. Vossler pune în toate accentul pe excepții și de aceea, cum se spune, „nu vede pădurea din cauza copacilor".

Se poate pune, totuși, întrebarea: dacă nu există decît indivizi, dacă nimic nu e general, nu există limbi și dialecte, cum se face că oamenii din aceeași comunitate se înțeleg totdeauna între ei? Răspunsul lui Vossler este că înrudirea spirituală e, de obicei, condiționată de cea fizică, astfel încît unitatea de rasă se acoperă în linii mari cu cea a limbii [32]. Nici un lingvist nu mai crede că unitățile lingvistice coincid cu cele rasiale; dar chiar dacă am admite, prin absurd și numai pentru un moment, că teoria rasistă ar fi justă, cum se împacă ea cu tezele estetice ale lui Vossler, care pretind că între vorbitorii fiecărei limbi unii sînt dotați și alții nu? Dacă „spiritul" e de origine rasială, ar fi de așteptat ca toți cei care aparțin unei rase să fie la fel de ...spirituali.

---

[24] v. K. Vossler, *lucr. cit.*, p. 10.
[25] *Ibidem*, p. 16.
[26] *Ibidem*, p. 47.
[27] *Ibidem*, p. 10.
[28] *Ibidem*, p. 11.
[29] *Ibidem*, p. 25.
[30] *Ibidem*, p. 37—38.
[31] Idem, *Einführung ins Vulgärlatein*, lucrare refăcută de H. Schmeck, München, 1954, p. 7.
[32] v. Karl Vossler, *Positivismus...*, p. 92.

Interpretări materialist-vulgare

Se ştie că idealismul merge, uneori, mînă în mînă cu materialismul mecanic, vulgarizator. Vossler susţine, de exemplu, că, deoarece în secolul al XIV-lea şi al XV-lea se realizează unitatea politică a Franţei şi se dezvoltă sentimentul naţional, ceea ce înseamnă că scade conştiinţa individuală, indivizii special dotaţi nu mai sînt ascultaţi, şi astfel se produce o mare dezordine în fonetică şi în flexiune, punîndu-se în pericol calităţile artistice ale limbii (dar oare faptul de a nu mai asculta de alţii nu denotă o creştere a conştiinţei individuale? Dezvoltarea sentimentului naţional duce, desigur, la întărirea coeziunii populaţiei, nu la destrămarea ei.) Articolul partitiv s-ar fi creat în franţuzeşte din cauză că... s-a dezvoltat comerţul ![33]

Vossler afirmă că teoriile pe care le prezintă constituie o ştiinţă[34]. Dar datoria ştiinţei este să generalizeze, să descopere legi. Deducţiile pripite, vederile subiective, greşelile de fapte au avut ca efect că teoriile lui Vossler nu s-au bucurat de mare succes. Puţin specialişti germani au stat sub influenţa lui. Totuşi, o variantă a şcolii lui estetice mai trăieşte în Italia şi e cunoscută sub numele de şcoala „neolingvistică".

BIBLIOGRAFIE

1. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, Curente, Metode*, Bucureşti, 1962, p. 35—37.
2. Alf Sommerfelt, *Hugo Schuchardt* (1842—1927), apud Th. Sebeok, I, 1957, p. 504—511.
3. V. A. Zvegincev, *Estetičeskii idealizm v jazykoznanii*, Moscova, 1956.
4. V. A. Zvegincev, *Istorija jazykoznanija XIX i XX vekov v očerkach i izvlečenijach*, vol. I, Moscova, 1960, p. 264—266.

[33] v. Karl Vossler *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*, Heidelberg, 1913, p. 191.

XIV. ȘCOALA NEOLINGVISTICĂ

G. BERTONI

M. BARTOLI

Nu este de mirare că în lingvistică concepția idealistă a avut cel mai mare răsunet în Italia, dacă ne gîndim că punctul de plecare al acestei concepții îl formează ideile unui filozof italian, Benedetto Croce. Pornind și de la Croce și de la Vossler, doi italieni, Giulio Bertoni (1878—1942), care, ca și Vossler, era cunoscut și ca literat, și Matteo Bartoli (1873—1946), au creat în Italia școala „neolingvistică", ai cărei adepți sînt unii dintre lingviștii italieni actuali. Manifestul școlii l-a constituit lucrarea intitulată *Breviario di neolinguistica* (Modena, 1928), împărțită în două părți: *Principii generale*, de Bertoni, și *Criterii tehnice*, de Bartoli. Reprezentantul cel mai combativ al școlii este actualmente Giuliano Bonfante, care a profesat aproape douăzeci de ani în America. Bartoli și Bonfante nu se ocupă de literatură și, spre deosebire de Vossler, sînt buni cunoscători ai faptelor de limbă.

Critica neogramaticilor

Bonfante are cuvintele cele mai aspre pentru neogramatici, cărora le reproșează că sînt „strict materialiști și deterministi" [1], în timp ce școala neolingvistică este idealistă. După Bertoni, problema originii limbii nu aparține lingvisticii, ci teologiei, iar limba nu este un produs natural organic, ci o activitate divină și umană [2]. Mai clar apar lucrurile la Bonfante:

„neogramaticii, care sînt pozitiviști, consideră că datoria omului de știință este exclusiv să adune material și să pună la dispoziție cărți de consultare în care materialul să poată fi găsit ușor — gramatici, manuale, dicționare, atlase lingvistice și așa mai departe. Neolingviștii, care sînt idealiști, declară că nici o acumulare de material, oricît de îngrijită și de extinsă, nu va putea vreodată rezolva o problemă fără scînteia vie a ideii omenești, care depășește materia, ca să o scufunde în realitatea palpitîndă a vorbitorului, fără să retrăiască drama interioară a grecului, a latinului, a englezului care cel dintîi a folosit cuvîntul, sau expresia, sau proverbul în chestiune" [3].

„Geografia lingvistică a ajuns la aceleași concluzii ca speculațiile idealiste ale lui Croce. Limba în întregimea ei este o creație spirituală" [4].

---

[1] v. G. Bonfante, *The Neolinguistic Position*, articol publicat în revista americană „Language", XXIII (1947), nr. 4, p. 344—375; vezi p. 346, nota 8; vezi și G. Bertoni, *Breviario di neolinguistica*, p. 31: neogramaticii au ajuns „pe panta periculoasă a unui materialism îngust, care ar fi făcut din lingvistică una din cele mai mari mortificații ale omului".

[2] v. G. Bertoni, *lucr. cit.*, p. 44.

[3] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 354.

[4] *Ibidem*, p. 351.

Semantica este: „partea limbii cu adevărat spirituală, adică cu adevărat lingvistică. Fonetica, o știință experimentală și fiziologică, nu este lingvistică“ [5].

Limba este „o creație estetică; crearea și răspîndirea inovațiilor lingvistice sînt întru totul comparabile cu crearea și răspîndirea modelor feminine, ale artei, ale literaturii: sînt bazate pe alegerea estetică. Schimbările semantice în vocabular sînt evident metafore poetice“ [6].

În această concepție nu mai rămîne loc pentru funcția de comunicare a limbii, nici ca factor de creare a elementelor lingvistice, nici ca factor de răspîndire a lor (deși limba a apărut numai pentru că a fost necesară ca mijloc de comunicare și se menține numai pentru că servește în continuare la comunicare). Se pun pe același plan modele feminine, menite să satisfacă toane și capricii, cu limba, fără care societatea omenească ar pieri! Elementele materiale ale limbii sînt trimise, pentru a fi studiate, la specialiștii în alte științe. Se arată apoi că „oamenii vorbesc cu cuvinte, sau mai bine-zis cu fraze — nu cu foneme, morfeme sau sintagme, care sînt abstracții ale noastre și nu au existență independentă“ [7]. Dar dacă judecăm așa, ar trebui să spunem că și frazele fac parte din complexe mai largi și, prin urmare, nici lor n-ar trebui să le recunoaștem existența independentă.

Interpretări individualiste

O formă de idealism răspîndită și în alte școli lingvistice actuale este agnosticismul; se susține că nu putem cunoaște legile după care se dezvoltă limba, mai mult chiar, că nu există legi lingvistice [8]; se înțelege că, în aceste condiții, Bonfante nu admite să se vorbească de legi fără excepție. Neolingviștii „afirmă că fiecare cuvînt, fiecare formă și fiecare sunet — după cum și fiecare om — este o excepție, că excepția este regula vieții înseși, că fiecare problemă este diferită de fiecare altă problemă, deci trebuie studiată cu grijă și respect, nu cu generalizări largi sau cu cămașa de forță a legilor fonetice“ [9]. Aflăm, de asemeni, că totul e „regulat“ în limbă, pentru că există, dar totul e neregulat, pentru că e unic [10]. Nu există două cuvinte cu aceeași istorie, cum nu există doi oameni care să fi trecut exact prin aceleași întîmplări. „Fiecare cuvînt își are istoria lui“ ne spune și Bertoni [11], dealtfel după Gilliéron, și, mai mult, pentru fiecare caz trebuie altă metodă [12].

Dacă această argumentare ar fi valabilă, ea s-ar aplica la toate științele, dar aceasta ar însemna a le desființa, căci nici o știință nu poate exista fără generalizări, fără legi. Neolingviștii nu înțeleg deci nici ei, sau nu vor să înțeleagă, raportul între general și individual.

Combaterea legilor fonetice

Conceptul de lege fonetică este combătut cu fermitate de neolingviști, care afirmă că „e dăunător pentru cercetarea lingvistică“ [13]. Ce e drept,

---

[5] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 357.
[6] *Ibidem*, p. 347.
[7] *Ibidem*, p. 351.
[8] Bonfante, în articolul citat, arată cu satisfacție (p. 371), că Bartoli vorbește de „norme“, nu de legi.
[9] *Ibidem*, p. 365.
[10] *Ibidem*, p. 353.
[11] v. G. Bertoni, *Breviario di neolinguistica*, p. 38.
[12] *Ibidem*, p. 39.
[13] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 345.

Bertoni ne spune că neolingviştii atribuie „legilor" neogramaticilor „importanţa pe care o merită orice subsidiu practic" [14], iar în altă parte le declară „utile" [15]. Dar Bonfante susţine că excepţiile sînt mai numeroase decît legile [16]. Şi, totuşi, se pot uşor cita legi fonetice fără nici o excepţie, de exemplu: *h* latin a dispărut în româneşte absolut în toate cuvintele moştenite; orice *ǧ* urmat de *o* sau *u* a devenit, la un moment dat, *j* în Muntenia (mold. *gioc*, *giur*, munt. *joc*, *jur*); orice *ǧ* a devenit *j* într-o parte a Transilvaniei [17].

Schimbările fonetice, declară Bonfante, nu sînt oarbe, ele sînt libere de orice lege fizică sau fiziologică [18]; dar oare se poate schimba, să zicem, în româneşte, *g* în *f* sau *a* în *p*? Şi schimbările observate au loc oriunde? În româneşte, de exemplu, *a* se schimbă, în anumite situaţii, în *î*, dar în italieneşte, nu.

Limbă şi vorbire

Dar în concepţia neolingviştilor nu există nici limbi. Neogramaticii, spune Bonfante, pretind că termenii ca *franceza*, *italiana*, *engleza* exprimă o realitate; de fapt, însă, observaţia demonstrează că „nu există unitate, ci un număr uriaş de dialecte, isoglose, fluctuaţii şi oscilaţii de tot felul, o vastă mare furtunoasă de forţe în conflict şi de tendinţe contradictorii ... expresiile ca *italo-celtic*, *balto-slav*, *indo-iranian*, *vest-germanic* ... sînt o piedică serioasă în calea cercetărilor" [19]. Mai rezervat, ca de obicei, Bertoni admite că se poate recunoaşte o comunitate de origine a mai multor limbi, dar nu se pot defini graniţele şi relaţiile de înrudire între aceste limbi [20]. Nu există frontiere nici măcar între limbi neînrudite: există numai indivizi [21], şi nu se recunosc decît vorbiri individuale: engleza, italiana sînt abstracţii, nu există un vorbitor englez tip sau un vorbitor italian tip, aşa cum nu există un om tipic [22]. Mai mult decît atîta, nu există nici măcar vorbire individuală, ci numai rostiri individuale, care, de fiecare dată, chiar la acelaşi individ, sînt altele [23]. Observarea realităţii ne dovedeşte, totuşi, că în toate ţările, în vremea noastră, limbile se unifică rapid, graiurile regionale se conformează din ce în ce mai mult unei norme unice, unui „tip".

Programul de lucru propus de Bonfante se prezintă astfel: trebuie să stabilim istoria fiecărui cuvînt, descoperind de unde a venit, cînd, de ce, în ce împrejurări, pe ce cale, de cine a fost folosit întîi, în ce clasă socială sau meserie. A fost un cuvînt poetic, ori tehnic, juridic, sau ce fel? Ce cuvînt a înlocuit (dacă a înlocuit), cu ce cuvînt a venit în conflict? Ce alte cuvinte i-au influenţat înţelesul sau forma? În ce fraze, proverbe, versuri sau rime a fost folosit? [24] Bonfante a uitat aici de propria sa teorie, conform căreia oamenii vorbesc cu fraze, nu cu cuvinte (care sînt abstracţii ale minţii noastre, cu atît mai mult cu cît fiecare individ foloseşte fiecare cuvînt altfel, de fiecare

---

[14] v. G. Bertoni, *Breviario*, p. 8–9.
[15] *Ibidem*, p. 58.
[16] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 345, n. 5.
[17] Vezi şi p. 118–119.
[18] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 346.
[19] *Ibidem*, p. 348.
[20] v. G. Bertoni, *Breviario*, p. 42.
[21] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 349.
[22] *Ibidem*, p. 347.
[23] *Ibidem*, p. 349.
[24] *Ibidem*, p. 352.

dată cînd îl rostește). Pe de altă parte, nu se vede de ce ne-am angaja la o muncă atît de uriașă, care ar pretinde forțele a zeci și sute de mii de oameni, căci dacă am executa în întregime programul trasat, și pentru toate cuvintele, am acumula un noian de fișe, ale căror date ar trebui generalizate pentru a se extrage esențialul din ele.

Inovațiile lingvistice

Individualismul extrem al neolingviștilor se vădește și în alt chip, anume în felul cum concep ei apariția și răspîndirea schimbărilor în limbă. Pornind de la concepția subiectivistă (omul creează limba cu voința și cu imaginația lui; limba nu e impusă omului ca un produs extern, gata făcut, ne spune Bonfante[25]), se ajunge să se explice totul prin bunul plac al unui individ:

„Orice schimbare lingvistică ... este deci de origine individuală: în începuturile ei este creația liberă a unui om, care este imitată, asimilată (nu copiată !) de alt om, apoi de altul, pînă cînd se împrăștie pe o arie mai mult sau mai puțin vastă. Această creație va fi mai mult sau mai puțin puternică și va avea mai multe sau mai puține șanse de a supraviețui și de a se răspîndi, în raport cu puterea creatoare a individului, cu influența lui socială, cu reputația lui literară etc. Inovația unui rege are mai multe șanse decît inovația unui țăran; de fapt, *r*-ul uvular din germana modernă pare să fi pornit de la curțile franțuzite ale regilor și prințișorilor germani, în special a lui August cel Voinic. Importanța unor personalități ca Mahomed, Dante și Luther în formarea arabei, italienei și germanei a fost decisivă; cel de-al doilea este pe drept cuvînt salutat ca tată al limbii italiene" [26].

Și Bartoli susține că inovațiile pornesc de la „aristocrație" [27].

De fapt, orice cuvînt a fost folosit pentru prima oară de un individ, dar nu a prins și nu s-a păstrat decît dacă a fost acceptat de masa vorbitorilor; prin urmare, aceștia nu sînt lipsiți de importanță și trebuie să ne întrebăm de ce au acceptat o inovație, indiferent de personalitatea celui care a creat-o. Scriitori de felul lui Dante sau Luther nu au inventat limba italiană sau germană, ci au folosit-o în scrierile lor (Dante părăsind latina, iar Luther, germana medievală a cancelariilor): Luther ne spune deschis că a tras cu urechea la felul cum vorbea lumea în piață și l-a luat ca model; prin urmare, nici vorbă nu poate fi de o limbă inventată de el. Cuvintele le creează cine are nevoie de ele, și în primul rînd au nevoie de cuvinte noi specialiștii în fiecare domeniu al producției, iar scriitorii, în general, se mulțumesc să le preia gata formate de la specialiști. Se poate oare crede că un termen ca *șioi* „fîșie de pămînt rămasă nearată între două brazde paralele" a fost creat de un „rege", sau măcar de un mare artist? După Bonfante, fiecare fenomen este unic, totul e individual [28], dar pînă la urmă vedem că explică ansamblul limbii prin puncte de plecare unice.

Această atitudine extrem individualistă duce pe neolingviști la ideea că nu există elemente „esențiale" ale limbii, nici măcar în morfologie; nimic nu e durabil, totul poate pătrunde liber dintr-o limbă într-alta. Și Bonfante pune pe același plan morfologia, fonetica, proverbele și cîntecele [29]. Pentru vocabular, situația e simplă: nici un cuvînt

---

[25] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 346.
[26] *Ibidem*, p. 347.
[27] v. M. Bartoli, *Substrato, superstrato, adstrato* (extras din rapoartele celui de-al V-lea Congres internațional al lingviștilor), Bruges, 1939, p. 63.
[28] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 368.
[29] *Ibidem*, p. 351.

nu e autohton [30]. Totul e împrumutat, repetă Bonfante, orice cuvînt, căci l-am învățat de la cineva (măcar de la o generație la alta); orice cuvînt, fie că vine în Manhattan din Brooklyn, din Boston sau din China, e un împrumut [31]. În felul acesta se tăgăduiește existența unui specific național, nu numai în limbă, ci în orice alt fenomen social.

Toate limbile sînt mixte

Dacă totul se poate împrumuta și se împrumută efectiv, atunci nu există limbi „pure", zice Bartoli [32]. Se poate împrumuta orice în limbă, mergînd pînă la înlocuirea unei limbi cu alta, zice Bonfante [33]. De exemplu, limba galică a fost atît de profund saturată cu elemente latine, încît a devenit aproape latină [34]. Astfel, toate limbile sînt mixte: româna este probabil albaneză romanizată și a riscat serios să devină o limbă slavă [35]. Franceza este latină plus germană, spaniola e latină plus arabă, italiana e latină plus greacă și osco-umbriană, româna e latină plus slavă, ceha e slavă plus germană, bulgara e slavă plus greacă, rusa e slavă plus fino-ugriană [36]. (De remarcat că de data aceasta româna nu mai e albaneză.) Este limpede că această teorie ignorează deosebirea dintre esențial și secundar.

Pe aceeași linie de gîndire se situează și pasajul următor:

„După Schleicher și neogramatici, limbile trăiesc și mor ca animalele sau plantele. Ei amintesc adesea că „ultimul vorbitor" al cutărei limbi (cornica, sau polaba, sau vechea prusiană, sau dalmata) a murit în cutare zi, la cutare vîrstă, în cutare sat. Toate acestea sînt greșite, afirmă neolingviștii: *natura non facit saltum* și în special *lingua non facit saltum*. Ce soi de jargon amestecat, corupt și impur vorbea ultimul vorbitor al prusienei sau al cornicei, al dalmatei? Ce vorbesc astăzi bretonii sau irlandezii?" [37]

S-ar părea, deci, că limbile mor cu mult înainte de moartea ultimului lor vorbitor. Într-un fel, lucrul e just: dacă nu mai există decît un singur vorbitor, înseamnă că limba nu mai poate servi ca mijloc de comunicare; trebuie să existe cel puțin doi vorbitori ca să avem dreptul să vorbim de o limbă [38]. Evident, nu e nici un motiv să situăm aici limbi ca bretona sau irlandeza, care sînt încă, incontestabil, instrumente de comunicare. Dar Bonfante adoptă imediat mai jos o atitudine cel puțin surprinzătoare:

„Pe de altă parte, chiar după moartea « ultimului vorbitor », fiecare dintre aceste limbi — așa-zise moarte, ca iepurii — continuă să trăiască în o sută de chipuri laterale, ascunse și subtile, în alte limbi care trăiesc acum: venețiana și dialectele slave din Dalmația, germana de pe Elba, engleza din Cornwall și Irlanda conțin multe elemente ale limbilor vorbite mai înainte în aceste regiuni, care astfel continuă oarecum să trăiască în aceste noi creații. Deci limbile de felul acesta nu sînt moarte în realitate. Unele din elementele lor vitale continuă să trăiască în limbile de azi și pot chiar fi fermentul transformării, al vieții noi a altor limbi, care le continuă activitatea spirituală și le datorează

[30] v. G. Bertoni, *Breviario*, p. 33.
[31] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 352.
[32] v. M. Bartoli, *Substrato...*, p. 65.
[33] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 356.
[34] *Ibidem*, p. 351.
[35] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 352.
[36] *Ibidem*, p. 352, nota 9.
[37] *Ibidem*, p. 357.
[38] Pare picant amănuntul că acela care a cules resturile limbii dalmate, de la ultimul om care o mai cunoștea, a fost tocmai M. Bartoli.

unele dintre caracteristicile lor cele mai importante. După cum distincţia între o limbă sau un dialect şi altă limbă sau dialect este profund scolastică şi fictivă, tot aşa e şi distincţia dintre limbile vii şi cele moarte".

Este în această poziţie o oarecare exagerare, dar sublinierea faptului că vechiul participă la viaţa noului este în acord cu dialectica materialistă. Rezultă din cele spuse că idealiştii combat în mod abstract conceptele la care fac apel imediat ce încearcă să rezolve o problemă de ordin practic: se recunoaşte acum existenţa limbilor şi a unor caracteristici importante ale lor, după ce mai înainte se susţinuse că nu există „elemente esenţiale" şi nici măcar limbi în general.

Interpretări idealiste

După cum am arătat, curentul idealist şi varianta lui neolingvistică se consideră net superioare neogramaticilor, pentru că aceştia din urmă se mulţumesc să constate schimbările, fără să încerce să le explice. Neogramaticii „afirmă că oclusivele intervocalice devin sonore în Franţa sau în Spania (lat. *pratum*, span. *prado* „pajişte") pentru că sînt intervocalice şi pentru că poziţia intervocalică *cauzează* sonorizarea. Neolingviştii răspund că aceasta este o vulgară tautologie care nu explică nimic: există regiuni, atît în Romania, cît şi în alte părţi, unde oclusivele intervocalice *nu* sînt sonorizate (de exemplu it. *prato*) şi există chiar regiuni unde sonorele intervocalice devin surde (gr. ἄγω, lat. *ago*: v. isl. *aka*). De aceea neolingviştii afirmă că orice schimbare lingvistică — nu numai cele fonetice — este un proces spiritual, uman, nu un proces fiziologic. Fiziologia nu poate *explica* nimic în lingvistică, ea poate numai prezenta condiţiile unui anumit fenomen, niciodată cauzele" [39].

Totuşi este adevărat că situaţia intervocalică este propice pentru sonorizare, căci vocalele fiind sonore, consoana intervocalică este asimilată din acest punct de vedere cu vocalele şi aceasta constituie într-un anumit fel o explicaţie, adică ni se arată de ce a fost posibil procesul de sonorizare. Este, însă, tot atît de adevărat că acest proces nu se produce în mod obligator (de exemplu, el nu s-a produs în limba română). Nu ni se pare corect să se facă apel la argumentul că în limbile germanice sonorele intervocalice s-au asurzit, căci este vorba acolo de o situaţie cu totul deosebită: nu numai în poziţie intervocalică s-au asurzit sonorele, şi procesul nu se mărgineşte la asurzirea sonorelor, ci şi surdele au devenit spirante, iar aspiratele sonore şi-au pierdut aspiraţia, astfel că, de fapt, limbile germanice nu au rămas fără sonore, deşi sonorele primitive neaspirate s-au asurzit. Toate schimbările enunţate sînt legate împreună, aşa încît este evident că nu putem admite pentru ele aceeaşi explicaţie ca pentru faptele spaniole.

Obiecţiile pe care le-am ridicat nu permit, totuşi, să contestăm justeţea afirmaţiei că nici un neogramatic nu a fost în stare să explice de ce sonorizarea surdelor intervocalice s-a produs în nordul Italiei şi nu s-a produs în sudul Italiei, de ce s-a produs în unele limbi romanice şi nu s-a produs în limbile slave, de ce s-a produs în evul mediu şi nu s-a produs în antichitate sau în epoca modernă. În general, trebuie să recunoaştem că asemenea explicaţii nu s-au dat şi că ar fi foarte interesant dacă le-am putea da. S-a explicat numai mecanismul schimbărilor, şi asta e destul de mult, dar nu e tot. Dar neolingviştii,

[39] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 346.

constatînd că sonorizarea, de exemplu, nu are loc peste tot, afirmă că, din această cauză, trebuie să facem apel la spirit.

Să acceptăm pentru un moment această idee și să admitem că schimbările fonetice au cauze spirituale. Dar care sînt acele cauze? Întrucît spiritul poate explica de ce un proces fonetic s-a petrecut într-o regiune și nu s-a petrecut într-alta? Neolingviștii nu adaugă astfel nici cel mai mic progres la rezultatele obținute de neogramatici.

Pe de altă parte, Bartoli declară că toate schimbările se explică prin împrumut [40]. Dar ce poate avea de-a face împrumutul cu spiritul? Răspunsul care ni se dă este că elementele de limbă nu se împrumută decît pe baza prestigiului limbii din care se împrumută. Prin aceasta, de asemenea, n-am înaintat nici un pas dincolo de explicațiile furnizate de neogramatici. Dar dacă acestea din urmă, limitate cum am văzut, sînt totuși incontestabile, cele date de neolingviști nu se pot susține. Schimbările fonetice sînt, în marea majoritate a cazurilor, inconștiente, trecerile de la un sunet la altul durează adesea sute de ani, fazele lor succesive fiind constituite de modificări imperceptibile pentru vorbitori: dacă s-ar fi putut spune, acum aproximativ o mie de ani, unui român din nordul țării că, prin felul cum pronunța pe *n* intervocalic, el pregătea transformarea acestui sunet în *r*, desigur că ar fi rămas uimit. Ce amestec poate avea aici prestigiul?

Există, însă, obiecții mai grave la explicarea tuturor schimbărilor prin împrumut. Conform acestei teorii, punctul de plecare al oricărei schimbări trebuie căutat într-o limbă străină. Dar acolo de unde vine? Presupunînd că nu se produc nici un fel de schimbări decît prin împrumut, unde vom găsi impulsul lor inițial? Teoria idealistă tăgăduiește astfel orice inițiativă limbii proprii și ne obligă să presupunem că, lăsată la propriile ei forțe, limba ar rămîne veșnic neschimbată și numai influențele străine o obligă să se modifice.

După Bonfante, neogramaticii n-au contribuit cu nimic, sau, în cel mai bun caz, au contribuit foarte puțin la perfecționarea metodologiei lingvistice [41], în timp ce neolingvistica, „întemeiată pe o bază filozofică sănătoasă" [42], obține cele mai mari succese în această privință. Totuși, înaintașii lui au fost mai modești: Bertoni arată că neogramaticii „au la activul lor un total uriaș de lucrări conștiincioase și meritorii" [43], iar Bartoli spune că neogramaticii au felurite merite *(varie benemerenze)* [44].

Dar există un mijloc de a verifica de partea cui se află dreptatea: dacă lucrările neogramaticilor sînt lipsite de valoare, și dacă (așa cum pretinde Bertoni [45]) se pot face și chiar s-au făcut etimologii bune fără a se ține seamă de legile fonetice, ar trebui să se facă abtracție de neogramatici și să se pornească în lucrările actuale de la predecesorii lor. În realitate, chiar și Bonfante, în lucrările sale consacrate unor subiecte concrete, lucrează cu metodele neogramaticilor și se

---

[40] v. M. Bartoli, *lucr. cit.*, p. 91—106; cam la fel se spune și în *Substrato...*, p. 65.
[41] v. G. Bonfante, *lucr. cit.*, p. 374.
[42] *Ibidem*, p. 375.
[43] v. G. Bertoni, *Breviario*, p. 7.
[44] v. M. Bartoli, *Substrato*, p. 64.
[45] *Ibidem*, p. 58.

bazează pe materialele lăsate de ei. Practica este și în cazul acesta piatra de încercare a teoriei. De fapt, nu s-ar putea arăta decît poate cu titlu excepțional o etimologie justă stabilită de Bopp și contemporanii săi și stricată apoi de neogramatici. Rigoarea pe care aceștia din urmă au introdus-o în cercetările lor a fost salutară pentru lingvistică, chiar dacă în multe privințe metodologia lingvistică a progresat mult față de epoca lor.

BIBLIOGRAFIE

1. Giacomo Devoto, *Mattéo Bartoli*, în: „Word", 3 (1947), p. 208–217.
2. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 492–505.
3. L. Hjelmslev, *Giulio Bertoni*, în: AL, VI (1950), 2–3, p. 94–95.
4. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode*, București, 1962, p. 146–148; 277–283.
5. Milka Ivič, *Trends in Linguistics*, Hagea, 1965, p. 93–97.
6. M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles – Paris, 1964, p. 129–136.

XV. ÎNCERCĂRI DE PERFECȚIONARE A METODEI COMPARATIVE-ISTORICE

După 1900, așa cum s-a văzut din paginile precedente, concepțiile neogramatice au fost permanent atacate de numeroasele școli idealiste care se dezvoltă în acea vreme și care, în general, au pierdut interesul pentru istoria limbii. Cu toate acestea, mai există pînă astăzi lingviști care nu au părăsit moștenirea neogramaticilor, ci au căutat, dimpotrivă, să o dezvolte și să îmbunătățească metoda de cercetare. Printre aceștia, în primele decenii ale secolului nostru, locul de frunte îl ocupă, fără îndoială, Antoine Meillet și elevii săi.

S-au arătat, printre principalele lipsuri ale metodei comparative-istorice, următoarele: 1) nu permite să se facă o deosebire netă între ceea ce în indo-europeană era general și ceea ce era dialectal; 2) nu permite să distingem ceea ce în indo-europeană era vechi și ceea ce era inovație relativ recentă. Urmează să vedem în ce măsură s-au găsit soluții pentru a împlini aceste lacune.

Antoine Meillet (1866—1936) a fost elev al lui F. de Saussure. Acesta din urmă a predat la Paris din 1881 pînă în 1889, apoi din 1890 pînă în 1891. În momentul cînd a părăsit prima oară Parisul, Saussure a desemnat ca înlocuitor al său, la Școala de Înalte Studii, pe Meillet, care nu avea decît 23 de ani și nu era cunoscut de nimeni. Abia peste vreo zece ani s-a putut vedea că alegerea lui Saussure a fost justă, atunci cînd Meillet, acumulînd cunoștințe deosebit de solide în majoritatea limbilor indo-europene (slave, baltice, germanice, indo-iraniene, greacă, latină, armeană etc.) a început să-și publice lucrările de mare valoare atît asupra unor ramuri luate aparte, cît și asupra familiei indo-europene în general. Din opera lui vastă ne interesează aici un singur aspect: studiile asupra dialectelor indo-europene (pentru concepțiile lui, vezi capitolul XVII).

Dialectele indo-europene

Existau de mai înainte unele informații privitoare la felul cum erau repartizate și grupate limbile indo-europene în primele timpuri după scindarea unității inițiale. Se arătase astfel că limbile indiene și iraniene prezintă foarte mari asemănări și mai ales numeroase și importante inovații comune; pe această bază s-a tras concluzia că după desprinderea din trunchiul comun ele au avut o perioadă de viață laolaltă și abia mai tîrziu unitatea inițială indo-iraniană s-a scindat în limba indiană comună, bază a limbilor indiene cunoscute, și limba iraniană comună, din care s-au desprins apoi limbile iraniene atestate. Această teorie este considerată pînă azi ca justă și în favoarea ei vorbește, între altele, și faptul că atît indienii cît și iranienii, singurii printre neamurile de limbă indo-europeană, se numesc pe ei înșiși „arieni". (După cum se știe, în secolul al XIX-lea, acest nume a fost

extins în mod greșit la toți indo-europenii.) În același fel s-a vorbit apoi de o comunitate primitivă balto-slavă și de una italo-celtică, asupra cărora părerile au variat în decursul timpului. Cîtăva vreme s-a crezut și în existența unei comunități greco-italice.

Se mai observase că limbile indo-europene se despart în două mari grupuri, după tratamentul consoanelor guturale: greaca, latina, celtica și germanica păstrează pe *k*, *g* și *gh* (cu unele schimbări cauzate ulterior în germanică de mutația consoanelor), iar indo-iraniana, balto-slava, armeana și alte limbi le transformă uneori în fricative (surdele *s*, *ș*, sonorele *z*, *j*). S-a considerat, deci, că au existat două mari grupuri, numite *centum* și *satəm*, după cuvîntul care înseamnă „o sută“ în latină și avestică (i.-e.* *km̥tom*, lat. *centum*, gr. ἑκατόν, irl. *cét*, got. *hund*; sanscr. *śatám*, v. sl. *sŭto*, lit. *šim̃tas*, avest. *satəm*). Multă vreme această despărțire a fost considerată ca esențială și supraordonată tuturor celorlalte diferențieri printre limbile indo-europene, adică s-a crezut că indo-europeana primitivă s-a despărțit întîi într-o limbă *centum* și una *satəm*, iar apoi acestea, la rîndul lor, în limbile pe care le cunoaștem noi.

După ce Gilliéron a început să-și publice lucrările privitoare la geografia lingvistică, Meillet a încercat să aplice la domeniul indo-european principiile extrase din cercetarea graiurilor franceze. El a publicat în 1908 cartea *Les dialectes indo-européens* (ediția întîi), în care analizează diversele trăsături principale ale limbilor indo-europene, pentru a descoperi configurația isogloselor și deci repartiția dialectală din timpul cînd limbile indo-europene nu se despărțiseră încă. El ajunge la concluzia că singurul grup de a cărui existență sîntem siguri este cel indo-iranian. Meillet consideră că limbile baltice prezintă mai mult o dezvoltare paralelă cu a limbilor slave decît păstrarea unor inovații comune datorate unei comunități de viață într-o perioadă mai nouă.

În ce privește limbile italice și celtice, Meillet credea încă, în 1908, în existența unei perioade de comunitate italo-celtică; în ediția a II-a, publicată în 1922, el aduce o rezervă pe care o vom discuta mai pe larg, pentru că prezintă interes metodologic.

Printre argumentele care pledau în favoarea comunității italo-celtice, cel mai important era prezența în ambele grupuri a desinențelor medio-pasive în *-r*: lat. *loquor* „vorbesc“, persoana a III-a *loquitur*; vechi irlandez *labrur* „vorbesc“, persoana a III-a *labrithir*. Cum asemenea desinențe nu mai apăreau în nici o limbă indo-europeană, ele au fost considerate ca o inovație comună a limbilor italice și celtice și au servit ca dovadă puternică a legăturilor strînse dintre aceste limbi. Cînd, însă, s-au descifrat textele toharice, au apărut și acolo asemenea desinențe, iar mai tîrziu, cunoscînd limba hitită, lingviștii au descoperit și în această limbă desinențe medio-pasive în *-r*: de la rădăcina *eš-* „a ședea“, persoana întîi singular a prezentului indicativ medio-pasiv este *ešḫaḫari*, iar persoana a treia, *ešari*. Acum nu se mai poate crede că *-r* este o inovație italo-celtică, ci, dimpotrivă, trebuie să admitem că este o trăsătură arhaică, păstrată într-o parte a limbilor indo-europene și pierdută în celelalte. Aplicăm aici teoria a r i i l o r l a t e r a l e, a căror cunoaștere a devenit posibilă grație geografiei lingvistice.

Păstrarea elementelor moștenite din limba-bază nu poate alcătui un criteriu solid pentru stabilirea unei înrudiri mai strînse, căci este normal ca limbile cu aceeași origine, chiar fără a mai avea contact

între ele, să prezinte elemente comune rămase din limba-bază; mai curînd ne putem întreba de ce celelalte limbi înrudite au pierdut aceste elemente. Deci menţinerea desinenţelor arhaice în *-r* nu poate servi ca dovadă pentru existenţa unei comunităţi italo-celtice. Meillet arată că limbile baltice şi slave au flexiune nominală asemănătoare, dar moştenită, şi flexiune verbală inovatoare, dar deosebită, deci nici aici nu putem vorbi de o comunitate aparte. Dimpotrivă, în limbile indiene şi iraniene, descoperim inovaţii comune şi, deoarece nu ne putem explica în alt chip de ce au inovat la fel (vezi principiul „arbitrarului" semnului lingvistic), admitem că între aceste limbi există o înrudire mai strînsă, bazată pe o perioadă de comunitate după despărţirea de celelalte grupuri indo-europene.

Meillet a observat că şi alte isoglose sînt comune limbilor vecine, astfel încît germana are trăsături comune cu celtica, aceasta cu italica, iar italica la rîndul ei cu greaca, apoi greaca cu armeana şi aşa mai departe. Unele isoglose îmbrăţişează limbile din nordul domeniului, altele pe cele din sud; unele cuprind răsăritul, altele apusul etc. Aceste considerente lasă să se presupună că dispoziţia pe hartă a limbilor fusese aceeaşi (chiar dacă pe un teritoriu mult mai restrîns) în perioada preistorică. Deoarece toharica este o limbă *centum*, nu se mai poate menţine ideea că, în primul rînd, s-a produs o ruptură totală între limbile *centum* şi *satəm* şi apoi au apărut diferenţieri dialectale secundare în sînul acestor unităţi. În primul rînd, aria *satəm* trebuie considerată centrală (cuprinde indo-iraniana, armeana, balto-slava, albaneza etc.), iar aria *centum* este laterală, deci cea mai veche; în al doilea rînd, există isoglose care cuprind laolaltă limbi *centum* şi limbi *satəm*; prin urmare, distincţia între aceste grupuri de limbă nu este mai importantă decît oricare altă trăsătură dialectală care diferenţiază între ele limbile indo-europene vechi.

Meillet nu a mers pînă la capăt în această privinţă şi nu a tras ultimele concluzii; de aceea încercarea lui nu poate fi considerată pe deplin reuşită, dar în orice caz este interesantă, atît ca metodă, cît şi ca intenţii. Există acum un punct de plecare pentru a diferenţia ceea ce este general de ceea ce este regional în limba indo-europeană comună.

Teoria rădăcinii indo-europene

Vom discuta acum încercările de a diferenţia din punct de vedere cronologic diversele rădăcini indo-europene reconstruite cu ajutorul comparaţiei. Pornind de la ideile expuse de F. de Saussure în *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, mai mulţi lingvişti din vremea noastră au reuşit să dezvolte cunoştinţele asupra conformaţiei rădăcinii în indo-europeana primitivă. S-a stabilit că, într-o fază mai veche, indo-europeana nu avea decît vocala *e*, alternînd în anumite cazuri cu *o*. Rădăcinile aveau o formă stereotipă; consoană + *e* + consoană. Dar printre consoanele indo-europene figurau şi aşa-numitele laringale, a căror existenţă F. de Saussure a stabilit-o prin deducţie şi care au fost, în ultimele decenii, descoperite concret în textele hitite. Laringalele sînt redate în lucrările de lingvistică prin semnul *ə*, numit *şva*, care, pentru a diferenţia între ele diversele laringale, este urmat de cifre — $ə_1$, $ə_2$ etc. Contopindu-se cu *e* următor, diferitele feluri de *ə* au dat *e*, *a*, *o*, ceea ce a dus la apariţia de rădăcini formate din două sunete: vocală+consoană; contopindu-se cu *e* precedent, diferitele feluri de *ə* au dat vocale lungi (*ē*, *ā*, *ō*), deci s-a ajuns şi pe această cale la rădăcini de două sunete: consoană +vocală lungă. S-a reuşit astfel

să se recunoască structura foarte simplă a rădăcinii în forma inițială a indo-europenei și să se stabilească tipuri foarte regulate de alternanțe vocalice.

E. BENVENISTE

Printre cei care au făcut această descoperire figurează la loc de frunte doi elevi ai lui Meillet: polonezul Jerzy Kuryłowicz (n. 1895), care s-a ocupat mai mult de fonetică, și francezul Emile Benveniste (1902—1976), care a dat mai mare atenție morfologiei. Aplicînd la formele indo-europene reconstruite metoda de care ne folosim cînd comparăm mai multe limbi între ele, Benveniste reușește să distingă printre faptele reconstruite unele mai vechi și altele mai noi, deși tot de dată indo-europeană. Iată foarte sumar felul cum lucrează.

În unele limbi vechi se cunoaște o declinare așa-numită heteroclită: la nominativ tema se termină în *-r*, iar la celelalte cazuri în *-n*. Singurul exemplu clar este, în limba latină, *femur* „fluierul piciorului", cu genitivul *feminis*. Alte două cuvinte latinești pot fi lămurite numai prin comparație cu acesta: *iter* „drum", cu genitivul *itineris*, și *iecur* „ficat", cu genitivul *iecinoris* (genitivul ar fi trebuit să fie **itinis*, **iecinis*, dar analogia cu nominativul a introdus și la celelalte cazuri pe *r*). În grecește, exemplele sînt mai numeroase, dar mai puțin clare pentru neinițiați. Corespunzător exact al lat. *iecur* este în grecește ἧπαρ „ficat", cu genitivul ἥπατος (dintr-un mai vechi **hepn̥tos*); „apă" se spunea ὕδωρ cu genitivul ὕδατος (din **hydn̥tos*). Exemple clare ne furnizează hitita: „apă" se spunea *watar*, cu genitivul *wetenaš*. Este remarcabil faptul că adesea avem de-a face cu același cuvînt în diferite limbi (hititul *watar* corespunde ca origine grecescului ὕδωρ). S-a tras de aici concluzia că acest tip de flexiune este unul din cele mai arhaice în domeniul indo-european.

Benveniste a lărgit foarte mult cercul de fapte atras în discuție și a ajuns la concluzii mult mai importante. El a arătat că nu numai *r* alternează cu *n*, ci găsim în alternanță și pe *l*, pe *i* consonantic etc. Dar pentru a avea exemple, trebuie să cităm cîte două limbi, deoarece temele au fost uniformizate prin analogie, astfel încît într-o limbă s-a generalizat forma cu *l*, de exemplu, iar în altă limbă forma cu *n*: „soare" se spunea în latinește *sol*, iar în germană *Sonne*; vechiul slav corespunzător *slŭnice* a combinat ambele forme, întocmai ca lat. *itineris* sau *iecinoris*. Comparînd între ele limbi diferite, ajungem la un foarte mare număr de teme heteroclite, de exemplu față de gr. ὕδωρ, ὕδατος, hit. *watar*, *wetenaš*, corespondentul germanic este în germana de azi *Wasser* (temă în *-r*), iar în gotică *wato*, gen. *watins* (temă în *-n*); „foc" se spunea în vechea germană de sus *fuir*, iar în gotică *fon*, gen. *funins*. În felul acesta se constată că heteroclitele au fost odată foarte numeroase.

Arătînd că limbile vechi cunosc adverbe terminate în *r* și în *n*, Benveniste ajunge la concluzia, desigur justă, că acestea reprezintă de fapt tema primitivă, fără desinență, deci avem aici cuvinte formate în vremea cînd indo-europeana nu avea încă flexiune. De aici, el trece la stabilirea mai precisă a structurii primitive a rădăcinii în indo-europeană, analizînd raportul între tipul de rădăcini de trei sunete, pe care le-am prezentat mai sus, și rădăcinile compuse din mai multe sunete. Tipul primitiv este cel de trei sunete. Cu timpul însă, la rădăcinile aparținînd acestui tip, simplu și uniform, s-au adăugat elemente noi,

și anume nu consoanele *r*, *l*, *n* etc., ci elemente de dezvoltare, compuse și ele, tot invariabil, dintr-o vocală și o consoană. Dar din unirea rădăcinii cu elementul de dezvoltare nu se obțin grupe de cinci sunete, ci numai de patru, deoarece, la formarea complexului, sau se suprimă vocala din rădăcină, sau cea din elementul de dezvoltare, astfel încît complexul mai larg are sau forma: consoană + vocală + consoană + + consoană, sau forma: consoană + consoană + vocală + consoană. De exemplu, din rădăcina *der-* sau *dor-*, cu ajutorul elementului de dezvoltare *-em-*, se formează în latinește complexul *dor-m-* (vezi *dormio* „dorm"), pe cînd în vechea slavă se formează *dr-em-* (vezi *drěml'ǫ* „visez"); în latinește rădăcina are vocală, iar dezvoltarea nu, în vechea slavă dezvoltarea are vocală, iar rădăcina nu.

Această teorie, care este desigur corectă, ne permite să stabilim o oarecare ierarhizare cronologică printre rădăcinile indo-europene reconstruite: cele care corespund schemei primitive (de trei sunete) sînt de obicei vechi, iar cele care comportă patru sunete aparțin toate unei perioade mai noi din evoluția limbii indo-europene de bază. Avem aici un început promițător pentru o viitoare periodizare a rădăcinilor indo-europene.

BIBLIOGRAFIE

1. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, vol. I, Paris, 1935 (în special p. 147—173).
2. Jerzy Kuryłowicz, *Etudes indo-européennes*, vol. I, Cracovia, 1935.
3. E. A. Makaev, *Problemy indoevropeiskoj areal'noj lingvistiki*, Moscova, 1964.
4. André Martinet, *Évolution des langues et reconstruction*, Paris, 1975, p. 81—193.
5. A. Meillet, *Les dialectes indo-européens*, ed. I, Paris, 1908; ed. a II-a, 1922.
6. I. M. Tronski, *Obščeindoevropeiskoe jazykovoe sostojanie*, Leningrad, 1967.
7. A. Vraciu, *Problema vechilor relații lingvistice balto-slave în discuția celui de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor*, în: „Studii și cercetări științifice" (filologie) ale Academiei R.P.R., filiala Iași, 1958, p. 151—164.

XVI. FERDINAND DE SAUSSURE

Viața și opera

F. DE SAUSSURE

Întreaga lingvistică modernă își are punctul de plecare în noua concepție asupra limbii formulată de lingvistul elvețian Ferdinand de Saussure (1857—1913). Și-a făcut studiile liceale la Geneva, însușindu-și o cunoaștere temeinică a limbilor clasice și dovedind deosebite aptitudini lingvistice. A urmat un an studii de chimie, după care, în 1876, pleacă la Leipzig — principalul centru al lingvisticii europene în epocă — unde urmează cursurile lui G. Curtius. Timp de trei ani studiază aici sanscrita, iraniana, vechea irlandeză, vechea slavă, lituana, aflîndu-se în contact apropiat cu cei mai de seamă reprezentanți ai neogramaticilor, K. Brugmann, H. Osthoff, A. Leskien.

Din primii ani de studiu prezintă comunicări savante la Societatea de lingvistică din Paris și publică articole de lingvistică indo-europeană (despre sufixul indo-european *-t-*, verbele latine în *-eo*, tratamentul grupului *-tt-* în latină), care se disting prin analiza pătrunzătoare a faptelor. În decembrie 1878 apare lucrarea de sinteză *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, în care formulează o viziune nouă asupra vocalismului indo-european. Spre deosebire de lingviștii comparatiști din epocă, autorul cercetează vocalele indo-europene nu separat, ci în relațiile lor în cadrul unui sistem, în care fiecare alternanță ocupă un loc bine definit. În felul acesta, el ajunge la ipoteza că, într-o fază mai veche decît aceea care precede nemijlocit epoca diversificării, limba comună indo-europeană cunoștea o singură vocală *e* (care apărea în formele *e/o/zero*) și că, alături de sonantele cunoscute (*i*, *u*, *l*, *r*, *m*, *n*), a mai existat o sonantă (definită de el numai ca valoare în sistem), care în anumite condiții fonetice, în combinație cu vocala *e*, a dat naștere întregii varietăți a vocalismului indo-european. Veridicitatea reconstrucției acestei sonante a fost confirmată ulterior prin fapte din hitită, iar principiul analizei formelor reconstruite în altele mai vechi (reconstrucția internă) s-a dovedit foarte util, fiind reluat și aplicat în secolul nostru de numeroși lingviști, printre care A. Meillet, J. Kuryłowicz, É. Benveniste și alții[1].

În 1881 publică la Leipzig dizertația de doctorat *De l'emploi du génétif absolu en sanskrit*. În același an vine la Paris și predă la École des Hautes Etudes cursuri de gramatică comparată a limbilor indo-europene, în care introduce multe puncte de vedere originale. În 1891 revine la Geneva, unde ocupă la Universitate catedra de sanscrită și gramatică indo-europeană. Timp de trei ani, 1907, 1908—1909, 1910—1911 a predat și cursuri de lingvistică generală.

[1] Vezi cap. XV.

Ferdinand de Saussure a publicat puține lucrări. În 1922 ele au fost reunite de Ch. Bally și L. Gautier, și editate într-un volum sub titlul *Recueil des publications scientifiques de Ferdinand de Saussure*. Pe lîngă lucrările citate mai sus, în volum sînt cuprinse și studii valoroase privitoare la accentul lituanian, precum și numeroase articole de fonetică și morfologie indo-europeană.

După cum reiese din relatările elevilor lui apropiați și din unele materiale apărute postum, F. de Saussure a fost în permanență atras și preocupat de probleme de teorie a limbii, pe care le concepea într-un mod cu totul diferit de ideile dominante în lingvistica epocii. El considera că trebuie revizuit radical modul în care este privită limba ca obiect de studiu și că trebuie înlocuită întreaga terminologie lingvistică. Fiind conștient de rezistența pe care ar fi întîmpinat-o ideile sale, el nu și-a expus în scris părerile, ci le-a făcut cunoscute pe măsură ce le elabora — în cursurile sale de lingvistică generală, ușor diferite de la un an la altul ca organizare și formulare. Notele luate de studenți la aceste cursuri au fost confruntate și publicate de Ch. Bally și A. Sechehaye, în colaborare cu A. Riedlinger. Apărut postum, în 1916, *Cours de linguistique générale* a făcut cunoscut numele lingvistului elvețian în întreaga lume și a exercitat o profundă influență asupra lingvisticii secolului nostru. Cursul a apărut în cîteva ediții în limba franceză și a fost tradus în numeroase limbi. A fost completat cu materiale descoperite ulterior și cu note manuscrise ale autorului. S-au publicat și continuă să se publice lucrări de exegeză asupra lui. Direct sau indirect, toate marile direcții ale lingvisticii contemporane au ca punct de plecare teze teoretice sau metodologice din cursul lui Saussure.

Orientarea generală a *Cursului* saussurian vădește influența curentelor de gîndire din epocă: psihologismul stă la baza interpretărilor mentaliste ale faptelor de limbă (definița semnului, a mecanismelor asociative etc.), iar sociologismul, reprezentat în Franța de E. Durkheim și G. Tarde, explică interpretarea consecventă a limbii ca fapt social specific. Dar ceea ce este caracteristic *Cursului de lingvistică generală* sînt concepțiile noi cu privire la natura limbii și la organizarea elementelor ei într-un sistem. Căci dacă, așa cum s-a încercat să se arate uneori, multe din problemele tratate de Saussure au fost discutate în lingvistică și de înaintașii lui, ele au fost reunite în *Cursul de lingvistică generală* într-o tratare unitară, dialectică, subsumate unei viziuni noi, semiotice.

Natura semiotică a limbii

F. de Saussure considera că una din sarcinile importante ale lingvisticii este delimitarea obiectului ei de studiu, ordonarea materialului, a variatelor manifestări ale limbajului. Datorită naturii complexe a faptelor lingvistice (acustice, fiziologice, psihice, sociale), în fiecare epocă pe primul plan a stat analiza unuia din aceste aspecte. Astfel, lingviștii care au cercetat mai ales latura ei sonoră, materială, au încadrat limba printre fenomenele naturale. Cei care s-au interesat mai mult de conținutul semantic au relevat natura psihică a limbii și au legat studiul limbii de psihologie. S-au făcut, uneori, și referiri la aspectul social al limbii, dar în asemenea cazuri se evidenția mai ales influența societății asupra limbii.

Ferdinand de Saussure este cel dintîi lingvist care a arătat că trăsătura esențială și caracteristică a limbii este faptul că ea constituie

un sistem de semne şi că însuşirile limbii pot fi interpretate corect numai dacă se porneşte de la natura semiotică a elementelor ei.

Aşadar, obiectul lingvisticii trebuie să-l constituie limba ca sistem convenţional de semne, comparabil cu alte sisteme de comunicare (scriere, limbajul gestual al surdo-muţilor, semnalele militare etc.). În acest fel, lingvistica nu mai este considerată o parte a ştiinţelor naturii, a psihologiei sau a sociologiei, ci capitolul cel mai important al semiologiei. Această ştiinţă larg cuprinzătoare urmează să studieze viaţa semnelor în colectivitatea socială, natura acestora şi legile care dirijează utilizarea lor, trăsăturile comune şi cele specifice ale diferitelor sisteme de semne. F. de Saussure a pus bazele unei teorii în care limba este privită în primul rînd ca instrument al comunicării. Gîndirea lui teoretică se articulează în mod constant dialectic, după puncte de vedere opuse şi complementare: faptele de limbă sînt abordate semiotic (limba ca sistem de semne) şi sociologic (limba ca instituţie socială), formal (unităţile ca valori diferenţiale) şi substanţial (unităţi sonore şi semantice); analiza limbii priveşte atît unităţile (inventar), cît şi relaţiile lor (sistem) la diferite nivele de abstractizare, în vorbire şi limbă, într-o stare dată (sincronie) şi în evoluţia lor (diacronie), în raport cu colectivitatea (lingvistică externă) şi în sine (lingvistică internă).

Limba ca sistem de semne

Sub aspect semiotic limba se prezintă ca un sistem complex de semne, în care fiecare element depinde de celelalte şi se defineşte numai în raport cu ele:

„Limba este un sistem ai cărui termeni sînt solidari şi în care valoarea unuia din termeni rezultă din prezenţa simultană a celorlalţi" [2].

După cum s-a văzut, ideea că elementele limbii nu formează un conglomerat, ci sînt organizate într-un sistem apare încă în prima jumătate a secolului trecut. Dar F. de Saussure este primul lingvist care a pus noţiunea de sistem în centrul teoriei sale, evidenţiind aspectul relaţional al codului lingvistic şi influenţa relaţiilor asupra termenilor; la el, sistemul devine conceptul fundamental, pe baza căruia se elaborează noţiunile operatorii de valoare, substanţă şi formă, diferenţe şi opoziţii [3].

Analiza semnului lingvistic

Privit izolat, semnul lingvistic se prezintă ca o entitate psihică cu două feţe; el uneşte — spune lingvistul elveţian — nu un nume cu un lucru, ci o imagine acustică *(le signifiant)* cu un concept *(le signifié)*. Fie că au vorbit de complexe sonore sau de reflectarea lor sub formă de imagini acustice, şi de concepte sau de sensuri, lingviştii au cercetat laturile semnului mai ales sub aspectul rolului lor în cadrul unităţii numite cuvînt şi mai puţin din punctul de vedere al relaţiilor cu laturile celorlalte semne. Dar, dacă se ţine seama că limba nu este o nomenclatură, o sumă de mărci pentru noţiuni constituite, atunci laturile semnului trebuie cercetate din punctul de vedere al locului lor în sistem. Interdependenţa şi corelaţiile dintre unităţi le conferă

---

[2] „La langue est un système dont tous les termes sont solidaires et où la valeur de l'un ne résulte que de la présence simultanée des autres" (*Cours de linguistique générale*, ed. a IV-a, Paris, 1965, p. 159).

[3] „Saussure n'introduit donc pas le mot ni la notion de système en linguistique. Mais d'un terme essentiellement descriptif et presque métaphorique il va faire un terme opératoire ayant une position centrale dans la théorie du langage" (G. Mounin, *Saussure ou le structuraliste sans le savoir*, Paris, 1968, p. 60).

acestora anumite valori. După părerea lui F. de Saussure, în cazul sistemelor semiotice poziția în sistem sau *valoarea* unui semn e trăsătura lui esențială, o unitate nu devine semn decît ca termen al unui sistem, așa încît privită semiotic valoarea unui termen e sinonimă cu identitatea lui. Sub acest aspect, semnele lingvistice sînt comparabile cu banii, la care nu interesează materialul din care sînt alcătuiți, ci exclusiv valoarea conferită de sistemul monetar sincronic căruia îi aparțin.

Conceptul de valoare

Rezultă de aici că în limbă problema identităților nu e de ordin material (nu interesează că semnul e gîndit, pronunțat sau scris), ci funcțional, și că problema valorii — specifică economiei politice — se pune și în lingvistică, pentru că în ambele domenii acționează sisteme de echivalență.

Prin prisma noțiunii de valoare Saussure analizează laturile componente ale semnului. El consideră că, în cadrul unui sistem lingvistic, imaginea acustică reprezintă o valoare pe axa dublă a relațiilor cu alte imagini acustice, de care se diferențiază, și pe cea a relațiilor cu conceptul al cărui echivalent este [4]. Ceea ce s-a spus despre imaginea acustică în ansamblu este valabil și pentru elementele ei componente — fonemele. Întrucît valoarea unui fonem se stabilește numai prin raportarea lui la celelalte foneme din sistem, el ar trebui definit, după autor, nu pozitiv, prin trăsăturile articulatorii și acustice care-l caracterizează, ci negativ, prin ceea ce-l deosebește de celelalte foneme. În formularea lui „Fonemele sînt, înainte de toate, entități opozitive, relative și negative" [5].

În ceea ce privește conceptele, poziția autorului a variat în cursul elaborării teoriei sale. Astfel, inițial a afirmat că și ele ar trebui definite nu pozitiv, prin conținutul lor, ci negativ, în opoziție cu ceilalți signifiés din sistem și că principala însușire a unuia este de a se diferenția de celelalte, de a nu se confunda cu altul [6]. Și-a exprimat, însă, și unele rezerve în legătură cu definirea pur diferențială a conceptului. A arătat astfel că teza după care laturile semnului sînt valori convine în mai mare măsură imaginii acustice, în timp ce latura conceptuală are o bază în sine[7] și, ca atare, aici valoarea nu se substituie, ci se adaugă semnificației [8]. Astfel, fr. *mouton* și engl. *sheep* sînt identice ca sens, dar diferite ca valoare, cîtă vreme fr. *mouton* îi corespund în engleză < *sheep* / *mutton* ; la fel, pluralul are aceeași semnificație în franceză și sanscrită, dar valori diferite, deoarece în franceză el se opune numai singularului, în timp ce în sanscrită el se opune singularului și dualului.

Saussure are meritul de a fi pus în lumină conceptul de valoare cu referire la termenii sistemului. Relațiile sistemice explică funcțio-

---

[4] v. R. Amacker, *Linguistique saussurienne*, Genève—Paris, 1975, p. 159.

[5] « Les phonèmes sont, avant tout, des entités oppositives, relatives et négatives » (*Cours...*, p. 164).

[6] « Leur plus exacte caractéristique est d'être ce que les autres ne sont pas » (*lucr. cit.*, p. 162).

[7] *Nouveaux documents saussuriens, Les cahiers E. Constantin*, în: « Cahiers Ferdinand de Saussure », XVI (1958—1959), p. 30—32.

[8] « Elle (la valeur) est donnée, en plus de la signification, par le rapport avec d'autres idées, par la situation réciproque des pièces de la langue », *Cours de linguistique générale*, 1908—1909, în: « Cahiers Ferdinand de Saussure", XV (1957), p. 49.

narea codului lingvistic, ca și unele din modificările care ating termenii lui (ceea ce se consideră îndeobște drept cauze interne ale schimbărilor). Consecvent viziunii sale semiotice, autorul privește laturile semnului numai sub aspectul trăsăturilor lor diferențiale. Ca atare, pentru el un sistem lingvistic este constituit dintr-o serie de diferențe între sunete combinată cu o serie de diferențe între idei. În limbă nu există decît diferențe fără termeni pozitivi[9]. În definiția semiologică saussuriană, semnul e incorporal, limba este formă, și nu substanță.

Definirea pur negativă și diferențială a laturilor semnului e posibilă, însă, numai dacă sînt privite separat; laolaltă, ele formează semnul, unitate pozitivă. Între semne nu există diferențe, ci opoziții. Întreg mecanismul limbii — spune Saussure — se bazează pe diferențe și opoziții. Dar diferența este latura corelativă, implicată a identității[10]. Limba este un sistem semiotic, dar nu se reduce la atît; ea este, totodată, și un instrument de reflectare a realității și de fixare a ideilor. Sub acest aspect, conceptul trebuie definit și prin raportarea lui la realitate, iar imaginea acustică — și prin felul cum exprimă conceptul. Definirea lingvistică a unităților limbii trebuie să țină seama și de trăsăturile lor pozitive, care asigură identitatea lor funcțională[11].

Arbitrarul semnului lingvistic

După părerea lui F. de Saussure, semnul lingvistic se caracterizează prin două însușiri fundamentale: arbitrar și liniaritate. Prin afirmația „semnul lingvistic este arbitrar", autorul înțelege faptul că semnificatul sau conceptul nu este legat printr-un raport interior de un anumit semnificant, ceea ce explică de ce în diverse limbi același concept poartă nume diferite. Legătura care unește cele două laturi ale semnului lingvistic e arbitrară în sensul că nu e motivată, nu se bazează pe natura și afinitatea lor reciprocă, ci există numai datorită limbii. Dar dacă în raport cu conceptul imaginea acustică apare ca aleasă în mod liber, convențional, în raport cu colectivitatea ea este impusă, căci nimeni — nici individul, nici grupul social — nu pot modifica relația care le unește. Și dacă la un semn luat izolat semnificantul apare ca arbitrar, în cadrul sistemului limbii el este legat în variate feluri de alte semnificante.

După cum s-a văzut în primele capitole, problema caracterului nemotivat al formei sonore în raport cu conținutul exprimat s-a pus încă din antichitate. Dar Saussure a evidențiat pentru prima oară rolul important al acestei trăsături fundamentale a oricărui sistem semiologic. Arbitrarul semnului lingvistic explică de ce unitățile fundamentale (cuvintele) nu sînt etichete aplicate lumii reale, de ce limba în totalitate nu e nomenclatură: prin inventarul de signifiés-uri fiecare limbă decupează în mod propriu ansamblul ideilor ce trebuie exprimate; fiecare limbă are suma sa de semne organizate într-un sistem; ele formează clase pe baza cărora funcționează și se armonizează vorbirile individuale; dincolo de varietatea realizărilor se reconstituie mereu,

---

[9] « Dans la langue il n'y a que des différences *sans termes positifs*... Un système linguistique est une série de différences de sons combinée avec une série de différences d'idées » (*Cours...*, p. 166).

[10] « Le mécanisme linguistique roule tout entier sur des identités et des différences, celles-ci n'étant que la contre-partie de celles-là » (*Cours...*, p. 151).

[11] cf. Al. Ionașcu, *Identitatea funcțională a fonemului*, în: „Probleme de lingvistică generală", I (1959), p. 121—131.

prin judecăţi de identitate, unităţile fundamentale şi regulile lor de folosire care constituie limba, instituţie condiţionată social şi istoric; semnele limbii corespund ca ansamblu lumii reale gîndită de o colectivitate, dar fiecare în parte nu e condiţionat direct de realitatea extralingvistică; limba ca atare persistă prin acordul social, iar unităţile ei se reajustează în acord cu gîndirea, delimitîndu-se şi influenţîndu-se reciproc. Totodată, Saussure subliniază faptul că arbitrarul este unul din factorii care condiţionează atît stabilitatea, cît şi mutabilitatea semnelor lingvistice.

Principiul arbitrarului este parţial contrazis de existenţa cuvintelor onomatopeice; dar asemenea cuvinte sînt puţine în fiecare limbă şi se află la periferia vocabularului; apoi, în măsura în care imitarea este aproximativă, şi ele implică un anumit grad de arbitrar; în cursul evoluţiei limbii, unele cuvinte îşi pierd motivarea, altele dobîndesc o sonoritate sugestivă.

Caracterul liniar al semnificantului

A doua trăsătură caracteristică a semnului lingvistic este caracterul liniar al semnificantului. Fiind de natură acustică, el se desfăşoară în timp, avînd ca şi acesta o întindere cu o unică dimensiune. Elementele limbii se prezintă într-un lanţ, fapt concretizat în reprezentarea lor grafică. Caracterul liniar al semnificantului diferenţiază limba (şi celelalte sisteme semiotice auditive) de sistemele semiotice pluridimensionale, de tipul semnalelor maritime sau ale dansului. Liniaritatea apare astfel ca o constrîngere prin care un sistem semiotic este tradus în sistem lingvistic. Ea este, după părerea lui Saussure, o trăsătură fundamentală de care depinde întreg mecanismul limbii [12]. Într-adevăr, caracterul liniar implică ordine secvenţială a unităţilor; rezultă că tot ceea ce aparţine sistemului limbii trebuie să se proiecteze pe linia semnificanţilor [13]. Caracterul liniar permite producerea de semne complexe din semne simple şi, totodată, analiza celor complexe în semne simple. Ca o consecinţă a liniarităţii, două semne nu se pot afla niciodată în acelaşi punct al lanţului vorbirii, fiecare unitate a limbii are valoare prin contrast cu ceea ce precede şi ceea ce urmează. Se vede astfel cum, alături de valorile din sistem (limbă), se creează a doua serie de valori în text (vorbire). Aşa se explică teza lui F. de Saussure potrivit căreia principiul liniarităţii are, prin implicaţiile sale, o importanţă egală cu principiul arbitrarului; aceste principii condiţionează cele două tipuri de valori pe care se mişcă întreg mecanismul limbii. Este vorba de cele două tipuri de raporturi existente între unităţile lingvistice: în limbă, cuvintele se grupează pe baza asemănărilor de sens (grupuri sinonimice), a opoziţiilor de sens (grupuri antonimice), a sensului de bază comun (familii de cuvinte) sau a morfemelor derivative şi flexionare comune; acestea sînt raporturile *asociative*, în conştiinţa vorbitorilor (numite în lingvistica postsaussuriană *paradigmatice*), raporturi de opoziţie, in absentia; în şirul vorbirii se constituie raporturi *sintagmatice* in praesentia, raporturi de contrast cu unităţile învecinate pe axa orizontală. Relaţiile asociative sînt opozitive (alegerea unui termen se face cu excluderea celor de care se leagă), cele sintagmatice sînt de coexistenţă între termeni. Rezultă că în sincronie fiecare uni-

Raporturi paradigmatice şi sintagmatice

---

[12] v. *Cours de linguistique générale*, p. 103.
[13] v. R. Amacker, *lucr. cit.*, p. 137.

tate a limbii își are ca loc de existență un punct pe cele două axe: ea este centru al unei constelații cu existență virtuală, potențială în psihic și totodată un punct pe o linie, o unitate în cadrul procesului vorbirii sau al textului; ea se manifestă simultan sub aspectul abstract al posibilității realizării și sub acela concret al textului produs [14]. Cu aceasta se evidențiază că totul în limbă e subordonat relațiilor din limbă și din vorbire [15].

Cele două tipuri de raporturi constituie sferele în care se definește valoarea unui cuvînt; totodată, ele contribuie la limitarea caracterului arbitrar al semnului lingvistic; prin relațiile asociative cuvintele intră în grupuri stabile, iar prin cele sintagmatice ele se organizează în serii paralele. Grupurile de cuvinte avînd elemente parțial comune, parțial deosebite, fac posibilă analiza în morfeme, iar unitățile analizabile se caracterizează prin ceea ce Saussure a numit motivare relativă; nemotivate segmental, deci indivizibile semantic, rămîn numai o parte a elementelor limbii, monomorfematice (de tipul cuvintelor latine *sol*, *cor*, *et*), care nu-s nici ele total arbitrare în măsura în care pot intra în serii asociative semantice sau fonetice. Motivarea relativă este astfel un reflex al constrîngerii sistemului, manifestare a trecerii semioticului în forma lingvistică.

Antinomiile limbii

Despre natura complexă a limbii s-a vorbit adesea în istoria lingvisticii. Dar F. de Saussure a înțeles și a exprimat mai clar decît predecesorii lui dialectica și mecanismul aspectelor antinomice ale limbii. Din punctul lui de vedere faptul lingvistic, din orice unghi ar fi studiat, se prezintă întotdeauna ca un obiect dublu, alcătuit din laturi indisolubil legate, astfel încît una nu are valoare decît în legătură cu cealaltă. Întrucît totul poartă amprenta dualității opozitive, totul trebuie definit în termeni dubli: sunet și sens, pronunțare și audiție, limbă scrisă și vorbită, aspect individual și social [16].

Însușirile contradictorii ale limbii sînt reflectate la Saussure în construcțiile teoretice ale dihotomiilor. Ele se intercondiționează și formează un tot coerent, aflîndu-și justificarea separării și a unității laturilor lor în arbitrarul semnului lingvistic, trăsătura care mediază unitatea dintre formă și substanță, abstract și concret, semiotic și lingvistic, social și individual, stabilitate și evoluție.

Limbaj și limbă

După cum s-a arătat, pentru F. de Saussure una din sarcinile esențiale ale lingvisticii este delimitarea obiectului ei de studiu. În masa de fapte eterogene, el distinge ca element de bază limba *(langue)*, deosebită atît de facultatea vorbirii *(langage)*, cît și de realizările ei individuale *(parole)*.

Arbitrarul semnului lingvistic stă la baza distincției dintre facultatea universală și constantă a limbajului, și instituțiile sociale particulare și variabile care sînt limbile. Facultatea limbajului se exercită

---

[14] v. R. Amacker, *lucr. cit.*, p. 141—144.

[15] « C'est le rapport d'un mot avec les autres qui *fait le mot* ». « Il faut une combinaison d'unités pour avoir une première unité », note saussuriene citate de R. Amacker, *lucr. cit.*, p. 146.

[16] « Dans la langue il y a beaucoup d'aspects et souvent contradictoires. De quelque côté qu'on prenne la langue il y a toujours un double côté qui se correspond perpetuellement, dont une partie ne vaut que par l'autre », *Cours de linguistique générale* (1908—1909), *Introduction* (d'après des notes d'étudiants), în: « Cahiers Ferdinand de Saussure », XV (1957), p. 6—7.

sau se actualizează prin limbă ceea ce explică amestecul de trăsături universale și particulare ale fiecărei limbi.

Limbă și vorbire

Limba ca fenomen social, ca instituție, se realizează sub forma vorbirilor individuale. Diferențele dintre limbă și vorbire au fost evidențiate de reprezentanții psihologismului lingvistic, iar unitatea lor dialectică a fost relevată de W. von Humboldt. În *Cursul de lingvistică generală*, această antinomie este pusă în legătură cu toate aspectele fenomenului lingvistic de care depinde sau pe care le condiționează. Limba *(langue)* este definită de Saussure sub dublul ei aspect: *a)* ca instituție socială, ansamblu de convenții sociale[17], exterioară indivizilor și impusă lor de societate, păstrată prin uz, dar supusă modificărilor, și *b)* ca sistem semiotic, cod format din inventarul de semne, sistemul de relații și modelele după care se realizează combinările de semne.

Pentru Saussure, limba este obiectul fundamental al lingvisticii, ea reprezintă locul de contact al semioticului cu socialul; limba este sistemul de semne care introduce delimitări în *continuum*-ul substanței sonore și în cel al gîndirii, ea ordonează infinitatea de acte de vorbire, stabilind invariantele prin judecăți de identitate [18] impuse de practica socială; deci ea este mediatoarea între sunete și idei, între valorile relaționale interne și masa vorbitorilor, element stabil și totodată schimbător, caracteristic fiecărui colectiv social. După cum s-a observat adesea, în definirea saussuriană a limbii ca instituție socială se manifestă cel mai clar influența sociologiei epocii [19]. În opoziție cu limba, vorbirea este aspectul individual al limbajului, reprezentînd actul prin care vorbitorul se servește de limbă pentru a-și exprima ideile. Vorbirea depinde de voința individului și se caracterizează prin libertatea îmbinărilor.

F. de Saussure a evidențiat legătura și interacțiunea dialectică dintre limbă și vorbire [20], a arătat că modificările limbii își au izvorul în vorbire. A accentuat, însă, diferențele dintre ele în formulări uneori extremiste. Astfel, el a negat vorbirii aspectul colectiv [21], definind-o doar ca manifestare individuală și momentană a limbii. Dar, ca formă de realizare a limbii, vorbirea nu este ruptă de aspectul social: scopul vorbirii este social, iar materialele cu care ea operează aparțin colectivității. Individuală și momentană este doar ideea de exprimat, dar exprimarea se face cu elemente și reguli ale limbii. Unitatea dialectică a limbii și vorbirii este prezentată de lingvistul elvețian mai ales în aspectele ei contradictorii, în scopul metodologic de a distinge unitățile proprii fiecăreia și trăsăturile lor caracteristice. Pentru el, limba este un sistem abstract, psihic, iar vorbirea este limba în acțiune, realizarea

---

[17] « La langue est un ensemble de conventions nécessaires adoptées par le corps social pour permettre l'usage de la faculté du langage chez les individus », (*Cours...*, p. 25).

[18] R. Amacker, *lucr. cit.*, p. 65.

[19] Cf. W. Doroszewski, *Quelques remarques sur les rapports de la sociologie et de la linguistique. Durkheim et F. de Saussure*, în: « Psychologie du langage », Paris, 1933, p. 82 și urm.

[20] « Sans doute ces deux objets sont étroitement liés et se supposent l'un l'autre... Il y a donc interdépendance de la langue et de la parole; celle-là est à la fois l'instrument et le produit de celle-ci" (*Cours...*, p. 37).

[21] « Il n'y a donc rien de collectif dans la parole, les manifestations en sont individuelles et momentanées » (*Cours...*, p. 38).

concretă, perceptibilă a sistemului; limba este un sistem de clase la nivelul expresiei și la nivelul conținutului, în care sînt distribuite sau în care se grupează realizările în plan sonor și semantic din actele vorbirii; limba ține de domeniul formei, vorbirea — de cel al substanței. Și semnul lingvistic se prezintă diferit în cele două nivele: la nivelul limbii, el este constituit, după cum s-a văzut, din semnificant (signifiant) și semnificat (signifié), entități abstracte, aceleași pentru toți vorbitorii unei colectivități; la nivelul vorbirii, el apare ca reunire de semnificație și sunete, entități substanțiale [22].

Distincția saussuriană între limbă și vorbire a stat la baza separării fonemului de sunet în școala fonologică pragheză, a conceptelor de cod și mesaj din teoria informației, de competență și performanță la autorii gramaticilor generative [23]. Opoziția limbă — vorbire a fost revizuită ulterior, între alții, de E. Coseriu [24], care, pe principiul gradelor diferite de abstractizare, propune diviziunea tripartită *sistem* (= limbă), *normă* și *vorbire*, și de L. Hjelmslev, care introduce diviziunea cvadripartită în *schemă, normă, uz* și *acte de vorbire* [25].

Concluzia lui F. de Saussure că lingvistica trebuie să acorde prioritate limbii este îndreptățită, mai ales că ea reprezintă o reacție la abordarea psihologist-individualistă a faptelor de limbă în multe școli de la începutul secolului nostru. Dar, după constituirea unei „lingvistici a limbii" în cadrul diverselor școli structuraliste, a părut tot mai necesară constituirea unei „lingvistici a vorbirii", obiectiv al gramaticilor generativ-transformaționale și al psiholingvisticii.

Lingvistică internă și externă

Dublul aspect sub care e abordată limba în *Cursul* lui Saussure (ca sistem semiotic și ca instituție socială) explică și antinomia dintre lingvistica internă și cea externă. Obiectul lingvisticii interne este studiul sistemului. Autorul arată că, în general, nu este niciodată indispensabil să cunoaștem împrejurările în care s-a format și a funcționat o limbă și că, uneori, lingviștii sînt obligați să studieze limbi moarte, ca slava veche sau zenda, fără a avea date asupra vorbitorilor lor, ceea ce nu împiedică studiul lor intern și stabilirea modificărilor pe care le-au suferit [26].

Raporturile limbii cu celelalte fenomene sociale, precum și modificările pe care ea le suferă ca urmare a acestor legături formează obiectul de studiu al lingvisticii externe. Capitolele lingvisticii externe cuprind, în enumerarea autorului, probleme dintre cele mai importante din istoria unei limbi: legătura limbii cu istoria politică (influența cuceririlor, transplantarea unei limbi pe un teritoriu de limbă străină, contactul între limbi), rolul politicii lingvistice a unui stat, legătura dintre istoria limbii și dezvoltarea civilizației și culturii (formarea diferitelor stiluri funcționale, a limbajelor tehnice, dezvoltarea limbii literare în legătură cu dezvoltarea literaturii), precum și toate problemele legate de extensiunea geografică a unei limbi [27].

---

[22] v. R. Amacker, *lucr. cit.*, p. 71.
[23] Vezi cap. XXIV.
[24] v. E. Coseriu, *Sistema, Norma e „Parola"*, in *Studi linguistici in onore de Vittore Pisani*, estratto, Brescia, f.d.
[25] Vezi cap. XX.
[26] v. *Cours de linguistique générale*, p. 42.
[27] *Ibidem*, p. 41.

Lingvistica internă și cea externă reprezintă două puncte de vedere diferite asupra limbii, ele se deosebesc ca obiect și ca metodă. Lingvistica externă privește limba ca fenomen social, ea studiază aspecte izolate ale limbii, are caracter cumulativ și prezintă datele sub aspect sincronic sau diacronic, grupîndu-le în diverse moduri, în funcție de scopul cercetării. Lingvistica internă privește limba ca sistem semiotic, ea are aspect sincronic și o ordine impusă de natura obiectului însuși.

Separarea celor două abordări o ilustrează autorul *Cursului* prin compararea, adesea criticată, a limbii cu jocul de șah. Din punctul de vedere al jocului nu interesează unde s-a creat șahul, din ce țară vine, din ce material sînt făcute piesele (studiu substanțialist și extern), ci numai numărul și valoarea lor (mecanismul intern); la fel, în limbă, studiul intern al sistemului trebuie să facă abstracție de natura unităților și de istoria lor externă. O dată mai mult, necesitatea separării metodologice a studiilor de limbă îl duce pe autor la formulări extremiste. Este adevărat că el însuși nu a renunțat la studiul problemelor incluse în lingvistica externă [28]. Dar, potrivit ideii centrale a *Cursului*, care vede limba ca sistem de valori, el acordă primat lingvisticii interne. Se pune problema dacă cele două abordări pot fi total separate. După părerea lui F. de Saussure, cercetările de lingvistică externă, deși sînt interesante, nu sînt indispensabile, de vreme ce factorul extern nu atinge mecanismul sistemului lingvistic. Se poate spune că nu-l atinge direct, căci, influențînd termenii, el are repercusiuni și asupra relațiilor dintre ei.

După cum s-a arătat, cercetarea „în sine" a unui sistem [29] e posibilă numai în cazul cînd elementele lui nu au nici o legătură cu ceea ce este în afara lor, cînd e vorba de sisteme semiotice închise. Dar acest lucru nu se poate afirma despre limbă, în care fiecare element este orientat în afară, denumind ceva exterior naturii sale [30]. Trăsăturile limbii ca sistem semiotic nu pot fi total separate de trăsăturile ei ca fenomen social. Neluarea în considerare a problemelor lingvisticii externe echivalează, în fond, cu renunțarea la cercetarea cauzelor schimbărilor în limbă. Căci considerînd drept internă cauza imediată și directă a unei schimbări în limbă, cauza ultimă va fi întotdeauna legată de necesitățile comunicării, deci de factori externi sistemului.

Sincronie și diacronie

Concepția saussuriană privitoare la termeni și relații, limbă și vorbire, factori interni și externi explică și modul în care autorul rezolvă problema raportului dintre starea limbii la un moment dat (sincronie) și modificările limbii (diacronie). După părerea lui, în limbă se disting două categorii de fapte: unele — sincronice, situate pe axa orizontală a simultaneității; ele sînt elementele stabile ale sistemului și formează starea limbii la un moment dat; altele — diacronice, situate pe axa verticală a succesiunii, fapte disparate, nelegate între ele, care nu for-

---

[28] Vezi în special problemele incluse în părțile IV—V din *Cours de linguistique générale*.

[29] Cf. fraza finală a *Cursului de lingvistică generală* care pare a proveni de la elevii lui Saussure: « La linguistique a pour unique et véritable objet la langue envisagée en elle-même et pour elle-même ».

[30] cf. W. Doroszewski, *Le structuralisme linguistique et les études de géographie dialectale*, în: *Reports for the Eighth International Congress of Linguists*, Oslo, 1959, p. 240, și E. Coseriu, *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels*, München, 1975, p. 238.

mează sistem; faptul sincronic priveşte unităţile semnificative ale limbii (lexicale şi gramaticale), cel diacronic ţine de domeniul non-semnificativ al foneticii, el îşi are justificarea în sine, urmările sincronice îi sînt străine, dar produce efecte asupra sistemului. Saussure exemplifică aceste teze cu fenomenul Umlautului în limba germană, fenomen diacronic, fonetic, cu cauze fonetice, care afectează însă sistemul morfologic prin marcarea opoziţiei singular/plural cu ajutorul alternanţei vocalice (de tipul *Gast/Gäste*, *Hand/Hände*).

Planul sincronic şi cel diacronic operează cu identităţi diferite: identitatea sincronică de tipul fr. *chanter* = *chanter*, care presupune recunoaşterea invarianţei fonetice şi semantice dincolo de varietatea lor din vorbire e diferită de identitatea diacronică fr. *chanter* = lat. *cantare*; din punct de vedere diacronic negaţia fr. *pas* e identică cu substantivul *pas*, din punct de vedere sincronic ele sînt valori diferite. Identitatea diacronică o stabilesc lingviştii, cea sincronică o operează vorbitorii.

În lingvistică — spune F. de Saussure — ca în toate ştiinţele care operează cu valori, cu un sistem de echivalenţe între fapte de gen diferit, cele două planuri ar trebui să constituie obiectul unor discipline diferite. Lingvistica sincronică, făcînd abstracţie de factorul timp, urmează să se ocupe de raporturile logice şi psihologice care leagă termeni coexistenţi organizaţi în sistem, aşa cum sînt ei percepuţi de aceeaşi conştiinţă colectivă. Lingvistica diacronică are de cercetat raporturile între termeni succesivi, nepercepuţi de aceeaşi conştiinţă colectivă şi care se substituie unii altora fără a forma un sistem [31]; ea este domeniul schimbării, al evoluţiei în timp.

Stabilind diferenţele dintre cele două categorii de fapte, care implică şi două puncte de vedere diferite asupra limbii, F. de Saussure nu a trecut cu vederea legătura dintre ele. Astfel, el arată că fenomenele diacronice şi cele sincronice, deşi independente, se află, totuşi, într-o strînsă legătură, ele sînt ireductibile şi, totuşi, reductibile unele la celelalte. Deşi sînt de natură total diferită, fenomenul sincronic e condiţionat de cel diacronic, în sensul că o stare dată a limbii e întotdeauna produsul unor factori istorici [32]. Dar el pune accentul pe independenţa şi ireductibilitatea celor două serii de fapte, transformă diferenţa dintre ele în antinomie, consideră că cele două puncte de vedere — al raportului între elemente coexistente şi al succesiunii în timp a elementelor — trebuie net opuse [33]. Starea limbii la un moment dat poate fi înţeleasă numai dacă se face abstracţie de istorie. Opoziţia netă între cele două puncte de vedere o ilustrează autorul tot cu referire la jocul de şah, unde mişcarea fiecărei piese corespunde faptului diacronic, iar o stare a jocului corespunde unei stări de limbă. În interiorul unei stări de limbă se produc schimbări minime care pot fi neglijate, schimbări vizibile se produc în trecerea de la o stare la alta; modificările fiind izolate, nelegate între ele, nu ating direct sistemul. Ferdinand de Saussure critică lingvistica istorică a secolului al XIX-lea inaugurată de

---

[31] v. *Cours de linguistique générale*, p. 140.

[32] v. *Cours de linguistique générale* (1908—1909), in: « Cahiers Ferdinand de Saussure », XV (1957), p. 60—62.

[33] « L'opposition entre les deux points de vue — synchronique et diachronique — est absolue et ne souffre pas de compromis » (*Cours...*, p. 119).

Fr. Bopp, pentru că nu a știut să distingă cele două categorii de fapte și a acordat atenție exclusivă evoluției. Ca și I. A. Baudouin de Courtenay, el evidențiază importanța studiului sincronic, care pune în lumină sistemul unei limbi. Apărarea punctului de vedere sincronic era necesară în această perioadă cînd, pe urmele neogramaticilor, se considera că numai studiul istoric al faptelor de limbă are caracter științific. Din acest motiv și în acord cu primatul acordat sistemului și valorilor, Saussure acordă prioritate lingvisticii sincronice. Această poziție s-a reflectat și în cercetările ulterioare, cînd diacronia a fost aproape total neglijată, chiar dacă se arăta că ambele perspective sînt legitime și necesare [34], că distincția stabilită de lingvistul elvețian e metodologică, și nu ontologică. În fapt, afirmația cea mai criticabilă este aceea că schimbările, deși au repercusiuni asupra sistemului, nu pot fi studiate decît în afara lui [35], deci că există incompatibilitatea între conceptul de sistem și cel de mișcare. Acest mod de înțelegere a evoluției limbii nu depășește „atomismul" neogramaticilor. Ca și în alte cazuri, autorul adoptă și aici punctul de vedere al vorbitorilor, care cunosc numai identitățile sincronice, pentru care limba nu se transformă, sistemul ei rămînînd mereu identic cu sine. Limba pare că rămîne aceeași pentru că se schimbă lent și sincronic cu oamenii care o vorbesc. Continuitatea în timp implică alterare în timp, dar deși o limbă se poate schimba mult în decurs de cîteva secole, generațiile de vorbitori au, în orice moment al istoriei, conștiința că vorbesc aceeași limbă. Identitățile sincronice operează numai în prezent, maschează continuitatea, iar modificările, alterările se constată numai retrospectiv [36]. Considerînd faptele în mod obiectiv, sistemul unei limbi poate și trebuie să fie privit în perspectiva istoriei, deoarece el este un produs istoric. Starea limbii la un moment dat este o fază din evoluție, condiționată de fazele precedente, sistemul ei este în permanentă mișcare, în echilibru nestabil. Nu sistem *și* schimbare, cum înțelege Saussure, ci sistem *în* mișcare, spune E. Coseriu [37]. Istoria limbii este un necontenit proces de refacere a sistemului și fiecare stare sincronică a limbii este o etapă a acestui proces. Limba funcționează sincronic și se constituie diacronic, crearea limbii se produce în vederea funcționării ei. Sincronia e opusă în mod relativ și nu absolut diacroniei, este un moment al ei. Sistemul limbii e în echilibru precar, permanent amenințat de acțiunea timpului, e stabil, dar nu imuabil, și aceasta permite atît continuitatea limbii, cît și adaptarea ei la nevoile de comunicare în veșnică schimbare. Nu există stări de limbă fără schimbare și perioade de modificări, ci perioade de schimbări mai numeroase și altele cu schimbări minime; starea sincronică e o abstracție metodologică.

Legile limbii

Distincția dintre cele două puncte de vedere se reflectă în *Cursul* saussurian în distincția între două tipuri de legi, corespunzînd la două

---

[34] B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 56.

[35] « Les altérations ne se faisant jamais sur le bloc du système, mais sur l'un ou l'autre de ses éléments, ne peuvent être étudiées qu'en dehors de celui-ci. Sans doute chaque altération a son contre-coup sur le système; mais le fait initial a porté sur un point seulement; il n'a aucune relation interne avec les conséquences qui peuvent en dérouler pour l'ensemble » (*Cours...*, p. 124).

[36] V. R. Amacker, *lucr. cit.*, p. 56.

[37] v. *Lucr. cit.*, p. 238–246.

categorii de fapte[38]. Legile diacronice, de tipul: în limba greacă sonorele aspirate indo-europene devin surde aspirate ($*bh > ph$, $*dh > th$) sau $*\text{-}m > \text{-}n$, leagă elemente ireversibile, implică un factor dinamic prin care se produce un efect, sînt imperative întrucît impun o schimbare, dar nu sînt generale, privesc numai detalii ale limbii, sînt, de fapt, manifestarea multiplă a unui caz izolat. Legile sincronice, de tipul: în greaca veche cuvintele se termină printr-o vocală diftong, *n*, *r* sau *s*, accentul cuvintelor nu trece de silaba antepenultimă, reprezintă reguli de funcționare a limbii într-o etapă dată; ele materializează judecăți de identitate sau diferență, sînt generale pentru că se aplică la un mare număr de fapte, sînt constatative și nu imperative, pentru că limba nu dispune de nici o forță care să le asigure acțiunea, dovadă limitarea lor în timp și existența abaterilor. Ele nu pot apăra limba împotriva alterărilor produse în timp. Întrucît, după Saussure, orice lege socială se caracterizează atît prin caracter *imperativ*, cît și *general*, iar legile limbii sînt unele imperative, dar nu generale, celelalte generale, dar nu imperative, rezultă că în limbă noțiunea de lege trebuie luată în altă accepție și că ea nu poate îmbrățișa într-o singură formulă faptele de pe cele două axe cu sens opus, al sincroniei și a diacroniei. Dar, în măsura în care se admite că și sistemul poate fi privit evolutiv, se pot formula și legi diacronice generale, legi de evoluție a sistemului unei limbi sau chiar ale unei familii de limbi.

Alături de perspectiva sincronică, care are în vedere valorile sistemului într-o etapă dată, și de cea diacronică, care studiază unitățile în evoluția lor, F. de Saussure introduce și punctul de vedere pancronic, căruia i se subordonează forțele cu acțiune permanentă și universală, legile limbajului în general, aplicabile unei limbi concrete numai sub forma de legi sincronice sau diacronice.

Concluzii

Cursul de lingvistică generală al lui Ferdinand de Saussure are meritul de a fi dezvăluit și delimitat multiplele aspecte ale faptelor de limbă. El unește rigoarea metodologică, analiza minuțioasă și precisă a faptelor cu o viziune nouă asupra limbii. Conține o teorie a semnului lingvistic care n-a fost depășită, dezvăluie consecințele dublei naturi a limbii — ca sistem semiotic și instituție socială. În el se continuă într-o formă mai riguroasă metodologic, dar mai puțin dialectică decît la Humboldt, analiza antinomiilor lingvistice, dezvăluindu-se strînsa lor interacțiune și condiționare. F. de Saussure a creat o teorie a limbii organizată într-un sistem coerent, apropiată ca rigoare a demonstrației de metodele științelor exacte. A dat expresie unor idei latente sau expuse parțial în formulări tranșante, uneori extremiste sau paradoxale. Lucrarea sa a provocat deopotrivă critici severe și entuziasm; la început el nu a fost înțeles sau a fost rău înțeles, ulterior tezele lui și-au făcut drum și au fost dezvoltate în mai multe direcții. *Cursul* nu reprezintă o lucrare finită, ci procesul de elaborare a unei teorii, nu e lipsit de contradicții și inconsecvențe. Dar el propune o nouă interpretare a limbii, mai larg cuprinzătoare și mai profundă, deschide orizonturi noi cercetării, continuă de șase decenii să fie lucrarea de

[38] v. *Cours de linguistique générale*, p. 129—134.

lingvistică generală cea mai frecvent citată, pentru confirmarea, completarea sau combaterea unor teze.

La şcoala lui Ferdinand de Saussure s-au format numeroşi elevi, care au pus bazele principalelor şcoli lingvistice din secolul nostru.

BIBLIOGRAFIE

1. R. Amacker, *Linguistique saussurienne*, Geneva-Paris, 1975.
2. E. Benveniste, *Saussure après un demi-siècle*, în: „Cahiers Ferdinand de Saussure", 20 (1963), p. 7–21.
3. R. A. Budagov, *Iz istorii jazykoznanija, Saussure i saussurianstvo*, Moscova, 1954.
4. E. Coseriu, *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels*, München, 1975.
5. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 170–183, 233–282.
6. I. Iordan, *Lingvistica romanică. Evcluţie, Curente, Metcde*, Bucureşti, 1962, p. 284–303.
7. G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, Londra, 1972, p. 42–52.
8. B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 51–70.
9. A. Meillet, *Ferdinand de Saussure*, în: LHLG, II, Paris, 1936, p. 174–183.
10. P. Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970.
11. P. Mounin, *Saussure ou le structuraliste sans le savcir*, Paris, 1968.
12. O. Szemerényi, *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, I, Heidelberg, 1971, p. 19–52.
13. R. Wells, *De Saussure's system of linguistics*, în: „Word", 3 (1947), 1–2, p. 1–31.

XVII. ŞCOALA SOCIOLOGICĂ FRANCEZĂ

Elevii din Franţa ai lui Ferdinand de Saussure au dezvoltat şi au aplicat în cercetările lor îndeosebi două din ideile expuse în *Cursul de lingvistică generală*, şi anume acelea că limba este un fenomen social şi că ea are caracter sistematic. Lingviştii care aparţin acestei şcoli sînt specialişti în gramatica comparativ-istorică a limbilor indo-europene şi a altor familii de limbi.

A. MEILLET

Cel mai de seamă reprezentant al şcolii sociologice franceze este A n t o i n e M e i l l e t[1]. Concepţiile sale de lingvistică generală se găsesc formulate în aproape tot ce a publicat şi, mai ales, într-o serie de articole care au fost grupate sub titlul *Linguistique historique et linguistique générale* (vol. I, Paris, 1921 ; vol. II, Paris, 1936). Bazat pe o cunoaştere temeinică a limbilor indo-europene şi înzestrat cu o gîndire originală, A. Meillet a aplicat cu prudenţă doctrina saussuriană, căreia i-a adus multe rectificări şi completări, imprimînd în acest fel o direcţie proprie şcolii sociologice franceze.

Ideea de bază care străbate aproape toate lucrările lui Meillet este aceea că limba reprezintă un fenomen social, în strînsă dependenţă de societate[2]. De aceea existenţa, funcţionarea şi transformarea limbii pot fi înţelese şi explicate numai dacă se iau în considerare factorii sociali.

„Dacă mediul în care evoluează limba este un mediu social, iar rolul limbii este acela de a mijloci relaţiile sociale, dacă o limbă este menţinută şi păstrată numai datorită acestor relaţii, dacă limita lingvistică coincide cu aceea a grupurilor sociale, este evident că şi cauzele de care depind faptele de limbă trebuie să fie de natură socială şi că numai luarea în considerare a faptelor sociale permite explicarea faptelor de limbă“[3].

Cauzele schimbărilor lingvistice

În opoziţie cu punctul de vedere preconizat de F. de Saussure, Meillet s-a ocupat mai ales de probleme ale lingvisticii diacronice. În multe din lucrările sale, el a abordat problema schimbărilor în limbă, urmărind formele lor de manifestare, cauzele lor şi legile după care se realizează. El considera că limba cunoaşte trei tipuri de modificări, şi anume: schimbări fonetice, schimbări analogice în vocabular

---

[1] Despre aportul lui la îmbunătăţirea metodei comparative-istorice, vezi capitolul XV.

[2] « La langue étant de tous les faits humains le plus manifestement social — car ni la langue n'est imaginable sans la société, ni la société des hommes sans la langue — les conditions sociales dominent le langage », în: « Bulletin de la Société de Linguistique de Paris », XXV (1924—1925), fasc. 2, p. 2.

[3] v. A. M e i l l e t, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, ed. a II-a, Paris, 1926, p. 232.

și în structura gramaticală, și împrumutul. Aceste trei tipuri de schimbări se întîlnesc în toate limbile și în toate epocile: în secolul nostru, explicarea lor a devenit mai precisă odată cu dezvoltarea foneticii instrumentale și a geografiei lingvistice, precum și datorită studierii cuvîntului în legătură cu istoria obiectului [4].

Se știe că problema cauzelor schimbărilor lingvistice, în primul rînd a celor fonetice, a preocupat pe cercetători, chiar de la crearea lingvisticii științifice. S-a văzut că lingviștii din prima jumătate a secolului trecut, care concepeau limba ca pe un fenomen natural, au atribuit schimbărilor fonetice cauze mecanice; în a doua jumătate a secolului trecut, școala psihologistă a explicat schimbările lingvistice prin acțiunea factorilor psihici individuali. Neogramaticii au încercat să explice toate modificările fonetice făcînd apel la factori fiziologici și psihici. Toate aceste explicații au fost repinse de Meillet. El susținea că factorii fiziologici și psihici sînt în general aceiași peste tot și acționează în mod constant, așa încît nu se poate spune că ei provoacă transformările. Cauza variației ar trebui căutată în acțiunea factorilor sociali, care transformă posibilitatea schimbărilor în realitate și care determină și ritmul inegal al lor de la o limbă la alta și, în aceeași limbă, de la o epocă la alta [5]. Așadar, trăsăturile comune ale limbilor s-ar datora fiziologiei și psihologiei general umane, iar trăsăturile lor particulare — mediului social. A. Meillet a dezvoltat ideea lui Saussure potrivit căreia limba *(langue)* se manifestă prin vorbire *(parole)*, iar modificările limbii sînt rezultatul transformărilor din vorbire [6].

Inovațiile lingvistice

S-a văzut că atît în școala idealistă a lui K. Vossler, cît și în școala neolingvistică modificările limbii au fost explicate ca rezultînd în cea mai mare parte din inovațiile individuale, din creația unor indivizi talentați, generalizată prin imitație. Consecvent concepției sociologice asupra limbii, Meillet considera că problema inovațiilor lingvistice trebuie pusă în alți termeni. Limba — după părerea lui — are o realitate lingvistică și una socială. Realitatea lingvistică se manifestă în faptul că o limbă este un sistem complex de mijloace de expresie, în care toate elementele sînt strîns legate între ele și se influențează reciproc; de aceea, o inovație individuală se poate impune numai dacă ea este în armonie cu regulile generale de funcționare ale limbii, cu sistemul limbii în etapa istorică respectivă. Realitatea socială se manifestă în faptul că limba, ca mijloc de comunicare, aparține unei colectivități; datorită acestui fapt, o inovație lingvistică este acceptată numai dacă ea corespunde unei necesități sociale de comunicare [7]. Pentru a se putea înțelege între ei, oamenii trebuie să păstreze sistemul lingvistic existent sau să-l modifice în același fel. Indivizi diferiți își modifică în același fel vorbirea pentru că se află în aceleași condiții și suferă aceleași influențe. Inovațiile fiind convergente — spune Meillet — rezultă că despre ele se poate spune mai degrabă că sînt generale decît generalizate și că faptul esențial nu este imitația, ci tendința colectivă și identitatea condițiilor [8]. Dealtfel, A. Meillet credea că despre imitație

---

[4] E vorba de direcția lingvistică intitulată *Wörter und Sachen*, vezi p. 145.
[5] v. A. Meillet, *lucr. cit.*, vol. I, p. 15 și urm., p. 129, 267.
[6] Vezi p. 173.
[7] v. A. Meillet, *lucr. cit.*, p. 15.
[8] *Ibidem*, p. 74.

se poate vorbi numai în cazul adoptării conştiente a unui idiom care se bucură de prestigiu, fie că este vorba de însuşirea de către o colectivitate a unei limbi străine, în urma unui proces de bilingvism, fie de adoptarea limbii literare în locul graiurilor locale [9].

Static şi dinamic în limbă

Meillet a intuit dialectica staticului şi a dinamicului în limbă sub forma unităţii dintre continuu şi discontinuu. Limbile se transformă în permanenţă, păstrîndu-şi, însă, trăsăturile lor esenţiale. Discontinuitatea se manifestă în special în transmiterea limbii de la o generaţie la alta, în procesul de diversificare a unei limbi comune, în perioade de bilingvism. Continuul — arată Meillet — e alcătuit din elemente discontinue, el nu poate fi observat direct [10].

Înţelegerea justă a raportului dialectic dintre static şi dinamic în limbă l-a ajutat pe Meillet să înlăture opoziţia metafizică stabilită de F. de Saussure între sincronie şi diacronie. Meillet considera că nu există o opoziţie ireductibilă între gramatica istorică şi cea descriptivă. După părerea lui, orice descriere completă a situaţiei lingvistice la un moment dat implică şi date istorice şi aspecte evolutive, cîtă vreme orice stare a limbii conţine nivele de evoluţie diferite, elemente atît conservatoare cît şi inovatoare. Totodată, gramatica istorică, neputînd descrie curba continuă a evoluţiei, se reduce la o succesiune de descrieri a diferite stări. Concluzia lui Meillet este că ar fi mai corect să se considere că există o singură disciplină gramaticală, descriptivă şi în acelaşi timp istorică, la care accentul se pune pe o latură sau alta, în funcţie de scopul cercetării [11].

A. Meillet a adoptat o poziţie critică faţă de F. de Saussure şi în problema legăturii limbii cu societatea. I-a reproşat lui Saussure [12] că nu a luat suficient în considerare condiţiile externe ale vieţii sociale de care depinde evoluţia limbajului şi că, prin opoziţia absolută dintre lingvistica internă şi cea externă, el a separat în fapt modificările structurii limbii de cauzele lor extralingvistice.

Diversificarea limbii

În cercetările sale, Meillet a acordat un loc important analizei proceselor de diversificare teritorială şi socială a limbii. În articolul *Différenciation et unification dans les langues* (1911) a arătat că unitatea unei limbi depinde de coeziunea forţelor sociale. A relevat trăsăturile caracteristice ale dialectelor sociale, explicîndu-le prin modul de viaţă şi prin psihologia colectivelor de vorbitori. În legătură cu diferenţierea limbii după clase, Meillet a comis şi unele erori, care provin dintr-o greşită viziune a istoriei societăţii. Astfel, el a afirmat că indo-europeana comună (vorbită acum cîteva mii de ani) a fost limba unei „naţiuni dominante", în care existau clase, şi a căutat să distingă în lexicul indo-european termeni care ar fi aparţinut păturilor superioare în opoziţie cu limbajul poporului de rînd.

Progresul în limbă

Urmărind limba în strînsă legătură cu istoria societăţii, Meillet a semnalat faptul că progresul civilizaţiei are pretutindeni ca urmare abstractizarea continuă a gîndirii, ceea ce se reflectă în limbă prin eliminarea treptată a categoriilor gramaticale concrete în favoarea

---

[9] v. A. Meillet, *lucr. cit.*, p. 74.
[10] Idem, *lucr. cit.*, vol. II, ed. a II-a, Paris, 1952, p. 83.
[11] Idem, *lucr. cit.*, vol. I, p. 48.
[12] « Bulletin de la Société de Linguistique de Paris », vol. XX (1916), p. 32 şi urm.

celor abstracte. Legătura limbii cu modul de a gîndi al vorbitorilor a exemplificat-o prin subtile analize asupra categoriilor gramaticale în limbile indo-europene vechi.

Legile limbii

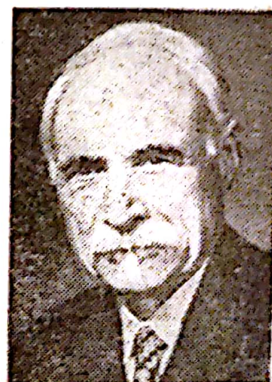
Concepţia sociologică asupra limbii se vădeşte la Meillet şi în felul în care a abordat problema legilor limbii. El consideră că legile limbii nu sînt nici fiziologice, nici psihologice, ci numai lingvistice, adică sociale [13]. Sarcina lingvisticii generale o vedea în formularea unor legi valabile pentru toate limbile sau pentru întreaga istorie a unei limbi. Meillet a criticat punctul de vedere al neogramaticilor, care urmăreau numai explicarea unor schimbări fonetice de amănunt şi care dădeau denumirea de lege fonetică unei corespondenţe fonetice sau unei formule analogice. E interesant de semnalat că Meillet a pus problema legilor limbii în termeni de posibilitate şi necesitate. Astfel, el arăta că toate legile generale enunţă posibilităţi, nu necesităţi, că legile nu explică schimbările, ci formulează doar condiţiile constante care reglează evoluţia faptelor. Lingviştii trebuie să descopere factorii care, de la caz la caz, transformă posibilitatea în realitate.

Vocabular şi gramatică

În analiza structurii limbii, Meillet a semnalat existenţa unui fond principal lexical, a definit componenţa lui şi rolul pe care-l are în stabilirea înrudirii dintre limbi. În cercetările sale etimologice a făcut apel la cauzele psihologice şi sociale ale modificărilor de sens şi a explicat fiecare cuvînt atît prin acţiunea factorilor istorici, cît şi prin locul lui în ansamblul vocabularului.

În studiile de gramatică a evitat separarea morfologiei de sintaxă, a ţinut seama de funcţia formelor şi a evidenţiat cauzele sintactice ale unor modificări morfologice. Consecvent ideii că o limbă reprezintă un tot organizat, el a combătut tezele lui Hugo Schuchardt şi ale neolingviştilor cu privire la existenţa limbilor mixte.

A. Meillet a fost şi un excelent profesor. Cursurile sale au fost audiate de numeroşi lingvişti tineri din Franţa şi dinafara hotarelor ei. Printre elevii săi se numără specialişti în domeniul limbilor indo-europene şi al lingvisticii generale, ca: M. Cohen, A. Ernout, E. Benveniste, R. Gauthiot, P. Chantraine, A. Martinet, J. Vendryes (Franţa), J. Kuryłowicz (Polonia), M. Niedermann (Elveţia), Alf Sommerfelt (Norvegia), G. Devoto (Italia), precum şi cei mai de seamă dintre lingviştii români actuali.

J. VENDRYES

J o s e p h V e n d r y e s (1875—1960) este unul dintre cei mai cunoscuţi elevi ai lui A. Meillet, alături de care a condus şcoala sociologică franceză. A fost conferenţiar la Universitatea din Clermont-Ferrand, apoi profesor de lingvistică indo-europeană la Paris. A publicat lucrări fundamentale în domeniul limbilor celtice şi al limbii latine. Din tinereţe a arătat interes pentru problemele teoretice. Opera sa principală în acest domeniu este *Le langage* (ed. I, 1921; ed. a II-a, 1950), concepută ca o introducere lingvistică pentru istorie, lucrare de sinteză în care sînt prezentate, într-o formă sistematică, toate problemele fundamentale ale lingvisticii generale şi istorice în lumina concepţiilor şcolii sociologice.

La baza lucrării lui Vendryes stă ideea că limba este un fenomen complex, fiziologic şi psihic, social şi istoric, aspectul esenţial şi predominant fiind cel social.

---

13 v. A. M e i l l e t, *lucr. cit.*, vol. I, p. 11.

Apariţia limbajului este explicată prin condiţiile vieţii psihice şi sociale ale primelor colectivităţi umane, factorul determinant în acest proces fiind necesităţile de comunicare, contactele între oameni [14].

Limbă şi societate

J. Vendryes a precizat ideea că limba depinde de oameni nu ca indivizi, ci ca membri ai unor colective organizate şi că, fiind în strînsă legătură cu viaţa socială, ea rămîne, totuşi, un fenomen social aparte, cu legi proprii. Pe această bază, el a negat legătura dintre limbă şi însuşirile biologice ale rasei şi a combătut teza, introdusă în lingvistică de către Wilhelm von Humboldt şi dezvoltată ulterior într-o direcţie rasistă de L. Weisgerber şi alţii [15], după care limbile sînt oglinda fidelă a mentalităţii unui popor, şi chiar factorul determinant în crearea unui anumit mod de a gîndi. Vendryes a arătat că este greşit să se deducă direct şi simplist mentalitatea unui popor din analiza categoriilor limbii lui sau să se explice toate particularităţile unei limbi numai prin psihologia vorbitorilor, cîtă vreme acelaşi mod de gîndire are mai multe posibilităţi lingvistice de exprimare. De fapt — spune autorul — atît psihologia unui popor, cît şi limba lui sînt determinate de factori sociali. Limba reflectă desigur modul specific de a gîndi al unui popor, dar ea are o realitate proprie, o structură specifică, ea se impune vorbitorilor ca un instrument gata format.

Diversificare şi unificare

Tot în lumina raportului dintre istoria societăţii şi istoria limbii, J. Vendryes a analizat pe larg acţiunea proceselor de diversificare şi unificare lingvistică. A evidenţiat caracteristicile dialectelor teritoriale şi diferenţierea socială a limbii după vîrstă, clase sociale şi profesiuni. Pe baza a numeroase exemple din istoria mai multor limbi, el a urmărit felul în care iau naştere şi se extind limbile comune, produs al unor condiţii economice, politice şi culturale favorabile unificării.

Şi problema contactelor între limbi este privită de autor tot din punctul de vedere al împrejurărilor istorice şi sociale. În lupta dintre două limbi vorbite pe acelaşi teritoriu, victoria uneia depinde în mare măsură de o serie de factori extralingvistici, cum sînt condiţiile economice şi politice, diferenţa de grad de cultură între purtătorii celor două limbi, prestigiul limbii etc.

Progresul în limbă

Ca şi Meillet, şi Vendryes a conceput limba ca pe un fenomen în permanentă mişcare şi transformare. El socotea că lingviştii au sarcina nu numai de a descrie evoluţia limbii, dar şi de a interpreta sensul transformărilor, direcţia lor. Această problemă o discută autorul în capitolul despre progres în limbă. Este întru totul îndreptăţită critica pe care o face aici Vendryes atît concepţiilor despre progres în limbă formulate de A. Schleicher, după care limbile indo-europene vechi, cu o flexiune bogată sînt superioare limbilor moderne, care ar fi sărăcit, cît şi tezelor emise de O. Jespersen, potrivit cărora limbile moderne analitice sînt, sub toate aspectele, superioare limbilor sintetice. De la critica unor asemenea formulări, în mare parte apriorice şi dogmatice, a căror lipsă esenţială constă în faptul că aprecierea evoluţiei unei limbi se face numai din punctul de vedere al materialului fonetic şi al formelor, independent de conţinutul exprimat, Vendryes ajunge pe o poziţie relativistă, atunci cînd afirmă că toate limbile sînt

---

[14] « Le langage, qui est le fait social par excellence, résulte des contacts sociaux » (J. Vendryes, *lucr. cit.*, ed. I, Paris, 1921, p. 13).

[15] Vezi p. 93.

la fel de bune, întrucît toate corespund în egală măsură necesităților de comunicare ale colectivelor care le folosesc. Ca și Ch. Bally [16], și J. Vendryes considera că în istoria oricărei limbi se produc necontenit achiziții și pierderi, din al căror bilanț nu se poate degaja ideea unui progres. Această concluzie contravine, de fapt, unei concepții sociologice consecvente. Căci dacă se admite că societatea evoluează într-o direcție progresivă, e necesar să se recunoască că și limbile urmează — după legi proprii și în forme specifice — aceeași direcție progresivă. Dar, cu toate că nu admitea ideea existenței unui progres absolut, Vendryes a evidențiat, totuși, unele aspecte ale evoluției progresive a limbilor.

În articolul *De la comparaison en linguistique* (BL, 42, 1946,p. 1-18), el preconiza constituirea, pe baze inductive, a unei tipologii generale a limbilor, care ar fi evidențiat o ierarhie între limbi, furnizînd totodată unele date asupra mentalității vorbitorilor lor.

În *Le langage*, Vendryes a adus în discuție și unele aspecte ale limbajului afectiv. El a evidențiat rolul factorului afectiv în vocabular și în sintaxă, și a arătat strînsa legătură și influența reciprocă dintre limbajul afectiv și cel logic.

Schimbările fonetice

În mai multe rînduri, Vendryes a abordat problema legilor fonetice. Mai pe larg a tratat-o în articolul *Réflexions sur les lois phonétiques* din volumul *Mélanges linguistiques offerts à M. Antoine Meillet*, Paris, 1902, p. 115—131. Aici el arăta că schimbările fonetice au origine individuală și că se generalizează numai acelea care sînt în acord cu principiile de funcționare a sistemului articulator în perioada respectivă. Din punctul de vedere al lui Vendryes, ceea ce se numește în mod obișnuit *lege fonetică* reprezintă, de fapt, doar enunțarea unei modificări de sunete care, la rîndul ei, este un fapt particular din evoluția unei tendințe fonetice într-o etapă dată a istoriei limbii. Lingvistul francez considera că noțiunea de tendință fonetică e mai exactă din punct de vedere teoretic și mai utilă din punct de vedere practic decît noțiunea de lege, întrucît permite să se determine cauza schimbării fonetice.

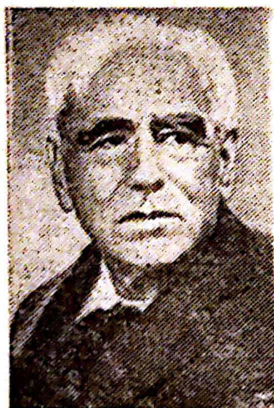
După părerea autorului, tendințele fonetice sînt de două feluri: generale și externe, de o parte, particulare și interne, de altă parte. Tendințele generale și externe nu aparțin unui singur idiom, ci se întîlnesc în toate limbile. Ele par să rezulte din însăși natura limbajului uman, din unitatea psihicului indivizilor vorbitori. Efectele unor asemenea tendințe se văd în procese fonetice de tipul disimilării, metatezei, în crearea cuvintelor onomatopeice și a cuvintelor expresive. Tendințele particulare și interne sînt proprii fiecărei limbi; ele nu au cauze psihologice, ci izvorăsc din modul specific de funcționare a organelor vocale în fiecare colectivitate. Teoretic, aceste tendințe variază de la un individ la altul, dar practic diferențele se nivelează, datorită influențelor reciproce în procesul comunicării.

În *Le langage*, J. Vendryes a combătut exagerările neogramaticilor în legătură cu acțiunea oarbă a legilor fonetice — asimilate de ei cu legile naturii — și a considerat că, în general, nu e potrivit să se folosească termenul *lege* pentru simple formule care rezumă schimbări de amănunt.

[16] Vezi p. 190.

Pe lîngă sistematizarea și dezvoltarea unor probleme abordate anterior de F. de Saussure și A. Meillet, în lucrarea lui J. Vendryes sînt discutate, în spiritul școlii sociologice, și o serie de probleme noi, ca, de pildă, originea limbajului, legătura dintre limbă și gîndire, vorbirea afectivă, creațiile onomatopeice, istoria scrierii ș.a.

Dintre elevii lui A. Meillet trebuie citat Alf Sommerfelt, preocupat în special de dezvăluirea corelației dintre sistemele lingvistice și mentalitatea vorbitorilor lor.

M. COHEN

Un reprezentant actual al școlii sociologice franceze este Marcel Cohen (1884—1974), specialist în limbile semito-hamitice. A fost profesor la Paris, la École des Langues Orientales și la École Pratique des Hautes Études. Ca și ceilalți elevi ai lui Meillet, a fost preocupat de cercetări în domeniul gramaticii comparative-istorice și al lingvisticii generale. În 1924, împreună cu A. Meillet, a publicat volumul colectiv *Les langues du monde*, vastă sinteză asupra tuturor familiilor de limbi (în 1952 a apărut o nouă ediție, revizuită). În domeniul lingvisticii generale a scris numeroase articole și mai multe studii de sinteză.

M. Cohen este primul lingvist francez care, pe fondul ideilor școlii sociologice, a încercat să interpreteze faptele de limbă prin prisma concepției materialismului dialectic și istoric. În 1948 a publicat broșura *Linguistique et matérialisme dialectique*, în care a relevat unele aspecte dialectice ale limbii. În 1956 a apărut lucrarea sa *Pour une sociologie du langage*, în care, bazat pe filozofia marxistă, a reluat și a adîncit unele teze ale școlii sociologice. M. Cohen a publicat cu privire la aspectele actuale ale limbii franceze numeroase articole grupate în volume sub titlul *Regards sur la langue française* (1950) și *Nouveaux regards sur la langue française* (1963) și altele.

BIBLIOGRAFIE

1. Emile Benveniste, *Joseph Vendryes* (1875—1960), apud T. A. Sebeok, vol. II, 1967, p. 385—393.
2. Al. Graur, *Joseph Vendryes*, in: „Limba română", IX (1960), 4, p. 94—95.
3. Iorgu Iordan, *Un lingvist sociolog: Antoine Meillet* (1866—1936), Academia Română, Memoriile secțiunii literare, seria a III-a, tomul IX (1939), p. 1 și urm.
4. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode*, București, 1962, p. 303—322.
5. Maurice Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles—Paris, 1964, p. 115—123.
6. Alf Sommerfelt, *Antoine Meillet, the scholar and man*, in vol.: *Diachronic and synchronic aspects of language*, Oslo, 1962, p. 379—385.
7. Alf Sommerfelt, *La linguistique, science sociologique*, lucr. cit., p. 47—50.
8. Joseph Vendryes, *Antoine Meillet*, apud T. A. Sebeok, vol. II, 1967, p. 201—240.
9. V. A. Zvegincev, *Istorija jazykoznanija XIX i XX vekov v očerkach i izvlečenijach*, vol. I, Moscova, 1960, p. 360—362.

XVIII. ŞCOALA FUNCŢIONALĂ

Lingvistica generală se dezvoltă în Elveţia îndeosebi după 1891, anul revenirii lui Ferdinand de Saussure la Universitatea din Geneva. Activitatea cea mai importantă în această direcţie a fost desfăşurată de *Şcoala geneveză* [1], nume dat mişcării lingvistice iniţiate de F. de Saussure la Geneva şi care cuprinde pe elevii săi cei mai apropiaţi, Charles Bally şi Ch. Albert Sechehaye, ca şi pe unii dintre discipolii acestora. Trăsătura comună în activitatea lor este atenţia deosebită pe care o acordă studierii felului cum funcţionează o limbă într-o etapă dată a istoriei sale. Aşa se explică şi denumirea de *şcoală funcţională*, care se atribuie uneori acestei şcoli.

Lingviştii din şcoala funcţională şi-au însuşit tezele principale expuse în *Cursul de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure. Ei separă limba de vorbire şi pun accentul pe studiul limbii, înţeleasă ca sistem organizat de semne; consideră ca obiect al lingvisticii „limba în sine", ruptă de societate; separă studiul sincronic de cel diacronic şi acordă preferinţă sincroniei. Totodată, ei se preocupă de problema legăturii dintre limbă şi gîndire, precum şi de unele aspecte ale caracterului sistematic al limbii. După cum a arătat A. Sechehaye [2], una din caracteristicile şcolii de la Geneva este unirea a două tendinţe cu aspect contradictoriu: înclinarea, pe de o parte, către cercetări abstracte, teoretice, pe de altă parte, către preocupări metodologice, didactice. Astfel, Ch. Bally a preconizat stabilirea unor metode de învăţare a limbilor străine, iar A. Sechehaye a revizuit definiţia unor noţiuni gramaticale.

CH. BALLY

C h a r l e s B a l l y (1865—1947). Primele sale lucrări sînt din domeniul stilisticii: *Précis de stylistique*, Geneva, 1905, şi *Traité de stylistique française*, două volume (ed. I. Heidelberg, 1909, ed. a III-a, Geneva—Paris, 1951). Ch. Bally este creatorul unei stilistici lingvistice. Pînă la el, stilistica se confunda cu studiul stilurilor individuale. Însuşindu-şi teza saussuriană care acordă prioritate studierii *limbii*, Ch. Bally înţelege prin stilistică studiul mijloacelor de exprimare ale unei comunităţi lingvistice din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv. Astfel concepută, stilistica devine o ramură a lingvisticii, spre deosebire de studiul stilurilor individuale, care trebuie să aparţină criticii literare sau esteticii. Pe lingvist trebuie să-l intereseze numai procedeele expre-

Stilistica limbii

[1] Termenul a fost folosit pentru prima oară în 1908, cînd a fost sărbătorit Ferdinand de Saussure.

[2] v. *L'école genevoise de linguistique générale*, în: „Indogermanische Forschungen", XLIV (1926), p. 239—240.

sive care țin de obișnuința colectivă, de vreme ce stilistica se ocupă de valorile limbii. După părerea lui Ch. Bally, stilul e întotdeauna individual, chiar dacă el conține procedee folosite de mai mulți, căci presupune o alegere conștientă a acestor procedee.

Probabil tot sub influența lui F. de Saussure a deosebit Ch. Bally o stilistică externă și una internă [3]. Stilistica externă (comparativă) se ocupă de compararea mijloacelor expresive aparținînd mai multor limbi sau a principalelor tipuri expresive ale aceleiași limbi în funcție de mediul căruia îi aparțin vorbitorii, de împrejurările în care are loc comunicarea, de scopul urmărit etc. Ch. Bally pune pe primul plan stilistica internă, al cărei scop constă în fixarea raporturilor care se stabilesc între limbă și gîndire la subiectul vorbitor sau ascultător; studiind varietatea exprimărilor în vorbire și relația lor cu viața individului [4], ea trebuie să dezvăluie germenii stilului în formele cele mai banale ale limbii.

În ceea ce privește opoziția dintre punctul de vedere sincronic și cel diacronic, Ch. Bally consideră [5] că în studiile stilistice cercetările istorice nu își au locul, valoare au numai asocierile actuale, pentru că vorbitorul trăiește numai în prezent, el nu e conștient de schimbările care se produc. După cum se vede, autorul reproduce argumentele lui F. de Saussure privitoare la necesitatea predominării punctului de vedere sincronic în cercetările lingvistice. Renunțînd la explicația istorică, el caută să stabilească la baza cuvintelor și a locuțiunilor expresive stări sufletești comune oamenilor, indiferent de timp și de spațiu. Nu respinge, însă, total legătura dintre limbă și societate, căci ține seamă de influențele pe care le au asupra exprimării apartenența la o anumită clasă sau pătură socială, gradul de cultură și profesiunea vorbitorului.

Concepțiile de lingvistică generală care stau la baza lucrărilor de stilistică ale lui Ch. Bally și care se bazează în esență pe acelea ale lui Ferdinand de Saussure se regăsesc și în alte lucrări: *Le langage et la vie*, Geneva—Heidelberg (ed. I, 1913, ed. a III-a, Zürich, 1935) și *Linguistique générale et linguistique française* (ed. I, Paris, 1932; ed. a III-a, Berna, 1950); în ele, autorul aduce și puncte de vedere proprii.

Limbă și afectivitate

Cercetînd problema legăturii dintre limbă și gîndire, Ch. Bally pune un accent deosebit pe ceea ce el numește *gîndire afectivă*, înțelegînd prin acest termen participarea vorbitorului la cele enunțate, exprimarea atitudinii sale față de obiectul comunicării. Ch. Bally are meritul de a fi scos în evidență faptul că limba nu este numai un mijloc de comunicare a ideilor, ci și un instrument de acțiune. A greșit, însă, acordînd un rol prea mare factorului afectiv în dauna celui intelectual. Astfel, în *Le langage et la vie*, el arată că în limbă domină afectivitatea și expresivitatea, toate inovațiile lingvistice se datoresc factorului afectiv, în timp ce factorul logic simplifică și schematizează limba.

Sincronie și diacronie

Am văzut că Ch. Bally și-a însușit teza saussuriană care acordă preferință lingvisticii sincronice. El studiază stările lingvistice actuale,

---

[3] v. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, Curente, Metode*, București, 1962, p. 323.
[4] v. Ch. Bally, *Le langage et la vie*, ed. a III-a, 1935, p. 86.
[5] *Ibidem*, p. 108—109.

fără a se interesa de istoria lor, întrucît, după părerea sa, cercetarea istorică nu numai că nu ajută la înțelegerea raportului dintre limbă și gîndire, dar poate chiar să-l denatureze. Ca și F. de Saussure, Ch. Bally afirmă că lingvistica istorică poate studia numai fapte izolate, iar sistemul limbii nu iese în evidență decît într-un studiu sincronic. Cercetarea ideală a funcționării sistemului unei limbi ar putea fi făcută, după părerea lui Ch. Bally, de cineva care nu numai că nu cunoaște istoria acelei limbi, dar nu știe să scrie sau să vorbească limba respectivă, așa încît întreaga sa atenție ar fi absorbită de acțiunea reciprocă a simbolurilor care formează o limbă [6].

Ruptura operată între o stare a limbii și istoria ei îl obligă pe Ch. Bally să caute explicația diferitelor fenomene lingvistice în sincronie. El ajunge astfel la concluzia că limba trebuie studiată în legătură nemijlocită cu viața, cu modul de a trăi, cu reacțiile sufletești ale vorbitorilor. În legătură cu această cerință, lingvistul elvețian consideră că obiectul studiilor de lingvistică trebuie să fie constituit în primul rînd de limba vorbită, limba vie a conversației, în care aspectul social e mai puternic decît în limba scrisă și în care latura afectivă e spontană. Dar, după cum remarcă lingvistul sovietic R. A. Budagov [7], privind limba prin prisma legăturii ei cu viața, Ch. Bally vine în contradicție cu teza saussuriană — pe care o acceptă în teorie — cu privire la autonomia limbii.

Studiind limba franceză actuală, Charles Bally descoperă în ea o serie de tendințe, printre care mai importante sînt tendința ordinii progresive a cuvintelor în frază (adică subiect—predicat—obiect), trăsătură analitică care s-a întărit pe măsura reducerii flexiunii, și tendința concentrării semnelor lingvistice, trăsătură sintetică, prin care se trece de la autonomia cuvîntului la autonomia îmbinării de cuvinte, rezultat al întăririi topicii fixe. Necesitatea precizării acestor tendințe îl obligă pe autor să facă incursiuni în istoria limbii franceze și aceasta constituie, iarăși, o contradicție între teorie și practică [8].

Numai rareori a încercat Ch. Bally să stabilească legături între istoria limbii și istoria societății. De multe ori, concluziile sale sînt simpliste și schematice. Astfel, el a încercat să explice reducerea caracteristicilor morfologice prin procesul raționalizării industriei.

Progresul în limbă

Neînțelegerea raporturilor complexe dintre evoluția societății și evoluția limbii se reflectă la Ch. Bally și în felul în care a pus problema progresului în limbă. El considera că s-ar putea vorbi, în cazul limbii, despre un progres material și unul ideal. Progresul material s-ar manifesta prin creșterea vocabularului, pe măsura apariției de noțiuni noi. Dar aceasta ar fi numai o îmbogățire superficială. Progresul ideal atinge structura gramaticală și aici aprecierile nu sînt verificabile, deoarece lipsesc argumentele care să dovedească că o stare mai nouă e superioară celei vechi. În general, Ch. Bally se arată sceptic în ce privește metodele de cercetare a progresului în limbă, deoarece, după părerea lui, limba nu se dezvoltă odată cu literatura și nu urmează un ideal logic. Crede că e greu să ne pronunțăm și

---

[6] v. Ch. Bally, *lucr. cit.*, p. 33.

[7] v. R. A. Budagov, *Introducere* la traducerea în limba rusă a lucrării lui Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Moscova, 1955, p. 5.

[8] *Ibidem*, p. 17.

asupra progresului civilizației, și socotește că, și în cazul cînd o societate progresează, nu e obligator ca limba să evolueze paralel cu ea. Concluzia lui Bally este că o limbă, în cursul istoriei, progresează în unele puncte, în altele regresează. Ceea ce se observă este o veșnică pendulare, o succesiune de achiziții și pierderi, evoluție, dar nu progres [9].

Această părere greșită a fost criticată, la timpul său, de A. Meillet [10], care a menționat că Ch. Bally a omis faptul important că limba se adaptează progresiv la starea de civilizație a vorbitorilor.

Actualizarea limbii în vorbire

Problemele de gramatică au fost studiate de Ch. Bally mai ales în ultima sa carte, *Linguistique générale et linguistique française*, în care face o analiză subtilă a procedeelor gramaticale folosite în limbile analitice și în special a *actualizatorilor*. Pentru a deveni termen al unei fraze, arată autorul, un cuvînt trebuie actualizat, adică individualizat cu ajutorul categoriilor gramaticale și al determinanților. Actualizarea are ca funcție trecerea limbii în vorbire. Mecanismul actualizării arată că, din punct de vedere static, limba precedă vorbirea, în timp ce, din punct de vedere istoric, situația e inversă. Un substantiv e actualizat cu ajutorul articolului, al afixelor care marchează genul, numărul, cazul etc. Aceasta este actualizarea explicită; există și o actualizare implicită, pe care o conferă contextul, și una parțial explicită, cînd intervine gestul sau un termen deictic. Elementele cu rol de actualizatori sînt mai frecvente în limbile analitice. Unele sînt specializate în acest rol, altele (de ex. adjectivul sau adverbul) au și alte funcții. În vorbire, cuvintele sînt întotdeauna însoțite de actualizatori, căci servesc la exprimarea unor idei determinate, a unor situații concrete. Teoria actualizatorilor l-a dus pe Ch. Bally la concluzia greșită că nu există autonomie a cuvintelor, că ele au existență numai în context, în frază, că un cuvînt izolat este o ficțiune. Autorul neagă însușirea cuvintelor de a reflecta realitatea, deci latura obiectivă a sensului lor, ceea ce corespunde concepției sale generale despre limbă ca sistem abstract de semne arbitrare.

Ch. Bally a dezvoltat analiza semnului lingvistic. El a evidențiat că, în afară de motivarea prin *signifié* (relevată de F. de Saussure), există și o motivare prin *signifiant*, la cuvintele cu simbolism fonetic, precum și o motivare care angajează ambele laturi ale semnului.

După cum s-a observat [11], Ch. Bally insistă prea mult în cercetările sale gramaticale asupra trăsăturilor de asemănare dintre fenomenele gramaticale și scoate prea puțin în evidență diferențele calitative dintre ele. Astfel, el ajunge să pună semn de egalitate între funcția sufixului și a prepoziției, între procedeul compunerii cuvintelor și al îmbinărilor de cuvinte, ceea ce marchează o oarecare tendință către izomorfism.

Între reprezentanții școlii funcționale, Ch. Bally se distinge prin analiza fină a fenomenului lingvistic.

CH. A. SECHEHAYE

Ch. Albert Sechehaye (1870—1946) s-a ocupat, aproape în toate lucrările sale, de problema raporturilor dintre limbă și gîndire.

---

[9] v. Ch. Bally, *Le langage et la vie*, p. 50—76; cf. și *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, 1950, p. 13—14.

[10] Vezi recenzia lui A. Meillet la lucrarea *Le langage et la vie*, în: « Bulletin de la Société de Linguistique de Paris », XVIII, (1913), p. 181—182.

[11] v. R. A. Budagov, *lucr. cit.*, p. 16.

În timp ce Ch. Bally pune accentul pe elementul afectiv, care predomină în limba vorbită, A. Sechehaye e interesat mai ales de factorul intelectual al gîndirii, întrucît, după cum observă el, rolul predominant al limbii este de a comunica idei, gîndire obiectivă, și nu sentimente. Limba este creația inteligenței și, deși în contact cu vorbirea, cu viața, s-a pătruns de elemente afective, acestea nu i-au putut modifica dezvoltarea. Dealtfel, A. Sechehaye nu numai că nu a neglijat rolul factorului afectiv în limbă, dar a publicat și unele lucrări de stilistică.

Limbă și gîndire

Multe din cercetările sale sînt puternic influențate de psihologism. În lucrarea *Programme et méthodes de la linguistique théorique. Psychologie du langage*, Paris, 1908, el analizează limba din punct de vedere psihologic și constată că ea cuprinde, pe de o parte, elemente pregramaticale (devenite în prezent extragramaticale), care țin de psihologia individuală, pe de altă parte elemente gramaticale, produs al psihologiei colective.

Ca și ceilalți lingviști din școala funcțională, A. Sechehaye se preocupă prea puțin de legătura dintre limbă și societate. El arată că gramatica (într-un sens foarte larg, adică organizarea limbii, sunete, lexic și sintaxă) se adaptează la nevoile gîndirii, iar factorul general de evoluție și progres în limbă sînt legile abstracte ale logicii [12]. Nu cercetează, însă, factorii care determină progresul gîndirii. Legile abstracte ale logicii nu pot explica formele specifice ale progresului în fiecare limbă.

Aspecte dialectice

La A. Sechehaye se poate remarca strădiunța de a depăși pozițiile metafizice pe care se situează alți lingviști din școala funcțională. În lucrarea *La méthode constructive en syntaxe* („Revue des langues romanes", LIX, 1916—1917), el critică punctele de vedere după care sintaxa a fost studiată pornindu-se sau numai de la formă, sau numai de la idee. Crede că forma nu poate fi ruptă de conținut și că ar trebui să se înceapă cu analiza în ansamblu a unităților sintactice de la cele mai simple către cele mai complexe [13]. În *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1926, A. Sechehaye scoate în evidență înlănțuirea dintre factorul intelectual și cel afectiv.

Teoretic, el s-a declarat de acord cu opoziția dintre sincronie și diacronie, dar, în practica cercetărilor, a realizat sinteza celor două metode. Astfel, autorul ajunge la concluzia că lingvistica statică nu poate să explice totul și că trebuie să apelăm și la istoria limbii, la gramatica istorică, pentru a afla cauzele schimbărilor. În completarea ideilor lui F. de Saussure, în studiul *Les trois linguistiques saussuriennes* („Vox Romanica", V, 1940, p. 1—48), Sechehaye arată că, alături de lingvistica sincronică, care studiază stările de limbă, și de lingvistica diacronică, care studiază evoluția faptelor izolate, s-ar putea constitui și o lingvistică a vorbirii organizate, care ar cerceta funcționarea limbii sau felul în care sînt generate în vorbire modificările care ating limba. Autorul se consideră [14] un lingvist preocupat de organizare și sistematizare. El s-a străduit, astfel, să scoată la iveală legăturile dintre limbajul programatical și cel gramatical, interdependența limbii și a vorbirii, raporturile dintre lingvistica statică și cea evolutivă, dintre

---

[12] v. A. Sechehaye, *Programme et méthodes...*, p. 105.
[13] v. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 340—341.
[14] v. A. Sechehaye, *L'école genevoise de linguistique générale*, IF, XLIV (1926), p. 231.

semantică şi sintaxă, dintre studiul sunetelor şi al formelor. Acestor probleme le este consacrată lucrarea *Programme et méthodes de la linguistique théorique*.

În anul 1933, în volumul colectiv *Psychologie du langage*, A. Sechehaye a publicat articolul *La pensée et la langue ou Comment concevoir le rapport organique de l'individuel et du social dans le langage*. Aici el scoate în evidenţă rolul factorului conştient în limbă. Orice limbă se învaţă în mod conştient şi cu eforturi; copiii interpretează faptele de limbă, dovadă inovaţiile pe care le aduc. După părerea autorului, şi la apariţia limbii a existat alegere conştientă a unor mijloace care aparţineau limbajului natural, iar evoluţia limbii se produce prin continue creaţii şi interpretări. Dar acţiunile conştiente ale indivizilor asupra limbii sînt eterogene. Fiecare individ izolat este un colaborator ocazional la evoluţia limbii, după cum spune pe bună dreptate A. Sechehaye, iar opera colectivă, care este limba, reprezintă rezultanta multor tendinţe cu direcţii opuse, ceea ce şi explică amestecul de sistematizare şi incoerenţă din limbă.

F. de Saussure considera limba o instituţie socială exterioară indivizilor, care sînt constrînşi să o accepte pentru a se putea înţelege între ei. A. Sechehaye nu crede că limba există în sine, în afara indivizilor, ci în fiecare individ în parte [15]. Vorbirea individuală cuprinde atît elemente comune tuturor vorbitorilor, cît şi trăsături specifice după apartenenţă socială, profesiune, grad de cultură etc. Limba este un fenomen social care pune în mişcare în conştiinţa individuală două forţe eterogene: tendinţa individuală şi exigenţele vieţii sociale cărora li se supune fiecare individ. După A. Sechehaye, în interacţiunea individ—societate, individul restituie cu dobîndă ceea ce a primit de la societate, iar aceasta din urmă, la rîndul ei, asigură progresul individului.

Depăşind limitele lingvisticii saussuriene, A. Sechehaye a creat lucrări interesante, mai ales în domeniul gramaticii.

H. FREI

Un reprezentant actual al şcolii funcţionale este H e n r i F r e i (n. 1899), profesor de lingvistică generală la Universitatea din Geneva. În anul 1929 a apărut la Geneva teza sa de doctorat *La Grammaire des fautes*. În această lucrare, autorul îşi propune să analizeze greşelile curente din franceza contemporană vorbită. Împotriva punctului de vedere normativ, care condamnă orice abatere de la normă, gramatica funcţională îşi propune să explice aceste abateri, căci nimeni nu greşeşte de dragul de a greşi. După H. Frei, greşelile lingvistice se produc numai atunci cînd vorbitorul nu găseşte în limba normată resursele suficiente pentru a exprima destul de repede şi de clar ideile sale. Există forme corecte care nu sînt suficient de explicite şi pot da naştere la confuzii; pe de altă parte, există forme incorecte care fac exprimarea mai clară.

Interpretarea funcţională

În concepţia lui H. Frei, sarcina lingvisticii constă în a explica fenomenele limbii cu ajutorul unor legi care constată raporturi de dependenţă reciprocă între fapte. În opoziţie cu gramatica normativă, care se limitează la descrierea regulilor fără a le explica, lingvistica

---

[15] v. A. S e c h e h a y e, *La pensée et la langue*, în vol.: *Psychologie du langage*, Paris, 1933, p. 65.

funcţională îşi propune să explice felul în care funcţionează o limbă, prin evidenţierea raporturilor de dependenţă reciprocă ce leagă între ele necesităţile lingvistice de procedeele folosite pentru satisfacerea lor [16].

Lingvistica funcţională se opune şi lingvisticii istorice, ea se plasează pe terenul sincroniei şi încearcă să explice faptele pornind de la funcţii [17].

Constantele limbajului

Autorul pleacă de la teza că orice limbă, indiferent de timp sau loc, trebuie să răspundă la cinci cerinţe esenţiale şi fundamentale, pe care le numeşte constantele limbajului. Acestea sînt: *nevoia de a ordona semnele lingvistice într-un sistem, după forma sau semnificaţia lor*, ceea ce se realizează prin crearea de elemente pe bază de analogie formală şi semantică, prin acord, concordanţă a timpurilor şi modurilor, fenomene de atracţie; *nevoia de diferenţiere (claritate)*, care produce disimilări, diferenţierea semantică a sinonimelor, întărirea elementelor monosilabice etc.; *nevoia de economie*, care duce la elipsă, sincopă şi haplologie, la contopirea elementelor unei sintagme, la construcţii participiale în locul propoziţiilor circumstanţiale etc.; *nevoia de invariabilitate*, care se manifestă prin tendinţa de regularizare a flexiunii, de substantivizare a sintagmelor, prin trecerea la topica progresivă (subiect—verb—obiect) etc.; *nevoia de expresivitate*, care tinde să înlocuiască opoziţiile uzuale, devenite banale şi automate, cu altele noi, şi se realizează prin folosirea diferitelor figuri de stil, inversiunea topicii obişnuite, înlocuirea cuvintelor uzuale cu sinonime împrumutate etc.

Raporturile de armonie şi antinomie existente între aceste necesităţi reprezintă factorul principal al stabilităţii şi instabilităţii sistemelor lingvistice, iar direcţia în care evoluează o limbă este rezultanta „paralelogramului necesităţilor" ei.

Analizele efectuate de autor sînt adesea interesante, dar explicaţiile lui nu sînt întru totul satisfăcătoare. Se observă că el deduce cauzele din efecte şi astfel ajunge tot la descriere, şi nu la găsirea cauzelor reale ale schimbărilor, căci cele cinci cerinţe nu apar pretutindeni la fel şi cu aceeaşi intensitate. Principala funcţie a limbii este într-adevăr comunicarea, dar procesul de comunicare a ideilor este determinat de nevoile vieţii sociale şi se schimbă în funcţie de aceste nevoi.

Frei recunoaşte acest fapt, dar socoteşte că lingvistica funcţională nu trebuie să se ocupe cu probleme de lingvistică externă [18].

W. VON WARTBURG

Şi în prezent, prin publicaţia *Cahiers Ferdinand de Saussure*, lingviştii elveţieni continuă să cerceteze probleme de lingvistică generală după principiile formulate de Ferdinand de Saussure. Ei au scris numeroase lucrări de detaliu în diferite sectoare ale lingvisticii. Între lucrările teoretice un loc deosebit ocupă cartea lui Walter von Wartburg, *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle, 1943, în care autorul, îndepărtîndu-se de poziţiile saussuriene, pledează pentru îmbinarea lingvisticii descriptive cu lingvis-

---

[16] Pe această bază, H. Frei modifică fraza finală a *Cursului* lui F. de Saussure în felul următor: « La linguistique fonctionnelle a pour unique et véritable objet le langage, envisagé comme un système de procédés, qui est organisé en vue des besoins qu'il doit satisfaire » (H. Frei, *La Grammaire des fautes*, p. 39).

[17] v. H. Frei, *lucr. cit.*, p. 25.

[18] *Ibidem*, p. 291.

tica istorică. Dealtfel, încă în lucrarea *Evolution et structure de la langue française*, ed. I, Leipzig — Berlin, 1934, W. v. Wartburg a studiat istoria limbii franceze în strînsă legătură cu istoria economică, politică și culturală a Franței.

BIBLIOGRAFIE

1. E. Dickenmann, *La linguistique en Suisse de 1938 à 1947*, in: „Word", 3 (1947), 1–2, p. 110–125.
2. H. Frei, *La linguistique saussurienne à Genève depuis 1939*, în: „Word", 3 (1947), 1–2, p. 107–109.
3. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică, Evoluție, Curente, Metode*, București, 1962, p. 322–347.
4. Maurice Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles — Paris, 1964, p. 322–347.
5. Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 70.
6. Victor Martin, *Albert Sechehaye*, apud T. A. Sebeok, vol. II, 1967, p. 328–332.
7. A. Sechehaye, *L'école genevoise de linguistique générale*, în: „Indogermanische Forschungen", XLIV (1926), p. 217 și urm.
8. J. Vendryes, *L'œuvre linguistique de Charles Bally*, apud. T. A. Sebeok, vol. II, 1967, p. 188–201.

XIX. CERCUL LINGVISTIC DIN PRAGA

N. S. TRUBETZKOY

R. JAKOBSON

După apariţia *Cursului de lingvistică generală* al lui F. de Saussure, în mai multe ţări apar şcoli lingvistice, care, în cercetările lor, acordă locul principal analizei limbii sub aspectul structurii ei. Datorită acestui fapt, ele poartă numele de şcoli structuraliste.

Prima manifestare a structuralismului s-a produs odată cu crearea *Cercului lingvistic din Praga* (1926). Aici s-au reunit o serie de lingvişti care militau pentru cercetarea funcţională şi structurală a limbii. Principalii reprezentanţi cehi au fost V. Mathesius (1882—1946), V. Skalička, B. Havránek, B. Trnka, K. Horálek. Un rol important în crearea cercului revine lingviştilor de origine rusă N. S. Trubetzkoy (1890—1938), S. Karcevski (1884—1955) şi R. Jakobson (n. 1896).

Bazele teoretice ale şcolii au fost puse încă din 1911 în lucrările lui V. Mathesius, care, independent de F. de Saussure, preconiza cercetarea sincronică a limbii. Lui Mathesius i se datoreşte interpretarea funcţională a faptelor de limbă, care deosebeşte şcoala pragheză de celelalte şcoli structuraliste. La tezele lui Mathesius s-au adăugat, prin S. Karcevski, teze saussuriene, iar prin N. S. Trubetzkoy şi R. Jakobson, unele idei ale lui I. A. Baudouin de Courtenay şi L. V. Şcerba. La lucrările Cercului au participat şi lingvişti din alte ţări, aşa încît pe un fond comun de idei s-au cristalizat păreri variate.

Prin colaborarea membrilor Cercului au fost formulate tezele programatice ale şcolii pragheze, prezentate la primul Congres internaţional al slaviştilor (Praga, 1929), publicate în primul volum din „Travaux du Cercle linguistique de Prague".

În perioada clasică a şcolii (1929—1939) sînt elaborate bazele teoretice ale noii direcţii şi se publică lucrări de aplicare a lor la diverse limbi. Activitatea Cercului a fost mult slăbită în perioada celui de-al doilea război mondial.

Limba ca sistem de sisteme

Adepţii Cercului din Praga şi-au însuşit şi au valorificat ideea caracterului sistematic al limbii. Ei au definit limba ca fiind mijloc de comunicare, un sistem funcţional deschis de mijloace de exprimare, care serveşte unui anumit scop. Au considerat că faptele de limbă trebuie privite funcţional şi teleologic, în sensul că ele trebuie apreciate întotdeauna din punctul de vedere al funcţiei pe care o îndeplinesc. Totodată, ele trebuie abordate structural, adică din punctul de vedere al sistemului din care fac parte. Ei concep limba ca pe un sistem de

sisteme, a căror interdependență o explică prin acțiunea comună a elementelor lor în cadrul procesului de comunicare [1].

Spre deosebire de F. de Saussure, pentru reprezentanții Cercului din Praga sistemul nu se reduce la rețeaua de relații, ci include și termenii între care se stabilesc relațiile:

„raporturile și purtătorii lor (elementele sistemului) sînt noțiuni corelative, care coexistă în mod obligatoriu" [2].

Dezvoltînd teoria saussuriană a semnului, S. Karcevski [3] a evidențiat faptul că între semnificant și semnificat există un echilibru nestabil, o tensiune care permite limbii să se dezvolte.

Lingviștii aparținînd Cercului din Praga recunosc distincțiile stabilite de I. A. Baudouin de Courtenay și F. de Saussure între limbă și vorbire, sincronie și diacronie, lingvistică internă și lingvistică externă, dar cei mai mulți socotesc, împotriva părerii lui F. de Saussure, că laturile acestor perechi de contrarii nu pot fi separate în mod absolut unele de celelalte, deoarece reprezintă aspecte ale unui singur fenomen.

Limbă și vorbire

În problema raportului dintre limbă și vorbire, unii reprezentanți ai Cercului din Praga, mai extremiști chiar decît Saussure, nu văd necesitatea delimitării noțiunii de vorbire (parole) corelativă cu cea de limbă (langue), căci prima ar fi numai realizarea concretă a celei de a doua; alți cercetători au pus accentul pe opoziția dintre cele două fenomene. Între aceștia se numără N. S. Trubetzkoy, care a făcut din antinomia limbă-vorbire baza opoziției dintre fonetică și fonologie. O poziție apropiată are V. Skalička, care consideră că limba (langue) formează obiectul propriu al gramaticii structurale, opusă gramaticii descriptive, care cercetează vorbirea, și care formează baza gramaticii structurale, așa cum fonetica e baza fonologiei. Alți cercetători s-au apropiat de interpretarea raportului dintre limbă și vorbire ca raport dialectic între general și individual, abstract și concret. Astfel, V. Mathesius considera că vorbirea ne este dată în formă concretă și nemijlocită, iar limba o cunoaștem mediat, ea avînd existență ideală. Într-un mod asemănător, A. Artimovici definea vorbirea ca realizare a limbii, iar limba ca posibilitate a vorbirii. Reprezentanții actuali ai structuralismului din Praga înțeleg limba ca pe un sistem abstract de norme, care nu are o formă independentă de existență și care poate fi cunoscut numai prin enunțurile lingvistice concrete.

Sincronie și diacronie

O contribuție importantă au adus structuraliștii praghezi în interpretarea antinomiei dintre sincronie și diacronie. Mai moderat decît Saussure, V. Mathesius a relevat aspectele pozitive și negative ale cercetărilor descriptive și istorice din secolele precedente și a preconizat o sinteză a lor care să îmbine rigoarea metodologică a neogramaticilor cu analiza minuțioasă a trăsăturilor unei limbi într-o etapă dată. Cei mai mulți și-au însușit ideea formulată de I. A. Baudouin de Courtenay și de F. de Saussure, și anume că analiza sincronică a faptelor lingvistice ne dezvăluie sistemul ei și, prin urmare, esența unei limbi. Astfel, ei afirmă că cel mai bun mijloc pentru a cunoaște esența și caracterul

---

[1] v. *Thèses*, în: «Travaux du Cercle linguistique de Prague», 1 (1929), p. 7.

[2] v. B. Trnka și alții, *K diskusii po voprosam strukturalizma*, în: „Voprosy jazykoznanija", nr. 3 (1957), p. 44.

[3] v. S. Karcevski, *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*, în: TCLP, 1 (1929).

unei limbi este analiza sincronică a faptelor actuale. Dar, spre deosebire de F. de Saussure şi de reprezentanţii celorlalte şcoli structuraliste, adepţii Cercului din Praga, înţelegînd sistemul limbii ca pe o reţea de dependenţe între elemente cu existenţă reală, au ajuns la concluzia că modificarea diferitelor elemente ale limbii atinge întotdeauna sistemul, transformîndu-l în direcţia progresului sau a degradării. După părerea lor, diacronia nu numai că nu exclude noţiunile de sistem şi de funcţie, dar este de neînţeles fără ele. Modificările lingvistice nu se produc la întîmplare şi nu rămîn străine de sistem [4].

Între cercetarea sincronică şi cea diacronică nu se pot trasa bariere de netrecut. Descrierea sincronică nu poate exclude total noţiunea de evoluţie, întrucît chiar în sectorul cercetat sincronic se produc schimbări, aşa încît stadiul actual e înlocuit cu altul în curs de formare. Viziunea dialectică asupra limbii duce la concluzia că limba e în continuă schimbare şi că elementele stilistice percepute ca arhaisme şi diferenţa dintre elementele productive şi cele neproductive sînt fenomene diacronice care nu pot fi excluse din lingvistica sincronică [5]. Cercetătorii praghezi au insistat permanent asupra necesităţii de a se distinge punctul de vedere sincronic de cel static.

Ideile acestea, afirmate în tezele programatice ale cercului, au fost apoi reafirmate de principalii lui reprezentanţi. Astfel, N. S. Trubetzkoy a arătat că teza saussuriană potrivit căreia studiul diacronic este aplicabil numai faptelor izolate reprezintă o concesie făcută neogramaticilor, care ne împiedică să înţelegem în ce fel un sistem, după o perioadă de timp, se transformă în alt sistem [6], iar R. Jakobson apreciază că legătura dintre static şi dinamic în limbă reprezintă unul din aspectele ei fundamentale, fără de care nu poate fi înţeleasă dialectica transformării limbii [7]. Sistemul unei limbi se află în permanenţă în echilibru nestabil, în tensiune internă, tinde continuu spre echilibru, multe schimbări au caracter terapeutic, reparator. După părerea cercetătorilor praghezi, un număr mare de schimbări sînt motivate de punctele slabe ale sistemului (defecte structurale), fapt verificat la bilingvi [8]. Punctele slabe se manifestă mai ales în limbi de cultură, cu tradiţie fixată şi norme rigide, unde tendinţele evolutive îşi fac loc mai greu. Sistemul limbii nu e unitar ca echilibru, ci are un nucleu stabil şi o periferie mai uşor supusă modificărilor. Se poate spune că îmbinarea punctului de vedere structural cu cel dinamic constituie principala contribuţie a Cercului din Praga la cercetările lingvistice moderne.

După părerea adepţilor Cercului din Praga, atît cercetarea sincronică, cît şi cea diacronică urmăresc să descopere legile limbii, singura diferenţă între cele două tipuri de legi este aceea că legile diacronice sînt limitate în timp de cronologia relativă şi reflectă succesiunea istorică [9].

---

[4] « Il ne serait pas logique de supposer que les changements linguistiques ne sont que des atteintes destructives, s'opérant au hasard et hétérogènes du point de vue du système » (*Thèses*, p. 8).

[5] v. *Thèses*, p. 8.

[6] v. *La phonologie actuelle* (1932), în vol. *Psychologie du langage*, 1933, p. 244–245.

[7] v. *Prinzipien der historischen Phonologie*, în: TCLP, 4 (1931), p. 267.

[8] v. J. Vachek, *The Linguistic School of Prague. An Introduction to its Theory and Practice*, Bloomington–London, 1966, p. 25.

[9] v. B. Trnka şi alţii, *lucr. cit.*, p. 50.

Lingvistica internă și externă

În ceea ce privește problema relațiilor dintre limbă și fenomenele extralingvistice, a raportului dintre „lingvistica internă" și „lingvistica externă", în tezele programatice ale Școlii din Praga se subliniază că limba se află în relații complexe cu literatura, arta, cultura, cu societatea în general. Structuraliștii de la Praga au cerut ca, în cercetarea lingvistică, să se țină seama și de condițiile geografice, sociale și politice în care funcționează o limbă, deoarece fără intervenția factorilor externi sistemul lingvistic ar rămîne întotdeauna identic cu sine [10]. Pentru ei sistemul de semne care este limba reflectă realitatea extralingvistică. „Semnul este corelativul lingvistic al relațiilor extralingvistice, fără de care nu are sens și nici drept de existență." [11]

Funcțiile limbajului

Analiza felului în care realitatea extralingvistică influențează funcția elementelor lingvistice constituie o trăsătură distinctivă a structuralismului praghez, care-l deosebește de celelalte școli structuraliste. După părerea unor reprezentanți ai Cercului din Praga, în reflectarea realității extralingvistice limbajul manifestă două funcții principale: funcția de comunicare, care este dirijată spre conținutul celor exprimate, și funcția poetică, în care pe primul plan se află forma de exprimare. Ponderea acestor funcții variază în legătură cu scopul comunicării, determinînd alegerea unităților semnificative ale limbii și un anumit mod de organizare a lor. Un alt fel de a pune problema găsim la psihologul german Karl Bühler (1879—1963), adept al Cercului praghez. El distinge trei funcții ale limbajului corespunzînd la trei factori esențiali ai procesului de comunicare [12]. Astfel, în raport cu vorbitorul limba are funcție de exprimare, în raport cu ascultătorul — funcție de apel, iar în raport cu tema comunicării — funcție de reprezentare. Analize detaliate ale funcțiilor limbii au dat ulterior K. Horálek [13] și R. Jakobson [14].

Stiluri funcționale ale limbii

Structuraliștii praghezi au evidențiat diferite straturi funcționale și stilistice pe care, în mod impropriu, le-au numit limbi. În afară de distincția dintre limbajul intelectual și cel afectiv, dintre limba scrisă și cea vorbită, ei au mai deosebit o limbă situativă (practică), legată de contexte extralingvistice, și o limbă formulativă (teoretică), care tinde să fie un sistem închis. Au relevat trăsăturile specifice ale limbajelor unor colective care au în comun legături de rudenie, stare socială sau profesie. Ca o reacție la atenția exclusivă acordată de neogramatici istoriei limbii și dialectelor ei, au cercetat limba modernă standard în variantele ei orală și scrisă. O mare atenție au acordat problemelor limbii literare, specificînd particularitățile ei și tendințele în evoluție. De limba literară disting limba poetică (limba literaturii artistice), în care domină funcția poetică a limbajului. Evidențiind trăsăturile specifice ale limbii poetice, structuraliștii praghezi și-au însușit în perioada antebelică un punct de vedere formalist în definirea ei ca structură semiotică în care expresia lingvistică devine scop în sine, teză explicabilă prin influența dominantă în acea vreme a formalis-

---

[10] v. Hans Helmut Christmann, *Strukturelle Sprachwissenschaft. Grundlage und Entwicklung*, în: „Romanistisches Jahrbuch", IX (1958), p. 26.

[11] v. B. Trnka, *lucr. cit.*, p. 51.

[12] cf. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934.

[13] v. *Les fonctions de la langue et de la parole*, în: TLP, 1, 1964.

[14] v. *Linguistics and Poetics*, în vol.: *Style in Language*, edited by Thomas A. Sebeok, Cambridge, Massachusetts, 1964, p. 352—358.

mului și expresionismului în literatură. Au cerut ca limba poetică să fie studiată atît în legătură cu limba contemporană vorbită, cît și cu tradiția poetică, ceea ce reprezintă o îmbinare a studiului sincronic cu cel diacronic, și ca elementele ei să fie analizate sub aspect funcțional și structural. Reprezentanții Cercului din Praga au considerat că diferența dintre limba poetică și celelalte „limbi" constă în faptul că limba poetică tinde să folosească în mod autonom semnele lingvistice, să actualizeze chiar acele elemente care în vorbirea curentă tind să se automatizeze.

Reprezentanții actuali ai Cercului din Praga consideră că în lucrările mai vechi ale acestei școli a fost supraestimată autonomia limbii poetice. Ei preferă să vorbească despre un stil artistic, alături de alte stiluri funcționale ale limbii.

În lucrările structuraliștilor praghezi a căpătat o fundamentare teoretică și problema cultivării limbii. În opoziție cu concepțiile puriste, ei văd criteriul corectitudinii în concordanța dintre mijloacele lingvistice și scopul urmărit. Ei fac distincție între *normă*, element obiectiv al limbii, condiționat istoric, și *codificarea* limbii, ansamblu de reguli stabilite de lingviști pe baza cunoașterii legilor de funcționare a limbii.

Fonologia

În cadrul Cercului lingvistic din Praga atenția principală a fost îndreptată spre problemele privitoare la latura fonetică a limbii. Aici s-au pus bazele fonologiei descriptive și istorice.

În tezele programatice ale școlii s-a subliniat necesitatea de a se distinge diversele aspecte sub care apar sunetele vorbirii, și anume ca fapt fizic obiectiv, ca reprezentare psihică și ca elemente ale unui sistem funcțional. Asemeni lui I. A. Baudouin de Courtenay, se afirmă că elementele sonore sînt termeni ai sistemului lingvistic numai în măsura în care îndeplinesc funcții diferențiatoare de sens, și că, din punctul de vedere al analizei structurale, conținutul lor material este mai puțin important decît corelația lor în cadrul sistemului.

În programul prezentat la primul Congres internațional al lingviștilor de la Haga, din 1928, de N. S. Trubetzkoy, S. Karcevski și R. Jakobson și la care s-au raliat lingviști cehi membri ai Cercului praghez și mulți lingviști din alte țări, s-a cerut separarea netă a foneticii de fonologie, fonetica urmărind să studieze trăsăturile fiziologice și acustice ale sunetelor, iar fonologia, funcția lor diferențială, privită din punctul de vedere al raporturilor în sistem. Cerința separării foneticii de fonologie nu s-a realizat, rămînînd mai mult un deziderat, explicabil istoricește prin necesitatea delimitării fonologiei ca disciplină științifică aparte.

În același program se arată că descrierea sistemului fonologic al unei limbi trebuie să stabilească inventarul de foneme prin luarea în considerare a opozițiilor; privind schimbările fonetice prin prisma scopului se înlătură antinomia dintre fonetica istorică și cercetarea sistemului, din studiu al sunetelor izolate fonetica istorică urmează să devină istorie a sistemului fonologic.

În cadrul Cercului din Praga s-au creat numeroase lucrări de fonologie, diferite uneori prin orientarea lor teoretică sau metodologică. Cea mai importantă lucrare de fonologie sincronică aparține lui N. S. Trubetzkoy și a fost publicată postum în TCLP, 7, 1939, sub titlul *Grundzüge der Phonologie*. Autorul a transpus în studiul sunetelor opo-

ziția saussuriană dintre limbă și vorbire și a deosebit sunetele concrete din vorbire de foneme, clase sau tipuri fonetice, legate într-un sistem prin relații de opoziție. N. S. Trubetzkoy nu neagă însușirile pozitive ale fonemelor (trăsăturile lor articulatorii), considerînd că opozițiile fonologice presupun nu numai diferențe, ci și elemente comune, care formează „baza de comparație" (Vergleichsgrundlage), dar totodată acordă cea mai mare atenție tipurilor de relații. A folosit procedeul comutării pentru a distinge unitățile invariante (fonemele) de variantele lor facultative sau poziționale. În *Grundzüge der Phonologie* se dă o clasificare detaliată a diverselor tipuri de opoziții posibile între foneme: bilaterală/multilaterală, proporțională/izolată, privativă/graduală/echipolentă, neutralizabilă/constantă. Autorul a grupat particularitățile fonetice distinctive în 3 clase: vocalice (diferite după gradul de deschidere, localizare, rezonanță), consonantice (diferite după localizare, mod de articulare, rezonanță) și prozodice (caracterizînd o succesiune de foneme, însușiri suprasegmentale).

În domeniul sintagmaticii a definit noțiunile de neutralizare și arhifonem, a relevat funcția delimitativă a fonemelor și procedeele de stabilire a posibilităților lor combinatorii în fiecare limbă. A introdus probleme de statistică și frecvență a fonemelor și a combinațiilor lor, a dezvoltat tezele lui Mathesius asupra încărcăturii funcționale a fonemelor și a opozițiilor lor în lexic și în text.

Mulți adepți ai Școlii din Praga au respins definirea pur negativă și diferențială a fonemelor, considerîndu-le unități sonore minimale sau fascicole de trăsături distinctive. Pentru R. Jakobson și A. Martinet, opozitive, relative și negative sînt nu fonemele, ci trăsăturile distinctive care le alcătuiesc. Cu toate diferențele observate în definirea fonemului, structuraliștii praghezi au fost de acord în a considera că funcția fundamentală a fonemului este aceea de a diferenția învelișuri sonore, legate de sensuri lexicale sau gramaticale diferite.

În cadrul Cercului lingvistic din Praga s-au creat lucrări valoroase de fonologie, care au fost luate ca model în multe țări. De aici a pornit și impulsul pentru crearea fonologiei istorice, ale cărei baze au fost puse de R. Jakobson. Într-o serie de articole, și mai ales în lucrarea sa *Prinzipien der historischen Phonologie* (TCLP, 4, 1931), el a cercetat schimbările fonetice din punctul de vedere al repercusiunilor lor asupra sistemului fonologic. Totodată, în studiul *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* (Uppsala, 1942), el a urmărit să stabilească legile generale în constituirea sistemelor fonologice. Autorul a stabilit aici că minimul fonologic în ontogenie coincide cu minimul fonologic pe planul descrierii sincronice a limbilor și că ordinea de însușire a fonemelor de către copii este direct proporțională cu gradul lor de răspîndire. Totodată, el observă că ordinea pierderii fonemelor în cazurile de afazie este inversă aceleia a achiziției lor. În ce privește opozițiile fonologice, ele se dobîndesc, ontogenetic și filogenetic, în conformitate cu principiul contrastului maxim, succedîndu-se de la opoziții nete, ușor de sesizat, spre opoziții mai subtile.

A. MARTINET

André Martinet a arătat [15] că cercetarea structurală a limbii nu este obligatoriu sincronică și că sistemul fonetic numai în aparență

---

[15] v. *Economie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique* Berne, 1955.

este static. În realitate, el se transformă neîncetat, servind unor necesități de comunicare în continuă schimbare (p. 89—91). În opoziție cu principiile foneticii istorice tradiționale, în fonologia istorică se consideră că orice schimbare fonologică e dirijată spre un scop și că ea poate fi explicată numai în cadrul întregului sistem fonologic, a cărui configurație e atinsă. A. Martinet a creat o teorie a fonologiei diacronice și a rezolvat o serie de probleme de fonetică istorică cu ajutorul metodelor fonologice. După 1950 s-au elaborat de către cercetătorii cehi lucrări importante de fonologie istorică.

Pornind de la ideea unui izomorfism principial între fonetică și gramatică, reprezentanții Cercului din Praga au folosit și în domeniul gramaticii unele metode aplicate cu succes în fonologie, ținînd seama totodată că în gramatică se operează cu unități semnificative. În această direcție au stabilit opoziții morfologice și au studiat relațiile lor reciproce în sistem, precum și mijloacele prin care opozițiile morfologice se exprimă în planul fonologic. O contribuție de seamă a structuraliștilor praghezi a constituit-o și analiza conținutului semantic al unităților gramaticale pe baza noțiunii de corelație morfologică [16].

Praghezii au considerat morfemul parte a cuvîntului care are într-o serie de cuvinte aceeași funcție formală și nu e divizibil în unități biplane mai mici. În lucrarea din 1939 a lui N. S. Trubetzkoy se face referire explicită la latura semantică a morfemului.

În lucrările reprezentanților acestei școli s-a vorbit prima oară de *morfolonogie* (termen creat de N. S. Trubetzkoy), domeniu care privește structura fonologică a morfemelor, rolul morfologic al alternanțelor fonetice. Morfonemul e definit ca unitate psihică complexă a două sau mai multe foneme substituibile în același morfem, deci constituind membri ai unei alternanțe. Conceptul s-a dovedit util în analiza formelor „neregulate" (de tipul engl. *goose/geese* sau *take/took)* și a fost reluat în ultima perioadă de autorii gramaticilor generativ-transformaționale.

Studiile morfologice elaborate în școala pragheză sînt numeroase și variate. Merită reținută încercarea lui Vl. Skalička de a construi o tipologie a limbilor pe baza comparării raporturilor între morfeme (cele mai mici unități de expresie) și seme (cele mai mici unități de conținut). Autorul a aplicat, cu rezultate interesante, această schemă în studiul comparativ al unor limbi diferite genetic.

În domeniul sintaxei se disting lucrările lui V. Mathesius. El a propus o abordare funcționalistă a propoziției, văzută ca enunț elementar, prin care vorbitorul reacționează la o realitate (concretă sau abstractă) și care, în aspectul ei formal, realizează posibilitățile gramaticale ale limbii respective (deci ca unitate ce ține simultan de limbă și vorbire). A cercetat în ce mod diverse limbi exprimă sintactic aceeași realitate extralingvistică.

Cea mai importantă contribuție a lui Mathesius în domeniul sintaxei e considerată a fi analiza funcțională a propoziției. Privind propoziția din punctul de vedere al informației, lingvistul ceh consideră că orice enunț propozițional e alcătuit din două părți: *thema* — baza

---

[16] În acest domeniu se disting lucrările lui R. Jakobson, *Zur Struktur des russischen Verbums*, în: „Charisteria Guilelmo Mathesio quinquagenario a discipulis et circuli linguistici Pragensis sodalibus oblata", Pragae, 1932, p. 74—84, și *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre*, în: TCLP, 6 (1936).

enunţului, care se referă la fapte cunoscute, veriga de legătură cu contextul situaţional şi lingvistic, şi *rhema*, nucleul ei, care e purtător de informaţie nouă.

Relaţia dintre nivelele limbii

În cadrul Cercului din Praga s-au elaborat puncte de vedere noi în legătură cu raporturile dintre lexic, morfologie şi sintaxă. Astfel, în timp ce S. Karcevski şi N. S. Trubetzkoy considerau că diferenţa dintre morfologie şi sintaxă reprezintă în fapt diferenţa dintre raporturile paradigmatice şi sintagmatice, alţi reprezentanţi ai Cercului înclină spre părerea că relaţii paradigmatice şi sintagmatice pot fi întîlnite în toate compartimentele limbii şi că diferenţa dintre morfologie şi sintaxă priveşte unitatea fundamentală (cuvînt şi morfem în morfologie, propoziţie în sintaxă). Morfologia şi sintaxa ar reprezenta două trepte ale abstracţiei gramaticale [17].

O poziţie deosebită în dezbaterea acestei probleme a adoptat V. Mathesius. Pornind de la analiza felului în care se realizează funcţia comunicativă a limbii, el distinge momentul alegerii elementelor şi cel al îmbinării lor. Primul aspect ar forma obiectul *onomatologiei* funcţionale, care urmează să cerceteze procedeele şi mijloacele denumirii obiectelor din realitate, iar al doilea — al *sintaxei* funcţionale, care trebuie să stabilească felul în care se organizează cuvintele în propoziţie. Morfologia, care studiază clasificarea mijloacelor de exprimare pe baze formale şi ale cărei elemente au şi funcţii onomatologice şi sintactice, întretaie cele două domenii. Deci în concepţia lui V. Mathesius opoziţia principală nu este între morfologie şi sintaxă, ci între onomatologie şi sintaxă, corespunzînd opoziţiei reale din limbă dintre unităţi şi relaţii.

În lucrările lor, unii reprezentanţi ai Cercului din Praga au evidenţiat rolul contactelor între limbi şi au contribuit la formarea noţiunii de „uniune lingvistică“ (Sprachbund); studiul comparativ sincronic al unor limbi neînrudite apropiate teritorial a evidenţiat trăsături structurale comune. Această noţiune s-a dovedit utilă şi în cercetările dialectologice. De asemenea, ei au pus bazele cercetărilor tipologice moderne ale limbilor.

Concluzii

În cadrul Cercului din Praga a fost dezvoltată noţiunea de funcţie, preluată de la I. A. Baudouin de Courtenay. S-a acordat atenţie atît laturii sonore, cît şi celei semantice şi s-a evidenţiat rolul elementelor limbii în procesul comunicării. Totodată a fost aplicată în mod consecvent noţiunea de sistem, preluată de la F. de Saussure, s-au cercetat raporturile contractate între elemente în diverse planuri ale limbii. Datorită acestor trăsături, Cercul din Praga este apreciat ca şcoală funcţională şi totodată ca şcoală structuralistă. După formularea pregnantă a lui R. Jakobson, în şcoala pragheză s-a creat un model de tipul mijloc-scop, în care accentul cade pe aspectul funcţional al sistemului.

În perioada postbelică, după depăşirea fazei de dominaţie a marrismului, lingviştii cehi au reluat cercetările de lingvistică structurală, pe care le fac cunoscute prin seria nouă „Travaux linguistiques de Prague“ (din 1964). Alături de lingviştii din perioada clasică (B. Trnka, J. Vachek, V. Skalička) s-a format o generaţie nouă de cercetători,

[17] B. Trnka şi alţii, *art. cit.*, p. 49.

care au lărgit domeniul de studiu şi au introdus în analiza limbii şi metode noi folosite în alte şcoli structuraliste, în special metode matematice.

Principalele teze ale Cercului lingvistic din Praga — îmbinarea punctului de vedere funcţional cu cel structural, înţelegerea raportului dintre limbă şi vorbire ca raport între general şi individual, cercetarea diacronică a sistemului limbii, urmărindu-se tendinţele lui evolutive — au fost aprofundate în lucrările reprezentantului francez al acestei şcoli, André Martinet, intitulate *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1960, şi *A Functional View of Language*, Oxford, 1962. În ele a fost introdusă explicit şi ideea dependenţei istoriei limbii de istoria societăţii.

BIBLIOGRAFIE

1. T. V. Bulygina, *Pražskaja linguističeskaja škola*, în vol. *Osnovnye napravlenija strukturalizma*, Moscova, 1964, p. 46—126.
2. Klaus Hansen, *Wege und Ziele des Strukturalismus*, în: „Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik", 4 (1958), p. 341—381.
3. Giulio Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, Londra, 1972, p. 53—64.
4. B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 116—150.
5. Vilém Mathesius, *Kam jsme dospěli v jezykozpytu. Čeština a obecný jazykozpyt*, Praga, 1947 (în limba rusă de V. A. Zvegincev, *Istorija jazykoznanija XIX i XX vekov, v očerkach i izlečenijach*, vol. II, Moscova, 1965, p. 141—146.
6. V. Skalička, *Kodaňský strukturalismus a „pražká Škola"*, în: „Slovo a Slovenost", X (1948), 3.
7. O. Szemerényi, *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, vol. I, Heidelberg, 1971, p. 53—97.
8. B. Trnka, *Vilém Mathesius* (1882—1946), în: „Časopis pro moderni filologii", 29, 1946 apud T. A. Sebeok, *lucr. cit.*, vol. II, 1967, p. 474—489.
9. J. Vachek, *Prague Phonological Studies Today*, în: TLP, 1964, p. 7—17.
10. J. Vachek. *The Linguistic School of Prague. An Introduction to its Theory and Practice*, Bloomington — London, 1966.
11. V. A. Zvegincev, *Funkcional'naja lingvistika (Pražskii lingvističeskii kružok)*, în *op. cit.*, vol. II, Moscova, 1965, p. 121—122.

XX. CERCUL LINGVISTIC DIN COPENHAGA

Tot sub influența ideilor cuprinse în *Cursul de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure s-a creat în 1931 a doua mare școală structuralistă din Europa, *Cercul lingvistic din Copenhaga.* Întemeietorii lui sînt V. Brøndal, L. Hjelmslev și H. J. Uldall.

Ideile școlii au fost prezentate prima oară în 1935, la cel de al doilea Congres Internațional de fonetică, unde lingviștii danezi au formulat un punct de vedere structural deosebit de cel al fonologilor din școala pragheză. Tezele programatice inițiale au fost expuse de V. Brøndal în 1939, în primul număr al revistei „Acta Linguistica", organul cercului danez.

V. BRØNDAL

Viggo Brøndal (1887—1942) a fost specialist în limbile romanice. Teza sa de doctorat despre substrat și împrumut în limbile romanice și germanice *Substrater og Laan i Romansk og Germans* (Copenhaga, 1917; traducere franceză în 1948) explică schimbările în sistemul fonetic prin modificări etnice. Din 1928 a fost profesor de limbi și literaturi romanice la Universitatea din Copenhaga. V. Brøndal a fost preocupat să descopere în limbă expresia categoriilor logice și din acest unghi a abordat probleme de gramatică generală: clasificarea cuvintelor în părți de vorbire pe baza conceptelor de substanță — cantitate — calitate — relație *(Ord classerne. Partes orationis. Studier over de Sproglige Kategorier*, Copenhaga, 1928, trad. fr. 1948), stabilirea unităților morfologice și a celor sintactice (*Morfologi og Syntax*, Copenhaga, 1932), teoria prepozițiilor (*Praepositionernes Theori*, Copenhaga, 1940; trad. fr. 1950).

În articolul *Linguistique structurale* [1], lingvistul danez caracterizează noua orientare a studiilor lingvistice din secolul nostru. El arată că în lingvistica secolului al XIX-lea concepțiile pozitiviste (studiul istoric și concret al limbilor și stabilirea de legi) și metoda inductivă au fost considerate singurele științifice și au fost folosite în mod unilateral. În secolul al XX-lea și-a făcut loc un alt punct de vedere:

a) s-au separat stările privite ca staționare, neschimbătoare, de perioadele de schimbări (planul sincronic și planul diacronic);

b) s-a separat elementul general — *langue,* de cazurile particulare de manifestare a limbajului. După părerea lui Brøndal, *la langue* reprezintă o categorie ideală, abstractă, un ansamblu de tipuri esențiale, fără legătură cu formele concrete de realizare;

---

[1] „Acta Linguistica", I, 1939, p. 2—10, reprodus în vol.: *Essais de linguistique générale*, Copenhaga, 1943, p. 90—97.

c) s-a căutat și în limbă sistemul, interdependența elementelor componente.

Aici sînt rezumate ideile expuse anterior de I. A. Baudouin de Courtenay și de Ferdinand de Saussure. Subliniind necesitatea adoptării noilor puncte de vedere, autorul nu cere, însă, înlăturarea totală a celor vechi, proprii neogramaticilor. Astfel, el afirmă că necesitatea generalizărilor nu înlătură studiul empiric, concret al limbilor [2], că metoda inductivă poate fi folosită alături de cea deductivă. Cu privire la sistemul limbii, autorul susține că trebuie luate în considerare atît relațiile, cît și elementele care intră în relații, întrucît elementele au existență obiectivă, nu sînt produsul relațiilor sau al opozițiilor structurale [3]. Sistemul, arată V. Bröndal, e alcătuit din formă și substanță și aceasta din urmă, deși adaptată unei structuri, este, totuși, relativ independentă față de ea, iar studiul categoriilor reale care formează conținutul și baza sistemului nu este mai puțin important decît cel al structurii lui formale. Aceste puncte de vedere au fost aplicate de V. Bröndal în studiile sale privitoare la limbile romanice.

L. HJELMSLEV

Cercul lingvistic din Copenhaga nu a adoptat, însă, tezele moderate ale lui Bröndal. În opoziție cu Cercul din Praga, aici au fost urmate și dezvoltate consecvent tezele saussuriene în forma lor cea mai extremistă. Această orientare a fost impusă de către L o u i s H j e l m s l e v (1899—1965), cel mai de seamă reprezentant al școlii. Formația lui științifică a fost puternic influențată de ideile lui F. de Saussure, Ed. Sapir, F. F. Fortunatov care a dat contribuții de valoare în domeniul foneticii indo-europene și al lingvisticii generale.

În 1928 publică la Paris lucrarea *Principes de grammaire générale*, în care pledează pentru o lingvistică sincronică, imanentă și abstractă. În *La catégorie des cas* („Acta Jutlandica", I, 1935; II, 1937), lucrare neterminată, se vădesc preocupările sale de gramatică generală. Bun cunoscător, ca și Bröndal, a numeroase limbi, Hjelmslev a publicat și studii de analiză concretă a faptelor. Dar după 1935 activitatea sa s-a îndreptat aproape exclusiv spre construirea unei noi teorii a limbii, privită consecvent ca sistem semiotic. Și-a asociat la această întreprindere pe H a n s J o r g e n U l d a l l, împreună cu care prezintă în 1935, la Londra, raportul *On the Principles of Phonematics*. Cei doi lingviști danezi și-au propus să construiască o teorie lingvistică avînd la bază teza saussuriană despre limbă ca formă, ca sistem pur relațional. Ea a fost denumită de Uldall *glossematică*, teorie a unităților invariante ale limbii (glosseme), de la gr. γλῶσσα „limbă"). În 1936, cu ocazia celui de-al IV-lea Congres internațional al lingviștilor de la Copenhaga, L. Hjelmslev și H. J. Uldall prezintă liniile generale ale teoriei lor în broșura *An Outline of Glossematics*. Ulterior, cei doi autori elaborează, fiecare, cîte o lucrare asupra glossematicii. L. Hjelmslev, publică în 1943 *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*, tradusă în 1953 în engleză sub titlul *Prolegomena to a Theory of Language*, iar H. J. Uldall dă în 1952 prima parte a lucrării concepute în comun cu L. Hjelmslev, *Outline of*

---

[2] v. *Essais de linguistique générale*, p. 96.

[3] v. *Lucr. cit.*, p. 97.

[4] v. O. S z e m e r é n y i, *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1971, p. 100.

Glossematics, publicată în 1957 în vol. X din „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague". În cadrul glossematicii au fost valorificate și dezvoltate unele din tezele cuprinse în *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure, orientate pe baza filozofică a pozitivismului logic.

După părerea lui Hjelmslev, principalul merit al lui F. de Saussure constă în aceea că a cerut cel dintîi o abordare structurală a limbii, adică o descriere științifică a ei în termeni de raporturi între unități, independent de însușirile acestor unități [5].

Schemă-normă-uz-vorbire

Lingvistul danez se arată de acord cu teza lui F. de Saussure potrivit căreia unitățile reale ale limbii nu sînt sunetele sau sensurile, ci relațiile dintre sunete și sensuri, care alcătuiesc sistemul ei intern. Totodată, el critică pe Saussure pentru că nu a fost consecvent și nu a înlăturat total din studiul limbii fonetica și semantica, fiind urmat în această direcție de reprezentanții școlii din Praga. De asemenea, L. Hjelmslev îi reproșează lui Saussure faptul că a definit limba ca formă pură, dar totodată a considerat-o fenomen social și sistem de semne. Nesatisfăcut de felul cum se rezolvă opoziția *langue /parole* în *Cursul de lingvistică generală*, L. Hjelmslev a prezentat într-un mod mai consecvent și mai detaliat formele de manifestare a limbii [6]. El distinge astfel *schema* sau limba ca formă pură, independentă de realizarea ei socială și de manifestările concrete, ale cărei elemente trebuie definite opozitiv, relativ și negativ. Realizarea socială a schemei este *norma*. Ea este independentă de manifestările individuale, iar elementele ei, opozitive și relative, trebuie definite pozitiv. Din normă derivă *uzul*, care reprezintă un ansamblu de deprinderi acceptate social și condiționate de manifestările lor concrete. Elementele uzului nu pot fi definite nici opozitiv, nici relativ și nici negativ. Uzul, la rîndul lui, se realizează prin *acte de vorbire* individuală. Din punctul de vedere al lui Hjelmslev opoziția fundamentală este între schemă și uz, cîtă vreme norma este abstrasă din uz, iar actul de vorbire este o concretizare a uzului.

Inconsecvențele lui Saussure se explică, desigur, în primul rînd prin faptul că, deși a relevat că esențial în limbă este aspectul ei semiotic și ansamblul de relații care îl condiționează, nu a putut face total abstracție de celelalte aspecte ale limbii și nu a putut renunța la studiul termenilor sistemului, întrucît a pornit de la analiza limbilor reale și a modului în care ele își îndeplinesc funcția de comunicare. L. Hjelmslev își propune să construiască o teorie lingvistică în care limba este considerată numai ca un model de relații reciproce, ca formă pură, fără substanță [7].

Glossematica

Rezultatele străduințelor lui s-au concretizat într-o teorie mai consecventă sub aspect logic decît teoria lui F. de Saussure, dar, datorită interpretării unilaterale și formale a limbii, mult mai puțin legată de necesitățile studiului lingvistic.

În primele pagini ale lucrării sale de prezentare a glossematicii, L. Hjelmslev recunoaște că limba este indisolubil legată de oameni, fiind instrumentul prin care oamenii își formulează gîndurile. Dar, după

---

[5] v. L. Hjelmslev, *Structural analysis of language*, în: „Studia Linguistica", 1, 2 (1947), p. 69–78.

[6] În articolul *Langue et parole*, în: „Cahiers Ferdinand de Saussure", II (1942).

[7] „As far as I am concerned, my endeavour is on the side of *langue* studied and conceived as a mere form, as a pattern independently of the usage" (*Structural analysis...*, p. 74).

părerea sa, luarea în considerare a acestui fapt a influențat în mod negativ știința limbii, deoarece lingviștii, în loc să studieze limba în sine, pentru a-i descoperi esența, au pus-o în legătură cu oamenii, cu gîndirea, n-au privit-o ca scop al cercetării, ci ca mijloc pentru cunoașterea altor fenomene. Spre deosebire de ei, L. Hjelmslev își propune să privească limba numai din punct de vedere semiotic, dezvăluind acele trăsături pe care ea le are în comun cu alte sisteme de semne.

Scopul principal al glossematicii este găsirea unor metode de descriere structurală. Hjelmslev și Uldall au subliniat că teoria nu trebuie să se ocupe cu probleme ontologice sau gnoseologice și nici să se pronunțe asupra existenței reale a obiectului ei de studiu. În cadrul glossematicii, prin teorie se înțelege un sistem de premise formale și de teoreme deduse din ele, care permit să se stabilească calculul general al tuturor îmbinărilor posibile în toate limbile. După părerea lui Hjelmslev, o descriere adecvată a limbii trebuie să îndeplinească trei condiții: să fie lipsită de contradicții, să fie exhaustivă și cît mai simplă cu putință. Aceste trei condiții formează așa-numitul principiu empiric, pe care el vrea să-l substituie principiului verosimilității din științele umanistice. Lipsa contradicțiilor de logică formală reprezintă o cerință obligatorie a oricărei cercetări. Caracterul exhaustiv este înțeles de autor nu ca o cuprindere a fenomenului sub toate aspectele lui, ci ca reducere a întregului obiect la o structură de un anumit tip; în cazul limbii, reducerea integrală a unui text, prin diviziune, la fragmente indivizibile. Dintre două descrieri la fel de consecvente și de exhaustive e preferată cea mai simplă, fără a se lua în considerare faptul că, dat fiind caracterul complex al limbii, simplificarea sub un aspect atrage complicări ale descrierii în alte aspecte.

Principiul empiric

Autorii glossematicii nu sînt satisfăcuți nici de descrierile empirice ale limbilor și nici de teoriile generale asupra limbii emise pînă la ei, întrucît și acestea au fost elaborate tot pe baza limbilor existente. Spre deosebire de asemenea studii, glossematica este concepută ca un sistem deductiv, care nu spune nimic cu privire la posibilitățile de aplicare la limbile concrete și la legătura cu datele experienței. Ea își definește obiectul pornind de la un sistem de premise prestabilite, cît mai puține și mai generale, care nu pot fi confirmate sau infirmate de experiență. Teoria apare ca un calcul al posibilităților decurgînd din datele inițiale. L. Hjelmslev și-a construit astfel o teorie care să fie în același timp *arbitrară*, în sensul că nu include și interpretările, și *adecvată*, în sensul că presupozițiile axiomatice sînt astfel alese încît să corespundă domeniului cercetat.

Analiza planurilor limbii

Analiza pleacă de la ideea că orice sistem semiotic, deci și limba, are două laturi, conținut și expresie (*C* și *E*), care, la rîndul lor, sînt formate din substanță și formă *(s* și *f)*. Substanța conținutului *(Cs)* este ideea de exprimat, care reprezintă o masă amorfă și este aceeași pretutindeni. Ea este structurată diferit în fiecare limbă datorită formei conținutului *(Cf)*, un fel de tipar existînd în mod independent de substanță și care este legat de ea printr-o relație arbitrară. Numai datorită formei conținutului, ideea devine substanță a conținutului, semnificație lingvistică.

În mod analog, substanță a expresiei *(Es)* este considerată materia sonoră, zona fonetică în cadrul căreia fiecare limbă își selectează arbitrar un număr de foneme care, turnate în forma expresiei *(Ef)*, devin

substanţa ei. Şi aici rolul esenţial este atribuit formei, care e specifică fiecărei limbi. În timp ce planul conţinutului şi cel al expresiei sînt legate printr-o relaţie de interdependenţă, în sensul că se presupun reciproc, între forma şi substanţa fiecărui plan se stabileşte o relaţie de subordonare, în care rolul determinant revine formei.

După aceste consideraţii, Hjelmslev trage concluzia că semnul lingvistic trebuie definit ca unitatea dintre forma conţinutului şi forma expresiei, legate prin relaţia de solidaritate. Atunci cînd forma conţinutului şi forma expresiei sînt proiectate asupra ideii şi a materiei sonore, se poate vorbi şi despre substanţa conţinutului şi substanţa expresiei. Semnul nu include substanţă, el este numai formă. După părerea lui Hjelmslev, forma lingvistică nu presupune neapărat existenţa substanţei, dar substanţa presupune obligatoriu prezenţa formei. Teza sa privitoare la existenţa formei independent de substanţă se leagă de concepţia pozitivismului logic asupra „formei pure", definită ca o structură sau un aranjament existînd independent de conţinut. În concepţia glossematică, substanţa, fiind materie nelingvistică, ar trebui să formeze obiectul altor ştiinţe, în timp ce lingvistica, studiind expresia, fără a porni de la premise fonetice, şi conţinutul, fără a porni de la premise semantice, va fi „un fel de algebră a limbii care va opera cu entităţi denumite în mod arbitrar" [8]. Sarcina glossematicii se reduce, aşadar, la descrierea relaţiilor, identice cu sine, neschimbătoare, care formează esenţa limbii.

Tipuri de relaţii

Relaţiile de dependenţă din limbă poartă la L. Hjelmslev denumirea de *funcţii*, termen avînd un sens apropiat de acela din matematică sau din logica matematică: funcţia este un raport între două mărimi *(functive)*. Acestea din urmă sînt de două feluri: *constante*, mărimi care nu depind de alte mărimi, dar care condiţionează prezenţa altor mărimi, şi *variabile*, mărimi care depind de alte mărimi, dar nu condiţionează prezenţa altor mărimi.

Pe baza acestor două categorii de functive se stabilesc principalele tipuri de funcţii din limbă.

În *Prolegomena* se arată că relaţiile lingvistice (funcţiile) sînt de trei feluri:

a) raport de *dependenţă reciprocă (interdependenţă)*, definit ca o funcţie între două constante care se presupun reciproc. Un asemenea raport există între planul conţinutului şi cel al expresiei;

b) raport de *dependenţă unilaterală (determinare)*, între o constantă şi o variabilă, în care numai unul dintre termeni presupune în mod obligatoriu pe celălalt. Un astfel de raport leagă forma şi substanţa, propoziţia regentă de o propoziţie subordonată, tema de desinenţă, vocala şi consoana care formează o silabă;

c) raport facultativ (constelaţie) între două variabile, în cadrul căruia un termen este compatibil cu altul, fără însă a-l presupune în mod obligatoriu. De acest tip este raportul dintre morfemele genului şi numărului la nume, dintre un verb şi un adverb, dintre o unitate din planul conţinutului şi o unitate din planul expresiei.

Relaţiile din toate sectoarele limbii pot fi încadrate în unul din aceste trei tipuri. Se face aici încercarea meritorie de a descoperi tipurile

---

[8] v. *Prolegomena to a Theory of Language*, p. 50.

generale de relații care se stabilesc între unitățile limbii. Dar, totodată, neluarea în considerare a substanței are ca urmare neglijarea aspectelor caracteristice pe care fiecare din cele trei tipuri de funcții le manifestă în diversele compartimente ale limbii.

De la izomorfismul [9] planurilor limbii L. Hjelmslev trece ușor la izomorfismul sistemelor de semne. După părerea sa, semnul, fiind numai formă și avînd o esență ideală, își poate selecta orice fel de substanță, chiar nelingvistică. De fapt, obiectul de studiu al glossematicii nu este limba, ci sistemele de comunicare în general, deși pînă în prezent ea s-a ocupat numai de limbă. Iată cum definește autorul glossematicii obiectul cercetărilor sale:

„o ierarhie ale cărei segmente sînt susceptibile, fiecare la rîndul său, de o diviziune în clase definite pe baza relației lor reciproce, așa încît fiecare din aceste clase e susceptibilă de o diviziune în derivate definite pe baza raportului de comutare existent între ele" [10].

Limbile reale sînt numai un caz particular al acestei semiotici.

Text și sistem

Analiza pleacă de la ideea că limba există sub forma unui *text* (proces) în spatele căruia se află un *sistem* ce urmează a fi dezvăluit. În text elementele coexistă, ele se află pe axa sintagmatică, în *relație* (și ... și), în timp ce în *sistem* din două clase poate exista de fiecare dată numai una; aici elementele se află pe axa paradigmatică, în *corelație* (sau ... sau). Esențial este sistemul, el este independent de text, care nu are o existență autonomă; altfel spus, între text și sistem se află un raport de determinare.

Segmentarea textului

În analiză textul este divizat, pe baza raporturilor de dependență (funcțiilor), într-un număr finit de elemente care se repetă constant în diferite combinații. La fiecare etapă de analiză, elementele rezultate sînt grupate în clase după asemănarea funcției lor (a relațiilor dintre ele). În primele etape, unitățile corespund în cele două planuri, apoi analiza trebuie făcută separat. Pe fiecare treaptă unitățile rezultate sînt considerate derivate ale unităților de tip superior. Astfel perioadele sînt derivate ale textului pe prima treaptă, propozițiile sînt derivate ale textului pe treapta a doua și derivate ale perioadelor pe treapta întîi, cuvintele sînt derivate ale textului pe treapta a treia, derivate ale perioadelor pe treapta a doua și derivate ale propozițiilor pe treapta întîi etc. Operația continuă pînă la evidențierea celor mai mici unități monoplane indivizibile, care poartă în glossematică numele de *figuri*: ele sînt *cenemele* în planul E și *pleremele* în planul C. Astfel, limba apare în relațiile cu factorii extralingvistici ca sistem de semne, iar în relațiile ei interne, ca sistem de figuri [11].

Pe măsură ce analiza progresează, numărul unităților scade, fapt înregistrat dealtfel de multă vreme în lingvistica tradițională. Prin operații matematice și pe baza rezultatelor obținute se calculează toate dependențele și raporturile posibile, indiferent dacă ele sînt sau nu realizate în limbile existente. Ansamblul acestor dependențe formează

---

[9] Prin izomorfism se înțelege paralelismul structurii. Școlile structuraliste au evidențiat izomorfismul planurilor limbii. Semiotica se bazează pe paralelismul diferitelor sisteme de semne, iar cibernetica studiază izomorfismul proceselor de comunicare în organisme și în dispozitivele mecanice.

[10] v. *Prolegomena...*, p. 68.

[11] v. G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, Londra, 1972, p. 71.

structura limbii ca sistem semiotic. Calculul reprezintă o algebră lingvistică, care trebuie să permită descrierea oricărui text şi a oricărei limbi, precum şi prezicerea oricărui text posibil în orice limbă. Analiza e aplicabilă oricărui sistem de semne în general, oricărei structuri care are o formă analogă cu aceea a limbilor reale. E de observat că, potrivit premiselor iniţiale, Hjelmslev separă unităţile numai pe baza relaţiilor dintre ele. Totuşi, el nu poate face cu totul abstracţie de substanţă, ca, de exemplu, atunci cînd distinge unităţile semnificative (cuvinte, morfeme) de unităţile nesemnificative (foneme) sau cînd grupează variantele aceleiaşi invariante.

Încercarea de abordare a limbii din punctul de vedere strict relaţional se îmbină la autorii glossematicii cu folosirea definiţiilor matematice. Pentru a marca separarea de lingvistica tradiţională şi, totodată, pentru a crea o terminologie unitară, Hjelmslev a înlocuit toţi termenii cunoscuţi cu alţii noi, împrumutaţi în cea mai mare parte din matematică sau din logica matematică. Diferenţa dintre text (proces) şi sistem, dintre planul conţinutului şi planul expresiei este evidenţiată şi prin faptul că relaţii considerate a fi în esenţă de acelaşi tip poartă nume diferite. Astfel, interdependenţa termenilor într-un sistem poartă numele de *complinire*, iar cea dintr-un text — *solidaritate*, determinarea în sistem se cheamă *specificare*, iar în text, *selecţie*, constelaţiile în sistem sînt numite *autonomii*, iar în text — *combinări* etc.

Concluzii

Concepţia despre obiect şi metodă a şcolii glossematice nu poate fi înţeleasă în afara legăturii ei cu pozitivismul logic. După cum semnala însuşi Hjelmslev [12], definiţia structurii ca ansamblu de relaţii concordă cu definiţia dată de R. Carnap, unul dintre întemeietorii pozitivismului logic, care numeşte structura „un fapt pur formal şi pur relaţional" (a purely formal and a purely relational fact). Tot din pozitivismul logic provine şi tendinţa glossematicienilor de a înlătura cercetarea problemelor gnoseologice şi de a reduce obiectul la aspectele lui formale. Ca şi neopozitiviştii, şi Hjelmslev renunţă la criteriul practicii în verificarea justeţei teoriei, îşi defineşte obiectul pe baza unor premise alese arbitrar, foloseşte o metodă bazată pe convenţionalism.

Aprecierile asupra glossematicii trebuie făcute ţinîndu-se seama de scopurile ei. Dacă ea este privită ca teorie a limbii, atunci este susceptibilă de multe critici. În literatura de specialitate au apărut numeroase articole în care concepţia glossematică a fost criticată sub diferite aspecte chiar de reprezentanţii şcolilor structuraliste. S-au adus numeroase obiecţii tezei fundamentale a glossematicii referitoare la paralelismul între planul conţinutului şi cel al expresiei: s-a arătat că *Es* reprezintă un domeniu limitat, iar *Cs* e practic nelimitată, că *E* sau mijlocul de transmisie nu poate fi echivalată cu *C* sau conţinutul celor transmise, că fiind de natură diferită ele nu pot fi structurate în acelaşi mod [13]. S-a criticat şi teza înlăturării din analiză a substanţei, arătîndu-se [14] că proba comutării implică luarea în considerare

---

[12] v. *Structural analysis of language*, p. 75.

[13] v. B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 230.

[14] „To ascertain the phonemic contrasts of a language, without considering meanings would be a grotesquely inefficient method, which no one in his senses would propose" (Rulon Wells, recenzie la vol. *Recherches structurales. Interventions dans le débat glossématique*, TCLC, 5, în: „Language", 27, 4 (1951), p. 570).

a substanței semantice, că forma expresiei nu există în afara substanței sonore, că definirea fonemului implică și trăsăturile lui pozitive articulatorii. S-a relevat totodată că glossematica nu diferențiază limba ca fenomen social de alte sisteme semiotice, că neglijează diferențele dintre limbi și dintre compartimentele limbii.

Trebuie remarcat, însă, că autorii glossematicii nu și-au propus să analizeze specificul fenomenului lingvistic și de aceea teoria lor, cum s-a arătat adesea, nu se dovedește aplicabilă în practica cercetării lingvistice.

H. J. Uldall și L. Hjelmslev și-au propus să creeze o metodă de studiere a sistemelor semiotice sub aspectul relațiilor dintre semne și de aceea ei cercetează în limbă nu ceea ce are ea ca fenomen specific, ci ceea ce ea are comun cu alte coduri. Creatorii glossematicii iau ca punct de plecare al studiilor lor definiția saussuriană a limbii ca formă pură. Din acest punct de vedere ei sînt mai consecvenți decît autorul *Cursului de lingvistică generală*. Un asemenea mod de a înțelege limba nu aduce prea multe servicii studiului limbilor concrete, cîtă vreme o limbă nu poate fi redusă la un cod. S-a arătat, totuși, că principiul unitar de analiză a relațiilor lingvistice poate constitui o bază pentru o clasificare tipologică mai științifică decît acelea elaborate pînă în prezent. Totodată, studiul cantitativ și formal al limbii realizat de glossematicieni își poate găsi aplicarea în afara lingvisticii, în crearea limbilor intermediare pentru mașinile de tradus și în elaborarea limbilor abstracte, universale de care are nevoie cibernetica pentru mașinile informaționale. În măsura în care în cadrul glossematicii este luat în considerare un singur aspect al limbii, și aplicarea rezultatelor obținute din cercetare este limitată și unilaterală. De aceea ea nu poate fi considerată o teorie a limbii, și, cu atît mai puțin, unica teorie lingvistică științifică, după cum pretind unii din adepții ei [15].

BIBLIOGRAFIE

1. Paul L. Garvin, recenzie la *Prolegomena to a Theory of Language*, în: „Language", XXX (1954), 1, p. 69–96.
2. Svend Johansen, *Glossematics and Logistics*, în: „Acta Linguistica", VI (1950), 1, p. 17–30.
3. G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, London, 1972, p. 67–73.
4. A. Martinet, *Au sujet des fondements de la théorie linguistique de Louis Hjelmslev*, în: „Bulletin de la Société de linguistique de Paris", XLII (1942–1945), 1, p. 18–42.
5. B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 207–233.
6. V. P. Murat, *Glossematičeskaja teorija*, în vol.: *Osnovnye napravlenija strukturalizma*, Moscova, 1964, p. 127–176.
7. Henrik Prebensen, *La théorie glossématique est-elle une théorie?*, în: „Langages", 6 (1967), p. 12–25.
8. O. Szemerényi, *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, vol. I, Heidelberg, 1971, p. 98–104.
9. V. A. Zvegincev, *Glossematika i lingvistika*, în vol.: *Novoe v lingvistike*, I, Moscova, 1960, p. 215–243.

[15] H. J. Uldall, *Outline of glossematics*, în: TCLC, X (1957), p. 35.

XXI. LINGVISTICA ÎN S.U.A.

W. D. Whitney. Fr. Boas. Şcoala descriptivă

(Direcţia mecanicistă)

W. D. WHITNEY

În ultimul sfert al secolului al XIX-lea, în S.U.A. erau dominante concepţiile şcolii neogramaticale, introduse de lingvişti originari din Europa sau care-şi făcuseră acolo studiile. O poziţie aparte ocupă printre lingviştii epocii William Dwight Whitney (1827—1894), mai apropiat prin concepţiile sale de I. A. Baudouin de Courtenay şi de F. de Saussure decît de neogramatici. Profesor de gramatică comparată a limbilor indo-europene şi de lingvistică generală, W. D. Whitney şi-a expus concepţiile sale teoretice îndeosebi în lucrările *Language and the Study of Language* (1867) şi *The Life and Growth of Language* (1875). În opoziţie cu orientarea psihologistă, dominantă printre contemporani, el adoptă un punct de vedere clar sociologic şi semiotic asupra limbii. Pentru Whitney limba este cel mai de seamă instrument prin care oamenii îşi reprezintă conştient şi intenţionat gîndurile în scopul de a le face cunoscute şi altora [1]. Totodată, limba este definită ca instituţie socială, produsul sutelor de generaţii şi element esenţial în făurirea culturii unei societăţi. Ca orice instituţie, limba este transmisă prin învăţare. Oamenii se nasc cu facultatea limbajului, iar limba este produsul elaborat al acestei facultăţi [2]. Apare aici clar distincţia saussuriană între *langage* şi *langue*. Limba nu este identică cu gîndirea; prin categoriile şi distincţiile proprii — forma ei internă — fiecare limbă constituie pentru vorbitori un cadru în care ei îşi formulează gîndurile [3], dar un cadru elastic, capabil de a se adapta la noile idei.

Lingvistul american a negat cu tărie orice corespondenţă între limbă şi rasă: populaţii de rase diferite vorbesc limbi înrudite, după cum reprezentanţi ai aceleiaşi rase vorbesc limbi total diferite. Oricine — individ sau colectivitate — îşi poate însuşi prin învăţare orice limbă. Rasele se amestecă, limbile intră în contact, dar nu devin mixte; unele dispar, altele îşi lărgesc aria de folosire, ca rezultat al superiorităţii politice, sociale sau culturale a vorbitorilor lor [4].

---

[1] „Language, then, signifies rather certain instrumentalities whereby men consciously and with intention represent their thought, to the end, chiefly, of making it known to other men: it is expression for the sake of communication" (*The Life and Growth of Language*, Londra, 1875, p. 1).

[2] *Ibidem*, p. 278—279.

[3] „This is what is sometimes called the «inner form» of language — the shape and cast of thought, as fitted to a certain body of expression" (*lucr. cit.*, p. 22).

[4] *Ibidem*, p. 271—272.

Teoria saussuriană a semnului lingvistic își are punctul de plecare în opera lui Whitney; aici se specifică caracterul arbitrar și convențional al semnelor lingvistice în raport cu realitatea desemnată de ele — trăsătură caracteristică a limbajului uman de la primele lui începuturi.

Pe urmele lui Humboldt, lingvistul american a abordat în mod dialectic problema raportului dintre limbă și vorbire, sincronie și diacronie: limba este proprietate colectivă, dar comunitatea acționează prin indivizi, inovațiile individuale sînt acceptate numai dacă au sancțiunea colectivului; starea actuală a limbii se explică prin evoluția ei, metoda descriptivă și cea istorică sînt la fel de îndreptățite, scopul cercetării este de a se ajunge la legi.

Pentru Whitney, evoluția limbii se produce într-o direcție constant progresivă; orice limbă vie e în continuă schimbare și dezvoltare, progresul limbii e un rezultat al progresului în gîndire. O limbă este ceea ce fac din ea vorbitorii ei, funcțiile ei corespund cu capacitățile lor [5]. Autorul evidențiază tendința spre economie cu variate forme de manifestare, precum și rolul analogiei în unificarea și sistematizarea formelor.

În ansamblu, teoria lingvistică a lui W. D. Whitney se caracterizează printr-o abordare structurală a faptelor de limbă, care-l situează printre precursorii lingvisticii moderne.

FR. BOAS

În al doilea sfert al secolului nostru, lingvistica americană se orientează pe o cale proprie, determinată de materialul de studiu: limbile amerindiene — limbi fără atestări istorice, și în majoritate fără scriere, cu o structură total deosebită de cea a limbilor indo-europene și oglindind o mentalitate aparte. Ele puteau fi cercetate numai descriptiv și în strînsă legătură cu cultura. Inițiatorul acestei direcții a fost Franz Boas (1858—1942), antropolog și arheolog, dar încă din tinerețe preocupat de studiul limbilor amerindiene. Din 1881 a fost profesor la Universitatea Columbia. Cei mai de seamă lingviști americani, grupați în jurul lui, au studiat numeroase limbi ale indienilor americani. Acest fapt a impus crearea unor metode proprii de analiză și a imprimat totodată o direcție specifică în cercetare.

Principii metodologice

Sub îndrumarea lui Fr. Boas a apărut monumentala lucrare *Handbook of American Indian Languages* (vol. I, 1911; vol. II, 1922, vol. III, 1933—1939). În studiul introductiv, el formulează o serie de principii metodologice. Astfel, pentru a se scoate în evidență specificul limbilor amerindiene, Boas recomanda ca, în studiul lor, să nu se plece de la idei preconcepute, de la schemele gramaticilor europene, ci să se formuleze categorii și concluzii numai pe baza materialului studiat inductiv și empiric.

În cercetare accentul urma să cadă pe descrierea formală. Împotriva punctului de vedere comparativist, Fr. Boas considera că limbile, ca parte integrantă a culturii unui popor, absorb multe elemente străine, așa încît nu se poate vorbi de originea unică a unei limbi [6]. Din acest

[5] „Language comes to be just what its users make it; its offices correspond to their capacities" (*lucr. cit.*, p. 227).

[6] v. Murray B. Emeneau, *Franz Boas as a Linguist*, „Memoirs of the American Anthropological Association", 1943, în vol.: *Portraits of Linguists. A Biographical Source Book for the History of Western Linguistics*, edited by Thomas Sebeok, II, Bloomington—London, 1967, p. 126.

considerent, ca şi din lipsa datelor istorice, el nu s-a interesat de clasificarea genealogică a limbilor amerindiene şi a preconizat o clasificare tipologică a lor, dar nu una simplistă (pe baza structurii cuvîntului), ci cu luarea în considerare a mai multor trăsături.

Ca şi Humboldt, Fr. Boas a insistat asupra faptului că limbile, în forma lor internă, dezvăluie modul de a gîndi al vorbitorilor şi deci pot furniza informaţii sociologice şi etnologice. A introdus în cercetare principiul relativismului lingvistic[7], potrivit căruia fiecare limbă are categorii proprii, care reflectă un mod specific de a gîndi şi care, totodată, îl influenţează. Se mai poate aminti ideea lui Boas că nu se pot formula legi generale, valabile pentru toate limbile, întrucît se poate ajunge la structuri similare pe căi diferite şi pornind de la surse diferite[8].

Şcoala descriptivă

Lucrările lui Fr. Boas au fost continuate în direcţii diferite de L. Bloomfield şi Ed. Sapir.

L. BLOOMFIELD

L e o n a r d B l o o m f i e l d (1887—1949) a preluat procedeele descriptive aplicate de Fr. Boas în studiul limbilor amerindiene (descriere pe calea inducţiei, fără perspectivă istorică, accent pe vorbire şi pe latura ei formală) şi a făcut din ele principiile metodologice generale ale *şcolii descriptive* — varianta americană a structuralismului. L. Bloomfield şi-a făcut studiile în S.U.A., la universităţile din Harvard şi Chicago, şi în Europa, la Leipzig şi Göttingen. A fost profesor de germanistică, lingvistică comparată şi generală la mai multe universităţi americane; în ultima parte a vieţii a funcţionat la Chicago (1927—1940) şi la Yale (1940—1949).

În prima perioadă a activităţii sale a publicat studii în domeniul limbilor germanice, al unor limbi polineziene şi amerindiene. În 1914 apare *An Introduction to the Study of Language*, lucrare de teorie a limbii în care sînt dezvoltate, în spiritul epocii, unele teze ale lui W. Wundt. Dar fără a renunţa total la orientarea neogramaticală, aplicată în studii concrete, L. Bloomfield încearcă o abordare nouă, formalistă a limbii: în 1926, în lucrarea *A Set of Postulates for the Science of Language* („Language", 2, p. 153—164), el propune o metodă de analiză a limbii axată strict pe definiţii şi axiome.

În 1924 împreună cu alţi doi cercetători înfiinţează *Linguistic Society of America*, al cărei organ, „Language", începe să apară din 1925.

Legătura cu behaviorismul

Tezele fundamentale ale şcolii descriptive sînt expuse de L. Bloomfield în cartea sa *Language* (1933), o ediţie fundamental modificată a lucrării sale din 1914, în care analiza limbii şi a procesului de comunicare se face potrivit principiilor psihologiei behavioriste. Behaviorismul este un curent psihologic care neagă viaţa psihică a indivizilor, nu recunoaşte existenţa conştiinţei şi consideră că fenomenele numite psihice sînt, de fapt, fenomene biologice. Psihologia behavioristă se ocupă numai de comportarea individului, înţeleasă ca un complex de reacţii mecanice de răspuns la acţiunea mediului. Ea identifică gîndirea cu vorbirea interioară şi include limba printre formele comportării.

---

[7] Vezi cap. XXII.

[8] v. R. J a k o b s o n, *Franz Boas' Approach to Language*, apud T h. S e b e o k, II, p. 138.

Bloomfield numeşte activitatea de comunicare „deprindere verbală", iar limba o înţelege ca fiind un sistem de reflexe condiţionate, una din reacţiile de răspuns la mediul înconjurător:

„Limbajul este un mijloc special, care dă unei persoane posibilitatea de a produce o reacţie *R*, atunci cînd altă persoană foloseşte stimulul *S*"[9].

Procesul de comunicare

Iată cum descrie Bloomfield procesul de comunicare. Să ne imaginăm două persoane. La un stimul exterior una din ele reacţionează verbal. Cuvintele emise devin stimul pentru cealaltă persoană, care reacţionează într-un fel oarecare. În timp ce un animal sau un om izolat reacţionează direct la stimulul exterior (*S—R*), atunci cînd se află laolaltă două persoane intervine comunicarea şi schema se transformă în *S—r—s—R*, în care *r—s* reprezintă reacţia şi stimulul verbal, obiectul de cercetare al lingvisticii. Din punctul de vedere al autorului, nu există diferenţe calitative între stimulul exterior şi stimulul verbal; în ambele cazuri, individul percepe un semnal. În felul acesta, Bloomfield reduce limba la aspectul ei fizic, neglijînd aspectul semantic, care nu e perceput, ci înţeles.

„Nelingviştii (în afară de cei care se întîmplă să fie fizicalişti [10]), de regulă, uită că vorbitorul produce un zgomot şi cred că el are idei impalpabile. Rămîne ca lingviştii să arate în amănunt că vorbitorul nu are «idei» şi că zgomotul singur este suficient, întrucît cuvintele vorbitorului acţionează cu un efect declanşator asupra sistemului nervos al membrilor aceleiaşi colectivităţi lingvistice" [11].

În opoziţie cu „mentaliştii", care interpretează faptele de limbă prin raportarea lor la fenomene psihice şi care admit intervenţia unui factor nefizic (gîndire, voinţă, sentiment) în comportarea umană, „mecaniciştii", al căror adept se declară L. Bloomfield, neagă existenţa obiectivă a factorilor psihici [12], reduc toate acţiunile la stimuli şi reacţii supuse unei determinări strict cauzale. Dar, cum e uşor de observat, schema bloomfieldiană *S—r—s—R* este simplistă şi, deci inadecvată, ea reduce comunicarea la acte mecanice, automate. Influenţa behaviorismului a avut consecinţe negative asupra concepţiei lui Bloomfield în neglijarea aspectului de conţinut al limbii şi al funcţiei elementelor lingvistice. Totodată, ea l-a dus spre o descriere lingvistică strict „internă", a faptelor de limbă, în afara oricăror influenţe, la cerinţa de a se analiza limba cu o metodă pozitivistă şi riguroasă. Aşa se face că aderarea la psihologia behavioristă a însemnat în practică pentru L. Bloomfield ruptura cu psihologismul [13].

Problema sensului

După cum s-a remarcat [14], Bloomfield recunoaşte că limba îndeplineşte funcţia de comunicare, dar nu admite că ea este totodată mijlocul de fixare a gîndirii. Potrivit teoriei sale behavioriste, formele sonore nu exprimă gînduri. În termenii concepţiei mecaniciste, în

---

[9] v. L. Bloomfield, *Language*, Londra, 1933, p. 27.
[10] Fizicalist = mecanicist.
[11] v. L. Bloomfield, *lucr. cit.*, p. 93.
[12] „For the mentalist language is expression of ideas, feelings or volition. The mecanist does not accept this solutions" (*lucr. cit.*, p. 142).
[13] v. O. Szemerényi, *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, vol. I, Heidelberg, 1971, p. 121.
[14] v. A. S. Cikobava, *Problema jazyka kak predmeta jazykoznanija*, Moscova, 1959, p. 151.

lanţul de stimuli şi reacţii care constituie vorbirea, sensul este „situaţia în care este folosită o formă lingvistică şi reacţia pe care ea o provoacă la ascultători" [15]. Ca atare, sensul ar putea fi analizat numai de cineva care ar cunoaşte toate datele vieţii unui vorbitor şi felul în care a răspuns la cuvîntul semnal ori de cîte ori l-a auzit. Aşadar, Bloomfield nu neagă existenţa în limbă a sensului, dar crede că el variază în funcţie de context şi de situaţia vorbitorului şi de aceea nu poate fi definit. Recunoaşte că sensul nu poate fi total ignorat de lingvist, iar sarcina lingvisticii o vede în studierea corelaţiei unor anumite sunete cu anumite sensuri. În *Language*, el s-a ocupat pe larg de analiza tipurilor de sensuri, a deosebit sensul denotativ şi conotaţiile, şi a studiat principalele modificări semantice. Dar, exagerînd importanţa nuanţelor subiective ale sensului, a tras concluzia că, în studiul structurii limbii, factorul semantic este de puţin ajutor şi că e preferabil să se recurgă la alte criterii, teză care la unii elevi ai lui a devenit un principiu metodologic.

Analiza sunetelor

În analiza laturii fonetice a limbii, L. Bloomfield distinge diferenţe sonore legate de sens, importante pentru comunicare (distinctive sound features), de diferenţe nesemnificative. Studiul trăsăturilor fonetice distinctive revine fonologiei (foneticii practice). Unitatea sonoră distinctivă minimală este *fonemul*; inventarul de foneme — diferit de la o limbă la alta — se stabileşte prin comutare. Lingvistul american a deosebit foneme primare (segmentale) simple, foneme reunite (diftongi) şi foneme secundare (suprasegmentale) de tipul accentului sau al intonaţiei. A analizat şi clasificat tipurile de foneme. Asemeni cercetătorilor praghezi, a arătat că fonologia trebuie să studieze şi distribuţia fonemelor în silabă, precum şi rolul lor în structura formelor lingvistice. Ca şi F. de Saussure, a relevat că, din punctul de vedere al funcţiei, în limbă importante sînt nu însuşirile pozitive ale fonemelor, ci diferenţele dintre foneme [16].

Gramatica

Unităţile biplane din care este constituit enunţul (utterance) sînt numite de Bloomfield *forme lingvistice*; ele sînt alcătuite din formă sonoră (phonetic form) şi sens. O formă lingvistică este definită de autor drept „partea comună din enunţuri parţial asemănătoare". El distinge *forme libere* (free forms), care pot să apară şi singure (de tipul *man*, *teach*) şi *forme legate* (bound forms), care nu apar decît în combinaţie cu formele libere (de tipul *-ing* din *teaching*, *-ly* din *really*, *-ish* din *childish*), *forme complexe* (complex forms), constituite din forme lingvistice asemănătoare parţial sub aspect fonetic şi semantic cu alte forme.

Unitatea de bază în analiza limbii este *morfemul*, definit ca „formă lingvistică care nu prezintă asemănări parţiale, în acelaşi timp fonetice şi semantice, cu nici o altă formă" [17]. O formă complexă poate fi analizată în constituenţi imediaţi; constituenţii ultimi sînt *morfemele* [18].

---

[15] *Lucr. cit.*, p. 139.

[16] „The importance of a phoneme, then, lies not in the actual configuration of its sound-waves, but merely in the difference between this configuration and the configurations of all the other phonemes of the same language" (*lucr. cit.*, p. 128).

[17] *Lucr. cit.*, p. 164. Morfemul poate avea asemănări pur fonetice parţiale cu alte forme (de ex. engl. *cut*, *shut*).

[18] Vezi cap. XXIII.

Sensul unui morfem e numit *semem*. În vorbire, un morfem apare sub forma mai multor alternante, cea mai frecventă este alternanta de bază. *Cuvîntul* este definit ca forma liberă minimală (a minimum free form). Inventarul de morfeme al unei limbi alcătuieşte lexicul ei.

Din punctul de vedere al formelor lingvistice care le alcătuiesc, cuvintele sînt grupate în patru clase:

Clase de cuvinte după structura morfematică

I. Cuvinte secundare, conţinînd forme libere:

1) Cuvinte cu cel puţin două forme libere (compuse) de tipul: *lightship, double-faced*;

2) Cuvinte cu cel puţin o formă liberă (derivate) de tipul: *friendly, teacher, tigress*;

II. Cuvinte primare, lipsite de forme libere:

1) Cuvinte primare alcătuite din mai mult decît o formă legată, de tipul *receive*, lat. *ebrius*;

2) Cuvinte reduse la un morfem (radicale), de tipul *man, out, door*.

Aranjamente ale formelor

Sensul unui enunţ nu se reduce la suma sensurilor formelor lingvistice, el e determinat şi de *aranjamentul* lor. Aranjamentul semnificativ al formelor unei limbi constituie gramatica ei. În *Language* sînt enumerate patru tipuri de aranjare a formelor lingvistice, şi anume:

a) topică (order): *read-ing*, dar **ing-read*; *John hates Bill* e diferit de *Bill hates John*.

b) intonaţie (modulation): utilizarea fonemelor suprasegmentale.

c) modificări fonetice (phonetic modifications) în cadrul enunţului, libere de contextul fonetic (de ex. *run/ran, men/man*) sau condiţionate fonetic (de ex. *don't/do not*; *duchess/duke, slept/sleep*).

d) selecţie (selection) a unor forme aparţinînd unor clase diferite, de ex. chemare prin folosirea vocativului (*John! Bill!*) sau a imperativului (*come! please!*).

Aranjamentele gramaticale sînt exprimate cu ajutorul unor mărci sau trăsături gramaticale. Unitatea minimală a trăsăturilor gramaticale este *taxemul*, corespunzînd fonemului ca unitate minimală a lexicului; taxemele alcătuiesc *tagmemul*, cea mai mică unitate a formei gramaticale, analogă morfemului; în mod corespunzător, sensul unui tagmem poartă numele de *episemem*. O formă gramaticală este alcătuită dintr-o formă tactică şi sens.

Clase de forme

Formele gramaticale sînt grupate în trei clase: *tipuri propoziţionale* (sentence types), alcătuite dintr-o singură formă gramaticală (enunţiativă, interogativă, imperativă); *construcţii* sau grupări de forme gramaticale care pot fi sintactice, cînd constituenţii lor imediaţi sînt numai forme libere (de tipul *John ran*), sau morfologice, cînd conţin şi forme legate (de tipul *tigress*); *substituţii*, în cazul cînd reprezentantul unei clase e înlocuit prin reprezentantul alteia (de ex. folosirea pronumelor).

În definiţia lui Bloomfield *fraza* este o formă liberă alcătuită din două sau mai multe forme libere.

Se poate observa că, într-o asemenea analiză, în care unitatea de bază este morfemul, dispar limitele dintre morfologie și sintaxă, dintre propoziție și frază. Orice enunț poate fi descris în mod exhaustiv în termeni de constituenți imediați și constituenți ultimi, de forme libere și forme legate.

Concluzii

În *Language*, analiza limbii este sincronică și descriptivă. Scopul lucrării este de a da o descriere și o clasificare exhaustivă a unităților lingvistice, pe bază de criterii interne, riguroase și exacte.

Analiza elementelor limbii se face pornindu-se de la formă. Fără a renunța la criteriul semantic [19], Bloomfield a pus bazele unor metode formale de identificare și clasare a unităților lingvistice. Din punctul lui de vedere, prin funcția unei forme lingvistice, se înțelege suma pozițiilor în care ea apare, iar formele care ocupă același loc în șirul vorbirii formează o clasă de forme. Așadar, alături de criteriul semantic. folosit în gramatica tradițională, el recurge la criteriul distribuțional.

Lucrarea lui Bloomfield reprezintă o încercare de înlăturare a neajunsurilor gramaticii tradiționale, prin introducerea, în analiza limbii, a unor criterii mai obiective. În cadrul școlii descriptive americane, ea a devenit lucrarea fundamentală, constituind punctul de plecare a numeroase cercetări. Se poate spune că *Language* a reprezentat pentru lingvistica americană actuală ceea ce a reprezentat *Cursul de lingvistică generală* al lui Saussure pentru lingvistica europeană.

Lingvistica descriptivă postbloomfieldiană

În prezent, lingvistica descriptivă este reprezentată de două școli mai importante, care au în comun direcția de cercetare. Procedeele de analiză diferă, însă, de la un cercetător la altul.

G. L. TRAGER

1) Din grupul numit *Școala din Yale* fac parte elevii și urmașii apropiați ai lui Bloomfield (Z. S. Harris, G. L. Trager, B. Bloch, H. Gleason). Înlăturînd ceea ce era neclar și contradictoriu la Bloomfield, ei au elaborat principii formalizate de analiză și descriere a unităților lingvistice în fonologie și morfologie. Cei mai extremiști dintre ei, accentuînd antimentalismul lui Bloomfield, au cerut ca factorul *sens* să fie exclus din cercetarea limbii. În această școală au fost elaborate principalele metode de analiză structurală a limbii.

2) Celălalt grup de descriptiviști (K. L. Pike, E. Nida, Ch. Fries) a preluat de la Bloomfield numai tehnica cercetării limbii. Din punctul de vedere al concepției, ei sînt mai apropiați de E. Sapir și de lingvistica antropologică.

O trăsătură distinctivă a lingvisticii descriptive este îngustarea problematicii cercetărilor lingvistice. Ca și în glossematică, singura preocupare o constituie căutarea celor mai adecvate și mai simple metode de identificare și clasificare a unităților vorbirii, privite numai sub aspectul distribuției lor.

Descriptiviștii nu contestă că limba este alcătuită din conținut și expresie, dar se ocupă numai de unitățile expresiei și pun accentul pe fonologie și morfologie. De aceea H. Gleason a numit lingvistica descriptivă „teorie a sistemului de expresie a limbii“ [20].

---

[19] cf. „Phonology involves the consideration of meanings“, *Language*, p. 78; „the study of speech-sounds without regard to meanings is an abstraction“ (*lucr. cit.*, p. 139).

[20] v. H. Gleason, *An Introduction to descriptive linguistics*, New York, 1955, p. 11.

Analiza elementelor este predominant sintagmatică; lanţul vorbirii este divizat succesiv pînă la constituenţii ultimi (morfeme), iar aceştia în foneme. Se aplică şi limbilor cu atestări scrise metodele formale utilizate pentru studiul limbilor amerindiene: deducerea structurii din enunţ, identificarea unităţilor pe baza asemănării formale şi a distribuţiei.

Cel mai tipic reprezentant al şcolii de la Yale este considerat Zellig S. Harris, datorită preocupării sale constante pentru descoperirea de tehnici descriptive, formale, precum şi pentru sistematizarea metodelor de analiză lingvistică.

După o serie de studii fonologice şi morfologice, Z. S. Harris publică în 1951 lucrarea de sinteză *Methods in structural linguistics*, reeditată în mai multe rînduri sub titlul *Structural Linguistics* şi apreciată adesea drept fundament al lingvisticii americane postbloomfieldiene.

Distribuţia

Pentru Harris, lingvistica descriptivă se reduce la analiza relaţiilor de distribuţie a trăsăturilor vorbirii sau a aranjamentului în fluxul vorbirii a unor părţi sau trăsături, în raport cu altele [21].

În acord cu părerile structuraliştilor praghezi, adepţii şcolii descriptive consideră că sistemul este format atît din termeni, cît şi din relaţiile între termeni, dar, în opoziţie clară cu glossematicienii, atenţia lor se îndreaptă spre analiza termenilor; dintre tipurile de relaţii îi interesează numai relaţiile de vecinătate (distribuţie) ca mijloc de identificare a unităţilor.

Sistemele limbii

În legătură cu structura sistemului limbii există puncte de vedere diferite. Astfel, Ch. Hockett consideră că limba este un sistem complex de deprinderi, alcătuit din 5 subsisteme legate între ele, dintre care trei sînt centrale (subsistemul *gramatical*, alcătuit din morfeme şi relaţiile dintre ele; subsistemul *fonologic*, alcătuit din foneme şi relaţiile lor, şi subsistemul *morfonologic*, care leagă aceste două subsisteme), şi două periferice (subsistemul *semantic*, care leagă morfemele şi grupurile de morfeme cu obiectele şi situaţiile din realitate, şi subsistemul *fonetic*, care determină relaţiile dintre foneme şi fluxul sonor [22]). După cum se observă, substanţa conţinutului şi substanţa expresiei nu sînt total înlăturate din limbă, dar li se acordă un loc secundar.

La Harris, de asemeni, analiza limbii se reduce la analiza planului fonologic şi a celui morfologic. Descrierea fiecăruia comportă două momente: stabilirea inventarului de unităţi şi stabilirea distribuţiei lor.

Problema sensului

Mulţi lingvişti din şcoala descriptivă încearcă să elimine factorul sens din analiza limbii, considerîndu-l irelevant [23], dar acest fapt se dovedeşte în practică imposibil. Astfel, Z. S. Harris a încercat să iden-

---

[21] „Descriptive linguistics, as the term has come to be used, is a particular field of inquiry which deals not with the whole of speech activities, but with the regularities in certain features of speech. These regularities are in distributional relations among the features of speech in question"... „The main research of descriptive linguistics, and the only relation which will be accepted as relevant in the present survey is the distribution or arrangement within the flow of speech of some parts or features relatively to others" (*Structural Linguistics*, Chicago, 1961, p. 5).

[22] cf. B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 249–250.

[23] „In exact descriptive linguistic work... considerations of meaning can only be used heuristically, as a source of hints, and the determining criteria will always have to be stated in distributional terms" (Z. S. Harris, *lucr. cit.*, p. 365).

tifice alomorfele (variantele morfemelor) numai după criteriul distribuției fonemelor, bazîndu-se pe faptul că există anumite regularități fonologice care caracterizează limitele segmentelor morfematice. Dar acest principiu nu se dovedește valabil întotdeauna, mai ales în cazul limbilor care cunosc fuziunea. Dealtfel, neluarea în considerare a sensului contrazice însăși definiția morfemului dată de descriptiviști (cea mai mică unitate semnificativă a limbii). Apelul la sens se face implicit atunci cînd se cere vorbitorului nativ să identifice segmente de expresie. Imposibilitatea renunțării la criteriul semantic a fost recunoscută de unii descriptiviști, ca Ch. Fries și H. Gleason. Apelul la criteriul distribuției nu e suficient și e și inoperant, căci presupune luarea în considerare a unui număr imens de contexte, ceea ce complică nemăsurat de mult procedura.

Reprezentanții actuali ai lingvisticii descriptive au preluat teza lui Bloomfield potrivit căreia unitatea de bază a limbii este morfemul. Toate unitățile superioare (cuvînt, propoziție, frază) sînt privite nediferențiat, ca succesiuni liniare de morfeme, ceea ce duce la ștergerea granițelor dintre morfologie și sintaxă.

Principii de analiză

În linii generale analiza enunțurilor se face în următoarele etape:

1) Segmentarea enunțului pînă la separarea unităților semnificative minime.

2) Reunirea variantelor morfematice (morfe, alomorfe) în morfeme.

3) Clasificarea morfemelor.

4) Stabilirea tipurilor de îmbinări între morfeme.

În cursul cercetării se folosesc o serie de procedee dintre care mai importante sînt: analiza în constituenți imediați, metoda comutării și metoda analizei distribuționale.

Pentru reunirea variantelor morfematice (alomorfelor, morfelor) în același morfem se ține seama de criteriul funcției. Astfel sînt considerate ca reprezentînd un singur morfem toate afixele de plural din engleză (*-s* din *books*, *-z* din *boys*, *-iz* din *glasses*, *-en* din *oxen*). Aici predomină punctul de vedere strict funcțional, iar criteriul asemănării fonetice nu este luat în considerație. În lucrările diferiților descriptiviști sînt evidențiate diverse categorii de morfeme și de variante ale lor, iar interpretarea unor forme morfologice diferă de la un autor la altul. Astfel perfectul cu alternanță *took* (de la verbul *take* „a lua") este interpretat fie ca „morf îmbinat raportat la morfemele *take* și *-ed*" (desinența regulată a perfectului în limba engleză), fie ca „alomorf al lui *take* și alomorf zero al lui *-ed*", ca „morful discontinuu *t...k* și morful *-oo-*", ca „alomorf al lui *take* cuprinzînd și morful substituit /u/ /ei/" sau ca „morful incluzător *took* și morful inclus *-oo-*" etc.

Gruparea morfemelor în clase se realizează pe baza coincidenței sau a asemănării caracteristicilor lor distribuționale. Transpunerea în practică a acestei cerințe, realizabilă în fonologie, se lovește de mai multe greutăți, deoarece la nivelul morfologic numărul îmbinărilor posibile este mult mai mare. Criteriul distribuțional a fost folosit parțial și în gramatica tradițională, însă, în timp ce aici se merge de la sens spre formă (de exemplu în clasificarea părților de vorbire), în lingvistica descriptivă sensul e folosit în subsidiar, criteriul principal fiind distribuția. În urma clasificării se ajunge la categoriile cunoscute din gra-

matica tradițională, dar definite altfel. Astfel, de exemplu, substantivul în limba engleză este definit ca „succesiune de morfeme, care poate să apară înaintea lui *-s* care indică pluralul sau a variantelor lui, după articolul *the* sau după un adjectiv". O asemenea definiție bazată pe distribuție e utilă pentru o limbă fără flexiune și cu topica fixă, dar ea se aplică greu la o limbă flexionară și cu topica liberă.

În analiza tipurilor de îmbinare a morfemelor se cuprind problemele derivării, flexiunii și acelea ale sintaxei. Considerarea morfemului ca unitate fundamentală a limbii are drept consecință tratarea nediferențiată a cuvintelor derivate, compuse și a propoziției — toate reprezentînd succesiuni de morfeme studiate pe același plan. Descrierea structurii enunțului se realizează cu procedee variate. Astfel, Z. S. Harris[24] studiază tipurile de îmbinări de la simplu la complex (de la morfem la propoziție, utilizînd metoda substituției). Aici structura sintactică a limbii e descrisă sub formă de clase de unități simple și compuse, raportate la o anumită poziție în enunț. Utilizînd criteriul funcțional, W. Haas[25] preconizează studiul enunțului de la concret la abstract (de la propoziție la fonem), caracterizînd unitățile de la fiecare nivel prin funcția lor în cadrul unor structuri mai complexe.

Mulți lingviști din școala descriptivă (L. Bloomfield, K. L. Pike, R. Wells) descriu tipurile de relații în enunț cu ajutorul analizei în constituenți imediați.

În cadrul lingvisticii descriptive analiza gramaticală și cea fonologică se fac după aceleași principii și folosindu-se aceleași procedee. Astfel morfologia cuprinde *morfemica* (identificarea morfemelor) și *morfotactica* (studiul claselor de morfeme și al mijloacelor de îmbinare a lor), iar fonologia cuprinde *fonemica* (identificarea fonemelor) și *fonotactica* (studiul claselor de foneme și al îmbinărilor lor). Între ele se află *morfofonemica*, în care se studiază fonemele și variantele lor din punctul de vedere al rolului lor în morfem.

Alături de Z. S. Harris, printre reprezentanții mai cunoscuți ai școlii de la Yale trebuie citat *B. Bloch*, specialist în limbile indoeuropene, cunoscut prin lucrările sale în domeniul fonologiei și morfologiei. În 1948 a publicat, în colaborare cu G. L. Trager, lucrarea devenită clasică *Outline of Linguistic Analysis*.

Un număr însemnat de reprezentanți ai școlii descriptive se situează pe poziții mai puțin formaliste. Ei acceptă metodele structurale, dar privesc faptele de limbă în complexitatea lor, admit acțiunea factorilor externi. Poate fi citat aici *K. L. Pike*, elev al lui Ed. Sapir, cunoscut prin lucrările sale asupra accentului și intonației. Pike consideră că nivelele limbii (fonologic, morfologic și sintactic) trebuie cercetate și sub aspectul interacțiunii lor. În lucrarea *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behaviour* (Haga, 1957), el prezintă o analiză a limbii în contextul cultural.

Într-o viziune integratoare, el propune (în articolul *Language as Particle, Wave and Field*, „The Texas Quarterly" 2, 1959) o cercetare a limbii sub triplu aspect: static, sub aspectul unităților ei — foneme și morfeme (ca particule) — , dinamic, sub aspectul mișcării

---

[24] Vezi Z. S. Harris, *From Morpheme to Utterance*, în: „Language", XXII (1946), 3, p. 161—183.

[25] W. Haas, *Linguistic Structures*, în: „Word", XVI (1962), 2, p. 251—276.

și al interacțiunii elementelor (ca unde), și în profunzime, sub aspect funcțional, în plan paradigmatic și sintagmatic (ca cîmp), subliniind necesitatea considerării laolaltă a celor trei puncte de vedere [26].

Structura complexă a limbii e evidențiată și în lucrările lui L. S. Lamb, care a elaborat un punct de vedere stratificațional în analiza faptelor lingvistice.

Concluzii

Lingvistica descriptivă este astăzi unul din principalele curente ale structuralismului. Ca și glossematica, ea se caracterizează prin neglijarea problemelor de bază ale teoriei limbii. În mod deliberat, lingviștii aparținînd acestei școli și-au limitat cercetările la căutarea celor mai adecvate procedee de descriere formală a limbii. După unii, structuralismul american nu reprezintă decît o metodă de cercetare a limbii. Aprecierea nu este exactă. Școala descriptivă are și o concepție asupra limbii; chiar dacă nu este înfățișată în mod explicit, ea reiese din însuși felul în care este abordată limba și din formularea sarcinilor pe care și le pun cercetătorii.

De la începuturile ei lingvistica descriptivă nu a avut o bază filozofică consecventă. Încă în lucrările lui Bloomfield materialismul vulgar al behavioriștilor se îmbină cu unele puncte de vedere neopozitiviste. Influența concepției neopozitiviste se manifestă și în prezent, în limitarea sarcinilor științei la descriere și în neglijarea laturii explicative, în respingerea interpretărilor cauzale. Această influență se resimte și în înclinarea spre analiza aspectelor strict formale, în preferința pentru definiții operaționale.

Lipsa unei fundamentări teoretice consecvente are drept urmare abordarea unilaterală și adesea contradictorie a limbii. În prezent s-a adunat un material destul de bogat și se simte necesitatea interpretării lui. De aceea se aud glasuri care cer să nu se mai descrie limba pe baza intuițiilor fiecărui lingvist, ci să se pună bazele unei teorii a limbii solide și cuprinzătoare [27].

În analiza limbii, descriptiviștii au folosit cu succes unele procedee noi, obținînd rezultate pozitive în descrierea sincronică a elementelor componente din fonologie și morfologie. Nu au ajuns la rezultate mult diferite de cele din gramatica tradițională, dar le-au formulat mai explicit și mai exact. Spre deosebire de structuraliștii din Europa, ei nu folosesc noțiunea de opoziție gramaticală și de aceea nu au putut descrie structura limbii ca pe un sistem legat. Atenția lor se îndreaptă mai mult către studiul unităților sistemului decît către acela al relațiilor dintre unități; de aceea structuraliștii din Europa consideră că gramaticile elaborate în școala descriptivă nu sînt suficient de structurale. O încălcare a punctului de vedere structural este și neglijarea cercetării planului conținutului, recunoscut în teorie ca plan component al limbii.

Descriptiviștii au elaborat unele procedee de analiză a limbii, dar le-au supraapreciat eficacitatea. Astfel criteriul distribuțional nu epuizează caracteristicile unui element lingvistic. Cei mai mulți refuză să țină seama în analiză de criteriul asemănării fonetice sau semantice

---

[26] v. G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, London, 1972, p. 122—123.

[27] cf. Karl V. Teeter, *Descriptive Linguistics in America. Triviality vs. Irrelevance*, în: „Word", XX (1964), 2, p. 197—206.

și de aceea reunesc în mod artificial elemente în aceeași clasă de distribuție și în ultimă instanță ajung uneori la formule generale, care nu corespund structurii funcționale a limbii.

Limitele procedeelor structurale în analiza faptelor de limbă l-au condus pe Z. S. Harris spre formularea unor principii care au stat la baza gramaticii transformaționale, concepută inițial de el ca o completare a gramaticii descriptive.

BIBLIOGRAFIE

1. N. D. Arutinova, G. A. Klimov, E. S. Kubreakova, *Amerikanskii strukturalizm*, în vol.: *Osnovnye napravlenija strukturalizma*, Moscova, 1964, p. 177–306.
2. B. Bloch, *Leonard Bloomfield*, în: „Language", 25 (1949), p. 87–98.
3. P. Diaconescu, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în: „Studii și cercetări lingvistice", XIII (1962), 4, p. 519–544.
4. Murray B. Emeneau, *Franz Boas as a linguist*, apud Thomas Sebeok, II, 1967, p. 122–127.
5. Ch. A. Fries, *Meaning and linguistic analysis*, în: „Language", XXX (1954), 1, p. 58–68.
6. R. Jakobson, *Franz Boas' Approach to Language*, apud Th. Sebeok, II, p. 127–139.
7. B. Kelemen, *Școala lingvistică descriptivă americană*, în: „Cercetări de lingvistică", VII (1962), 1, p. 59–67.
8. G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, Londra, 1972, p. 74–91, 110–125.
9. B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1965, p. 234–277.
10. Maria Manoliu Manea, *Structuralismul lingvistic*, București, 1973.
11. Teodora Popa-Tomescu, *Un strălucit precursor al lingvisticii moderne: William Dwight Whitney*, în: „Limba română", 3 (1970), p. 189–202.
12. O. Szemerényi, *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, I, Heidelberg, 1971, p. 105–148.
13. V. A. Zvengincev, *Introducere* la traducerea în limba rusă a lucrării lui H. Gleason, *Introduction to descriptive linguistics*, Moscova, 1959, p. 5–26.

XXII. ETNOLINGVISTICA

(Direcţia mentalistă)

În opoziţie cu direcţia „mecanicistă" introdusă în lingvistică de şcoala descriptivă, se dezvoltă în America direcţia „mentalistă", în cadrul căreia pe primul plan stau cercetările privitoare la raporturile limbii cu modul de gîndire şi de comportare al vorbitorilor.

ED. SAPIR

Întemeietorul direcţiei mentaliste este Edward Sapir (1884—1939). Emigrat din Germania în 1889, el a urmat în S.U.A. cursurile Universităţii Columbia, unde a studiat limbile germanice. La îndemnul lui Fr. Boas s-a îndreptat spre cercetarea limbilor amerindiene, spre lingvistica generală şi antropologie. A condus secţia de antropologie la Muzeul naţional din Ottawa şi a funcţionat ca profesor de antropologie şi lingvistică la universităţile din Pensilvania, Chicago şi Yale. Tezele sale teoretice sînt expuse în lucrarea *Language. An Introduction to the Study of Speech*, apărută la New York în 1921, şi în articolul *Language*, publicat în 1933 în vol. 9, p. 155—169, din *Encyclopaedia of Social Sciences*.

În ele se pun bazele unei concepţii originale asupra limbii, privită ca structură conceptuală, ca un sistem simbolic, şi se evidenţiază relaţiile ei cu gîndirea, cultura şi rasa. În studii ulterioare, Ed. Sapir a aprofundat analiza sistemelor fonologice, aducînd un punct de vedere propriu în definiţia fonemului. Spre deosebire de reprezentanţii curentului mecanicist, preocupaţi aproape exclusiv de probleme metodologice, Sapir şi-a concentrat atenţia asupra naturii limbii ca formă de comportare socială şi a modului în care ea simbolizează realitatea. A stăruit asupra interacţiunii dintre lingvistică, antropologie, psihologie şi sociologie, fiind considerat unul dintre promotorii studiilor interdisciplinare. Cercetările sale în această direcţie au fost publicate postum, în 1949, sub titlul *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*.

Legătura limbii cu societatea

Spre deosebire de descriptivişti, care consideră limba numai o formă a comportării reflexe [1], E. Sapir porneşte de la teza că limba este un produs al societăţii şi o funcţie a culturii [2], un mijloc de exprimare şi comunicare; ea este atît de necesară oamenilor, încît nu există societate umană, oricît de înapoiată, care să nu aibă o limbă a sa [3]. Toate

---

[1] Vezi cap. XXI.

[2] v. Edward Sapir, *Language*, 1921, p. 2.

[3] „Language is an essentially perfect means of expression and communication among every known people" (*Language*, 1933), reprodus în vol.: *Language, Culture and Society. A book of readings*, editată de Ben. G. Blount, Cambridge, Massachusetts, 1974, p. 46.

celelalte sisteme de comunicare sînt create pe baza limbii sonore şi sînt inferioare acesteia.

Ţinînd seama de funcţiile limbii în societate, E. Sapir sublinia că, din punctul de vedere al structurii, nu există diferenţe tranşante între o limbă de civilizaţie şi o limbă primitivă, întrucît şi una şi cealaltă posedă însuşirile esenţiale ale limbajului: sistem fonetic, asocierea elementelor sonore cu un concept, capacitatea de a exprima formal raporturi [4].

Lingvistul american a subliniat în numeroase rînduri faptul că limba este un sistem de simboluri, o actualizare, în termeni de expresie vocală, a tendinţei generale a oamenilor de a-şi apropria şi de a domina mediul înconjurător. Limbajul uman este produsul capacităţii de reflectare a realităţii, el s-a creat prin treptata constituire a laturii simbolice în dauna celei expresiv-emoţionale [5].

Ca formă a comportării, limba se prezintă, aşadar, ca o interacţiune de structuri simbolice şi expresive.

Funcţiile limbii

Funcţiile limbii sînt greu de stabilit, spune Ed. Sapir, cîtă vreme ea este implicată în toate formele de manifestare a activităţii umane. Se ştie că, în mod frecvent, cercetătorii au pus pe primul plan funcţia comunicativă. După părerea lingvistului american, ea este o funcţie derivată: limba s-a constituit ca instrument al comunicării pentru că esenţa ei este de a fi forma verbală a tendinţei generale a speciei umane de a reflecta realitatea prin semne. Pe lîngă funcţiile general recunoscute ale limbii (fixarea, exprimarea şi comunicarea gîndirii), el scoate în evidenţă rolul limbii ca cea mai importantă forţă de socializare. Limba este, la nivele diferite, simbolul cel mai caracteristic al grupurilor sociale, un factor de uniformizare şi totodată de individualizare, forma de expresie şi de depozitare a unei mari părţi din cultura unei societăţi [6].

Limba ca tipar al gîndirii

Teoria lingvistică a lui Ed. Sapir are la bază ideea că întreaga comportare a oamenilor ca membri ai societăţii este organizată pe baza unor tipare, de care individul este conştient în grade diferite. Limba ca modalitate a comportării se caracterizează prin aceea că formele ei au, în esenţă, o semnificaţie funcţională indirectă. Toate elementele componente ale unei limbi — sunete, cuvinte, forme gramaticale, construcţii sintactice — asimilate în copilărie au valoare numai în măsura în care societatea le-a acceptat ca simboluri de referinţă [7]. După părerea lui Ed. Sapir, faptele de limbă reprezintă tipare de comportare, cu funcţii complexe şi greu definibile, păstrate şi transmise în cea mai mare parte inconştient. Limba nu se manifestă paralel cu experienţa, ci se întrepătrunde cu ea; contopirea sau identificarea lucrului cu numele nu se produce numai în societăţile primitive, ci pretutindeni [8]. Fiind însuşită din prima copilărie, limba e implicată

---

[4] V. Edward Sapir, *lucr. cit.*, p. 22.

[5] „Language, then, is what it is essentially, not because of its admirable expressive power, but in spite of it" (*Language*, 1933, p. 52).

[6] *Ibidem*, p. 52—54.

[7] *Ibidem*, p. 37.

[8] „On our own level it is generally difficult to make a complete divorce between objective reality and our linguistic symbols of reference to it; and things, qualities and events are on the whole felt to be what they are called" (*lucr. cit.*, p. 49).

în toate manifestările omului; ea nu numai informează asupra experienței, dar o modelează și o interpretează, o descoperă și o substituie. Astfel explică lingvistul american rolul limbii în raport cu gîndirea.

În lucrarea sa din anul 1921, el a insistat asupra legăturii indisolubile dintre aceste două fenomene și a evidențiat rolul limbii în formarea și cristalizarea ideilor: instrumentul face posibil produsul, iar produsul perfecționează instrumentul[9]. Insistînd asupra influenței pe care o are limba în construirea formelor gîndirii, autorul a ajuns la unele exagerări. Astfel, pornind de la teza că „limba, ca structură, este în latura ei internă tiparul gîndirii“ [10], el ajunge, în cele din urmă, la concluzia că structura limbii predetermină nu numai formele gîndirii, dar însuși conținutul ideilor, întrucît modul de observare și interpretare a realității nu trece niciodată dincolo de proiecția și transferul de relații sugerat de formele limbii. Ca și W. von Humboldt [11], și lingvistul american susține că oamenii se află, în măsură însemnată, în puterea limbii pe care o folosesc în mod curent ca mijloc de comunicare, în sensul că ei își creează ideologia în funcție de normele lor lingvistice: „Fapt e că «lumea reală» într-o măsură însemnată se construiește în mod inconștient pe normele lingvistice ale societății respective. Vedem, auzim și percepem în moduri diferite, pentru că normele lingvistice ale societății noastre ne predispun spre o anumită selecție a interpretării“ [12]. Această concepție s-a format idependent de teoria lui Humboldt; la baza ei au stat observațiile asupra limbilor indiene din America, care se prezintă cu multe trăsături și categorii deosebite de cele cunoscute în limbile indo-europene. Dar E. Sapir a fost mai puțin consecvent decît urmașii lui Humboldt în ce privește acceptarea ideii tiraniei limbii. În unele articole publicate ulterior, el a corectat teza sa inițială, afirmînd că o limbă e capabilă numai de a ajuta sau a îngreuia cercetarea și că, pe măsură ce crește experiența noastră științifică, trebuie să învățăm să luptăm cu implicațiile limbii și să nu acceptăm ca ceva inevitabil teza că noi nu sîntem în stare decît să reflectăm structura lingvistică existentă.

Limbă și rasă

Capitolul al X-lea din *Language* poartă titlul „Limbă, rasă și cultură“. Autorul se dovedește aici un adversar al rasismului în lingvistică. Numai vorbitorul neavertizat, spune Ed. Sapir, e convins de legătura indisolubilă dintre limbă și rasă; știința, însă, judecă la rece și ajunge la alte concluzii. De multă vreme istoricii și antropologii au demonstrat că tipul rasial, cel cultural și tipul lingvistic nu sînt, obligatoriu, paralele, și că ariile lor de răspîndire, în marea majoritate a cazurilor, se încrucișează. În cursul istoriei s-au produs frecvente amestecuri de populații, zonele de cultură și-au modificat limitele, unele limbi au dispărut în procese de încrucișare cu alte limbi. Ed. Sapir ilustrează aceste afirmații prin exemple numeroase și se oprește mai mult asupra

---

[9] „The instrument makes possible the product, the product refines the instrument“ (*Language*, 1921, p. 16).

[10] *Ibidem*, p. 21.

[11] Vezi cap. VI.

[12] „The fact of matter is that the «real world» is to a large extent unconsciously built up on the language habits of the group... We see and hear and otherwise experience very largely as we do because the language habits of our community predispose certain choices of interpretation“ (*The Status of Linguistics as a Science*, in: „Language“, 5 (1929), p. 209).

situației din S.U.A. Aici trăiesc milioane de negri, care nu cunosc altă limbă în afară de limba engleză. După cum spune Ed. Sapir, engleza este pentru ei limba maternă, haina gîndurilor și a sentimentelor lor, o proprietate inalienabilă a lor ca și a regelui Angliei [13]. În ce privește pe albii din S.U.A., ei nu constituie o rasă decît în opoziție cu negrii, căci de fapt sînt o populație foarte amestecată, cu cele mai variate tipuri rasiale. Această constatare e valabilă pentru multe alte țări.

Limbă și cultură

Problema raportului dintre limbă și cultură este mai complexă. Sapir a arătat că între cele două fenomene nu există o legătură directă, astfel încît limbi înrudite sau aceeași limbă pot exprima culturi diferite. Orice cultură poate fi formulată prin orice tip de limbă, ceea ce explică rapida difuzare a culturii. Din punctul său de vedere, cultura poate fi definită drept *ceea ce* produce și gîndește o societate, în timp ce limba arată *cum* gîndește ea [14]. De aici el trăgea concluzia că este greu să se observe vreo legătură cauzală între produsul cunoștințelor noastre și felul special în care ele sînt exprimate [15]. Cele două fenomene evoluează în ritmuri diferite; întrucît tiparele limbii sînt mînuite inconștient, ele tind să se păstreze o vreme îndelungată, se schimbă încet și greu.

Dar dacă fenomenele culturale numai rareori afectează structura unei limbi, ele au o influență directă asupra vocabularului care, prin numărul de termeni și prin conținutul lor semantic, este indicele cel mai evident al nivelului și specificului cultural al unei societăți. Modificările semantice, dispariția de cuvinte și crearea de altele noi sînt condiționate cel mai adesea de factori culturali. Istoria vocabularului și istoria culturii urmează linii paralele.

În articolul *The Status of Linguistics as a Science* (1929), Ed. Sapir a relevat faptul că limba este cel mai important mijloc de studiere a culturii unei societăți. Cultura nu poate fi cunoscută direct, sistemul modelelor culturale ale unei civilizații se fixează în limbă și astfel ele devin cunoscute și înțelese prin simbolurile lingvistice care le exprimă.

Considerînd în acest fel strînsa legătură dintre limbă și cultură, el a transferat asupra acesteia din urmă unele metode și procedee folosite în lingvistică [16].

Structura limbii

Principalul merit al lui Ed. Sapir a fost acela că, independent de Saussure, a dezvăluit unitatea *structurală* a limbajului. El a precizat că elementele componente ale limbii sînt structurate într-un mod specific, pe baza unor tipare, modele *(patterns)*, care au la bază mecanisme psihologice și care ar trebui descrise în termeni relaționali. Există, pe de o parte, elementele lingvistice concrete, iar pe de altă parte, tiparele sau modelele imateriale, care conferă acestor elemente o anumită formă și predetermină direcția transformărilor lor [17]. Sapir compara limba cu o construcție în care elementele semnificative au rolul cărămi-

---

[13] v. Edward Sapir (*lucr. cit.*, p. 223).
[14] v. Edward Sapir (*Language*, 1921, p. 233).
[15] „We shall do well to hold the drifts of language and of culture to be non comparable and unrelated processes" (*lucr. cit.*, p. 234).
[16] v. Z. S. Harris, recenzie la vol. *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, in: „Language", XXVII (1951), 3, p. 309.
[17] „There is something like an ideal linguistic entity dominating the speech habits of the members of each group" (*Language*, 1921, p. 158).

zilor, iar fonemele reprezintă materialul inform din care sînt alcătuite cărămizile [18].

După părerea autorului, modelarea (structurarea) datelor nu e specifică limbii, ci se întîlneşte şi la alte fenomene, dar în limbă ea atinge gradul cel mai înalt.

Sistemul fonetic

Fiecare sector al limbii este structurat într-un mod specific. În latura fonetică, la baza sistemului obiectiv de sunete, caracteristic fiecărei limbi, se află un sistem mai restrîns, „intern" sau „ideal", care se prezintă ca un model finit, ca un mecanism psihologic [19]. Acest tipar ideal persistă, chiar dacă formele lui concrete de manifestare se schimbă, aşa încît, spune Ed. Sapir, două dialecte înrudite pot să nu aibă în prezent nici un sunet în comun, iar modelele lor fonetice să continue să rămînă identice [20]; se pot modifica, în decursul istoriei, toate sunetele unei limbi, fără ca prin aceasta modelul să fie afectat [21]. Dar Sapir a arătat totodată că modelele fonetice nu pot fi considerate imuabile. Şi ele suferă transformări, în sensul că se pot dezvolta sau îşi pot spori complexitatea; dar, spre deosebire de sistemele concrete, aici rata schimbărilor este infinit mai lentă [22].

Problema sistemelor fonetice a fost pe larg tratată de Ed. Sapir în articolul *Sound Patterns in Language* („Language", I, 1925, p. 37—51). El prezintă aici o teorie proprie, cu coloratură psihologistă, asupra fonemului (fără a folosi termenul). Teza de bază este aceea că sunetele (şi procesele fonetice) nu se reduc la fenomene fizice sau fiziologice, ci trebuie apreciate ca elemente componente ale unităţilor semnificative şi ca unităţi în relaţie. Ca atare, un sunet dintr-o limbă se caracterizează nu numai printr-o articulare specifică, variabilă în anumite limite, şi o imagine acustică corespunzătoare, dar şi printr-o anumită distanţă psihologică faţă de celelalte sunete din care e alcătuit sistemul fonetic respectiv, adică prin raporturile contractate cu ele.

Pentru definirea psihologică a sunetelor, spune autorul, intervalele dintre ele sînt tot atît de necesare unei limbi, ca şi articularea şi imaginea lor acustică. Din mulţimea aproape infinită a sunetelor pronunţate de vorbitorii unei limbi unele reprezintă forma tipică, fiind unităţile esenţiale ale sistemului ei fonetic, iar celelalte sînt variaţii ale lor. Sapir distinge două tipuri de variante fonologice.

a) *Variante individuale*, datorate pronunţării diferite a aceleiaşi forme tipice; oricît de deosebită ar fi pronunţarea sunetelor la diverşi indivizi, relaţia dintre sunete rămîne aceeaşi la toţi, ceea ce înseamnă că dincolo de varietatea realizărilor, sistemele lor fonetice sînt structurate la fel;

b) *Variante condiţionate contextual*. Ca şi F. de Saussure şi fonologii praghezi, lingvistul american a evidenţiat faptul că fonemul este un punct în sistem şi, ca atare, valoarea lui rezultă din totalitatea rela-

---

[18] v. Edward Sapir, *lucr. cit.*, p. 124—125.

[19] *Ibidem*, p. 57.

[20] „Two historically related languages or dialects may not have a sound in common, but their ideal sound-system may be identical patterns" (*lucr. cit.*, p. 57).

[21] Edward Sapir (*lucr. cit.*, p. 200).

[22] *Ibidem*, p. 58.

țiilor lui specifice (paralelism, contrast, combinare, restricție la combinare) paradigmatice și sintagmatice cu toate celelalte foneme [23].

Sunete cu articulare identică ocupă în limbi diferite locuri diferite în sistem. Două limbi (de obicei vecine teritorial) pot avea sunete identice și sisteme fonetice total diferite, după cum două limbi (de regulă înrudite) pot avea sisteme fonetice reciproc incompatibile, sub aspect articular și acustic, dar structurate identic sau similar [24].

Clasificarea structurală a sunetelor nu trebuie să corespundă exact cu cea fonetică, iar un sunet din sistemul unei limbi are o valoare diferită de valoarea aceluiași sunet în altă limbă.

În articolul *La réalité psychologique des phonèmes* („Journal de Psychologie", XXX, 1933, p. 247—265), Ed. Sapir a definit fonemul drept unitate sonoră, semnificativă din punct de vedere funcțional, în cadrul unui sistem de sunete specific unei limbi.

După părerea autorului, dezvăluirea caracterului structural al foneticii trebuie să ajute pe lingviști în explicarea schimbărilor fonetice, care nu mai pot fi reduse exclusiv la cauze mecanice; ele trebuie raportate la acțiunea conjugată a cel puțin trei tendințe, și anume: tendința generală dinamică de evoluție a sistemului într-o anumită direcție, tendința de restaurare sau de reajustare a modelului fundamental și tendința preventivă exercitată de morfologie împotriva instabilității fonetice [25].

E. Sapir a insistat asupra necesității de a se studia latura fonetică a limbii în strînsă legătură cu morfologia.

A arătat că din unitățile sonore fundamentale fiecare limbă își construiește complexe sonore convenționale, diferite ca lungime și organizare structurală; ele sînt subordonate unor proceduri complicate — alcătuind gramatica acelei limbi — pe care vorbitorii le mînuiesc intuitiv. După părerea lingvistului american, nu există limbi fără gramatică, dar unele au o gramatică mai complicată.

Evoluția limbii

În lucrările sale Ed. Sapir a adus în discuție și problema evoluției limbii. A subliniat faptul că schimbarea lingvistică este un fenomen complex, cu implicații sociologice și psihologice, insuficient elucidat. Ea apare inițial sub forma unor variații individuale, întîmplătoare și fără o țintă anumită; din ele vorbitorii selectează un număr redus de schimbări care tind cumulativ într-o direcție *(drift)*. Mai puternic ca efect diferențiator decît factorul extern (contactul cu alte limbi) este, după părerea lingvistului american, factorul intern — schimbările lente și inconștiente care par implicate în sistemul fonetic și morfologic al limbii [26].

Mai pe larg s-a ocupat Sapir de schimbările fonetice, pe care le considera mai importante și mai greu observabile. A notat unele din cauzele lor aparente, precum și relația lor cu schimbările din morfologie. Ca și neogramaticii, el a subliniat caracterul regulat al schimbărilor fonetice și faptul că abaterile de la legile fonetice sînt numai aparent excepții. Din punctul lui de vedere, legile fonetice nu acționează auto-

---

[23] v. *Sound Patterns in Language*, în vol. *Readings in Linguistics*, New York, 1958, p. 24.

[24] *Ibidem*, p. 22—24.

[25] v. Edward Sapir, *Language* (1921), p. 200.

[26] Idem, *Language* (1933), p. 59.

mat, ele sînt doar formule pentru o tendință realizată, situată într-un punct critic sub aspect psihologic și care își croiește drum treptat, printr-o gamă de forme fonetic analoge[27]. Asemeni structuraliștilor praghezi, dar independent de ei, a semnalat tendința spre simetrie a sistemelor fonetice și faptul că ele sînt atinse de orice schimbare petrecută într-un punct al lor. Sapir s-a declarat de acord cu punctul de vedere al neogramaticilor[28] potrivit căruia legile fonetice și nivelarea prin analogie sînt singurele mijloace satisfăcătoare care explică evoluția limbilor și a dialectelor dintr-o bază comună[29]. Ca și fonologii praghezi, a evidențiat trăsături fonetice comune în limbi aflate în contact geografic, indiferent de natura vocabularului și de caracterele structurii lor gramaticale.

Clasificarea tipologică a limbilor

Pe urmele lui Boas, E. Sapir a acordat atenție clasificării tipologic-structurale a limbilor. Pînă la el clasificarea tipologică se baza pe un singur criteriu, și anume raportul dintre afix și rădăcină. Sapir a propus o clasificare tipologică a limbilor pe baza mai multor criterii:

1) *după tipurile de concepte* pe care le exprimă o limbă (concrete, derivative, relațional-concrete și pur relaționale);

2) *după tehnica sau natura îmbinărilor morfemelor* (limbi izolante, aglutinante și fuzionale);

3) *după tipul structurii* (limbi analitice, sintetice și polisintetice).

În felul acesta clasificarea este mai puțin schematică: de exemplu, chineza este o limbă cu tehnică izolantă și cu structură analitică.

Deși considerată mai bună decît toate clasificările tipologice de pînă acum, clasificarea sa nu a fost folosită în practică datorită faptului că un număr mare de limbi nu a fost încă supus unei analize structurale.

Preocupat de aspecte sociolingvistice, Ed. Sapir a urmărit și relațiile limbii cu factori naționali și internaționali. A menționat faptul că o limbă concretă tinde să devină expresia caracteristică a unei națiuni, conștiința ei de sine. A studiat factorii care favorizează sau frînează răspîndirea unei limbi, împrumutul de cuvinte și formarea vocabularului internațional. A subliniat necesitatea, în societatea actuală, a unei limbi internaționale, arătînd că s-a exagerat caracterul artificial al limbilor internaționale (tip esperanto), care au fost construite numai din elemente existente în limbile vorbite astăzi. S-a arătat de acord cu alcătuirea unei limbi internaționale, auxiliară limbilor existente și creată pe baza lor. Fără a fi pus în practică această idee, Ed. Sapir a analizat doar posibilitățile de construire a unei limbi cu un sistem mai logic decît cel al limbilor existente, cu o structură suplă și ușor de memorat, care să corespundă în mai mare măsură actualei dezvoltări a științei.

Concluzii

Ed. Sapir a studiat faptele de limbă sub aspect multilateral: social și estetic, psihologic și sociologic. A insistat asupra faptului că limba este un produs social și cultural și, deci, trebuie studiată ca atare.

---

[27] „Phonetic laws do not work with spontaneous automatism... they are simply a formula for a consummated drift that sets in a psychologically exposed point and gradually worms its way through a gamut of phonetically analogous forms" (*Language*, p. 191).

[28] Vezi cap. IX.

[29] cf. *The Status of Linguistics as a Science*.

A relevat interacţiunea lingvisticii, ca ştiinţă prin excelenţă socială, cu psihologia, filozofia, sociologia, antropologia şi istoria.

Ed. Sapir este considerat unul dintre întemeietorii lingvisticii moderne structurale. Spre deosebire de reprezentanţii şcolilor structuraliste, el a extins teoria modelării şi asupra fenomenelor culturii şi a comportării umane în general. Deşi, asemeni lui Saussure, a dedus din caracterul structural al limbii ideea autonomiei sistemului ei [30], el a ajuns în cele din urmă la concluzia că limba nu poate fi desprinsă de cultură şi, în general, de modul de comportare al oamenilor. Acest fapt explică atenţia acordată problemelor privind conţinutul limbii şi în special semanticii, trăsătură care-l deosebeşte de majoritatea reprezentanţilor şcolilor structuraliste.

Teoria relativismului lingvistic

Ipoteza lui Sapir, potrivit căreia modelele limbii determină modul de înţelegere a realităţii, a fost reluată şi dezvoltată de elevul său, Benjamin Lee Whorf (1897—1941), sub forma unui sistem metafizic, care e cunoscut sub numele de teoria relativismului lingvistic sau ipoteza Sapir-Whorf.

Potrivit acestei teorii, limba este un sistem închis de simboluri care, în virtutea structurii ei, determină modul de gîndire şi de comportare al oamenilor, deoarece aceştia, în mod inconştient, transferă normele lor lingvistice în domeniul experienţei. Baza sistemului lingvistic şi, îndeosebi, diferitele tipuri de categorii gramaticale şi modul lor de exprimare controlează şi dirijează sistemul de noţiuni şi ideologia fiecărui colectiv, formele lui specifice de comportare [31]. De aici se ajunge la concluzia idealistă că însăşi esenţa universului derivă din limba în care se comunică despre ea.

După B. L. Whorf, realitatea se prezintă oamenilor sub forma unui torent caleidoscopic de impresii care urmează să fie ordonat şi clasificat cu ajutorul limbii [32]. Întrucît fiecare limbă are o „metafizică" proprie, ea impune oamenilor diviziuni şi aprecieri diferite ale aceleiaşi realităţi. De aici se ajunge la principiul relativismului lingvistic *(linguistic relativity principle)*, potrivit căruia colectivele de oameni, utilizînd gramatici diferite, sînt dirijate de gramatica lor spre tipuri diferite de observaţie şi spre aprecieri diferite ale unor acte identice sau ale unor aspecte identice ale lumii [33]. Gramatica nu ar mai trebui înţeleasă ca formă de exprimare a ideilor, ci, mai curînd, ca un instrument formator

---

[30] „Of all forms of culture it seems that language is that one which develops fundamental patterns with relatively the most complete detachment from other types of cultural patterning" (in: *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, apud Z. S. Harris, *lucr. cit.*, p. 295).

[31] „The forms of a person's thoughts are controlled by inexorable laws of patterns of which he is unconscious. These patterns are the unperceived intricate systematisations of his own language" (*Language, Mind and Reality* (1942), in vol. *Language, Thought and Reality, Selected Writings of B. L. Whorf*, Massachusetts, 1956, p. 252).

[32] „The world is presented in a kaleidoscopic flux of impressions which has to be organised by our minds and this means largely by the linguistic systems in our minds" (*Science and linguistics* (1940), în *vol. cit.*, p. 213).

[33] „We are thus introduced to a new principle of relativity which holds that all observers are not led by the same physical evidence to the same picture of the universe, unless their linguistic backgrounds are similar" (*lucr. cit.*, p. 214).

de idei, ca un ghid al activității psihice [34]. Așadar, cîte gramatici, atîtea moduri de înțelegere a lumii. Categoriile logice nu reflectă realitatea, ci sistemul lingvistic. Ignorînd voit faptul că prin aceeași limbă se exprimă cele mai diferite și chiar opuse teorii științifice și filozofice, B. L. Whorf a afirmat că teoria lui Newton ar fi fost alta dacă el nu ar fi vorbit limba engleză, ci o limbă cu o structură de un tip deosebit. Se vede că autorul nu ține seamă de faptul că posibilitățile de traducere dintr-o limbă în alta — mai ușor realizabile în domeniul științei — demonstrează tocmai identitatea logică a oamenilor aparținînd unor colective lingvistice diferite, dar aflați relativ pe aceeași treaptă de evoluție.

Din identificarea categoriilor lingvistice cu categoriile gîndirii B. L. Whorf a dedus în mod greșit existența sau inexistența unei categorii logice din existența sau inexistența categoriei lingvistice corespunzătoare. Luînd în considerare numai formele speciale de exprimare ale unei categorii, el a nesocotit faptul că ceea ce o limbă exprimă gramatical, alta redă prin mijloace lexicale, sau că ceea ce într-o limbă se exprimă printr-un anumit termen în alta se redă printr-o sintagmă. Autorul limitează analiza sa lingvistică la probleme de semantică, iar scopul lui este de a formula concluzii privind gîndirea [35].

Și în cercetarea raportului dintre limbă și cultură, B. L. Whorf considera că rolul principal revine limbii, care, fiind organizată mai sistematic decît normele culturale, frînează și limitează dezvoltarea liberă a culturii [36].

Ipoteza Sapir-Whorf aduce în discuție probleme extrem de interesante. Autorii au pornit de la ideea justă a unității limbii și gîndirii și au încercat să dezvăluie rolul limbii în cadrul acestei unități. Greșeala lor fundamentală este aceea de a fi exagerat rolul limbii, de a fi inversat raportul real dintre conținut și formă. Independența relativă a formei, influența ei asupra conținutului se realizează în cadrul unui proces în care rolul fundamental revine conținutului, în cazul nostru gîndirii, și nu formei, adică limbii. Desigur, limbile de pe glob au, pe lîngă trăsături comune, și foarte multe diferențe. Acestea se explică, pe de o parte, prin faptul că realitățile pe care le reflectă sînt diferite, pe de altă parte, prin aceea că și nivelul dezvoltării gîndirii este neuniform la diversele colective. Mai trebuie ținut seama și de faptul că între limbă și gîndire există un decalaj în evoluție. Limba, și în special structura ei gramaticală, datorită caracterului ei abstract și sistematic, se schimbă mult mai încet decît gîndirea. În ea se păstrează rămășițe din perioade îndepărtate, erori ale gîndirii. Progresul gîndirii se reflectă

---

[34] „The grammar of each language is not merely a reproducing instrument for voicing ideas but rather is itself the shaper of ideas, the program and guide for the individual's mental activity, for his analysis of impressions, for his synthesis of his mental stock in trade" (*lucr. cit.*, p. 212).

[35] Cf. *Introducerea* lui John B. Carrol la volumul *Language, Thought and Reality*, p. 26.

[36] „Which was first: the language patterns or the cultural norms? In main they have grown up together, constantly influencing each other. But in this partnership the nature of the language is the factor that limits free plasticity and rigidifies channels of development in the more autocratic way. This is because language is a system, not just an assemblage of norms", *The relation of habitual thought and behavior to language* (1941), în *lucr. cit.*, p. 156.

în categoriile deja existente ale fiecărei limbi, cu formele lor specifice moştenite de la generaţiile anterioare. Dar de aici nu rezultă că limba frînează dezvoltarea gîndirii şi culturii sau că ea însăşi e imuabilă.

După cum s-a remarcat, principiul relativismului lingvistic este, în esenţă, tautologic, deoarece din diferenţele între limbi se trag concluzii asupra modului diferit de gîndire de la o colectivitate la alta, şi aceasta se exemplifică tot cu ajutorul limbii.

BIBLIOGRAFIE

1. O. S. Ahmanova, *Očerki po obščeji russkoj leksikologii*, Moscova, 1957, p. 38–52.
2. Max Black, *Linguistic relativity*, în: „The Philosophical Review", LXVIII (1959), 2 (în trad. rusă în vol. *Novoe v lingvistike*, Moscova, I, 1960, p. 199–212).
3. John B. Carroll, *Introduction* la vol. *Language, Thought and Reality, Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* (Massachusetts, 1956).
4. Al. Graur, *Traducerea este posibilă?*, în: „Revista de filozofie", XI, (1964), 6, p. 855–859.
5. M. M. Guhman, *Edward Sapir i „etnografičeskaja lingvistika"*, în: „Voprosy jazykoznanija", III (1954), 1, p. 110–127.
6. Z. S. Harris, Recenzie la *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality* (Berkeley and Los Angeles, 1949), în: „Language", XXVII (1951), 3, p. 288–333.
7. H. Hoijer, *The Sapir-Whorf Hypothesis*, în vol.: *Language, Culture and Society. A book of readings* edited by Ben G. Blount, Cambridge, Massachusetts, 1974, p. 120–121.
8. G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, Londra, 1972, p. 76–84.
9. F. Mikuš, *Edward Sapir et la syntagmatique*, în: „Cahiers Ferdinand de Saussure", XI (1955), p. 11–30.
10. O. Szemerényi, *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, I, 1971, p. 108–119.
11. V. A. Zvegincev, *Istorija jazykoznanija XIX i XX vekov v očerkach i izvlečenijach*, Moscova, II, 1965, p. 228–230.
12. Idem, *Teoretiko-lingvističeskie predposylki gipotezy Sapira-Whorfa*, în vol.: *Novoe v lingvistike*, Moscova, I, 1960, p. 111–134.

XXIII. METODE MODERNE DE STUDIERE A LIMBII

1. Metode structurale

După cum s-a văzut în capitolele precedente, diferitele școli structuraliste și-au orientat cercetările lor pornind de la teza că fiecare limbă formează un sistem în care elementele sînt organizate într-o structură ierarhică. Mecanismul limbii este interpretat pe baza relațiilor de pe axa paradigmatică și de pe axa sintagmatică. Noua viziune asupra limbii, care își are punctul de plecare în *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure, a impus crearea unor metode și a unor procedee de analiză și descriere a unităților sistemului lingvistic, precum și a tipurilor de relații dintre ele la fiecare nivel. Aceste metode au în comun aspectul sincronic și tendința de formalizare a descrierii, concepută sub forma unor clasificări (taxonomie).

Metoda comutării

1. Delimitarea strictă a vorbirii *(parole)* de limbă *(langue)* a făcut necesară diferențierea, pe baza unor criterii stricte, a unităților invariante, abstracte și generale, de variantele concrete și particulare. Reducerea variantelor la invariante s-a realizat mai întîi în fonologie și apoi în celelalte nivele ale limbii cu ajutorul metodei c o m u t ă r i i, procedeul fundamental al glossematicii. În aplicarea ei se ține seama că limba are două planuri: al expresiei (fonetic) și al conținutului (semantic), legate printr-un raport de solidaritate.

Comutarea constă în înlocuirea unui segment cu altul în același plan al limbii: dacă această înlocuire atrage după sine o modificare în planul opus, se consideră că segmentele substituite sînt realizări a două invariante, că ele se află în relații de comutare (la glossematicieni), în opoziție distinctivă (la structuraliștii praghezi), în contrast (la descriptiviști); dacă înlocuirea nu provoacă modificări în planul opus, segmentele sînt considerate realizări ale aceleiași invariante, ele sînt variante care se află în relații de variație.

Testul comutării a fost folosit de la începuturile fonologiei pentru stabilirea inventarului de foneme. Astfel, în greaca veche prin comutarea consoanei inițiale în cuvintele θραυλός „friabil", τραυλός „bîlbîit", θέρσω „voi încălzi", τέρσω „eu usuc" se dovedește că *th* (θ) și *t* (τ) erau foneme diferite; în latină, comutarea vocalelor în exemple ca *pŏpulus* „popor", *pōpulus* „plop", *ăcer* „arțar", *ācer* „aprig", *uĕnit* „vine", *ūenit* „a venit", *fŭgit* „fuge" *fūgit* „a fugit" arată că vocalele lungi și cele scurte erau invariante fonetice. Proba comutării se aplică în cadrul unei limbi și dă rezultate pentru acea limbă. După cum se știe, inventarul fonologic diferă de la o limbă la alta: în timp ce în franceză, de exemplu, vocalele deschise și cele închise sînt invariante fonetice (cf. *maître* „stăpîn" (ę) și *mettre* „a pune" (ẹ), în română și în multe alte limbi ele sînt variante (alofone). Mai e de adăugat că în școala

descriptivă americană apelul la sens constituie numai un mijloc de control în precizarea identităţii sau non-identităţii segmentelor de expresie comparate, iar *substituţia* constă în pronunţarea unui complex sonor în care sunetele sînt modificate pe rînd; cînd segmentul de expresie e perceput ca alt cuvînt, se consideră că a avut loc o substituire de invariante. După cum se vede, şi aici se face apel la sens, recunoscîndu-se că, în stadiul actual al cercetării, acest lucru e inevitabil [1].

Se pot comuta şi fragmente de expresie în planul morfologic pentru a se distinge invariantele (morfeme) de variante (alomorfe): în limba latină comutarea desinenţei *-erunt* cu *-ere* la perfect (*habuerunt, habuere* „au avut") arată că ele sînt variante morfematice; dar *-m* din *habebam* „aveam" şi *-t* din *habebat* „avea" sînt morfeme diferite, pentru că înlocuirea unuia prin celălalt modifică sensul gramatical. Spre deosebire de alofone, care sînt variante concrete şi particulare, alomorfele sînt variante abstracte şi generale, aceleaşi pentru toţi vorbitorii.

Se pot face comutări şi în planul conţinutului pentru a se stabili invariantele semantice. În latină, comutarea sensului „masculin" cu cel de „feminin" atrage modificări în planul expresiei în exemple ca *bonus* (M) *bona* (F), dovedind că ele sînt invariante semantice, chiar dacă sînt clase de cuvinte la care diferenţa nu se manifestă în forma cuvîntului (de ex. *fortis*, *felix*); în greaca veche, comutarea sensului „plural" cu cel de „dual" obligă la modificări în desinenţă şi articol, de ex. αἱ τραγῳδίαι (pl.) faţă de τὼ τραγῳδία (dual), dovedindu-se astfel că în greacă dualul a rămas o invariantă semantică, aşa cum era în indo-europeană. Mai complicate sînt lucrurile în ce priveşte aplicarea testului comutării în semantica lexicală. Se poate arăta, de exemplu, că în latină sensul „acru" şi „energic" erau variante semantice ale complexului sonor *acer*, întrucît substituirea unuia cu celălalt nu atrăgea modificări în plan fonetic; dar, raţionînd în acest fel, se ajunge la concluzia că trebuie considerate variante semantice nu numai sensurile unui cuvînt polisemantic, ca în exemplul de mai sus, dar şi sensurile antonimice din cuvinte cu polarizare semantică, de tipul „înalt" şi „adînc" din *altus*, precum şi sensurile cuvintelor omonime: *lectus* „pat" şi *lectus* „ales", *uentus* „vînt" şi *uentus* „venit"; în schimb, s-ar considera invariante semantice sensurile cuvintelor sinonime.

Metoda comutării a scos în evidenţă relaţiile dintre planul conţinutului şi planul expresiei; ea s-a dovedit utilă în stabilirea inventarelor fonologice şi morfologice, în evidenţierea diferenţelor dintre raporturile de comutare dintre invariante şi cele de variaţie dintre variante. Cu ajutorul ei s-au realizat descrieri mai exacte ale unităţilor de pe axa paradigmatică a unei limbi, într-o etapă dată a sistemului ei. Totodată, comutarea serveşte şi lingvisticii istorice: compararea, în epoci diferite, a inventarului de invariante a permis să se distingă modificările care au atins sistemul de acelea care au afectat numai utilizarea lui în vorbire. Această metodă nu a adus rezultate total noi faţă de cele obţinute cu metodele tradiţionale, dar le-a confirmat, precizat sau corectat. După cum s-a menţionat adesea, ea se aplică mai uşor în fonologie, unde numărul invariantelor este relativ mic, şi mult mai greu la

---

[1] v. Zellig S. Harris, *Structural Linguistics*, Chicago, 1961, p. 20.

unităţile superioare fonemului, unde inventarul este mare şi, deci, numărul contextelor care trebuie luate în considerare creşte nemăsurat; aici limitarea la un număr redus de contexte ar putea duce la concluzia că sînt variante elemente care, în alte contexte, se află în raporturi de comutare [2].

S-a văzut că, în principiu, metoda comutării face apel numai la raportul dintre cele două planuri ale limbii. Sînt cercetători care consideră însă că, în stabilirea inventarelor fonologice şi morfologice, este necesară şi luarea în considerare a substanţei. Metoda comutării a constituit un pas înainte în introducerea în analiza limbii a unor procedee mai obiective şi mai precise. Dar în aplicarea ei nu se poate face total abstracţie de cunoaşterea intuitivă a limbii. Aşa cum s-a arătat, la toate nivelele limbii, ea necesită apelul la sens; dar criteriul „diferenţei de sens", prin însăşi natura lui, implică nesiguranţă şi subiectivism.

Metoda analizei distribuţionale

2. Metoda comutării stabileşte inventarul de invariante al unei limbi. Pentru identificarea unităţilor prin stabilirea locului pe care aceste unităţi îl ocupă în şirul vorbirii pe axa sintagmatică, în lingvistica descriptivă s-a elaborat metoda a n a l i z e i d i s t r i b u ţ i o n a l e.

E lucru cunoscut că unităţile din diversele nivele ale limbii apar combinate şi în diverse poziţii în unităţile de la nivelul superior: fonemele în cadrul morfemelor, acestea în cuvinte, la rîndul lor cuvintele apar îmbinate în enunţuri de întindere variabilă. Şi în lingvistica tradiţională s-a observat de mult că unităţile de la acelaşi nivel al unei limbi se deosebesc între ele şi prin locul ocupat în cadrul unităţilor din nivelul superior şi că există, în fiecare limbă, anumite restricţii de combinare a unităţilor. Astfel s-a arătat că în greaca veche la finala cuvîntului nu puteau figura decît o vocală, un diftong, *n*, *r* sau *s*; în limba turcă, cuvîntul începe obligatoriu cu morfemul radical; în limba franceză, adjectivul posesiv precede întotdeauna substantivul determinat: *sa mère, son oncle* etc. Dar criteriul principal de definire şi clasificare a unităţilor limbii era criteriul substanţei sonore (la nivelul fonetic) şi al celei semantice (la nivelele superioare), criteriul poziţiei sau al distribuţiei lor în şirul vorbirii fiind folosit numai în subsidiar. În căutare de criterii obiective de identificare şi clasificare a unităţilor limbii, structuraliştii au recurs la criteriul posibilităţilor de îmbinare ale unităţilor pe axa sintagmatică. Distribuţia a fost folosită parţial de structuraliştii praghezi şi de L. Bloomfield (*Language*, 1933); analiza distribuţională a fost pe larg aplicată în lucrările elevului lui, Z. S. Harris, la care ea este concepută ca scopul principal al cercetării lingvistice [3]. Schema de proceduri începe cu datele brute ale vorbirii sub forma textului sau a unui corpus de enunţuri şi se încheie cu o prezentare a structurii gramaticale. Ea constă din două trepte majore: stabilirea unităţilor şi prezentarea distribuţiei lor la nivelul fonologic şi morfologic. Segmentarea textului, stabilirea elementelor relevante şi a cla-

---

[2] v. I. C o t e a n u, *Comutarea şi substituţia*, în vol.: *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 37.

[3] „The survey is thus explicitly limited to questions of distribution, i.e. of the freedom of occurence of portions of an utterance relatively to each other. All terms and statements will be relative to this criterion" (*Structural Linguistics*, Chicago, 1961, p. 5).

selor de elemente se face pe bază distribuțională, fără referire la însușirile substanței lor fonetice sau semantice [4], iar cercetarea relațiilor distribuționale dintre elemente se realizează în operații succesive, printr-o procedură mai complicată — dar justificată prin cerința rigorii — decît metodele intuitive, bazate pe criteriul sensului. Rezultatele analizei apar sub forma de liste de clase de elemente definite relațional, cu specificarea pozițiilor în care ele apar în cursul vorbirii.

Prin *distribuția* unui element lingvistic se înțelege suma pozițiilor sau a vecinătăților lui (environments) în raport cu apariția altor elemente [5]. În mod corespunzător, contextul sau vecinătatea sau poziția unui element constă din elementele alăturate în cadrul enunțului, stabilite pe baza acelorași proceduri folosite și la stabilirea elementului. Vecinătatea se referă la poziția elementelor înainte, după și simultan cu elementul cercetat [6].

Tipuri de distribuție

Compararea modalităților de distribuție a elementelor în vorbire, unele în raport cu altele, a dus la constatarea existenței mai multor tipuri de distribuție.

a) Se consideră că două unități lingvistice *A* și *B* se află în *distribuție identică* atunci cînd fiecare din ele poate să apară în toate contextele în care apare cealaltă.

b) Mai importantă este *distribuția complementară* (evidențiată de M. Swadesh). Ea caracterizează două unități *A* și *B* care nu au în comun nici un context; altfel spus, fiecare din ele apare numai în contexte din care cealaltă este exclusă. Elementele aflate în distribuție complementară nu se opun și nu sînt comutabile, ceea ce înseamnă că sînt echivalente structural.

Într-adevăr, în distribuția complementară se află întotdeauna variantele poziționale ale fonemelor: în latină *l* palatal apare în fața lui *e*, *i* sau *l* *(mille, milia)*, iar *l* velar în toate celelalte poziții; în limba engleză, *varianta clară* a lui *l* *(clear l)* se întîlnește numai înainte de vocale și de semivocale *(lake, along, million)*, iar *varianta întunecată* *(dark l)* numai înainte de consoane și la finală *(mill, people)*.

În distribuție complementară se află și alomorfele. Astfel, în latină la verbul „a fi" rădăcina apare sub forma *es-* în fața unei consoane, și sub forma *s-* în fața unei vocale *(esse, est, esto* față de *sum, sunt, simus)*; în engleză, desinențele pluralului se află în distribuție complementară: *-s* după consoane surde nesibiliante *(books, hats, cliffs)*, *-z* după vocale și după consoane sonore nesibilante *(bees, days, flowers, dogs)* și *-iz* după consoanele *-s*, *-z*, *-š*, *-č* *(glasses, dishes, buzzes, benches)*. Distri-

---

[4] „In both phonologic and morphologic analyses the linguist first faces the problem of setting up relevant elements. To be relevant, these elements must be set up on a distributional basis: *x* and *y* are included in the same element *A* if the distribution of *x* relative to the other elements *B*, *C* etc. is in some sense the same as the distribution of *y*" (Z. S. Harris, *lucr. cit.*, p. 7).

[5] „The distribution of an element is the total of all environments in which it occurs, i.e. the sum of all the (different) positions (or occurences) of an element relative to the occurence of other elements" (*lucr. cit.*, p. 15—16).

[6] „The environment or position of an element consists of neighborhood, within an utterance, of elements which have been set up on the basis of the same fundamental procedures which were used in setting up the elements in question. Neighborhood refers to the position of elements before, after, and simultaneous with the element in question" (*lucr. cit.*, p. 15).

buţia complementară e folosită ca procedură de reducere a variantelor la invariante.

c) *Distribuţia defectivă* caracterizează două unităţi *A* şi *B* atunci cînd posibilitatea de apariţie a uneia e exclusă din unele contexte în care cealaltă poate să apară. Astfel, în limba română *e* şi *i* *(A)* se află în distribuţie defectivă cu *ă* şi *î* *(B)*, întrucît ele au unele contexte comune, în care se află în raporturi de comutare: *răni/reni*, *rimă/rime*; *mină/mînă*, *rid/rîd*; totodată, însă, după oclusivele muiate *k'*, *g'* şi după africatele *č*, *ğ* pot să apară numai *e* sau *i* (niciodată *ă* sau *î*): *chem* (k'em), *ghem* (g'em), *cer* (čer), *cine* (čine), *ger* (ğer), *ginere* (ğinere) etc. Distribuţia lui *e* şi *i* e mai largă decît cea a lui *ă* şi *î*, [sferele lor se află în relaţia de incluziune. Tot astfel în limba română *r* şi *s* contrastează înainte de o vocală după pauză, ca în *rar/sar*, *rac/sac*, *ros/sos*, dar în faţa unei consoane, după pauză, poate să apară numai *s*: *stal*, *scaun*, *sport*, ceea ce arată că distribuţia lui *s* e mai largă, incluzînd, pe lîngă contextele lui *r*, şi contexte proprii.

Distribuţia defectivă a două unităţi poate să apară şi sub forma a două sfere care se intersectează: unităţile *A* şi *B* au unele contexte proprii şi unele contexte comune. Se disting aici două situaţii, şi anume:

α) *distribuţia contrastivă*, cînd două sau mai multe unităţi au cel puţin un context comun în care ele se află în raporturi de comutare; contextul comun pune astfel în evidenţă caracterul de unităţi independente (invariante) al celor două elemente. Astfel, în limba română *s* şi *z* au contexte specifice: *scară*, *stal*, *sport*, — *zbor*, *zdrăngăni*, *zgîria*, dar şi contexte comune, unde contrastează: *sac/zac*, *sare/zare*.

β) *distribuţia non-contrastivă* (Ch. Hockett), cînd două unităţi *A* şi *B*, avînd şi contexte proprii, au cel puţin un context comun în care se află în raporturi de variaţie. Astfel, în limba română, desinenţele de neutru pl. *-uri* şi *-e* au contexte specifice: *corturi*, *torturi*, *cîmpuri* şi *creioane*, *paltoane*, *robinete*, dar şi unele contexte comune *nivele* şi *niveluri*, *chibrite* şi *chibrituri* (variante libere).

După cum s-a văzut, distribuţia contrastivă şi cea non-contrastivă implică, în afara trăsăturilor distribuţionale, şi raportul de comutare sau de variaţie liberă între elemente care admit, pe lîngă contexte proprii, şi contexte comune [7].

Vecinătatea este utilizată în două moduri: fie că se consideră constant elementul şi se stabileşte inventarul de contexte care constituie distribuţia lui, fie că se consideră constant contextul şi se substituie în el diverse elemente, stabilindu-se în acest fel invariantele sau obţinîndu-se clase de substituţie (clase distribuţionale) de elemente capabile de a apărea în contexte identice sau analoge [8]. Clasele de elemente evidenţiate prin analiza distribuţională sînt folosite ulterior pentru descrierea construcţiilor în care intră aceste elemente, pentru alcătuirea formulelor silabei, a cuvintelor derivate, a propoziţiei.

Metoda analizei distribuţionale constă dintr-un complex de proceduri în care intervin, pe parcursul segmentării textului, comparaţia şi substituţia. Bazată pe un criteriu obiectiv de apreciere, această metodă

---

[7] Valeria Guţu Romalo, *Ditribuţia*, in vol.: *Elemente de lingvistică structurală*, p. 42.

[8] *Ibidem*, p. 48. Cf. şi V. I. Grigoriev, *Čto takoe distribucionnyĭ analiz?*, in: „Voprosy jazykoznanija" (1959), 1, p. 103.

s-a dovedit utilă pentru compararea și clasificarea elementelor limbii, pentru descoperirea relațiilor dintre ele. Ea furnizează date necesare atît descrierii unei limbi și comparației ei cu alte limbi într-o etapă dată, cît și studiului diacronic, pentru că însușirile distribuționale ale elementelor lingvistice se schimbă în cursul istoriei. Criteriul distribuției a jucat un rol important în elaborarea diferitelor metode probabilistice ale limbii.

Aplicarea metodei analizei distribuționale întîmpină unele dificultăți, mai ales datorită faptului că descriptiviștii nu au formulat suficient de clar sfera noțiunii de context, modul de alegere; căci e lucru știut că nu toate contextele sînt la fel de importante. O corectare în acest sens aduce conceptul de *context diagnostic*, care, admițînd o unică clasă de elemente, poate servi la definirea ei. Așa, de exemplu, în limba engleză contextul *The ... V* definește clasa numelui, contextele *-ed* și *-ing* definesc clasa verbului.

Metoda analizei distribuționale se utilizează mai ușor în fonologie, unde se operează cu cîteva zeci de unități, pentru care se pot stabili toate contextele, și mult mai greu la nivelele superioare, cu inventare mari și contexte foarte numeroase și de întinderi variate.

Analiza distribuțională a evidențiat unele lipsuri ale clasificărilor tradiționale, bazate în primul rînd pe substanța fonică și semantică. Astfel, s-a arătat [9] că definiția clasică a pronumelor ca substitute ale numelor se confirmă distribuțional în multe cazuri, dar nu în toate, ceea ce înseamnă, în fapt, că ele nu au distribuție identică, sferele contextelor lor nu coincid, ci se întretaie. Dar s-a văzut că și criteriul distribuțional duce la clasificări aproximative și că membrii aceleiași clase nu au distribuție identică decît în contexte caracteristice. Așadar, clasele de substituție nu sînt net diferențiate, ci au, fiecare, un centru și o periferie prin care se face trecerea către clasa vecină.

Metoda analizei distribuționale a pus în lumină unele aspecte relaționale ale unităților limbii și posibilitatea folosirii pe această bază în lingvistică a experimentului și a formalizării, care tind să facă din ea o știință exactă. Aplicarea ei nu poate, însă, servi ca argument pentru considerarea unităților limbii ca elemente pur relaționale și nu justifică înlăturarea din analiză a substanței limbii. Practica cercetării a dovedit că, împotriva unor declarații de principiu după care analiza lingvistică s-ar putea dispensa de apelul la însușirile substanței sonore și semantice, reducerea variantelor la invariante implică și luarea în considerare a asemănării între unități. Distribuția complementară e o procedură utilă pentru stabilirea variantelor poziționale, dar ea singură nu e suficientă. În distribuție complementară se pot afla și sunete total diferite ca substanță sonoră sau morfeme total diferite ca sens, care nu pot fi subsumate aceleiași invariante. Astfel, dacă radicalele din *s-um* și *es-t*, aflate în distribuție complementară, pot fi considerate alomorfe ale rădăcinii verbului „a fi“ în latină, diferența semantică este aceea care ne împiedică să admitem aceeași concluzie pentru radicalele din *s-um* „eu sînt“, *u-is* „tu vrei“, aflate tot în distribuție complementară.

---

[9] Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, 1968, p. 21, 166.

S-a mai arătat de către unii cercetători că rezultatele obținute cu ajutorul analizei distribuționale nu prezintă deplină siguranță și pentru că, prin forța lucrurilor, cercetătorul operează cu date dintr-un corpus finit de enunțuri, alese mai mult sau mai puțin întîmplător.

Analiza în constituenți imediați

S-a văzut că metoda comutării și cea a distribuției se aplică greu la unitățile din nivelele superioare ale limbii. În sintaxă mai ales, numărul de variante (enunțuri concrete) e practic infinit și chiar numărul de invariante este foarte mare. O metodă formalizată de reducere a variantelor sintactice la invariante este *analiza în constituenți imediați*. Principiile ei, expuse prima oară de L. Bloomfield (*Language*, 1933), au fost precizate în cadrul școlii descriptive americane de K. L. Pike (1943), R. Wells (1945) și alții.

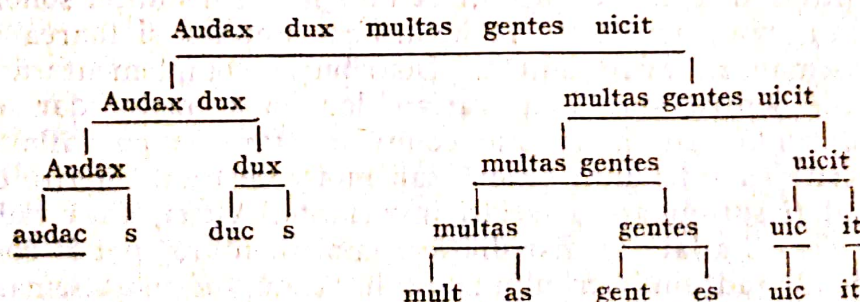
Cercetarea pleacă de la text (vorbire) și urmărește să degaje din el structura enunțurilor, prezentată sub forma unei construcții ierarhizate. Metoda constă dintr-un complex de proceduri, în cadrul cărora operațiile de segmentare succesivă fac apel și la testul substituției și la criteriul distribuțional. Astfel, orice enunț este segmentat succesiv pînă la cele mai mici unități biplane (morfeme), iar unitățile componente sînt transpuse din reprezentarea lor liniară, succesivă din vorbire, într-o schemă care evidențiază relațiile lor structurale.

Premisa analizei este aceea că fiecare fragment de vorbire, fiecare enunț se caracterizează printr-o structură binară. Ca atare, se operează o primă segmentare în două componente care sînt *constituenții imediați*. Fiecare din ei, la rîndul lui, este divizat în doi constituenți imediați și se continuă astfel segmentarea pînă la morfeme, care sînt *constituenții ultimi*.

Enunțul segmentat are reprezentări grafice diferite. Astfel fraza latină *Audax dux multas gentes uicit* e divizată succesiv și reprezentată prin:

Audax		dux		multas		gentes		uicit	
Audax dux				multas gentes uicit					
Audax		dux		multas gentes				uicit	
Audac	s	duc	s	multas		gentes		uic	it
Audac	s	duc	s	mult	as	gent	es	uic	it

sau

sau Audac ||| s || duc ||| s | mult ||| as || gent ||| es || uic ||| it.

Schema obținută reprezintă un model pentru o infinitate de fraze latine cu aceeași structură:

atribut — nume (subiect) — atribut — nume (obiect) — verb tranzitiv.

Segmentarea enunţului nu se face arbitrar, ci în conformitate cu construcţiile gramaticale ale fiecărei limbi. Constituenţii imediaţi de la fiecare nivel sînt legaţi prin relaţii de acelaşi tip: unităţile obţinute din prima segmentare (grupul subiectului şi grupul predicatului) se află în relaţii de interdependenţă, cele rezultate din segmentările ulterioare se află în relaţii de subordonare (determinare). În cursul analizei dispare graniţa dintre sintaxă şi morfologie.

În intenţia creatorilor ei, metoda analizei în constituenţi imediaţi urmează să descopere părţile componente ale unui enunţ, de la unităţi complexe spre unităţi din ce în ce mai simple. În acelaşi mod se efectua analiza şi în lingvistica tradiţională, cu diferenţa că descriptiviştii vor să evite orice apel la relaţii logice sau la sensul unităţilor. Pe baza analizei unui număr destul de mare de enunţuri, se degajă un număr limitat de tipuri sau modele structurale, de invariante, în care se încadrează întreaga varietate de enunţuri realizate în vorbire.

Criterii de diviziune a enunţului

Cea mai grea problemă care apare în cursul analizei este aceea a criteriilor după care se face diviziunea enunţului. Unii descriptivişti cer ca segmentarea să se facă după criterii strict formale, alţii admit şi criteriul semantic, considerînd că rolul analizei formale este numai acela de a confirma rezultatele. Pentru verificarea corectitudinii diviziunii se face apel la substituţie şi la distribuţie. Se consideră astfel că segmentarea a fost corect făcută dacă, înlocuind pe rînd constituenţii cu fragmente din alte enunţuri, se obţin fraze acceptabile gramatical în limba respectivă. Substituţia operează aici cu clase de elemente definite formal: *clasă de morfeme*, *clasă de secvenţe*, *clasă de forme*.

Prin *clasă de morfeme* se înţelege ansamblul tuturor morfemelor care pot figura în acelaşi context. Astfel, în engleză se consideră ca aparţinînd aceleiaşi clase de morfeme toate unităţile care apar în faţa lui *-ly* adverbial: *slow*, *near*, *quick*, *fixed* etc., dar nu şi *dead* din *deadly* unde *-ly* nu e adverbial [10].

De regulă, morfemele nu există izolat, ci se îmbină, formînd secvenţe. Prin *clasă de secvenţe* morfematice se înţelege ansamblul tuturor secvenţelor ale căror morfeme componente aparţin, fiecare, aceleiaşi clase de morfeme. Membrii unei clase de secvenţe conţin acelaşi număr de morfeme. De exemplu, în engleză *blackbird* şi *redcoat* aparţin aceleiaşi clase de secvenţe, pentru că *black* şi *red*, pe de o parte, *bird* şi *coat*, pe de alta, aparţin aceleiaşi clase de morfeme. O secvenţă aparţine la mai mult decît o clasă de secvenţe dacă cel puţin unul din morfemele ei constitutive aparţine la mai mult decît o clasă de morfeme. Întrucît deci o secvenţă e alcătuită din cel puţin un morfem, orice morfem este o secvenţă, iar invers nu, orice clasă de morfeme este o clasă de secvenţe, dar invers nu [11].

Totalitatea claselor de secvenţe care pot fi substituite reciproc, formînd un constituent al unui enunţ, alcătuiesc o *clasă de forme*.

Cum s-a arătat, fiecare enunţ este segmentat în doi constituenţi, adică în doi membri a două clase de secvenţe:

Audax dux| *multas gentes uicit*

---

[10] v. Rullon S. Wells, *Immediate Constituents*, in: „Language", 23, 1945; în trad. fr. în: „Langages", 20, 1970, p. 61—62.

[11] *Ibidem*, p. 63.

Fiecare din cei doi constituenți poate fi substituit

a) fie prin cîte un reprezentant al aceleiași clase de secvențe:
Fortis dux/ *multa oppida uidit*
Meus filius/ *multos libros legit*

b) fie printr-un reprezentant al altei clase de secvențe:
Ille/ *laborat*
Discipulus/ *Romam ire uult*
Romulus/ *Romam condidit*

În prima fază, enunțul poate fi divizat corect în cel puțin două moduri:

Astfel fraza din limba franceză

Je lis un roman picaresque

poate fi divizată fie în:

Je lis / *un roman picaresque*

fie în:

Je lis un roman / *picaresque*

Renunțîndu-se la criterii logice sau semantice, se consideră că, dintre două segmentări posibile, e preferabilă aceea care produce două secvențe de morfeme cu cele mai mari posibilități de substituire sau, altfel spus, segmentarea din care rezultă clase de forme mai bogate sau cu distribuție mai mare. E evident astfel că în exemplul de mai sus e preferabilă prima diviziune, unde cel de al doilea constituent *un roman picaresque* poate fi substituit prin: *un roman moderne, un article, les comédies de Molière, les maximes de La Rochefoucauld* etc., în timp ce a doua diviziune permite un număr mai limitat de substituiri al lui *picaresque: moderne, social, policier* etc.

Alegerea variantei optime a segmentării se realizează în practică nu prin calculul tuturor substituirilor posibile, ci prin cunoașterea intuitivă a limbii. E de așteptat ca un enunț ca acesta din limba engleză:

I like to be free

să fie divizat intuitiv în *I like* / *to be free* mai curînd decît în *I like to be* / *free*, întrucît toate substituirile lui *free* pot fi incluse în numeroasele clase de forme care pot figura în engleză după *I like*.

Evitarea referirii la criteriul semantic prezintă unele avantaje în ceea ce privește uniformitatea analizei și exactitatea rezultatelor, dar ea are drept consecință complicarea procedurii și imposibilitatea rezolvării satisfăcătoare a tuturor situațiilor. Astfel, pentru stabilirea rolului îndeplinit de fiecare din cei doi constituenți aflați la același nivel al analizei se recurge la testul comutării; unul din cei doi constituenți este substituit cu zero; dacă cel rămas formează un fragment de expresie corect gramatical în limba respectivă, partea eliminată reprezintă elementul subordonat, iar dacă constituentul rămas nu reprezintă o secvență corectă, fragmentul suprimat era elementul regent. Proba aceasta e eficientă într-o serie de situații ca, de exemplu, în limba latină, unde în

Scio / *te uenturum esse*

te uenturum esse se dovedește a fi elementul subordonat, suprimarea lui lăsînd enunțul corect *scio*, în timp ce *te uenturum esse* nu poate

figura de regulă în afara unui element regent; la fel se poate demonstra că enunțul *peto et quaeso* conține două propoziții regente legate prin coordonare, fiecare putînd figura singură. Dar testul substituției eșuează într-o serie de cazuri: astfel nu se poate demonstra ce fel de raport sintactic există între termenii constituentului fr. *cet enfant* din enunțul *cet enfant dort*, cîtă vreme atît suprimarea lui *cet* cît și cea a lui *enfant* produc enunțuri incorecte: **cet ... dort* sau **enfant dort*.

Există secvențe la care e preferabilă diviziunea în mai puțin sau mai mult de doi constituenți. O asemenea situație se întîlnește la secvențe coordonate de tipul sintagmei engl. *men, women and children*, care poate fi divizată corect numai ternar în *man / woman / and children*. După R. Wells [12], analiza în constituenți multipli poate fi admisă cu o unică condiție: fiind dat un segment format din trei secvențe continue *A*, *B* și *C*, dacă nu există nici un motiv pentru a se prefera analiza *A / BC* analizei *A B/C* și invers, acest segment trebuie analizat în trei constituenți *A/B/C*.

O greutate în segmentare o aduc și constituenții discontinui, de tipul construcțiilor din engleză cu verb + adverb, de exemplu *call back* în *call your child back*, al negației fr. *ne ... pas* în *je ne l'avais pas vu*. Un mod de a rezolva acest tip de construcții este acela de a prefera segmentarea care produce constituenți mai independenți: astfel diviziunea sintagmei *The French novel* în *French* și *the... novel* produce constituenți mai independenți și mai mobili decît diviziunea în *the / French novel*, fiind și mai conformă cu tipul fundamental de construcție determinant — determinat *(poor child, English literature* etc.*)*. Dar, după cum observă R. Wells [13], dacă admiterea de constituenți discontinui n-ar fi supusă altei restricții decît aceleia de a da constituenți cît mai independenți, analiza în constituenți imediați ar deveni prea complicată, pentru că ar implica studiul a foarte multe posibilități. Pentru simplificare, el propune o condiție, și anume: o secvență discontinuă formează un constituent dacă, într-o anumită vecinătate, secvența continuă corespunzătoare figurează ca constituent într-o construcție care este în armonie semantică cu cele în care figurează secvența discontinuă dată [14]. Astfel, într-un exemplu ca (*a*) *better* [*movie*] *than I expected*, constituentul discontinuu *better ... than I expected* se întîlnește ca secvență continuă, cu sens aproape identic, într-un context după copulă: *this movie is better than I expected*.

Metoda analizei în constituenți imediați poate da o prezentare unitară a structurii unor enunțuri diferite ca lungime și ca sens, permițînd astfel dezvăluirea tipurilor generale sau a modelelor structurale ale unei limbi. Prin mînuirea acestei metode structuraliștii încearcă să elibereze analiza gramaticală de conceptele logice sau psihologice, ca și de unele categorii și diviziuni tradiționale (clasificarea în părți de vorbire, diferența dintre sintagmă și propoziție etc.) și să introducă formalizarea și în sintaxă. Dar dacă procedurile formale introduc mai

---

[12] v. R. S. Wells, *Immediate Constituents*, p. 85.
[13] *Ibidem*, p. 86.
[14] De notat apelul explicit la factorul semantic.

multă rigoare în analiză, ele totodată îngustează sfera cercetărilor şi lasă nerezolvate numeroase probleme care privesc în special conţinutul comunicării.

2. Metode matematice

În ultimele decenii ale secolului nostru au luat o extindere tot mai mare cercetările de lingvistică aplicată, care au dat naştere unei metodici noi de studiere a limbii — lingvistica matematică.

Lingvistica aplicată are o vechime foarte mare, ea a însoţit în permanenţă cercetările teoretice asupra limbii. În sfera ei au fost cuprinse probleme ca: alcătuirea de manuale şi dicţionare, crearea de alfabete, stabilirea regulilor de transcripţie şi transliteraţie, formarea şi standardizarea terminologiei ştiinţifice etc. Dezvoltarea impetuoasă, în secolul nostru, a ştiinţei şi tehnicii a făcut să crească numărul şi importanţa cazurilor de rezolvare a unor probleme practice cu ajutorul lingvisticii. Astfel a apărut necesitatea creării de limbi formalizate pentru comenzile în maşini automate, pentru alcătuirea de maşini automate de stenografiat şi de tradus, necesitatea îmbunătăţirii sistemelor de transmitere a mesajelor etc. În toate aceste sectoare lingvistica este subordonată unor scopuri practice. Pentru îndeplinirea lor, limba trebuie formalizată, prezentată ca un sistem de simboluri şi acest lucru se poate realiza prin studierea şi interpretarea ei cu ajutorul unor procedee matematice. Totodată, aplicarea metodelor matematice la studiul structurii limbii poate aduce servicii şi lingvisticii ca ştiinţă teoretică, prin precizarea unor date şi prin descrierea mai exactă a unor aspecte. În acest caz, matematica este subordonată lingvisticii.

Se ştie că matematica studiază obiectele din realitate din punctul de vedere al aspectelor lor cantitative. Şi limba, ca orice fenomen, are anumite caracteristici cantitative şi relaţionale, care pot fi determinate cu precizie. Studiul acestor aspecte formează obiectul lingvisticii matematice.

Lingvistica matematică s-a născut din întîlnirea a două tendinţe. Pe de o parte, asistăm în epoca noastră la pătrunderea matematicii în diferite domenii: fizica, chimia, biologia, logica. Pe măsură ce anumite aspecte ale realităţii au fost cunoscute mai în profunzime, cu ajutorul procedeelor specifice fiecărei ştiinţe, s-a putut trece la formalizarea rezultatelor, la prezentarea lor sub aspectul unor formule matematice, care evidenţiază laturile lor cele mai generale. În prezent, metodele matematice încep să se aplice în studierea mecanismelor gîndirii, în vederea creării de maşini electronice care să preia o parte din activitatea nervoasă superioară — aceea care se produce în virtutea rutinei — şi să lase creierului uman mai mult răgaz pentru activitatea creatoare. Cum limba este strîns legată de gîndire, cercetătorii şi-au pus în mod firesc problema studierii formalizate a celui mai important instrument de formulare şi transmitere a gîndirii.

Pe de altă parte, şcolile structuraliste, aşa cum am văzut, şi-au îndreptat cercetările spre evidenţierea trăsăturilor comune limbii şi celorlalte sisteme de semne şi au căutat metode de descriere formalizată a limbii. În felul acesta, lingvistica structurală a pregătit terenul pentru aplicarea metodelor matematice. Lingvistica matematică a

preluat și a valorificat unele teze din lingvistica structurală, a introdus în analiza limbii metode mai exacte și a legat mai mult cercetările lingvistice de practică.

Lingvistica matematică cuprinde numeroase aspecte, din care ne vom opri la cîteva mai ușor de înțeles pentru cei care nu sînt matematicieni.

Statistica

Cea mai cunoscută aplicare a matematicii în studiul limbii este *statistica*. Metodele statistice, folosind legile calculului probabilității, studiază proprietățile numerice ale unui ansamblu de fapte. Statistica a fost folosită de multă vreme în lingvistică pentru determinarea proporției elementelor de diferite origini. Pe baza unor date statistice, intuite mai mult decît calculate cu precizie, au fost formulate o serie de noțiuni lingvistice cum este aceea de lege și de excepție de la lege, noțiunea de productivitate a unor elemente etc. Pe baza statisticii s-au putut trage concluzii cu privire la *frecvența* unor anumite elemente, iar frecvența, după cum a arătat încă B. P. Hasdeu [15] în teoria circulației cuvintelor, e un criteriu important în stabilirea rolului unei unități lingvistice. În prezent, statistica, cuprinzînd o serie de procedee complexe, este folosită pe scară largă în diferite aspecte ale studiului limbii.

Statistica fonologică are aplicații practice în stenografie, în tehnica telecomunicațiilor, pentru stabilirea condițiilor de transmitere a unui mesaj în condiții optime cu minimum de material. Prin calcularea frecvenței unor grupuri de foneme la începutul, mijlocul și sfîrșitul cuvîntului se poate ajunge la o determinare mai precisă a granițelor cuvîntului într-o limbă — problemă ce prezintă atît interes teoretic, pentru precizarea noțiunii de cuvînt, cît și practic, pentru transcrierea automată a vorbirii cu literele alfabetului.

Studiul frecvenței fonemelor în text evidențiază caracterul *vocalic* sau *consonantic* al unei limbi. S-a stabilit că în română cele mai frecvente litere (foneme) sînt, în texte literare, *e*, *i*, *a* (totalizînd 31,05%), iar în texte de presă *i*, *e*, *a* (totalizînd 35,9%); în limba rusă, primele trei locuri în ordinea frecvenței fonemelor le ocupă *o*, *e*, *a*, iar în engleză *e*, *t*, *o*.

Stabilirea frecvenței în vorbire a unui element este un factor important în studiul descriptiv al unei limbi. Astfel, în ceea ce privește limba română nu e suficient să se spună că la neutru plural se folosesc două desinențe (*-uri* și *-e*), ci e necesar să se specifice și frecvența lor relativă. De frecvență se ține seama și în studiul istoric. Astfel, în cazul unui element puțin frecvent, cercetarea comparativă a frecvenței lui în două etape diferite din istoria limbii va preciza dacă e vorba de un element pe cale de dispariție, cînd frecvența lui e în scădere, sau de un element în dezvoltare, cînd frecvența lui, deși redusă încă, este în creștere.

Statistica lexicală este folosită, uneori, și în caracterizarea stilului unui scriitor (stilostatistica). Datele de acest fel pot fi de folos pentru stabilirea paternității unei opere literare sau pentru datarea relativă a unei opere.

---

15 v. B. P. Hasdeu, *Istoria limbei române*, partea I, *Principie de lingvistică* în *Cuvente den bătrîni*, vol. III, 1881, p. 91–105.

Problemele de statistică lingvistică l-au preocupat încă din 1929 pe G. K. Zipf, care a dezvăluit în limbă o serie de legi și tendințe cu caracter statistic. Astfel, el a stabilit că există o relație invers proporțională între frecvență și rang [16] sau, altfel spus, că produsul lor este o constantă $f \cdot r = C$. Totodată, el a evidențiat o anumită relație statistică între cuvintele unui text: comparîndu-se frecvența (f) unui cuvînt și numărul de cuvinte cu aceeași frecvență (n), se observă că $n \cdot f^2$ este un produs constant (C). Aceste două legi se verifică numai la cuvintele cu frecvență medie. G. K. Zipf a încercat să dea și o interpretare a existenței acestor constante, considerînd că regularitățile statistice reprezintă un compromis între tendința spre economie de efort și tendința spre eficiență [17]. Într-o formulare asemănătoare, A. Martinet a arătat că în limbă se manifestă în permanență opoziția dintre nevoile de comunicare și principiul minimului efort; nevoile de comunicare cer unități mai multe, mai specifice și, proporțional, mai puțin frecvente, în timp ce inerția naturală a vorbitorilor produce un număr mai restrîns de unități, mai generale și cu o folosire mai frecventă [18].

Tot pe baze statistice G. K. Zipf a demonstrat că există un raport invers între lungimea unui cuvînt și frecvența lui, între gradul de complexitate a fonemelor și frecvența lor (fenomen remarcat anterior de foneticieni). În formulare matematică se arată că numărul de foneme din care este alcătuit un cuvînt este direct proporțional cu logaritmul mărimii care indică rangul sau $\frac{K}{\log r} = C$, în care:

K = număr de foneme
r = rang
C = constantă.

S-a calculat că în limba română frecvența cea mai mare o au cuvintele monosilabice (39,37%), urmate de cele bisilabice (24,11%); dintre acestea din urmă mai frecvente sînt cele cu structura CV—CV.

S-au făcut și unele încercări de aplicare a statisticii în semantică. S-a stabilit astfel că numărul de sensuri ale unui cuvînt este direct proporțional cu rădăcina pătrată a frecvenței lui sau $\frac{S}{\sqrt{f}} = C$ (unde S = număr de sensuri).

Rezumînd aceste calcule, G. Lepschy [19] arată că studiul listelor de frecvență în diferite limbi a evidențiat că cele mai frecvente cuvinte sînt: cele mai scurte, cele mai vechi, cele cu cea mai simplă structură morfologică și cele cu polisemia cea mai bogată. Aici statistica a confirmat și a formulat mai exact unele trăsături și tendințe ale limbilor pe care lingviștii le notaseră anterior. Statistica lexicală a fost folosită pentru stabilirea cuvintelor din fondul principal lexical și a listelor de cuvinte de primă urgență în însușirea unei limbi străine.

---

[16] Prin *rang* se înțelege locul pe care-l ocupă o unitate într-o listă în care unitățile sînt date în ordinea descrescîndă a frecvenței. *Frecvența* este numărul care indică de cîte ori apare o unitate într-un text dat.
[17] v. G. Lepschy, *lucr. cit.*, p. 142.
[18] v. *Éléments de linguistique générale*, ed. a II-a, Paris, 1961, p. 182.
[19] v. G. Lepschy, *lucr. cit.*, p. 144.

Datele statisticii lingvistice, utile atît cercetărilor aplicative, cît și studiului teoretic al limbii, nu trebuie neglijate, dar nici supraestimate. Ca orice studiu matematic, statistica are în vedere numai aspectele cantitative ale fenomenului, ea privește limba numai sub aspectul ei de cod.

Glottocronologia

Statistica matematică a fost aplicată și în studiul comparativ al limbilor înrudite sub forma *glottocronologiei*.

S-a arătat că metoda comparativă-istorică pune la îndemînă mijloace pentru precizarea înrudirii limbilor, pentru stabilirea materialului transmis din limba comună, pentru reconstruirea unei limbi-bază neatestate. Folosind datele geografiei lingvistice, se pot trage unele concluzii privitoare la configurația dialectală în cadrul limbii comune și la cronologia relativă a separării limbilor înrudite. În ultimele două decenii a apărut și încercarea de a se determina cronologia absolută a acestui proces cu ajutorul glottocronologiei. Principiile acestei metode au fost formulate de Morris Swadesh și Robert B. Lees. Este vorba de un procedeu de datare a diversificării unei limbi-bază cu ajutorul statisticii lexicale. În esență, principiile glottocronologiei sînt următoarele:

În vocabularul de bază al fiecărei limbi există un nucleu fundamental, non-cultural, mai persistent decît restul vocabularului și identic în toate limbile (de circa 100 sau 200 de cuvinte).

În toate limbile acest nucleu este înlocuit într-un ritm statistic constant sau, cu alte cuvinte, există un indice constant de păstrare pe mileniu a cuvintelor. Acest indice (sau *rata de retenție*) ar fi de 85% (după alții 86%, 81% sau 93%).

Potrivit acestei metode, se consideră că, la 1000 de ani de la separare, două limbi înrudite ar conține în nucleul fondului principal lexical 85% din elementele moștenite din limba-bază, la 2000 de ani de la separare, fondul comun ar fi de 85% din 85 sau 72,25% etc.

Pe această bază se face aplicarea în sens contrar: cunoscîndu-se procentajul de cuvinte păstrate în comun, se calculează timpul separării lor după formula:

$$T = \frac{\log C}{2 \log r},$$

în care:

T = timpul care s-a scurs de la separarea limbilor
C = procentajul de cuvinte înrudite păstrate
r = rata medie de retenție.

Lingviștii au făcut apel la glottocronologie pentru a stabili epoca de separare a limbilor care provin din aceeași limbă-bază, pentru a formula în procente gradul de înrudire a limbilor, pentru a stabili o clasificare genealogică mai precisă.

Pînă în prezent aplicarea glottocronologiei nu a dus la rezultate pozitive. Se ivesc greutăți în alcătuirea listei de cuvinte, care nu poate fi identică pentru toate limbile, în toate epocile. De asemenea e greu de admis o unică rată de retenție pentru toate limbile: ea variază în funcție de ritmul de dezvoltare istorică a unui popor, de migrații, bilingvism, de natura relațiilor care există între limbile înrudite după separarea lor din trunchiul comun etc. Mai trebuie adăugat că, în principiu, în lingvistică datele absolute sînt convenționale, căci orice

proces lingvistic, și mai ales unul de amploarea diversificării, nu se produce la o dată anumită, ci în decursul unei perioade îndelungate [20].

Teoria informației

În ultimele două decenii, lingvistica a stabilit relații cu o nouă ramură a științei — *teoria informației*, care studiază procesele de comunicare, în scopul de a asigura o transmitere mai rapidă, mai sigură și mai economică a mesajelor. În cadrul teoriei informației, limba este privită ca un *cod* din ale cărui elemente finite, în variate combinări după anumite reguli, se alcătuiește o infinitate de mesaje. Fiecare cod lingvistic are inventare proprii de simbolizare și reguli specifice de restricție în îmbinarea lor.

Cantitatea de informație

Metodele statistice îmbinate cu calculul probabilităților permit să se caracterizeze o limbă în ansamblu sau diferite unități ale ei din punctul de vedere al *cantității de informație* pe care o conțin. Conceptul științific de cantitate de informație a fost introdus în lingvistică din teoria informației și a comunicațiilor și el nu se confundă cu aprecierea subiectivă a importanței informației și nici cu cantitatea de idei pe care le transmitem. Fiecare unitate a unei limbi poartă o anumită cantitate de informație. Ea este cu atît mai mare cu cît unitatea respectivă poate fi mai greu prevăzută. O unitate a limbii care apare întotdeauna obligator într-un anumit context, a cărei apariție poate fi ghicită de auditor, nu poartă nici o informație (sau, în termeni matematici, cantitatea de informație pe care o posedă este egală cu zero).

Astfel în secvențe ca fr. *conformément à votre demande* sau engl. *relatively to the sun the earth is small*, prepozițiile fr. *à* și engl. *to*, trebuind să figureze obligator după adverbele precedente, sînt previzibile și, ca atare, nu aduc nici o informație.

Determinarea matematică a cantității de informație se face cu ajutorul calculului probabilității de apariție a unui semnal într-o situație dată. Probabilitatea apariției unui semnal se exprimă printr-un raport între numărul lui de apariții și numărul total de apariții ale semnalelor. Să presupunem că avem un cod alcătuit din două semnale A și B. La patru apariții ale lui A, B apare o singură dată. Probabilitatea apariției lui A va fi $\frac{4}{5}$, iar a lui B va fi $\frac{1}{5}$.

Cantitatea de informație a unui semnal este egală cu logaritmul în baza 2 a raportului invers care reprezintă probabilitatea apariției lui. Astfel, cantitatea de informație a semnalului $A = \log_2 \frac{5}{4}$, iar cantitatea de informație a semnalului $B = \log_2 \frac{5}{1}$. De aici rezultă că semnalul B, care apare mai rar, poartă o cantitate de informație mai mare față de A, care apare mai des.

Economie și redundanță

Teoria informației furnizează lingvisticii o serie de procedee pentru calcularea cantității de informație a diferitelor ei unități, pentru măsurarea gradului de previzibilitate a apariției unei unități în anumite poziții; ea stabilește, în fiecare limbă, care unități nu sînt previzibile și sînt strict necesare comunicării, și care dintre ele sînt previzibile și nu aduc informații (elemente redundante).

---

[20] cf. E. Coseriu, *Critique de la glottochronologie appliquée aux langues romanes*, in: *Actes du X-e Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, I, Strasbourg, 1962, p. 92.

Redundanța are forme de manifestare specifice în fiecare limbă. Astfel, notarea pluralului la substantivele însoțite de un numeral e o marcă redundantă (cf. lat. *tres reges* față de magh. *három kiraly*, unde substantivul rămîne la singular); tot redundantă este și notarea unei singure categorii gramaticale prin mai multe mărci fonetice.

Teoria probabilităților permite să se tragă concluzii asupra felului cum o limbă utilizează materialul din care este alcătuită. Se știe că orice limbă este formată din mai multe straturi. O unitate de rang superior se formează din îmbinarea unor unități de rang inferior. Astfel, din foneme se creează morfeme, din morfeme se alcătuiesc cuvinte etc. Cu un număr relativ mic de unități de rang inferior se poate obține un număr foarte mare de unități de rang superior, în limita legilor de îmbinare specifice fiecărei limbi. Cu ajutorul teoriei probabilităților se calculează numărul îmbinărilor posibile într-o limbă. Apoi se compară rezultatele obținute cu situația existentă în acea limbă și se apreciază dacă, pentru realizarea funcției de comunicare, sistemul acelei limbi este economic sau face risipă de material, adică e prea redundant. O asemenea cercetare s-a făcut la noi cu privire la morfemele limbii române [21]. S-a constatat că în limba română toate vocalele au rol morfologic, putînd constitui singure morfeme. Astfel *-a* este articol hotărît la substantive feminine (cas*a*), *-e* este desinență de nominativ-acuzativ singulare (pădur*e*) și de neutru plural (scaun*e*), *-i* este desinență de plural la masculine (codr*i*) și sufix al conjugării a IV-a (dorm*i*), *-o* este desinența de vocativ singular feminin (fetiț*o*), *-u* este sufix la perfect (făcu*i*), *-ă* este desinență de nominativ-acuzativ la substantive feminine (cas*ă*), iar *-î* este alt sufix al conjugării a IV-a (hotăr*î*). Se poate spune că, sub acest aspect, sistemul morfologic al limbii române este economic. În schimb, nu toate îmbinările de două foneme admise în limba română sînt folosite ca morfeme. Astfel, ceea ce s-ar putea reda printr-un morfem monosilabic se redă prin morfeme mai lungi, bisilabice (*-atic*) sau chiar trisilabice (*-enie*, *-eliște*, *-ărie*, *-ional* etc.). Sub acest aspect sistemul morfologic al limbii române nu este economic.

Relația dintre economie și redundanță poate fi urmărită și sub aspect diacronic. S-a calculat [22] astfel că, față de perioada latinei clasice (sec. I î.e.n.), în perioada secolelor I—IV e.n. a crescut redundanța vocalelor, în special a celor neaccentuate, a scăzut deci eficiența lor, ca și importanța relativă a vocalismului față de consonantism. Pe ansamblul sistemului fonologic entropia relativă a scăzut și în mod corespunzător redundanța a crescut. Cu referire la cuvinte, aceasta înseamnă că în perioada secolelor I—IV e.n. o secvență de foneme vehicula o cantitate de informație mai mică decît o secvență de lungime egală în secolele precedente, deci pentru o cantitate egală de informație a devenit necesară o secvență mai lungă. Aceasta ar fi una din explicațiile pentru care în latina vorbită din primele secole ale erei noastre se observă tendința înlocuirii temelor simple cu teme derivate (*ago-agito*), folosirea adverbelor și a prepozițiilor compuse

---

[21] cf. E. Vasiliu, *Economie și redundanță în planul morfematic*, în: „Studii și cercetări lingvistice", X (1959), 1, p. 7—16.

[22] cf. J. Herman, *Théorie de l'information et recherches diachroniques*, în: „*Actes du X-e Congrès international des linguistes*", Bucarest, 1969, I, p. 467—471.

(*desuper, abante, desubtus*), preferința pentru forme perifrastice verbale și utilizarea frecventă a prepozițiilor la cazurile oblice.

În cursul istoriei sale, o limbă devine mai mult sau mai puțin redundantă, transferă redundanța de la un nivel la altul, dar dincolo de tendința generală spre economie ea continuă să aibă elemente redundante într-un anumit grad, pentru că acestea garantează înțelegerea mesajelor în condițiile în care întotdeauna intervin în transmisie surse de alterare a lui.

Cercetările statistice și teoria probabilităților au fost folosite pentru descifrarea codurilor și apoi a scrierilor necunoscute. Astfel, la centrul de calcul din Novosibirsk s-a lucrat la descifrarea scrierii populației indiene maya din America Centrală cu ajutorul calculului probabilităților.

Una dintre sarcinile importante ale lingvisticii matematice este analiza limbii în vederea creării limbilor formalizate, folosite în mașinile automate. Această problemă prezintă interes teoretic, ea implică o abordare nouă a tuturor aspectelor mai importante ale limbii. Cercetări de acest fel se fac astăzi în multe țări. A fost elaborată o engleză model, fără neregularități și cu sintaxa bazată pe logică. La noi, Gr. Moisil a prezentat schița unei gramatici formalizate a limbii române.

Un mare ecou au stîrnit în ultimele două decenii încercările de realizare a traducerilor automate. După unele rezultate încurajatoare, în cursul cercetărilor au fost puse în lumină tot mai multe dificultăți, unele de nerezolvat în actualul stadiu al cunoștințelor. Pentru lingvistică aceste încercări s-au soldat cu crearea unor metode de cercetare formalizate privind analiza automată a limbii-sursă și sinteza automată a limbii-țintă.

Lingvistica matematică are o mare valoare aplicativă. Totodată, ea aduce servicii și lingvisticii teoretice. Cu ajutorul metodelor statistice s-au verificat și s-au precizat unele date obținute pe cale empirică, au fost evidențiate unele regularități în sistem. Crearea limbilor formalizate pentru mașinile electronice a repus în discuție, pe o bază nouă, probleme fundamentale ale teoriei limbii, cum este problema raportului dintre cuvînt și noțiune, dintre gramatică și logică, problema construirii limbilor artificiale etc.

În aprecierea rolului lingvisticii matematice trebuie să se țină seama de faptul că ea privește limba sub un singur aspect — acela de cod — și ca atare ea nu epuizează analiza limbii. Limba are numeroase alte aspecte, în afara celui semiotic, care trebuie studiate cu alte metode. Lingvistica matematică face aprecieri cantitative, formale, și rezultatele ei, pentru a fi utile în teoria limbii, trebuie interpretate și valorificate de lingviști.

BIBLIOGRAFIE

1. I. Coteanu, *Comutarea și substituția*, în vol.: *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 23–37.

2. J. Dubois et Fr. Dubois-Charlier, *Principes et méthode de l'analyse distributionnelle*, în: „Langages", 20, 1970, p. 3–12.

3. V. I. Grigoriev, *Čto takoe distribucionnyj analiz?*, in: „Voprosy jazykoznanija", 1, 1959, p. 100—103.
4. Valeria Guţu Romalo, *Distribuţia*, în vol.: *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967, p. 38—58.
5. G. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, Londra, 1972, p. 139—150.
6. B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 278—304.
7. S. Marcus, *Unele semnificaţii ale lingvisticii matematice*, în: „Limba română", 3, 1960, p. 3—12.
8. S. Marcus, *Lingvistica matematică*, ed. a II-a, Bucureşti, 1966.
9. Gr. Moisil, *Preliminariile traducerii automate*, in: „Limba română", 1, 1960, p. 3—10.
10. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 210—233.
11. *Tratat de lingvistică generală*, Bucureşti, 1972, p. 120—145.
12. Em. Vasiliu, *Metode de analiză în lingvistica modernă*, in: „Limba română", 6, 1960, p. 20—29.
13. Em. Vasiliu, *Fonclogia limbii române*, Bucureşti, 1965.
14. R. S. Wells, *Constituants immédiats*, in: „Langages", 20, 1970, p. 61—100.

XXIV. GRAMATICA GENERATIV-TRANSFORMAȚIONALĂ. GRAMATICA CAZURILOR

După cum s-a putut observa din capitolele precedente, istoria lingvisticii se prezintă, asemeni istoriei altor științe, ca o suită de negări, de discontinuități, fiecare direcție nouă negînd orientarea precedentă și propunînd o nouă metodologie. Dar privind lucrurile într-o perspectivă mai largă se observă totodată și continuitatea preocupărilor, reluarea — pe o bază nouă — după decenii sau secole a unor teme și probleme.

N. CHOMSKY

Lingvistica structurală a orientat cercetările spre găsirea unor metode de analiză sincronică și formalizată a limbii; cercetarea pleacă de la text și dezvăluie sistemul, adică inventarele de unități și tipurile de relații dintre ele. Aspectul taxonomic e cu deosebire evident în școala descriptivă. Dar, dată fiind complexitatea fenomenului lingvistic și dificultatea formalizării laturii sale semantice, metodele structurale trebuiau să fie și ele depășite, iar reacția s-a produs chiar în cadrul școlii descriptive, printr-o nouă direcție preconizată de Z. S. Harris și fundamentată prin lucrările lui N o a m C h o m s k y (n. 1928), fost elev al lui Z. S. Harris, profesor de lingvistică la Massachusetts Institut of Technology.

Este vorba de *gramatica generativă*. Spre deosebire de analizele structurale, care pleacă de la text pentru a dezvălui sistemul și care reprezintă astfel modele analitice, gramatica generativă se constituie ca un model sintetic, ca un sistem iterativ de reguli prin care se poate explica cum se produc (generează) toate frazele corecte gramatical într-o limbă dată. Ea reia, cu alte metode și la alt nivel, probleme teoretice abordate anterior în studiul limbii, ca, de exemplu, aspectul creator al limbajului relevat în *Gramatica de la Port Royal* [1] și în opera lui Wilhelm von Humboldt [2], și restabilește legăturile dintre lingvistică și psihologie. Această nouă direcție, cu orientare mentalistă, privește limba nu în mod static, ca pe o sumă de materiale și reguli, ci ca pe un material în elaborare, în continuă mișcare, ea ține seama și de cei care utilizează limba — vorbitor și ascultător — cu cunoștințele și intuițiile lor, și de situația sau contextul în care are loc comunicarea.

Competență și performanță

Autorii gramaticilor generative pleacă de la constatarea că fiecare limbă conține un număr finit de unități și de reguli cu ajutorul cărora vorbitorul formulează, iar ascultătorul înțelege un număr infinit de enunțuri foarte variate. Această capacitate a vorbitorilor, această

[1] Vezi cap. IV.
[2] Vezi cap. VI.

cunoaştere lingvistică implicită constituie *competenţa*; actualizarea sau manifestarea competenţei prin activitatea de producere şi rostire, în fiecare limbă, a infinităţii de enunţuri concrete constituie *performanţa*. În timp ce enunţurile concrete se uită, competenţa e înmagazinată în memorie, ea există virtual în creier; sistemul abstract care e competenţa nu poate fi studiat direct, la el se ajunge prin datele furnizate de performanţă. În cursul comunicării, ascultătorul (cititorul) apreciază în permanenţă competenţa lingvistică a interlocutorului prin raportare la competenţa proprie.

Pentru elaborarea unui model al performanţei e necesară mai întîi cunoaşterea competenţei, ea fiind aceea care, dincolo de datele variabile individuale (atenţie, memorie, context), fundamentează şi condiţionează performanţa [3].

După cum s-a observat, distincţia dintre *competenţă* şi *performanţă* corespunde, într-o oarecare măsură, distincţiei saussuriene dintre *langue* şi *parole*, cu diferenţa că *langue* a fost concepută ca un fenomen static, ca inventar de semne şi reguli, aspectul creator fiind raportat numai la *parole*. În realitate, în vorbire, ca şi în performanţă, se manifestă o creativitate care schimbă regulile (rule changing creativity), apar devieri de la regulile existente, care duc la modificări (obiect al istoriei limbii), în timp ce în limbă, ca şi în competenţă, se manifestă o creativitate guvernată de legi (rule governing creativity), inovaţii în limita legilor existente [4].

Sarcinile gramaticii

N. Chomsky a subliniat în numeroase rînduri că obiectivele ştiinţei limbii nu pot fi limitate la descrierea şi clasificarea unităţilor; în concepţia sa, aceste obiective sînt mult mai cuprinzătoare, ele implică interpretări şi explicaţii. Lingvistica trebuie să propună o teorie unitară care să explice aptitudinile şi intuiţiile lingvistice ale vorbitorilor, modul în care ei şi le-au format şi le utilizează. După părerea sa, o gramatică (o teorie a limbii) e adecvată din punct de vedere descriptiv în măsura în care ea descrie corect competenţa lingvistică a vorbitorului nativ ideal; descrierile structurale atribuite frazelor de o asemenea gramatică, distincţiile stabilite de ea între fraze corecte şi incorecte trebuie să corespundă cu intuiţia lingvistică a vorbitorului [5]. În esenţă, gramatica generativă este concepută a fi un model al însuşirii limbii [6]. În spiritul concepţiilor raţionaliste se admite că fiecare copil se naşte cu o schemă înnăscută, care devine treptat mai explicită şi mai diferenţiată, ceea ce înseamnă, în fapt, descoperirea de către el a gramaticii generative a limbii sale. O astfel de teorie a limbii, concepută ca ipoteză despre natura şi funcţionarea proceselor mentale care condiţionează capacităţile înnăscute ale limbajului şi despre procesul însuşirii limbii, trebuie să încorporeze şi o explicare a „universaliilor" lingvistice. În timp ce gramatica tradiţională a fost în mare măsură o teorie a „universaliilor" substanţiale, gramatica generativă urmează să includă şi cercetarea universaliilor formale.

---

[3] v. N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge—Massachusetts, 1966, p. 18; N. Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, 1968, p. 19.

[4] v. N. Ruwet, *lucr. cit.*, p. 51.

[5] v. N. Chomsky, *lucr. cit.*, p. 24.

[6] *Ibidem*, p. 57.

În vederea realizării acestui scop, gramatica (teoria limbii) urmează să construiască:

a) un *model al competenţei* vorbitorilor, adică o gramatică sub forma unui mecanism sau a unui sistem de reguli care asociază o interpretare semantică unui număr infinit de secvenţe acustice;

b) un *model al performanţei* vorbitorilor, adică un sistem de reguli care explică cum e pusă în acţiune competenţa în actele de vorbire; s-ar include aici un model al emisiei enunţurilor, unul al receptării lor şi o teorie a contextului.

c) o *teorie a însuşirii limbii*, care să evidenţieze ce este înnăscut şi ce se dobîndeşte prin învăţare.

Primul pas în această direcţie îl constituie *gramatica generativă*, a cărei sarcină elementară este de a formula explicit regulile după care sînt produse toate (şi numai) frazele corecte gramatical dintr-o limbă, excluzîndu-le explicit pe cele negramaticale. Autorii gramaticilor generative au subliniat, în numeroase rînduri, că sistemul regulilor construit de ei nu reprezintă modelul procesului de construire de către vorbitori a frazelor reale, cu alte cuvinte această gramatică nu este un model al *funcţionării* limbii, ci un model al *competenţei* tacite, intrinsece, care fundamentează funcţionarea reală [7]. Ea este o „gramatică a regulilor", care face apel la intuiţie şi la conceptul de creativitate, deosebindu-se astfel atît de gramatica structurală a descriptiviştilor, bazată pe o viziune statică şi construită pe termeni definiţi distribuţional, cît şi de gramatica tradiţională, care, făcînd şi ea apel la intuiţia celor care posedă deja gramatica limbii respective, dă indicaţii ce nu pot fi însă aplicate mecanic. În concepţia lui N. Chomsky, gramatica devine analogă unei maşini de calcul, care enumeră (aici generează) fraze gramaticale pe baza unui ansamblu de instrucţiuni (aici regulile gramaticale). Este vorba deci, în esenţă, de un mecanism finit, capabil de a produce un ansamblu infinit de fraze gramaticale şi de a asocia fiecărei fraze o descriere structurală, sarcina finală fiind aceea de a furniza în termeni formali, precişi şi sistematici, un număr de date care determină reprezentarea fonetică şi interpretarea semantică a frazei [8].

Tipuri de gramatici generative

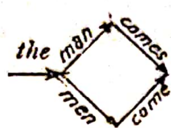
Punctul de plecare în crearea gramaticilor generative îl constituie lucrarea lui N. Chomsky, *Syntactic Structures* (Haga, 1957). Sînt enumerate aici trei tipuri succesive de modele generative, şi anume:

1) *Gramatica cu număr finit de stări* (finite state grammar). Ea poate fi reprezentată ca un mecanism sau o maşină de calcul care trece printr-un număr finit de stări, de la starea iniţială la starea finală; la fiecare trecere de la o stare la alta se produce un simbol (un cuvînt); fiecare trecere cu emisie de simbol corespunde unei instrucţiuni a maşinii (unei reguli gramaticale). Fiecare secvenţă corespunde unei fraze, într-o reprezentare liniară, de la stînga la dreapta, marcînd ordinea temporală. Limba produsă de o asemenea gramatică este o limbă

---

[7] v. N. Chomsky, *lucr. cit.*, p. 140.
[8] v. N. Ruwet, *lucr. cit.*, p. 17.

cu un număr finit de stări (finite state language) [9]; ea e prezentată sub forma unui ansamblu de secvențe de morfeme emise succesiv:

prin extindere

Fiecare nod corespunde cu o stare a mașinii; trecerea de la o stare la alta poate fi admisă pe mai multe căi și prin adăugiri de secvențe de diferite lungimi. Modelul matematic al acestei gramatici este cel al proceselor Markov cu stări finite, cel mai simplu mecanism finit capabil de a genera un număr infinit de fraze. Gramatica cu număr finit de stări reprezintă o formalizare a teoriei celor două axe ale limbii: tranzițiile admise corespund unei clase paradigmatice, fiecare tranziție corespunde unei poziții în frază.

După cum observă N. Chomsky [10], o asemenea gramatică e inadecvată ca model al limbilor naturale, care nu sînt limbi cu număr finit de stări, ea este un model limitat, care nu poate oferi descrierea structurală a tuturor frazelor unei limbi.

2) *Gramatica de structură a grupului* (modelul sintagmatic) reprezintă, în fapt, formalizarea analizei în constituenți imediați. E o gramatică mai puternică decît modelul cu stări finite și cu o concepție diferită despre nivelele lingvistice. În esență, ea este o „gramatică de liste", conținînd un inventar și o clasificare de elemente și de secvențe de elemente, de clase de elemente și clase de secvențe. Fiecare listă specifică componența unui tip de constituent în termenii constituenților lui imediați[11], în forma P→SN + SV, SV→$V_{(intr)}$ sau SV→$V_{(trans)}$ + SN*. În această reprezentare liniară, elementele din dreapta reprezintă expansiuni ale elementelor din stînga, formulate pe baza regulilor de rescriere. Astfel fraza fr. *le garçon pleure* e reprezentată ca

P⟶SN + SV	art⟶le
SV⟶V_i	N⟶garçon
SN⟶art + N	V⟶pleure

iar fraza *le garçon mange une pomme* prin

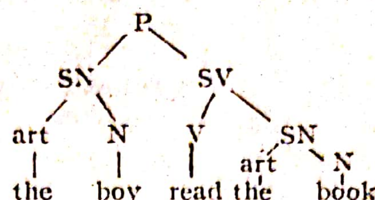
P⟶SN + SV	art⟶le, une
SV⟶V_t + SN	N⟶garçon, pomme
SN⟶art + N	V⟶mange

Fraza engl. *The boy read the book* poate fi reprezentată fie ca o derivație liniară, rezultată din aplicarea regulilor de rescriere:

P⟶SN + SV	art⟶the
SN⟶art + N	N⟶boy, book
SV⟶V_t + SN	V⟶read

[9] v. N. Chomsky, *Syntactic Structures*, p. 19.
[10] *Ibidem*, p. 21.
[11] v. N. Ruwet, *lucr. cit.*, p. 114.
* P = propoziție; SN = sintagmă nominală; SV = sintagmă verbală; → = se rescrie.

fie ca o derivaţie în formă de diagramă:

care reţine ceea ce-i esenţial pentru determinarea structurii frazei (analiza constituenţilor).

În esenţă, deci, o asemenea gramatică, incluzînd descrierea structurii limbii prin analiza în constituenţi imediaţi, poate fi definită printr-un ansamblu finit de şiruri iniţiale şi un ansamblu finit de indicaţii (reguli de rescriere). Deşi mai puternic decît gramatica cu număr finit de stări, modelul sintagmatic se dovedeşte şi el insuficient pentru a satisface scopul esenţial al unei gramatici generative: el prezintă limitări, simplifică prea mult procesele lingvistice reale şi nu poate formaliza anumite restricţii de selectare.

Transformare

3) O modalitate de remediere a insuficienţelor gramaticii de structură a grupului a fost introducerea conceptului de *transformare*, care a dat numele noului tip de gramatică generativă. S-a arătat că se poate ajunge la o descriere simplă şi totodată completă a sintagmelor unei limbi cu condiţia de a admite că regulile sintagmatice realizează numai o parte a descrierii structurale şi nu produc direct fraze, ci numai o suită de elemente terminale, relativ abstracte, forma finală a frazei fiind obţinută printr-un nou tip de reguli (transformări). Noţiunea ca atare nu este nouă; la ea s-a făcut apel şi în gramaticile tradiţionale, unde se notau, de exemplu, modificările prin care o construcţie activă devine pasivă, iar o propoziţie afirmativă se transformă într-una interogativă sau negativă; în gramaticile latine se consemnează regulile de trecere a propoziţiilor din stilul direct *(oratio recta)* în stilul indirect *(oratio obliqua)*, modalităţile de transformare a unor circumstanţiale în construcţii participiale etc. [12]

Sub aspect teoretic, problema a fost abordată, după cum s-a văzut, în *Gramatica de la Port Royal*. În cadrul lingvisticii descriptive bazele modelului transformaţional au fost puse de Z. S. Harris, sub forma unui tip de analiză sintactică complementar analizei în constituenţi imediaţi: enunţul e descompus în propoziţii elementare şi operaţii elementare asupra lor; cu ajutorul noţiunii de transformare Z. S. Harris încearcă să stabilească elemente echivalente, grupate în clase de echivalenţă; dar acest model analitic rămîne la el o gramatică de liste, de tipuri de fraze şi de tipuri de sintagme dintr-o limbă, descrise sub forma unor secvenţe de morfeme; transformările reprezintă aici tipuri de relaţii între două secvenţe de clase de morfeme.

Gramatica transformaţională

La N. Chomsky gramatica transformaţională devine un model sintetic (generativ), al cărui scop nu este de a descrie un ansamblu de fraze, ci de a explica cum se produc ele. El a preluat de la Z. S. Harris ideea că în spatele infinităţii de enunţuri, variate ca structură şi întindere, există un număr finit de propoziţii-nucleu (kernel sen-

---

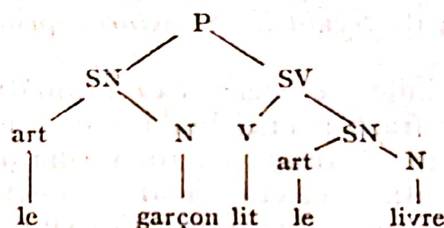
[12] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 231.

tences), propoziţii simple, declarative, cu verb activ, iar mecanismele de generare a infinităţii de enunţuri se află localizate în partea transformaţională a gramaticii. Spre deosebire de Z. S. Harris, N. Chomsky consideră că transformările se produc într-o ordine determinată, astfel încît o regulă de transformare ţine seama de rezultatele regulilor precedente [13].

În gramatica generativă, transformările nu se aplică frazelor concrete, ci unor structuri abstracte (indicatori sintagmatici), pe care le convertesc în alte structuri abstracte (indicatori sintagmatici derivaţi), iar acestea devin în final fraze concrete.

Modul de alcătuire a gramaticii transformaţionale a cunoscut numeroase variante şi se află şi în prezent în discuţie. Prima ei formă o găsim în lucrarea deja citată a lui N. Chomsky din anul 1957, *Syntactic Structures*. Componentele acestei gramatici sînt:

1) *Secvenţe de reguli de structură a grupului de cuvinte,* care prezintă structura propoziţiei (sentence) în constituenţi, într-o schemă arborescentă, formată din şiruri succesive, ale căror elemente sînt dominate la nivelul superior de alte elemente (noduri); astfel propoziţia fr. *le garçon lit le livre*

2) *Secvenţe de transformări*; ele aplică transformări specifice, obligatorii sau opţionale, la şirurile finale de reguli de structură a grupului. Regulile de transformări, pe care le regăsim citate şi în lucrările ulterioare, sînt de mai multe feluri [14]:

a) reguli de expansiune: lat. *credo te hostes uicisse* reprezintă o expansiune a propoziţiei *credo illud*;

b) substituţia simplă: lat. *constitueram rus ire* devine, prin substituţie, *constitueram ut rus irem*;

c) suprimare: $A + B \rightarrow B$ sau $A + B \rightarrow A + \varnothing$: lat. *Carthago deleta est a Romanis* → *Carthago deleta est*;

d) permutare: $A + B \rightarrow B + A$:
lat. *fac plane sciam quid agatis* → *quid agatis fac plane sciam*

c) adiţiune: $A \rightarrow A + B$: *lupus* → *lupus in fabula.*

În cadrul transformării prin adiţiune, un rol important revine regulilor recursive, cu ajutorul cărora se creează structuri sintactice complexe din altele mai simple; ele pot fi aplicate în număr oricît de mare — teoretic infinit — ducînd, de fiecare dată, la combinaţii şi aranjamente noi. O regulă recursivă frecventă este aceea de inserare a unei propoziţii într-o propoziţie existentă. Astfel propoziţia latină *cognosco hominem* poate fi dezvoltată prin relative → *cognosco hominem qui librum legit* → *cognosco hominem qui librum quem Cicero*

---

[13] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 229.
[14] Citate după N. Ruwet, *lucr. cit.*, p. 250–251.

scripsit legit. Aceste tipuri de transformări pot funcţiona singure sau combinate. Ordinea aplicării lor depinde de modul în care au fost formulate regulile gramaticii.

În *Syntactic Structures*, N. Chomsky face distincţie între propoziţii nucleare (kernel sentences), produse prin aplicarea de transformări obligatorii la şirurile finale de elemente (constituenţii ultimi), cum sînt afix + verb → verb + afix (ex. *t* + *lauda* > *laudat*) şi propoziţii non-nucleare (non-kernel sentences), care mai implică şi transformări opţionale, de tipul transformării pasive [15]: lat. *Romani Carthaginem deleuerunt* → *Carthago deleta est a Romanis*. Ulterior, în locul acestei distincţii s-a făcut apel mai frecvent la diferenţa dintre structura de adîncime şi structura de suprafaţă. În *Syntactic Structures*, regulile lexicale sînt incluse printre regulile de structură a frazei.

3) Cel de al treilea component — *secvenţele de reguli morfofonemice* — converteşte produsul regulilor de structură a grupului şi al regulilor transformaţionale în enunţuri sau în simboluri de sunete, litere sau fascicule de trăsături distinctive.

O formă nouă a gramaticii transformaţionale a prezentat N. Chomsky în lucrarea *Aspects of the Theory of Syntax* (ed. I 1965), parţial modificată în lucrări ulterioare ale autorului ei şi ale altor cercetători. Ea diferă de *Syntactic Structures* prin organizare şi modul de analiză.

S-a arătat în paginile precedente că o gramatică generativă trebuie să asocieze la fiecare frază a unei limbi o descriere structurală, adică un ansamblu de relaţii abstracte cu rol mediator între reprezentarea fonetică şi cea semantică, efectul final al unei asemenea gramatici fiind acela de a lega o interpretare semantică cu o reprezentare fonetică, relaţie mediată de componentul ei sintactic [16]. În vederea realizării acestui scop, care reprezintă, în fapt, modelarea capacităţii vorbitorilor de a asocia o interpretare semantică unui ansamblu infinit de semnale acustice, noua gramatică transformaţională chomskyană e alcătuită din trei componenţi: *un component central, creator* (sintactic), şi *doi componenţi interpretativi* (semantic şi fonologic).

Componentul sintactic

Componentul *sintactic* conţine procedeele recursive capabile de a genera un ansamblu infinit de fraze. El este alcătuit dintr-o *bază*, care generează structura de adîncime, supusă interpretării semantice, şi un subcomponent *transformaţional*, care o desfăşoară în structura de suprafaţă, supusă interpretării fonologice.

Baza componentului sintactic e formată dintr-un sistem de reguli care generează o mulţime restrînsă de lanţuri fundamentale, cărora li se asociază descrieri structurale sub forma de indicatori sintagmatici (phrase markers). Aceşti indicatori sintagmatici reprezintă unităţile elementare din care se constituie structura de adîncime. Succesiunea de indicatori sintagmatici formează fundamentul din care se construiesc, prin transformări, propoziţiile reale [17]. Dintre propoziţiile cu un singur indicator sintagmatic de bază fac parte şi propoziţiile nucleare, propoziţii simple, a căror generare presupune un număr minim de transformări. Mecanismul generării de indicatori sintagmatici constă dintr-un

---

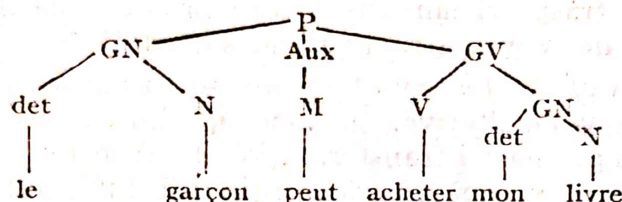
[15] v. R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 228.
[16] v. N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, p. 135—136.
[17] *Ibidem*, p. 17—18.

sistem de reguli de transcriere de tipul A → Z/x — y, ceea ce înseamnă că A se realizează ca lanțul Z în contextul x — y. Astfel, propoziția fr. *le garçon peut acheter mon livre* se transcrie ca succesiunea de reguli

P → GN⌒Aux⌒GV
GV → V GN
GN → det⌒N
GN → N
det → le
Aux → peut

M → peut
N → garçon
N → livre
V → acheter

Iată cum e reprezentat în diagramă un indicator sintagmatic de bază:

Simbolurile includ: a) formative *(le, garçon, livre)* și b) simboluri categoriale (GV, GN, N, V*); formativele reprezintă unități lexicale *(garçon, livre, acheter)* și unități gramaticale (prezent, posesiv etc.) [18].

Baza componentului sintactic e alcătuită, la rîndul ei, dintr-un lexicon și un subcomponent categorial. *Lexiconul* sau lista formativelor lexicale e format dintr-o mulțime neordonată de înregistrări (entries) lexicale, fiecare înregistrare constînd dintr-o matrice a trăsăturilor fonologice distinctive (D), alese din mulțimea universală de trăsături distinctive, și dintr-un simbol complex (C), reprezentînd o mulțime de trăsături sintactice, semantice, trăsături indicatoare ale proceselor morfologice și transformaționale etc. [19]. În plus, lexiconul conține și reguli de redundanță, al căror rol este de a asigura restricții generale la toate înregistrările lexicale, deosebind în acest mod înregistrările posibile de cele imposibile pentru o anumită limbă [20]. În ansamblu, deci, lexiconul caracterizează proprietățile individuale ale unităților lexicale particulare care urmează să fie inserate în pozițiile specificate de indicatorii sintagmatici. S-a arătat mai sus că mecanismul generării de indicatori sintagmatici constă dintr-un sistem de reguli de transcriere. Acest sistem formează *subcomponentul categorial* al bazei componentului sintactic. El constă dintr-o succesiune de reguli de transcriere și poate fi conceput ca o gramatică de constituenți (de structură a grupului) independentă de context. Rolul acestui subcomponent este acela de a defini în mod implicit funcțiile și relațiile gramaticale de bază ale elementelor din structura de adîncime, determinînd interpretarea lor semantică, și de a specifica o ordine a lor subiacentă abstractă, care face posibilă funcționarea regulilor transformaționale [21]. Mai trebuie adăugat că,

---

* P = propoziție; GN = grup nominal; GV = grup verbal; det = determinant, articol; aux = auxiliar; M = modalitate.

[18] N. Chomsky, *lucr. cit.*, p. 65.

[19] *Ibidem*, p. 164.

[20] *Idem*, p. 164.

[21] *Ibidem*, p. 122, 136, 141.

în afara regulilor independente de context (regulile de legare), din care e constituit subcomponentul categorial, regulile de transcriere implică și reguli de subcategorizare și de selecție dependente de context.

În afară de bază, componentul sintactic are și un subcomponent transformațional. Baza generează indicatorii sintagmatici fundamentali ai propoziției; această structură de adîncime abstractă, care exprimă conținutul semantic al unei propoziții, este convertită în propoziție concretă prin regulile de transformare, care dau naștere unui indicator sintagmatic derivat sau unei structuri de suprafață, care determină forma fonetică a propoziției.

Subcomponentul transformațional constă dintr-o succesiune de transformări singulare, care trebuie astfel construite încît să poată specifica și adăuga trăsături sintactice care produc derivări transformaționale, pînă la derivarea structurii de suprafață [22].

Și în *Aspects of the Theory of Syntax* se specifică că transformările pot fi obligatorii și facultative. În concepția lui Chomsky, neacceptată de toți autorii de gramatici transformaționale, transformările nu produc modificări de sens, ele păstrează conținutul informațional, afectînd numai categoriile gramaticale. Se consideră astfel că numai informația sintactică conținută în indicatorii sintagmatici subiacenți ar fi pertinentă pentru interpretarea semantică a frazelor și numai informația sintactică conținută în indicatorul sintagmatic derivat final ar fi pertinentă pentru interpretarea fonetică a frazei.

Componentul semantic

Componentul *semantic* al gramaticii transformaționale dă o interpretare semantică structurii sintactice, adică construiește semnificația unei fraze pornind de la conținuturile semantice ale elementelor terminale ale indicatorilor sintagmatici (morfeme), pe care le combină pe baza sistemului de relații reprezentate prin indicatorii sintagmatici. Această combinare a semnificațiilor din elementele terminale se realizează cu ajutorul regulilor de proiecție ale componentului semantic, aplicate succesiv, de jos în sus, prin amalgamarea sensurilor aparținînd constituenților dominați de același nod de indicator sintagmatic, ceea ce reflectă faptul că semnificația unei fraze nu se reduce la suma sensurilor elementelor ei componente.

Gramatica transformațională a readus în discuție problema delimitării semanticii de sintaxă. Anumite reguli restrictive privind îmbinarea de cuvinte sînt formulate pe baza conținutului semantic al termenilor. Astfel, printre regulile de transcriere dependente de context unele sînt reguli stricte de subcategorizare, de exemplu verbele pot fi categorizate strict în tranzitive (*facio*, *uideo* etc.) și intranzitive (*eo*, *dormio* etc.); încălcarea regulilor duce la propoziții negramaticale de tipul *Ille facit*; alt tip de reguli de transcriere dependente de context sînt cele selecționale, ale căror încălcări produc fraze inacceptabile semantic [23], cum sînt acelea în care subiectul unui verb tranzitiv e un substantiv abstract sau nume de lucru, de exemplu *Fortitudo animi uidebat milites Romanos*, sau cele absurde sub aspect logic, ca de ex. *Agnus lupum edit*, sau total lipsite de sens, ca de ex. *Viridis mens uelociter dormit*.

---

[22] v. N. Chomsky, *lucr. cit.*, p. 143.
[23] Cu rezerva că unele pot fi interpretate metaforic.

În *Aspects of the Theory of Syntax*[24] se arată că problema relației dintre semantică și sintaxă nu a fost soluționată și nu se poate decide apriori dacă sarcina explicării acestor devieri revine componentului sintactic, care ar urma să funcționeze în termeni de restricții selecționale (implicînd categorii de tipul animat, abstract etc.), sau componentului semantic.

Componentul fonologic

Componentul *fonologic* al gramaticii transformaționale constă dintr-un ansamblu de reguli care traduc structura abstractă generată de componentul sintactic și interpretată de componentul semantic în secvențe de semnale sonore; fiecare lexem este reprezentat printr-o suită de foneme, fiecare fonem, printr-un fascicul de trăsături distinctive. Regulile fonologice se aplică ciclic, întîi la elementele minimale (formative), apoi la constituenții care le conțin. În felul acesta, o reprezentare fonetică a întregii propoziții este realizată în temeiul proprietăților fonologice intrinseci abstracte ale formativelor ei și ale categoriilor din structura de suprafață[25].

Structura de adîncime și structura de suprafață

În concepția chomskyană a gramaticii transformaționale se consideră că reprezentarea sintactică a unei fraze cuprinde, în esență, două nivele, și anume: structura de *adîncime* (deep structure), care conține ansamblul indicatorilor sintagmatici subiacenți și interpretarea lor semantică, și structura de *suprafață* (surface structure), care conține indicatorii sintagmatici derivați finali și interpretarea lor fonetică. De aici rezultă că opoziția dintre cele două structuri se realizează atît la nivelul întregii gramatici, între componentul semantic și cel fonologic (ceea ce justifică relația arbitrară dintre semnificant și semnificat), cît și în interiorul componentului sintactic, între regulile de structură a frazei, care generează structura de adîncime, și regulile transformaționale, care o convertesc în structură de suprafață.

Gramatica structurală s-a limitat la analiza structurii de suprafață, dar gramatica tradițională, preocupată și de analiza ideilor formulate cu ajutorul limbii, s-a referit sporadic la diferența dintre cele două structuri ca diferență între conținutul gîndirii și forma în care este exprimat; s-a vorbit astfel despre subiect logic (în fapt subiect în structura de adîncime) și subiect gramatical (în structura de suprafață), de elemente subînțelese (în fapt existente în structura de adîncime și supuse transformării de suprimare) etc.[26] Sub aspect teoretic, problema aceasta e tratată pentru prima oară pe larg în *Gramatica de la Port Royal*, fapt pentru care N. Chomsky crede că poate descoperi în ea primele elemente ale unei gramatici transformaționale[27].

Conceptul de transformare și distincția dintre cele două structuri sînt elementele definitorii ale gramaticii generative de tip transformațional. Cu ajutorul lor pot fi interpretate situațiile de sinonimie și de omonimie (ambiguitate) sintactică. Pentru aceasta gramatica urmează să distingă și să definească cu precizie noțiunile de *funcție* gramaticală

---

[24] N. Chomsky, *lucr. cit.*, p. 78.
[25] *Ibidem*, p. 143—144.
[26] v. Sanda Golopenția-Eretescu, *Structura de suprafață și structura de adîncime în analiza sintactică*, în: „Probleme de lingvistică generală", V (1967), p. 154—155.
[27] v. N. Chomsky, *Cartesian Linguistics. A chapter in the history of rationalist thought*, New York, 1966.

(de tipul subiect, obiect, predicat), de *relație* gramaticală (de tipul raportului dintre subiect și predicat, verb tranzitiv și obiect, determinat și determinant) și de *categorie* gramaticală, în sensul de constituent (de tipul SN = sintagmă nominală, SV = sintagmă verbală, N = nume, V = verb etc.) [28].

În felul acesta se va putea explica noțiunea de *tip de frază* (afirmativă, negativă, interogativă), arătînd, de exemplu, că între propozițiile:

Je n'ai rien donné à personne
Je n'ai pas vu ce spectacle

există același raport ca între propozițiile

J'ai donné quelque chose à quelqu'un
J'ai vu ce spectacle

Prin apel la noțiunile ei fundamentale, gramatica transformațională poate explica de ce fraze foarte asemănătoare în structura de suprafață trebuie interpretate diferit din punct de vedere semantic, ca, de exemplu:

rom. *Am comandat o haină croitorului meu*
Am comandat o haină fiului meu

fr. *J'ai fait faire une robe à ma couturière*
J'ai fait faire une robe à ma fille

De asemenea, fraze construite la fel în structura de suprafață, ca

rom. *Ion este de temut*
Ion este de compătimit

fr. *Jean est difficile à vivre*
Jean est difficile à comprendre

engl. *John is eager to please*
John is easy to please

se dovedesc a avea o organizare sintactică și sensuri diferite în structura de adîncime:

rom. *Lumea se teme* de *Ion*
Lumea compătimește pe *Ion*

fr. *Quelqu'un vit* avec *Jean*
Quelqu'un comprend Jean

engl. *John is eager; John pleases somebody*
It is easy; somebody pleases John [29]

---

[28] v. N. Ruwet, *lucr. cit.*, p. 56.
[29] v. *Ibidem*, p. 56–57; G. Lepschy, *lucr. cit.*, p. 130.

De asemenea, prin apelul la noțiunea de transformare sînt explicate ambiguitățile sintactice, ca în exemplele:

rom. *A lovit pe un om* **cu un băț**

fr. *Il a frappé un homme* **avec un bâton**

engl. *He hit a man* **with a stick**

în care ultima sintagmă este, în structura de adîncime, atribut al lui „om" sau instrumental pe lîngă verbul „a lovi".

Concluzii

Gramatica transformațională a preluat cercetarea sistematică și formalizată inaugurată de lingvistica structurală și le-a extins la o problematică mai largă. Ea a cuprins în analiză și latura de conținut a limbii, a desființat ierarhia dintre nivele, integrînd într-o rețea de reguli sintaxa, semantica și fonetica. Studiul limbilor cu metoda gramaticii generativ-transformaționale a pus mai clar în evidență asemănările și diferențele dintre limbi, găsindu-și aplicări în cercetările tipologice și în cele privind universaliile limbii.

Gramatica transformațională a lărgit orizontul studiilor lingvistice și a reluat, pe baze noi, legătura cu psihologia.

În cursul ultimelor două decenii, cercetările în domeniul gramaticii transformaționale au cunoscut numeroase prefaceri. Confruntarea capacității ei explicative prin aplicarea la tot mai multe limbi cu structuri din cele mai diferite a relevat unele neajunsuri și insuficiențe. Criticile aduse de adversarii ei au contribuit la evidențierea punctelor slabe și au stimulat formularea de noi variante. Aflîndu-se încă în procesul elaborării ei, gramatica transformațională a produs o vizibilă înviorare a studiilor de limbă, a orientat cercetările în numeroase direcții noi, fiind apreciată de mulți drept cea mai importantă cotitură în lingvistica generală a epocii noastre [30].

Gramatica cazurilor

O orientare nouă, care-și are punctul de plecare în gramatica transformațională, este *gramatica cazurilor* (case grammar), elaborată în principal de Charles J. Fillmore și de John M. Anderson. Ei pleacă de la teza chomskyană a existenței celor două structuri și de la considerentul că structura de adîncime este nivelul la care apare cel mai clar funcția reală a cuvintelor în vorbire. La autorii gramaticilor transformaționale structura de adîncime este un nivel subiacent structurii de suprafață, care conține și ea noțiuni sintactice plurivalente de tipul subiect sau obiect. Ch. Fillmore a redefinit structura de adîncime, considerînd-o mai departe de structura de suprafață și văzînd în ea o reflectare directă a tipurilor de funcții semantice ale sintagmelor nominale. În această viziune nouă, subiect și obiect sînt funcții gramaticale derivate și aparțin numai structurii de suprafață, fiind asociate cu o serie de funcții semantice subiacente,

---

[30] „There is no doubt, however, that transformational grammar is one of the most interesting and important developments in linguistic theory, both for its widening of the scope of linguistic research and for the new impulse it has given to the much neglected field of syntax" (G. Lepschy, *lucr. cit.*, p. 138). „It is both one of the most recent developments and one that is certainly destined to make progress and to exert great influence on linguistic work, theoretical and practical, in the future" (R. H. Robins, *lucr. cit.*, p. 232).

aceleaşi în toate limbile. În esenţă, gramatica cazurilor reprezintă o modificare a gramaticii transformaţionale, prin introducerea în ea a unei interpretări conceptuale a sistemului cazual[31]. Spre deosebire de gramatica tradiţională, unde cazurile sînt concepte ale structurii de suprafaţă şi unde se pleacă de la forma lor gramaticală spre definirea funcţiei, în gramatica cazuală cazurile aparţin structurii de adîncime, funcţia lor e ceva dat, iar forma lor în structura de suprafaţă e explicată prin reguli de transformare. Situaţia diferită a cazurilor în cele două structuri reiese din exemple de tipul

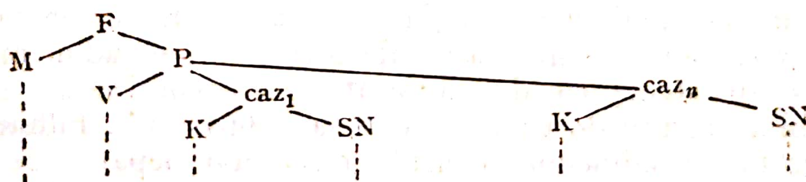
Jean a donné une gifle à Pierre
Jean a reçu une gifle de Pierre

la care în structura de suprafaţă *Jean* e subiect în ambele, dar în structura de adîncime, în prima propoziţie *Jean* e la cazul agentiv, în a doua, la cazul dativ.

În concepţia autorilor acestei gramatici, *cazurile* sînt relaţii subiacente semantico-sintactice care identifică rolul unităţilor nominale în raport cu predicaţia; ele reprezintă un ansamblu finit de universalii ale substanţei, căci în toate limbile acţiunea exprimată de verb presupune un agent, o localizare, un rezultat, o persoană afectată de acţiune, un obiect care suferă modificări etc.[32] *Forma cazurilor* este expresia lor în structura de suprafaţă (desinenţe, prepoziţii, postpoziţii, topică). Limbile se deosebesc prin forma cazurilor, dar au în comun sistemul de relaţii cazuale din structura de adîncime.

Reprezentarea enunţurilor

Potrivit concepţiei sale, Ch. Fillmore înlocuieşte reprezentarea subiacentă a propoziţiei din gramatica transformaţională, de tipul diagramelor[33], cu o altă reprezentare: în structura de adîncime fiecare propoziţie (P) este alcătuită dintr-un *predicator* (V, adj., subst.) şi un număr variabil de entităţi (SN), fiecare din ele fiind legată de predicator printr-o funcţie (caz). Funcţiile subiacente sînt reprezentate categorial printr-un nod cazual $C_1...C_n$, iar nodurile cazuale sînt dezvoltate în K (marcă a cazului) + SN. Valorile negaţiei, interogaţiei, aspectul, modul, timpul sînt înscrise separat în nodul modalităţii (M). Astfel, o frază (F) e reprezentată prin:

Cazuri

Lista cazurilor variază de la un autor la altul şi de la o lucrare la alta a aceluiaşi autor. În studiul *The Case for Case* (1968)[34] sînt enumerate: *agentivul* (A) = cazul instigatorului animat al acţiunii,

---

[31] Charles J. Fillmore, *The Case forCase*, în vol.: *Universals in Linguistic Theory* edited by Emmor Bach and Robert T. Harms, New York, 1968, p. 21.
[32] *Idem, Quelques problèmes posés à la grammaire casuelle*, în: „Langages", 38, 1975, p. 66.
[33] Vezi p. 259.
[34] v. Ch. Fillmore, *lucr. cit.*, p. 24—25.

instrumentalul (I) = cazul forței inanimate sau al obiectului implicat cauzal în acțiunea sau starea descrisă de verb, dativul (D) = cazul animatului afectat de starea sau acțiunea identificată de verb, *factitivul* (F) = cazul obiectului sau al ființei ce rezultă din acțiunea sau starea descrisă de verb, *locativul* (L) = cazul care exprimă locul sau orientarea spațială a stării sau acțiunii identificată de verb, iar *obiectivul* (O) = cazul cel mai neutru din punct de vedere semantic, neidentic cu obiectul direct sau cu acuzativul, care reprezintă orice nume al cărui rol în acțiunea sau starea descrisă de verb e dat de interpretarea semantică a verbului însuși; ar putea fi limitat la nonanimate afectate de stare sau acțiune. Autorul consideră că nu există un *direcțional* separat de locativ, diferența între ele manifestîndu-se numai în structura de suprafață (dovada ar fi dată de fraze de tipul *She took the child to the school and left him there* unde *there* = *at the school*, ca variantă față de *to the school* după un verb de stare). Pe parcurs au mai fost menționate cazurile *comitativ*, *benefactiv*, *temporal*, la care s-a renunțat. În studii ulterioare[35] apare o altă listă de cazuri, cu alte definiții: e introdus cazul *sursă* = locul de la care se deplasează cineva (ceva), funcțiile *dativului* sînt redistribuite la trei cazuri: *experimentator* = cazul entității care primește sau resimte efectul acțiunii (cu verbe referitoare la psihic), *obiect* = cazul entității în mișcare sau schimbare (pe lîngă verbe non psihice de schimbare a stării) și *scop*, incluzînd și fostul *factitiv*, care exprimă atît locul spre care se deplasează cineva (ceva), cît și rezultatul final al unei acțiuni (cu verbe de transfer sau de deplasare). Identificarea semantico-sintactică a cazurilor are ca efect negativ greutatea stabilirii unui număr definit de roluri. În lucrările autorilor de gramatici cazuale se dau numeroase exemple de interpretare a funcțiilor sintagmelor nominale în structura de adîncime. Astfel propozițiile

rom.	*Apa îngheață*	
fr.	*Le sucre caramélise*	au schema V + O
eng.	*The water freezes*	
rom.	*Maria topește gheața*	
fr.	*Marie caramélise le sucre*	au schema V+A+O
rom.	*Ion are o carte*	
fr.	*Jean a un livre*	au schema V+D+O
engl.	*John has a book*	
rom.	*Creionul este pe masă*	
fr.	*Le crayon est sur la table*	au schema V+O+L
engl.	*The pencil is on the table*	
rom.	*Ion a pus cartea în sertar*	au schema V+A+O+L
fr.	*Jean a mis le livre dans le tiroir*	

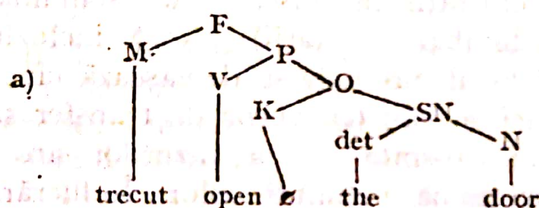
[35] v. Ch. Fillmore, *Quelques problèmes posés à la grammaire casuelle, lucr. cit.*, p. 70.

Ch. Fillmore a formulat și anumite principii de distribuție a cazurilor [36]. El arată că într-o propoziție simplă o relație cazuală apare o singură dată (cu excepția a două SN aflate în raporturi de coordonare). Astfel, în propoziția lat. *Magister docet pueros grammaticam*, cele două acuzative din structura de suprafață reprezintă un dativ (pueros) și un obiectiv (grammaticam) în structura de adîncime.

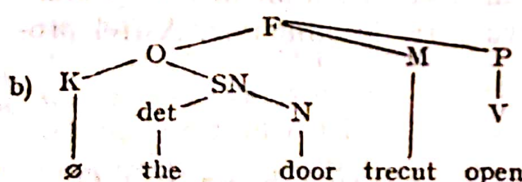
În contexte diferite, un predicator poate selecta cazuri diferite; astfel adj. *warm* se îmbină cu cazul experimentator în *I am warm*, cu instrumentalul în *The coat is warm*, cu locativul în *The room is warm*.

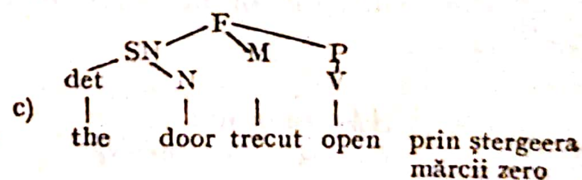
Subiectivizarea și obiectivizarea

Printre problemele referitoare la relațiile dintre cele două structuri, în gramatica cazuală se acordă un loc important transformărilor implicate în alegerea subiectului și a obiectului în structura de suprafață. Formarea subiectului are loc prin deplasarea uneia din sintagmele cazuale la stînga nodului M (modalității) direct sub nodul F (frazei); în alegerea ca subiect a uneia din sintagmele nominale se respectă o anumită ierarhie: astfel agentivul are prioritate asupra instrumentalului și acesta asupra obiectivului. Atunci cînd în structura profundă există o singură categorie cazuală SN, ea devine subiect, de exemplu:

a)

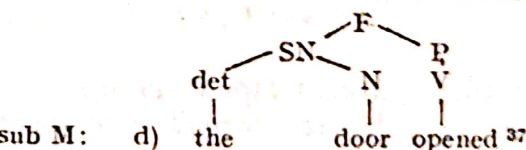
devine, prin deplasarea SN de sub cazul obiectiv, cu marca zero

b)

c)

prin ștergeera mărcii zero

și cu raportarea în verb a timpului de sub M:

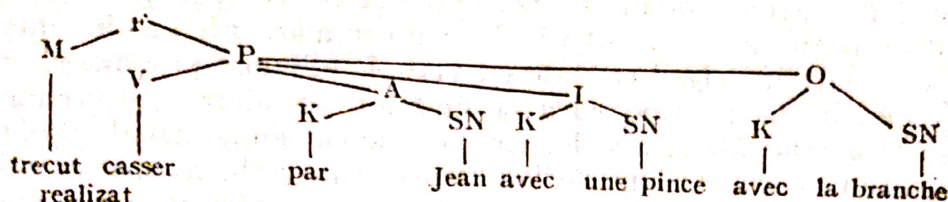
d)

Există anumite categorii de verbe la care nu se respectă regula ierarhiei cazurilor în alegerea subiectului, de exemplu fr. *guérir*, unde obligatoriu e obiectul: *L'enfant a guéri*, iar agentivul *Le médecin a guéri l'enfant*, sau instrumentalul în *Le nouveau médicament a guéri l'enfant* sînt facultative. După cum arată Ch. Fillmore [38], subiectul e creat, uneori, nu prin deplasarea unuia din elementele cazuale, ci prin copierea unui element în această poziție (în limbile analitice, unde topica are rol sintactic).

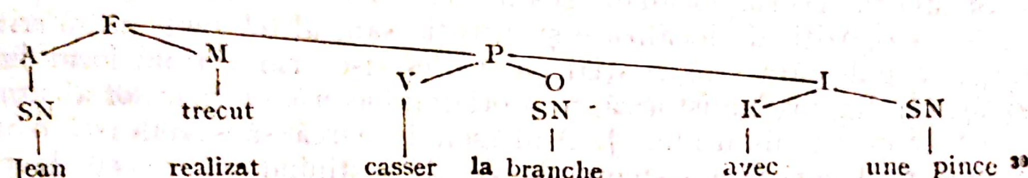
---

[36] v. Ch. Fillmore, *The Case for Case*, *lucr. cit.*, p. 21—22; idem, *Quelques problèmes...*, *loc. cit.*, p. 67.
[37] *Idem*, *The Case for Case*, *lucr. cit.*, p. 34—35.
[38] *Ibidem*, p. 41.

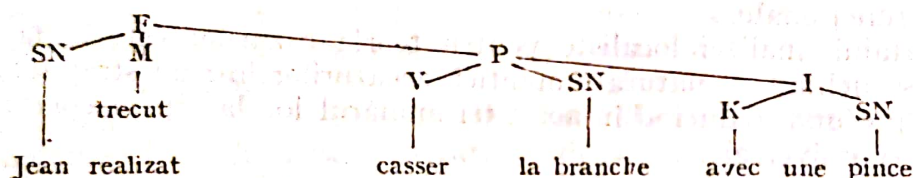
Pentru formarea obiectului, o sintagmă cazuală e pusă imediat după V (cu dispariția lui K). Astfel se ajunge la fraza fr. cu subiect și obiect în structura de suprafață *Jean a cassé la branche avec une pince* de la reprezentarea ei din structura de adîncime:

prin deplasarea agentivului (Jean) în poziția subiect în fața lui M și a obiectivului (la branche) în poziția obiect, imediat după V, cu ștergerea lui K (prepozițiile):

care devine:

Un aspect interesant al sistemului gramatical prezentat de gramatica cazuală este posibilitatea descrierii și clasificării verbelor pe baza relațiilor pe care ele le contractează cu diverse cazuri sau, altfel spus, pe baza valențelor lor cazuale; astfel, lat. *dare* presupune un agent, o persoană afectată și un obiectiv, are deci schema: (—O+D+A), iar *aperire* are schema (—O+A). Acest tip de analiză a evidențiat unele diferențe la verbe din același cîmp semantic, de exemplu în fr. apar ca variante supletive:

Clasificarea verbelor

mourir (—D) față de *tuer* (—D+I+A)
voir (—O+D) față de *montrer* (—O+D+A)

Unele valențe cazuale sînt obligatorii, altele sînt opționale; astfel, lîngă verbe de tipul fr. *crever*, *guérir* obiectivul e obligator, iar agentivul și instrumentalul sînt opționale. Cum e de așteptat, valențele cazuale ale verbelor variază și în funcție de context. Clasificarea se complică și prin specificările transformaționale ale verbelor, adică după cazul pe care ele îl aleg ca subiect și după prepozițiile care le însoțesc (obligatoriu sau facultativ). Astfel, verbele franceze *appartenir* și *vouloir*, caracterizate prin aceeași schemă cazuală (—O+Dat), diferă prin faptul că primul alege ca subiect obiectivul (*le livre appartient à X*),

---

[39] John M. Anderson, *La grammaire casuelle*, în: „Langages", 38, 1975, p. 24.

iar al doilea, dativul *(l'enfant veut un livre)*. Verbe asemănătoare ca sens și cu aceleași valențe cazuale promovează în funcția de subiect cazuri diferite; așa sînt engl. *like* și *please*, fr. *aimer* și *plaire* etc.

Analiza limbii propusă de gramatica cazurilor are implicații și în tipologie, întrucît ea oferă o bază comună de comparație sincronică: nucleul propozițional alcătuit din V și un număr variabil de sintagme nominale aflate în relații cazuale cu verbul. Fillmore propune [40] cîteva criterii de clasificare tipologică a limbilor, și anume: prezența sau absența de modificări la SN determinate de categorii cazuale profunde, prezența sau absența modificărilor de acord la verb, natura proceselor anaforice, procese de topicalizare (dintre care alegerea subiectului), aspecte ale topicii.

Teoria localistă

O variantă a gramaticii cazuale a prezentat John M. Anderson prin *teoria localistă* [41], care-și are rădăcinile în lingvistica medievală [42]. Teoria localistă susține că toate relațiile cazuale pot fi reduse la opoziții de localizare și direcție sau, altfel spus, că diferitele relații cazuale fără sens spațial pot fi descrise prin noțiuni local-direcționale. În lingvistica istorică, teza originii localiste a cazurilor abstracte a fost frecvent discutată. J. Anderson încearcă să stabilească o bază subiacentă locativă a sistemului cazual, susținînd că conceptele universale de *locativitate* (locativ, ablativ vs nominativ, ergativ) și de *polaritate* (ergativ, ablativ vs nominativ, locativ) sînt subiacente tuturor relațiilor funcționale.

Avantajul analizei localiste pentru teoria cazurilor este acela că încearcă să delimiteze natura semantică a cazurilor într-un strat subiacent mai profund, reducînd în acest fel numărul lor la cîteva concepte sențiа și universale.

BIBLIOGRAFIE

1. „Langages", 14, 1969; 38, 1975.
2. Giulio C. Lepschy, *A Survey of Structural Linguistics*, Londra, 1972, p. 126–138.
3. R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, Londra, 1976, p. 226–232.
4. N. Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, 1968.
5. *Tratat de lingvistică generală*, București, 1972, p. 134–171.
6. Em. Vasiliu – Sanda Golopenția – Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969.

---

[40] cf. *The Case for Case*, lucr. p. 51.

[41] v. John M. Anderson, *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory*, Londra–New York, 1971; Idem, *La Grammaire casuelle*, în: „Langages", 38, 1975, p. 47–58; Idem, *Maximi Planudis in memoriam*, lucr. cit., p. 81–101.

[42] Vezi cap. II.

XXV. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ

În anii construirii socialismului, politica culturală a partidului și statului nostru a stimulat dezvoltarea și lărgirea studiilor de limbă, precum și crearea a numeroase institute de cercetare. Amplificarea direcților de cercetare, ca și înmulțirea cadrelor didactice, a făcut să avem astăzi o pleiadă de lingviști tineri, cu bună pregătire și capabili de a da lucrări de valoare. Biografia studiilor de limbă cuprinde astăzi multe sute de nume de autori români.

O a doua caracteristică a vremii noastre este că în cercetare și mai ales în învățămînt sînt cuprinse nu numai limbile romanice, clasice, slave și germanice, ci și multe altele, ca cele turco-tătare, maghiara, araba, ebraica, chineza, japoneza, ca să nu mai vorbim de limbile indo-europene din Asia. Există și cursuri de limbi africane. De asemenea se fac cercetări în toate domeniile limbii cu metode moderne și se elaborează lucrări în discipline de frontieră (psiholingvistica, sociolingvistica, lingvistica matematică).

În mod special vom examina situația lingvisticii generale *. În trecut, după cum se știe, diverși lingviști au atins în treacăt problemele de lingvistică generală. Singur L. Șăineanu le-a consacrat lucrări speciale [1], iar în perioada dintre cele două războaie mondiale se poate reaminti *Introducerea în lingvistica romanică* de acad. Iorgu Iordan. Odată cu dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului superior, în planurile de învățămînt ale facultăților de filologie s-au introdus cursuri obligatorii și facultative de lingvistică generală. Totodată s-au publicat numeroase lucrări de teorie a limbii.

Dacă pînă prin 1935, concepția dominantă a fost cea a neogramaticilor, la aceasta s-au adăugat treptat elemente noi, cîștigate mai întîi sub influența școlii sociologice, apoi grație geografiei lingvistice și foneticii experimentale.

În ultimele decenii, în special printre tineri, se dezvoltă concepțiile structuraliste și lingvistica matematică.

Cunoașterea mai aprofundată a filozofiei marxiste duce la apariția de lucrări cu caracter nou. Se pot cita cele șapte volume colective intitulate *Probleme de lingvistică generală* (1959—1977), *Tratat de lingvistică*

---

* Pentru informații mai detaliate vezi și capitolul *Lingvistica generală* din volumul *Istoria lingvisticii românești*, sub redacția acad. Iorgu Iordan, sub tipar la Editura științifică și enciclopedică.

[1] Vezi capitolul X.

generală (Bucureşti, 1972), diverse articole în periodice româneşti şi străine, apoi unele volume ca *Studii de lingvistică generală* (Bucureşti, 1960), *Progresul în limbă* (Bucureşti, 1969), ale autorilor prezentei lucrări, *Lingvistica romanică. Evoluţie, Curente, Metode* (Bucureşti, 1962) de acad. I o r g u I o r d a n şi altele. Poate mai important este faptul că în lucrări care nu se consideră de lingvistică generală apare, în tratarea detaliilor, concepţia marxistă.

În această perioadă s-au înmulţit considerabil direcţiile de cercetare. Pentru o mai bună cunoaştere a limbii noastre, se dezvoltă studiul dialectelor, pe de o parte pe bază de glosare regionale, pe de altă parte cu ajutorul geografiei lingvistice. Se studiază fonetica şi fonologia, precum şi transformările succesive ale vocabularului, în primul rînd prin trecerea în revistă a diferitelor straturi de neologisme. Se cercetează lexicul diferitelor profesiuni (unele localizate în anumite regiuni ale ţării), apar numeroase lucrări de etimologie şi, de asemenea, studii privitoare la substratul trac şi la albaneză. Se înmulţesc lucrările de gramatică şi se examinează cu atenţie amănuntele privitoare la ortografie şi la pronunţarea corectă.

Au apărut în ultimul timp mai multe volume în care sînt puse la contribuţie documentele slavo-române pentru a se extrage informaţii asupra limbii noastre mai vechi. Au luat avînt cercetările de stilistică, în afara datelor referitoare la limbajele profesionale sau la diferenţele cauzate de împrejurările în care e pus vorbitorul, s-au elaborat studii de înalt nivel asupra felului în care un scriitor foloseşte limba comună; s-a ajuns astfel la rezultate care interesează nu numai pe lingvişti, ci şi pe criticii literari şi chiar publicul cititor, căci ni se arată cum izbutesc scriitorii să scoată efecte estetice din materiale care ne stau la dispoziţie tuturor, dar care trec neobservate de cei lipsiţi de talent literar.

Paralel cu limba română, sînt studiate toate idiomurile romanice, precum şi cele care, într-un fel sau altul, au fost sau mai sînt vorbite pe teritoriul ţării noastre (friulana, iudeo-spaniola), dar şi altele cu care nu avem nici o legătură directă, cum ar fi graiurile creole. Se dezvoltă studiul limbilor clasice, astfel că se pot cita cărţi deschizătoare de drumuri în unele compartimente, de exemplu în fonologia greacă. Se merge şi mai departe şi se fac cercetări asupra limbilor turcice, baltice etc.

Lărgind orizontul, vom aminti de studiile cu caracter mai general, asupra structurii limbilor, a sistemului, a semanticii; se aplică în unele lucrări metode structurale, în altele cea transformaţională. S-a creat o şcoală de lingvistică matematică, una de psiholingvistică. Pentru o deschidere mai largă, funcţionează numeroase societăţi: Societatea română de lingvistică, Societatea română de lingvistică romanică, Societatea de studii clasice, Asociaţia slaviştilor din R. S. România, Asociaţia de studii orientale, Societatea de ştiinţe filologice din R. S. România.

Chiar din înşiruirea succintă pe care am făcut-o s-a putut deduce că numărul lingviştilor calificaţi se ridică astăzi la multe sute. Deoarece nu ne putem permite să-i amintim aici pe toţi, îi vom numi pe aceia care sînt membri ai Academiei Republicii Socialiste România.

Academicianul Iorgu Iordan (n. 1888) a fost elev al lui Al. Philippide, apoi și-a continuat studiile în Germania și în Franța. Este specialist în lingvistica romanică, autor a numeroase lucrări asupra limbilor apusene, dar mai cu seamă asupra limbii române. A tratat toate ramurile specialității (fonetică, morfologie, sintaxă, vocabular, formarea cuvintelor, stilistică, toponimie), ocupîndu-se cu predilecție de aspectele contemporane ale limbii (stilul scriitorilor, argou, jargon etc.). La început neogramatic, s-a apropiat, sub influența lui Leo Spitzer, de școala idealistă, apoi a trecut în mod consecvent la concepțiile marxiste, cum se vede în primul rînd din lucrarea, de mai multe ori citată, *Lingvistica romanică*. A fost director al Institutului de lingvistică din București și a contribuit în mod esențial la formarea multora dintre tinerii lingviști actuali.

IORGU IORDAN

Academicianul Alexandru Rosetti (n. 1895) a studiat la București, fiind elev al lui Ov. Densusianu și al lui I. A. Candrea, apoi la Paris, ca elev al lui Mario Roques, J. Gilliéron, A. Meillet. S-a format ca neogramatic, apoi s-a arătat deschis la toate ideile noi, introducînd pe rînd în lucrările sale elemente din concepțiile școlilor contemporane. S-a ocupat de istoria limbii române și a publicat o lucrare de sinteză, neterminată, dar apărută în mai multe ediții *(Istoria limbii române)*; a condus laboratoare de fonetică experimentală, iar azi e interesat de lingvistica structurală și matematică. A fost directorul Institutului de cercetări fonetice și dialectale din București și a ajutat cu multă perseverență pe toți tinerii care au lucrat cu dînsul.

ALEXANDRU ROSETTI

Academicianul Emil Petrovici (1899—1968) a studiat la Cluj, fiind elev al lui S. Pușcariu și al lui Iosif Popovici, apoi și-a continuat studiile la Paris, ca elev al lui J. Gilliéron, P. Rousselot, A. Vaillant, M. Roques, A. Meillet. A fost specialist pe de o parte în slavistică, pe de altă parte în fonetică, dar în întreaga sa carieră s-a ocupat de aproape și de limba română, publicînd lucrări de dialectologie (în primul rînd trebuie citat *Atlasul lingvistic român*), de toponimie, de fonetică etc. A studiat și vocabularul, dînd numeroase etimologii, s-a ocupat de numele de persoane etc. A introdus, printre primii, elemente materialist-dialectice în studierea limbii. A fost director al Institutului de lingvistică din Cluj.

EMIL PETROVICI

Nici generația următoare a lingviștilor români nu cuprinde nume puține. Principalii specialiști care astăzi se apropie, sau chiar au trecut, de 60 de ani sînt următorii:

Academicianul Ion Coteanu (n. 1920), director al Institutului de lingvistică din București, elev al acad. Al. Rosetti. A publicat studii de dialectologie și se preocupă în primul rînd de probleme de lingvistică generală. Lucrări principale: *Cum moare o limbă (istroromâna)*, București, 1957; *Româna literară și problemele ei principale*, București, 1961; *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, București, 1969; *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1972.

Boris Cazacu (n. 1919), membru corespondent al Academiei, profesor la Universitatea din București, elev al acad. Al. Rosetti. A publicat studii de gramatică istorică, de dialectologie și de stilistică. Lucrări principale: *Studii de limbă literară (Probleme ale cercetării ei)*, București, 1960. Împreună cu acad. Al. Rosetti și Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ed. a II-a, București, 1961.

G h e o r g h e I v ă n e s c u (n. 1912), membru corespondent al Academiei, profesor la Universitatea din Iaşi; elev al lui Al. Philippide şi al acad. Iorgu Iordan. Se preocupă de gramatica istorică, de istoria limbii literare, de legătura dintre istoria limbii şi istoria societăţii. Şi-a extins treptat preocupările la diverse limbi indo-europene. Principala lucrare: *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948.

D i m i t r i e M a c r e a (n. 1907), membru corespondent al Academiei, profesor la Universitatea din Bucureşti, elev al lui Sextil Puşcariu. A făcut studii de fonetică, iar în ultimul timp şi-a concentrat interesul la cercetările asupra vieţii şi operelor lingviştilor români din trecut. Lucrări principale: *Probleme de fonetică*, Bucureşti, 1953; *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1959; *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961.

H a r a l a m b i e M i h ă e s c u (n. 1907), membru corespondent al Academiei, şef de sector la Institutul de studii sud-est europene, fost student şi profesor la Universitatea din Iaşi, specialist în filologie clasică, autor al mai multor lucrări de filologie greacă şi latină. Principalele lucrări lingvistice: *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Bucureşti, 1960; *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966.

Alături de cei pomeniţi aici lucrează numeroşi cercetători mai tineri, unii chiar foarte tineri, reuşindu-se prin aceasta să se acopere întregul domeniu al studiilor de limbă şi să se elaboreze vaste lucrări colective, ca *Gramatica limbii române* (ediţia a doua, 1966), *Istoria limbii române*, în mai multe volume, *Dicţionarul limbii române*. Lingvistica românească se ridică la înălţimea pe care ţara noastră este în drept să o aştepte. Printre specialiştii din generaţia tînără, mulţi se străduiesc să valorifice din punct de vedere marxist imensul tezaur de fapte adunat pînă acum.

BIBLIOGRAFIE

Istoria ştiinţelor în România, Lingvistica. Volum elaborat sub conducerea acad. I o r g u I o r d a n, Bucureşti, 1975.

CUPRINS

Plan editură: 5.647. Coli de tipar: 17. Tiraj: 5.750 + 70 ex. broşate. Bun de tipar 11. XII. 77. Apărut 1977.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1220 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti,
Republica Socialistă România